

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

EGE ADALARINDA KLASİK TÜRK ŞİİRİ

ve

ŞAİRLER

(DOKTORA TEZİ)

Amet MOLLA MEMET

BURSA – 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

EGE ADALARINDA KLASİK TÜRK ŞİİRİ

ve

ŞAİRLER

(DOKTORA TEZİ)

Amet MOLLA MEMET

Danışman:

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

BURSA – 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda 711622012 numaralı Amet MOLLA MEMET'in hazırladığı “Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler” konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -.....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Süleyman EROĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Mehdin ÇİFTÇİ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY
Bursa Uludağ Üniversitesi

07.07.2022

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Ege Adalarında Klasik Türk Őiri ve Şairler” baŐlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına Őerefim zerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Amet MOLLA MEMET

Öğrenci No: 711622012

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Türk İslam Edebiyatı

Tezin Türü: Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı / Konusu: “EGE ADALARINDA KLASİK TÜRK ŞİİRİ ve ŞAİRLER”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../..... tarihinde şahsım tarafından adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ‘tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Amet MOLLA MEMET
Öğrenci No: 711622012
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı: Türk İslam Edebiyatı
Statüsü: Doktora

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı:	Amet MOLLA MEMET
Üniversite:	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı:	İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı:	Türk İslam Edebiyatı
Tezin Niteliği:	Doktora Tezi
Mezuniyet Tarihi:	... / ... / 20...
Tez Danışman(lar)ı:	Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

EGE ADALARINDA KLASİK TÜRK ŞİİRİ ve ŞAİRLER

Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine bağlayan Ege Denizi, Osmanlı devrinde Adalar Denizi olarak anılmış ve orada bulunan adaları kapsayan sahaya da Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaleti denilmiştir. XV. yüzyılda ilk Osmanlı fetihlerinin görüldüğü Ege, XVII. asırda tamamen Türk iç denizi hâline gelmiştir. XX. yüzyıla kadar süren bu hâkimiyet, Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle sona ermiştir. Ege Denizi'ndeki adaların çoğu Lozan Antlaşması başta olmak üzere farklı antlaşma ve savaşlarla Yunanistan'a bırakılmıştır. Osmanlı dönemi Ege adaları Müslüman Türk, Ortodoks Rum, Katolik Latin ve Yahudi halkıyla kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bu çok renklilik konuşma dilinden edebiyata, sosyal yaşantıdan mimariye uzanan bir "Ada Kültürü" ortaya çıkarmıştır.

Hazırlanan bu tezde günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunan Eğriboz, Girit, Limni, Midilli, Rodos, Sakız, İstanköy, İşketoz ve Semadirek adaları incelenmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci kısmında; bahsedilen adaların fetih öncesi durumu, fethi ve elden çıkışına kadarki tarihî serencamı muhtasar şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Osmanlı'nın adalara Türk İslam kimliği kazandırmak için yaptığı iskânlar, imar faaliyetleri, adalardaki sufi oluşumlar gösterilmiştir. Yine adaların dînî, edebî ve kültürel yönünü canlandıran kişiler ile dergâh ve konak gibi edebî mahfillerine işaret edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde Osmanlı döneminde bu dokuz adada doğanlar ile başka yerde doğsa bile farklı sebeplerle adalara gelmiş ve orada vefat edip defnedilmiş 107 şairin biyografileri yazılmıştır. Klasik kaynaklar ve güncel tetkikler arasında çapraz okumalar yapılarak doğru hayat hikâyeleri oluşturulmaya çalışılmış ve şairlere ait örnek şiirler sunularak şairlik yönleri gösterilmiştir. Ayrıca sahip oldukları eserler ve mevcut vaziyetleri hakkında bilgi verilerek bir bibliyografyanın oluşmasına imkân sağlanmıştır. Üçüncü bölümde ise adaların adalı şairlerin şiirlerindeki yeri araştırılmıştır. Belirlenen şairlerin divan ve manzum eserleri taranarak; adalar coğrafyası, adaların dînî, tasavvufî, sosyal ve kültürel yapısı, gayr-i müslimlerle ilişkiler, şairlerin aşka ve güzelliğe bakışı gibi konular pek çok alt başlıkta tematik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Ege Adaları, Adalı Şairler, Klasik Türk Şiiri, Yunanistan, Biyografi

ABSTRACT

Name and Surname: Amet MOLLA MEMET
University: Bursa Uludag University
Institution: Social Science Institution
Field: History of Islam and Islamic Arts
Branch: Turkish Islamic Literature
Degree Awarded: Doctorate
Degree Date: ... / ... / 20...
Supervisor (s): Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

CLASSICAL TURKISH POETRY AND POETS IN AEGEAN ISLANDS

The Aegean Sea which connects Turkey and Greece was called the Sea of Islands in the Ottoman period, and the area covering the islands there was called the province of Cezâyir-i Bahr-i Sefid. The Aegean Sea, where the first Ottoman conquests were seen in the 15th century, became a completely Turkish inland sea in the 17th century. This domination, which lasted until the 20th century, ended with the withdrawal of the Ottoman Empire from the historical scene. Most of the islands in the Aegean Sea were left to Greece with different treaties and wars, especially the Treaty of Lausanne. Ottoman-era Aegean islands have a cosmopolitan structure with Muslim Turkish, Orthodox Greek, Catholic Latin and Jewish people. This cosmopolitan structure has revealed an "Island Culture" extending from spoken language to literature, from social life to architecture.

In this prepared thesis, the islands of Euboea, Crete, Lemnos, Lesbos, Rhodes, Chios, Kos, Skiathos and Samothrace, which are in the borders of Greece today, were examined. In the first part of the study, which consists of three parts; The pre-conquest situation of the mentioned islands, the historical process until their conquest and withdrawal of the Ottoman Empire are explained in a concise way. In addition, the settlements, zoning activities and Sufi formations done by Ottoman Empire on the islands are shown in order to give the islands a Turkish-Islamic identity. Furthermore, people who revive the religion, literature and cultural aspects of the islands and their literary gatherings such as dervish lodges and mansions are pointed out. In the second part of the thesis, biographies of 107 poets who were born and died in these nine islands or of those who were born elsewhere but came to these islands for different reasons and died and were buried there during the Ottoman period were written. Truthful life stories were tried to be created by cross-reading between classical sources and current studies, and poetic aspects were shown by presenting sample poems belonging to poets. In addition, it was possible to create a bibliography by giving information about the works they owned and their current status. In the third part, the place of the islands in the poems of the island poets was investigated. Issues such as the geography of the islands, the religious, mystical, social and cultural structure of the islands, relations with non-Muslims and the poets view of love and beauty have been studied thematically in many sub-titles by scanning the divan and verse works of the determined poets.

Keywords:

Aegean Islands, Islander Poets, Classical Turkish Poetry, Greece, Biography

ÖNSÖZ

Kültürel birikimimizin nesillerden nesillere aktarılmasında en büyük pay sahibi kuşkusuz şairlerdir. Bu sebeple tarihimizin her döneminde tezkire, tabakat, menakıbnâme gibi isimler verilen ve kültür insanlarını tanıtan eserler kaleme alınarak medeniyet hafızamızın korunmasına ve taze tutulmasına çalışılmıştır. Bu uğraşlar şahısların hayat hikâyelerini barındırmakla beraber yazılan eserleri ve şiirleri de sunarak kadim kelime hazinemizi, dilin geçirdiği aşamaları, dönemsel değer yargılarını, güzellik algılarını da görme fırsatı vermektedir. Bir medeniyetin her bölgesinde temel referanslar haricinde aynı düşünce, davranış ve söylemde bulunulup eser ortaya konulamayacağı gibi tamamının tek bir çalışmada incelenmesi de mümkün değildir. Rumeli, Anadolu, Kafkasya gibi yerler Türk İslam medeniyetinin parçası olsa da coğrafi şartları, demografik yapısı ve töreleri itibarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu durum her bir bölge için müstakil araştırmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Hazırladığımız bu tez Türk İslam medeniyeti ve Osmanlı kültür havzaları içinde yer alan Ege adalarını, bu adalarda doğan ve vefat eden şairler ile adaların adalı şairlerin şiirine yansımalarını konu edinmektedir. Günümüzde siyasî ve askerî meselelerle tartışılan adalar 3 ila 5 asır arasında değişen sürelerle Türk idaresinde kalmıştır. Osmanlı'ya deniz devleti olma niteliği kazandıran adalar ayrıca medeniyetimizde bir "Ada Kültürü" ve bu kültürden beslenen "Adalı Şairler" zümresini oluşturmuştur. Bu iki unsur, varlığını birbirine borçludur. Zira şair içinde doğduğu ve yaşadığı toplumun örf, âdet ve gelenekleriyle yetişir, nihayetinde o kültürün temsilcisi ve yansıtıcısı olur. Geleneğimizde bu kültürel ortama "muhit" denilmiştir. Günümüzün önde gelen Türk İslam edebiyatı hocalarından Prof. Dr. Bilal Kemikli'nin eserlerinde işlediği, önemini vurguladığı ve "*Şehir, Şair, Şiir*" üçlemesiyle analiz ettiği muhit kavramı, şairin düşünce evrenin oluşmasında ve sanatının şekillenmesinde birincil rol oynamaktadır. Bu yüzden tezin ilk bölümü adaların tarihî serencamı ile dînî, edebî ve kültürel varlığının tanıtılmasına ve edebî muhitlerinin belirlenmesine ayrılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde adalarda doğan ve vefat eden şairlerin tespitine çalışılmıştır. Yaşadıkları ada başlıkları altında derlenen ve hayat hikâyeleri yazılan şairlerin; aileleri,

eğitim durumları, tasavvufî eğilimleri, meslekleri, yolculukları, beşerî münasebetleri ve eserlerinin bilinmesi klasik Türk edebiyatı içerisinde adalı şair profilinin görölmesine fırsat verecektir. Ayrıca “*Türkçenin ses bayrakları*” olan, şiirleri, sözleri ve eserleriyle buldukları toprağa vatan hüviyeti kazandıran şairlerin tanınması ilmî ve edebî zenginliğimizi ortaya çıkartacağı gibi kültür ve edebiyat coğrafyamızın genişliğini kavrama imkânı da sunacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise adaların adalı şairin şiirine yansımaları ele alınmıştır. Şair üstünde doğduğu toprağın ve içinde yaşadığı toplumun insanıdır. Hayata ve insana dair ne varsa şiirine malzeme yapan şairin bu iki damardan beslenmemesi mümkün değildir. Denizle sınırlı ada coğrafyasının, bu mahdut alanda ömür süren ada halkının, adalardaki dînî ve tasavvufî hayatın, tarım, botanik, yeme-içme, giyim, âdetler ve şenlikler gibi gündelik yaşamın, aşk, rindlik ve işret meclisleri gibi uç duyguların ve gayr-i müslim reaya ile münasebetlerin incelendiği bölüm, edebiyat araştırmalarında kabul görmüş ve sıkça uygulanan kavramsal tetkikin dışına çıkarak tematik bir tarzda oluşturulmuştur. Adalara ait detayları ve ilk bölümde zikredilen ada kültürünü bizzat o kültür içinde yetişmiş ve o kültürün temsilcisi olan adalı şairlerin gözünden görme olanağı tanıyan bu kısım, adalarda asırlar boyu süren Türk söz ve eylem varlığını delillendirerek Ege adalarının Türk İslam medeniyetinin bir parçası olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

“Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler” ismiyle yazılan bu tezin tespitinde, gelişmesinde ve nihayetlenmesinde mühim katkıları bulunan, öğrencisi olmakla iftihar ettiğim danışman hocam sayın Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ Bey’e en kalbî şükranlarımı arz ederim. Tez izleme komitesinde yer alan, değerli fikir ve yönlendirmeleriyle destek veren Doç. Dr. Süleyman EROĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY’a teşekkürlerimi sunarım. Türkiye Bursları kapsamında Bursa Uludağ Üniversitesi’nde doktora yapma imkânı tanıyan, maddî ve farklı etkinliklerle destekleyen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’na teşekkürlerimi arz ederim. Doktora sürecine birlikte başladığımız, fikirlerinden ve yorumlarından istifade ettiğim dostlarım Ömer Faruk YİĞİTEROL, Edibali KARABIYIK ve Salih YILMAZ’a, isimlerini saymadığım ahbab ve yârânıma, feyizyâb olduğum Bursa’nın gönül erlerine, bu yaşıma kadar her zaman arkamda duran, maddî ve manevî desteğini esirgemeyen anne ve babama hürmet ve muhabbetlerimi sunarım. Son olarak tezin yazılmasının ve çekilen

zahmetin en yakın şahidi olan, zamanından ve hayatından fedakârlıkta bulunan, moral ve desteğini eksik etmeyen kıymetli eşim Tuğba Hanım'a gönülden şükran ve muhabbetlerimi sunarım. Gayret bizden muvaffakiyet Hz. Hak'tandır.

Amet MOLLA MEMET

Bursa 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	İV
YEMİN METNİ	V
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	VI
ÖZET.....	Vii
ABSTRACT	Viii
ÖNSÖZ.....	İx
İÇİNDEKİLER	xii
ŞEKİLLER	XIX
KISALTMALAR	XX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE ADALARINA BAKIŞ

1. OSMANLI DEVRİ EGE ADALARI YAHUT CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFÎD.....	8
1.1. Eğriboz Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı.....	11
1.1.1. Fethinden Kaybına Eğriboz Adası.....	11
1.1.2. Eğriboz’da Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam.....	14
1.2. Girit Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı	18
1.2.1. Fethinden Kaybına Girit Adası.....	18
1.2.2. Girit’te Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam.....	24
1.3. Limni Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı	27
1.3.1. Fethinden Kaybına Limni Adası	28
1.3.2. Limni’de Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam.....	30
1.4. Midilli Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı.....	33
1.4.1. Fethinden Kaybına Midilli Adası	33
1.4.2. Midilli’de Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam	35
1.5. Rodos Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı.....	39
1.5.1. Fethinden Kaybına Rodos Adası	39
1.5.2. Rodos’ta Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam	43
1.6. Sakız Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı	46
1.6.1. Fethinden Kaybına Sakız Adası	46
1.6.2. Sakız’da Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam	49
1.7. Ege’nin Küçük Adaları: İstanköy, İşketoz ve Semadirek’e Bakış.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

EGE'DEN YÜKSELEN TÜRK AVAZI: ADALI ŞAİRLER

1. KLASİK TÜRK EDEBİYATININ ADALI ŞAİRLERİ.....	56
1.1. Eğriboz Şairleri	57
1.1.1. Eğriboz'da Doğan Şairler	59
İZZET	59
MÂHİR	60
MELEK AHMED	61
RAGÎB	62
SÂMÎ	62
SIRRÎ	64
ŞEMSÎ.....	65
ŞEYHÎ.....	67
VİRÂNÎ	68
YEMÎNÎ.....	70
1.1.2. Eğriboz'da Medfun Olan Şairler	71
ESÎRÎ	72
HİBRÎ	73
KÂMİL	75
1.2. Girit Şairleri.....	76
1.2.1. Girit'te Doğan Şairler	79
AŞKÎ	80
ÂTIF	81
AZÎZ	81
BEDRÎ	83
BESÎM	84
CEZBÎ.....	85
CÛRMÎ	85
FÂİZ	86
FEHÎM	86
FEHMÎ.....	87
HÂFİZ.....	88
HÂTEM	89
HAYRÎ.....	89

HIFZÎ	91
HİKMETÎ	92
HİLÂLÎ	93
İFFET	95
İLMÎ	97
İZZET	98
KÂMÎ	99
LEBÎB	100
ME'ÂBÎ	101
MEHMED EFENDÎ	102
MİDHAT	103
MUHTAR	104
NAKŞÎ	106
NÂMÎ	108
NAZMÎ	109
NÛRÎ	110
NÛZHET	111
RÂCİH	113
RÂCİH	113
RAHMÎ	114
RÂMİZ	115
RÂŞİD	116
RESMÎ	118
RESMÎ	120
SALACIOĞLU	121
SİRRÎ	123
ŞEFİK	126
TAYYİBÎ	127
VAHYÎ	128
VEHBÎ	130
ZÂRÎ	130
1.2.2. Girit'te Medfun Olan Şairler	132
ÂBÎ	132
FERHÂD	132

FEYZÎ.....	133
HÂSİM	134
HÜSNÎ.....	135
KÂMİL	136
KÂZİM	137
NAHÎFÎ.....	138
REFÎ'	139
SIRRÎ.....	140
SUBHÎ	141
ŞAHİNOĞLU	142
ŞEMSÎ.....	144
ZARÎF	145
ZÜLÂLÎ.....	146
1.3. Limni Şairleri.....	147
1.3.1. Limni'de Doğan Şairler	148
SİYÂHÎ.....	148
1.3.2. Limni'de Medfun Olan Şairler	149
NİYÂZÎ.....	149
VÂCİD.....	153
1.4. Midilli Şairleri	153
1.4.1. Midilli'de Doğan Şairler.....	155
HİTÂBÎ.....	155
MEVKÛFÂTÎ.....	156
ŞÂKİR	157
ŞEFKAT	159
ŞEYHÎ.....	160
1.4.2. Midilli'de Medfun Olan Şairler	160
DÂNİŞ	160
İBÂDÎ	161
MÂCİD	162
SA'ÎD.....	163
SELMÂN.....	164
1.5. Rodos Şairleri	164
1.5.1. Rodos'ta Doğan Şairler	166

MUHÎTÎ.....	166
NEVÂYÎ.....	167
TEVFİK.....	169
VELÎ.....	170
1.5.2. Rodos'ta Medfun Olan Şairler.....	171
EHLÎ.....	171
HAŞMET.....	172
NECÎB.....	174
ÖZRÎ.....	175
RÂMÎ.....	176
RÂTİB.....	178
ŞAHİN GİRAY.....	179
ŞÂNÎ.....	181
1.6. Sakız Şairleri.....	181
1.6.1. Sakız'da Doğan Şairler.....	182
EDHEM.....	183
FÂİK.....	184
NEVRES.....	186
1.6.2. Sakız'da Medfun Olan Şairler.....	187
ABDÎ.....	187
BEZMÎ.....	189
ÇÂRESİZ.....	190
ZİYÂ.....	191
1.7. Diğer Adalarda Yaşamış Şairler.....	192
AZÎZ.....	193
HATMÎ.....	194
SA'YÎ.....	195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALARIN ŞİİRİ

1. ADALI ŞAİRLERİN ŞİİRİNE YANSIYAN ADALAR.....	198
1.1. Adalar ve Ada Coğrafyası.....	199
1.1.1. Bahr-i Sefid.....	199
1.1.2. Rum'un Diyarı.....	200
1.1.3. Sınırlandıran Deniz.....	200

1.1.4. Girit.....	200
1.1.5. Hanya.....	205
1.1.6. Kandiye.....	207
1.1.7. Rafyol Suları.....	209
1.1.8. Asmalı Semâhane	211
1.1.9. Eğriboz, Kızılhisar.....	211
1.1.10. Limni ve Limni Halkı.....	212
1.2. Adaların Dînî-Tasavvufî Hayatı	213
1.2.1. Caferîlik	213
1.2.2. Nusayrîlik	216
1.2.3. Râfizîlik	217
1.2.4. Hâricîlik	218
1.2.5. Namaz.....	219
1.2.6. Oruç	220
1.2.7. Hac.....	220
1.2.8. Tarikat.....	221
1.2.9. Mürşit	223
1.2.10. Derviş	227
1.2.11. Abdal ve Urum Abdalı	228
1.2.12. Kalender	231
1.2.13. Mücerret	232
1.2.14. Melâmet.....	233
1.2.15. Hacı Bektâş-ı Veli ve Bektâşîlik	235
1.2.16. Halvetîlik	236
1.2.17. Celvetîlik	237
1.2.18. Kâdirîlik.....	238
1.2.19. Tarikat Kıyafetleri	239
1.2.20. Zikir ve Zikir Âyinleri	242
1.3. Adalalardaki Gayr-i Müslim Unsurlar	247
1.3.1. Kâfir.....	247
1.3.2. Hristiyan, Yahudi	249
1.3.3. Hz. Meryem.....	250
1.3.4. Hz. İsa.....	250
1.3.5. Haç.....	254

1.3.6. Kilise.....	255
1.3.7. Paskalya.....	256
1.4. Adalardaki Sosyo-Kültürel Hayat	257
1.4.1. Bayram, Şenlik ve Özel Gün Âdetleri.....	257
1.4.2. Giyim.....	259
1.4.3. Yiyecek ve İçecekler	263
1.4.4. Meyveler ve Çiçekler	267
1.4.5. Kullanılan Eşyalar	270
1.4.6. Hastalıklar.....	273
1.4.7. Muhtelif Oyun, Eğlence ve Uygulamalar.....	276
1.5. Adalı Şairlerde Aşk, Âşık, Maşuk, Rakib ve Güzellik Unsurları	278
1.5.1. Aşk.....	279
1.5.2. Âşık.....	280
1.5.3. Vazgeçen Usanmış Âşık.....	282
1.5.4. Adalı Güzeller ve Güzellik Unsurları.....	284
1.5.5. Rakib, Ağyar.....	287
1.6. Adalı Şairlerde Rindlik.....	290
1.6.1. Rind, Laubali, Er	290
1.6.2. Ar, Namus.....	294
1.6.3. Meyhane, Sarhoş	295
1.6.4. Şarap, İçki ve İşret Meclisleri.....	298
1.7. Adalarda Rum Güzeller, Farklı Milletler ve Diller	303
1.7.1. Rum Güzeller.....	303
1.7.2. Farklı Milletler.....	305
1.7.3. Farklı Diller	306
SONUÇ.....	309
KAYNAKÇA	312
EKLER.....	340
ÖZGEÇMİŞ.....	348

ŞEKİLLER

Şekil 1: Adalar Denizi	9
Şekil 2: Eğriboz Adası.....	13
Şekil 3: Girit Adası	18
Şekil 4: Limni Adası.....	30
Şekil 5: Midilli Adası	35
Şekil 6: Rodos ve Oniki Adalar	42
Şekil 7: Sakız Adası.....	48

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı Müellif
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
b.	: bin/ibn
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicri
Hz.	: Hazret-i
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
m.	: Miladi
m.ö.	: Milattan önce
m.s.	: Milattan sonra
No.	: Numara
nşr.	: Neşir
ö.	: Ölümü
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TSM	: Türk Sanat Müziği
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
YY.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Osmanlılar Anadolu topraklarında devlet hüviyetine bürünerek tarih sahnesine çıkmış ve kuruluşunun ilk asrında daha çok batı istikametine akınlar düzenleyerek sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Orhan Gazi'nin (ö. 1362) oğlu Süleyman Paşa (ö. 1357) ile Meriç Nehri'nin batı yakasına geçen Osmanlı Devleti, Rumeli'deki ilerleyişini Murat Hüdâvendigâr (ö. 1389) devrinde de sürdürmüştür. Yıldırım Bayezid'in (ö. 1403) Ankara Savaşı'nda Timur'a (ö. 1405) mağlup olmasından sonra 1402-1413 arası devam eden Fetret Dönemi'nde fetih hareketleri sekteye uğradıysa da II. Mehmed (ö. 1481) saltanatına kadar Rumeli'nin önemli bölümünde hâkimiyet kurulmuş ve sıra denizlerde de varlık göstermeye gelmiştir.

İstanbul'u fethedip Orta Çağ'ı kapatan ve yeni bir çağ başlatan, bu sebeple de Fatih unvanını alan Sultan II. Mehmed Osmanlı'ya ayrı bir ufuk kazandırmıştır. Bu ufuk denizlerde de söz sahibi olan büyük bir devlet kurma ülküsünü beslemiş ve İstanbul'un fethinden birkaç yıl sonra Boğazönü Adaları fethedilerek Adalar Denizi'ne ilk adım atılmıştır. Adalar Denizi'ne paralel Karadeniz'de de fetih hareketlerini sürdüren Fatih Sultan Mehmed'in ufkunu, kullandığı "Sultân-ı Berr u Bahr" (Karaların ve Denizlerin Sultanı) sıfatından anlamak mümkündür.¹ Saltanatında Midilli ve Eğriboz gibi Adalar Denizi'nin büyük ve stratejik adalarını sınırlarına katan Fatih ideallerini çocuklarına bırakmıştır.

Osmanlıların resmî olarak bir deniz devleti hâline gelmesi Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 1566) devrine rastlar. Bu zamana kadar fethedilen adalar Rumeli beylerbeyliğine bağlı iken Barbaros Hayreddin Paşa'nın (ö. 1546) 1534 senesinde Osmanlı hizmetine girmesiyle Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaleti kurulmuştur. Ege Denizi'ndeki adaları ve bazı kıyı şehirlerini içine alan bu eyalet, Osmanlı'nın denizlere mahsus oluşturduğu ilk müstakil idarî yapıdır. Kanûnî döneminde Rodos, Oniki Adalar, Sakız ve Sporad Adaları fethedilmiş ve Girit hâricinde Adalar Denizi'nin tamamında kontrol sağlanmıştır.

¹ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 18.

Girit Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu ufkun ve yerleştirdiği ülkünün en büyük nişanesidir. 1646-1669 yılları arası 24 sene süren savaşın ardından fethedilen Girit, Ege'yi bir Türk i denizi hâline getirmiş ve Osmanlı Devleti'ni Adalar Denizi ve doğu Akdeniz'in tek hkimi yapmıştır.

İki asrı aşkın zamanda peyderpey kurulan adaların egemenliği yine kademe kademe yitirilmiştir. 1821'de başlayan Yunan İsyanı'yla hareketlenen adalar, 1830'da Yunanistan'a bağımsızlık verilmesiyle ilk kaybı yaşamış ve Eğriboz Yunanistan'a ilhak edilmiştir. 1912'de Rodos ve Oniki Adalar İtalya tarafından işgal edilerek Osmanlı ile ilişiği kesilmiş yine aynı sene yaşanan Balkan Savaşı'nda Girit hariç diğer adalar Yunan işgaline uğrayarak fiilen Osmanlı yönetimi sonlandırılmıştır. Girit ise kademeli tavizlerin ardından 1913 yılında büyük devletlerin desteği ve kendi içinde aldığı kararla Yunanistan'a bağlandığını ilan etmiştir. Adalardaki (Rodos ve İstanköy hariç) Türk varlığı 1923 yılındaki Lozan Antlaşması'nda kabul edilen kararla Anadolu'daki Rumlarla mübadele edilmiştir.

Farklı srelerde Osmanlı idaresinde kalan ve Ortodoks Rumlar, Katolik Latinler, Yahudiler ve Müslüman Türklerle dinsel, dilsel ve etnik açıdan zengin bir yapıya sahip olan Ege adalarında incelenmeye değer bir "Ada Kültürü" inşa edilmiştir.² Bu kültürün oluşmasına imkân veren ana sebep Osmanlı Devleti'nin adalarda yaşayan gayr-i müslim reayaya karşı ılımlı politika yürütmesidir. Nitekim hiç veya czi vergi alınması, dillerini özgürce konuşma, eğitim ve ibadet kurumları kurma ile var olanları koruma kolaylığı, galiz kabahat işlemeyenlerin tehcir edilmemesi adalardaki özellikle Ortodoks Rum reayanın varlığını sürdürmesine imkân vermiştir.

Ada kültürünün Türk İslam kimliği ekseninde gelişmesini sağlayıp; dînî, edebî, sosyal ve kültürel alanlarda ilk adımları atanlar ise sufi zmrelerdir. Osmanlı ordusuyla adalara gelen dervişler İslam inancını, bağlı oldukları ekolün öğretilerini, Türk dilini ve töresini kurdukları irfan okullarında yaymışlardır. Adaların Türk İslam kimliği kazanmasında mühim rolü bulunan sufi zümreler Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinin tamamında faaliyet yürütmekle beraber en etkili oldukları ada Girit'tir. Nüfus ve hacim bakımından Ege'nin

² Adalarda Hristiyan Rum halkın sayısı fazla olsa da hâkim unsur Müslüman Türklerdir. Bu sebeple "Ada Kültürü" denildiğine; mevcut birikimden beslenmiş, bu tecrübeleri kendi potasında eritmiş ve kendi geleneğiyle harmalamış adalı Müslüman Türklerin, Türk İslam medeniyeti dâhilinde oluşturdukları değerler bütünü akla gelmelidir.

en büyük adası olan Girit; farklı etnik yapısı, camileri, medreseleri, muhtelif tasavvufî akımlara ait dergâhları, kiliseleri, havraları ile Osmanlı Devleti'nin hülasası sayılacak mesabededir.

Sufî zümreler ve iskân edilen Müslüman Türklerle çok renkli yapıya bürünen adalarda Türkçe ile Rumca birbirini etkilemiş, Hristiyan ve Müslüman inançlarıyla Türk ve Rum âdetlerinin şekillendirdiği yaşam biçimleri sentezlenerek konuşma dilinden yeme-içmeye, giyimden imar faaliyetlerine uzanan geniş bir sahaya ulaşmıştır. Bu ada kültürünün en güçlü yansıtıcıları ise adalı şairlerdir.

Her şehir her bölge her din ve meslek grubu sahip olduğu yapı ve terminolojiyle ayrı bir özelliğe sahiptir. Bölgesel bazda konuya bakıldığında Rumeli, Anadolu ve Arap coğrafyasında yaşamış şairlerin birbirlerinden algı, duyuş ve düşünüş farkı barındırması kaçınılmazdır. Tabii olarak adalarda yaşamış şairlerin de dinsel, dilsel, çevresel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle edindikleri husûsiyetler vardır. Şairlerin yetiştiği coğrafyanın yapısını, tarihini, demografik, sosyolojik ve ekonomik yanlarını bilmek orada doğmuş edebiyatın, yazılmış manzum ve mensur eserlerin beslendiği kaynakları ve şairlerin düşünce evrenini görmeyi sağlayacaktır. Bu, kültür havzalarının keşfine yönelik bir uğraştır ve bu havzaların tespiti ve tanıtılması medeniyetimizin büyüklüğünü ve zenginliğini ortaya çıkaracaktır. Halil Çeltik'in "*Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*" ve Rıdvan Canım'ın "*Edirne Şairleri*" isimli eserleri konu üzerine ilgili bölgeleri ele alan örnek çalışmalardandır.

"Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler" adıyla hazırlanan bu tez, Prof. Dr. Bilal Kemikli'nin klasik edebiyatımızda muhit kavramı, şairlerin yetişmesindeki rolü ve şiirlerine etkisini işlediği, çalışmalarında "*Şehir, Şair, Şiir*" üçlemesiyle ihtisar ettiği analizlerinden³ yine Prof. Dr. Mustafa İsen'in Rumeli şehirlerini ve orada yetişen şairlerin husûsiyetlerini incelediği makalelerinden⁴ ilham alınarak; bir kültür havzası olarak Ege adaları, Osmanlı döneminde Ege adalarında yaşamış şairlerin tespiti ile adaların eserlerine ve şiirlerine yansımaları üzerine kurulmuştur. Ege adalarını konu

³ Bilal Kemikli, *Şehir Hayat ve Derviş* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017), 47-49, 175-178; a.mlf., *Şiir ve Hikmet* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017), 227-240; a.mlf., *Mihenik* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019), 47-52.

⁴ Bkz. Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997); a.mlf., *Varayım Gideyim Urumeli'ne* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009).

edinen çalışmalara bakıldığında kıta sahanlığı, adaların aidiyeti gibi bahislerde ve uluslararası ilişkiler disiplininde yoğunluk kazandığı görülür. Ayrıca tarih alanında Ali Fuat ren'in Rodos, Heath H. Lowry ve Yasemin Demircan'ın Limni, Ayşe Nükhet Adıyeke'nin Girit, Feridun Emecen ve Şerafettin Turan'ın Osmanlı dönemi adalarını ele alan tahkikleri bulunmaktadır. Neval Konuk ve Zeki elikkol'un ise adalardaki mimari yapıları inceleyen eserleri mevcuttur. Edebiyat alanına gelindiğinde araştırmaların ağırlık yönü Girit üzerindedir. Ahmet Sevgi, Filiz Kılıç, Abdullah Aydın ve İsmail Avcı'nın Girit Şairlerini tanıtan makaleleri, Abdullah Aydın'ın "*Hanyalı Nûrî Osman Divanı*"nı incelediği doktora tezi ve Orhan Kurtoğlu'nun yine Nûrî Osman'a ait "*Girit Şairleri*" kitabı Girit'teki klasik Türk edebiyatı üzerine genel manada fikir verici tahkiklerdir. Ayrıca tezin devamındaki dipnotlarda görüleceği üzere Girit Şairlerini eserleriyle beraber münferit Şekilde araştıran tez ve makaleler de bulunmaktadır. Fakat Girit dışına çıkıldığında Ege adalarını gerek lokal gerek genel anlamda kuşatıcı bir eser mevcut değildir. Hazırlanan bu teze bahsedilen açığın kapatılması, düzeltilme ihtiyacı bulunan ve eksik kalan kısımların tamamlanması hedeflenmektedir.

 bölümden meydana gelen "Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler" isimli tezin ilk kısmında Eğriboz, Girit, Limni, Midilli, Rodos, Sakız gibi Ege Denizi'nin büyük adalarıyla beraber İstanköy, İşketoz ve Semadirek adalarının tarihî serencamı ve kültürel varlığı anlatılarak tezin devam eden kısmına zemin oluşturulması amaçlanmıştır. Mezkûr adaların tercihi Osmanlı döneminde burada doğmuş veya vefat edip defnedilmiş Şair barındırmasından dolaydır. Adaların fetih öncesi durumu, fethi ve elden çıkışına kadarki süreç tezin kapsamını aşmamak için mühim detayların belirtilmesiyle sınırlandırılmış ve haritalarla desteklenerek muhtasar Şekilde yazılmıştır. Kültürel kısımda ise adalara Türk İslam kimliği kazandırmak için yapılan iskânlar, adaların nüfusu, inşa edilen mabet ve eğitim kurumları, adalar ekonomisine etki eden yöresel ürünler kısaca zikredilmiştir. Ayrıca adalarda Türkçeyi, Türk kültürünü ve İslam inancını yaymada önemli payı olan tasavvufi akımlar ve kurdukları tekkeler gösterilmiştir. Yine kadı, vali, Şeyh efendi gibi idarî ve dînî sıfatı bulunan kişilerin etrafında ve dergâh, konak gibi yerlerde teşekkül eden edebiyat muhitlerine işaret edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde isimleri sayılmış dokuz adada doğmuş yahut görev, sürgün ve tercih gibi sebeplerle adalara gelip vefat etmiş ve medfun bulunan şairlerin biyografileri yer almaktadır. Şairlerin tercihinde Osmanlı döneminde adalarda doğması veya vefat etmesi ile aruz ve hece vezinleriyle klasik tarzda şiir söylemesi esas alınarak bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Başta şair tezkireleri olmak üzere, “*Şakâik-i Nu'mâniye*”, “*Osmanlı Müellifleri*” ve “*Sicill-i Osmânî*” gibi klasik eserler, şiir mecmuaları, kütüphane dizinleri ile şairleri konu edinen güncel çalışmalar taranmış ve toplamda 107 şair tespit edilmiştir. Bu kaynaklar arasında paralel okumalar yapılarak doğru hayat hikâyeleri oluşturulmaya çalışılmış, akışı bozmamak için her cümle sonuna atıf koymak yerine paragraf sonunda referanslar verilmiş, farklı bilgi aktaran kaynak var ise bu kuraldan istisna tutularak ayrıca belirtilmiştir. Herhangi bir biyografik kaynakta ismi olmayan şairler hakkındaki detaylar eserlerinden istifade edilerek şekillendirilmiştir. Buldukları ada başlığı altında derlenen şairler alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Kaynaklarda şair diye tanıtılan fakat herhangi bir nazmına ulaşamayan birkaç şair hariç diğer tüm şairlerin şiirlerinden örnek bir parça sunulmuştur. Tez, metin çalışması olmadığı için manzumelerin transkripsiyonu yapılmadığı gibi vezni de gösterilmemiştir. Ayrıca şairlerin kaleme aldıkları eserler yazılmış ve dipnotlarda günümüzdeki durumları açıklanarak bir bibliyografyanın oluşmasına imkân sağlanmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümü ise adaların adalı şairlerin şiirine yansımaları konu edinmektedir. Şairlerin çokluğu ve farklı adalardan oluşları tezin bu kısmının belli sınırlar etrafında işlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu sebeple şairlerin fonetik özellikleri, mazmun ve kelime dünyası, hangi edebî sanatları ve vezinleri çoğunlukla kullandıkları gibi konulara girilmeden tematik bir inceleme uygulanmıştır. Bölüm farklı adalardan, yüzyıllardan, tarikatlardan ve statülerden seçilmiş 17 şairin divan, divançe, manzum eser ve mecmualardaki şiirlerinin taranması sonucunda; ada coğrafyasına ve halkına, adalardaki dîmî, sosyal ve kültürel yaşantıya, gayr-i müslimlerle ilişkilere dair konularda adalı şairlerin şiir dünyasında yer bulan ve öne çıkan beyitlerinin ayıklanmasıyla yedi ana başlık ve pek çok alt başlıktan oluşmuştur. Birinci başlık adalar, adalardaki şehir ve mekânlar ile ada halkını; ikinci başlık adalarda yaygın olan mezhepler -özellikle ehl-i sünnet dışı görülen mezhepler-, ibadetler, tarikatlar ve tarikat kurucuları, zikir ayinleri ve tarikat kıyafetlerini; üçüncü başlık -özellikle Hristiyan inancı ve Hristiyanlara ait-gayr-i müslim unsurları; dördüncü başlık yiyecek, içecek, kullanım eşyaları, hastalıklar,

özel günler, şenlikler ve âdetleri; beşinci başlık adalı şairlerde aşk, âşık, maşuk ve rakip algısını; altıncı başlık işret meclisleri, içki, esrar, namus ve rintliği; yedinci başlık ise Rum güzeller, farklı diller ve milletlerin adalı şairlerin şiirinde nasıl yer bulduğunu ihtiva etmektedir. Tespit edilen mısra, beyit ve manzumeler edebî sanatlara gerekmedikçe girilmeden açıklanmış ve adalarda oluşan kültür yine burada teşekkül etmiş “adalı şairler” zümresinin nazmıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
EGE ADALARINA BAKIŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE ADALARINA BAKIŞ

1. OSMANLI DEVRİ EGE ADALARI YAHUT CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFİD

Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine bağlayan Ege Denizi, Osmanlı devrinde Adalar Denizi olarak anılmış ve orada bulunan adaları kapsayan sahaya da Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaleti denilmiştir. Ege Denizi'nde üç bine yakın ada bulunmasına rağmen çok azı iskâna elverişlidir. Meskûn olan adaların geçmişi milattan önceye kadar uzanırken tarih içerisinde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresinin görülmeye başlandığı Ege, XVII. asırda tamamen Türk iç denizi hâline gelmiştir. XX. yüzyıla kadar süren bu hâkimiyet, Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle nihayetlenmiş ve başta Lozan Antlaşması olmak üzere farklı antlaşma ve savaşlarla adaların çoğu Yunanistan'a bırakılmıştır.

Ege Denizi'ndeki ilk fetihler Fatih Sultan Mehmed (ö. 1481) devrinde gerçekleşmesiyle beraber adalara yönelik en sistemli adım Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 1566) döneminde atılmıştır. 1534 tarihinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın (ö. 1546) Osmanlı Devleti'ne katılması ve kaptan-ı derya olarak atanmasıyla Rumeli beylerbeyliğine bağlı olan Ege adaları üzerinde bir düzenlemeye gidilmiş ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaleti teşekkül edilmiştir.⁵ Barbaros'un vefatına kadar Akdeniz ve Ege Denizi'nin tamamını içine alan bu eyalet XVI. asrın ikinci yarısından sonra Cezâyir-i Mağrib de denilen Cezâyir-i Garp ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Cezâyir-i Garp sahası Cezâyir, kuzey Afrika kıyıları ve Akdeniz'i kapsarken, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Ege Denizi ve Akdeniz'in doğu kısımlarıyla sınırlandırılmıştır.⁶ XIX. asra kadar merkezi Gelibolu olan eyaletin sancakları yeni fetihler, idarî, sosyolojik, ekonomik ve demografik sebeplerle mütemadiyen artıp eksilmiş, XIX. asır ve sonrasında merkez

⁵ İdris Bostan, "Barbaros Hayreddin Paşa: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)", *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan - Salih Özbaran, (Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı [İstanbul: Deniz Basımevi], 2009), 1/143-154.

⁶ Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, 47-66.

Rodos ve Sakız adası arasında değişmiştir. Girit ise Cezâyr-i Bahr-i Sefid'ten ayrı bir eyalet olarak Ege Denizi'nde yer almıştır.⁷

şekil 1: Adalar Denizi

Osmanlı Devleti adaları dönemin büyük deniz gücü Katolik Venedik ve Cenevizlilerden almış olsa da adaların yerli halkı antik dönemde yerleşmiş ve Bizans İmparatorluğu'ndan artakalan Ortodoks Rumlardır. Katolik idarelerde baskı altında yaşayan Ortodoks Rumlar Osmanlı ordusunun adalara düzenlediği seferlerde herhangi bir direniş göstermemiş aksine yardımda bulunarak desteklemiştir. Osmanlı Devleti de adaları kontrolüne aldığında Rumların bu olumlu davranışına karşı ılımlı politika izleyerek tehcire maruz bırakmamış, dillerini özgürce kullanma, dinlerini yaşama, eğitim kurumları ve mabetler inşa etmede kolaylık sağlamıştır. Bu sebeple adalara

⁷ Ayhan Afşin Ünal, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezâyr-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (2002), 251-261; Mahmut H. şakiroğlu, "Cezâyr-i Bahr-i Sefid", *Türkiye Diyanet Vakfı İşlâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/500-501.

Anadolu ve Rumeli'den getirilen Müslüman Türkler iskân edilmesine rağmen Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaletinin tüm adalarında ve Girit'te Hristiyan Rum nüfus her asırda çoğunluğu teşkil etmiştir. Fakat Hristiyan reayanın fazlalığı adaların Türk İslam medeniyetinin bir parçası olmasına engel değildir. Orduda askerlere moral desteği vermek maksadıyla bulunan, fetihle beraber de adalara yerleşen sufi gruplar adaların Türk İslam kimliği kazanmasında, bu kültürün yaşanmasında ve sürdürülmesinde öncü rol oynamıştır. Bilahare tesis edilen yapılar ve gelen idarecilerle desteklenen bu uğraşı yerli halkın dili, değerleri ve yaşantılarıyla sentezlenerek ortaya konuşma dilinden giyime, edebiyattan ekonomiye uzanan geniş bir “Ada Kültürü” inşa etmiştir.

Ada kültürünün gelişmesine etki eden uygulamalardan biri de sürgünlerdir. Denizle sınırlı, göz önünde ve gerektiğinde rahat ulaşılabilecek lokasyonuyla cazip bir tecrit yeri olan adalar, adi suç işleyenlerin yanında ülke yönetimiyle ters düşen memurlar, yüksek rütbeli idareciler, müderrisler, sufiler, şairler ve sanatkârların da yaşamaya mecbur edildiği açık hava hapisaneleri olmuştur. Özellikle Rodos ve Limni adası bu konuda öne çıkmaktadır. Mezkûr kişilerin sahip oldukları niteliklerle teşekkül ettikleri muhitlerde ilmî, edebî, bedii birçok bahis işlenmiş ve adaların cazibesini arttırmıştır. Girit'te Horasanlı Bektâşî Dergâhı ile Limni'de Niyâzî-i Mısırî ve Sakız'da Çaresiz İlyas Efendi'nin karizmatik kişilikleriyle oluşturdukları irfanî atmosfer, buldukları adaları Anadolu ve Rumeli'den gelenlere bir ziyaretgâh yapmıştır.

Tezin bu kısmında ikinci bölümde biyografileri yazılmış şairlerin doğduğu, medfun olduğu ve günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunan adalar hakkında bilgi verilmiştir. Eğriboz, Girit, Limni, Midilli, Rodos ve Sakız gibi Ege Denizi'nin büyük adalarıyla beraber İstanköy, İşketoz ve Semadirek gibi küçük adaların tarihî serencamının ve kültürel varlığının muhtasar bir şekilde ele alındığı bölüm; şairlerin doğduğu, yetiştiği, eserler meydana getirdiği coğrafyayı görmek ve mizaçlarını kavramak açısından tezin diğer bölümlerine zemin olmayı amaçlamaktadır. Mezkûr ada başlıkları altında adaların Osmanlı egemenliğine kadarki durumu, fethi ve elden çıkışı haritalarla desteklenerek tarih alt başlığında anlatılmış, tezin kapsamını aşmamak için detaylara fazla girilmeden önemli hadiselerle değinilerek iktifa edilmiştir. İkinci alt başlıkta ise adaların dînî, edebî ve kültürel varlığı gösterilmiştir. Adaların nüfusu, Türk İslam kimliği kazandırılması için yapılan iskânlar, sufi zümrelerin bu çabaya etkisi, adalarda inşa edilen cami, tekke

ve diğ er kurumlar ile adaların dînî, edebî ve kültürel yaşantısına canlılık katan tasavvufî akımlar, kişiler, dergâh, konak ve saray gibi edebî mahfillerine işaret edilmiştir.

1.1. Eğriboz Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı

Bu başlık altında Eğriboz adasının tarihi ve kültürel vaziyeti kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Tarih kısmında; adanın fetih öncesi durumu, Osmanlı hâkimiyeti, elden çıkışına kadarki tarihî süreci ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletindeki yeri gösterilmiştir. Kültürel kısımda ise Osmanlı döneminde adaya Türk İslam kimliği kazandırma çabaları, adanın nüfus yoğunluğu, imar faaliyetleri, adada yaygın olan tarikatlar, adanın dînî, edebî ve kültürel varlığına etki eden kişiler muhtasar bir şekilde tanıtılmıştır.

1.1.1. Fethinden Kaybına Eğriboz Adası

Eğriboz Ege Denizi'nin en büyük ikinci adası olup günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve Evvia (Εύβοια / Evvia) adıyla anılmaktadır. Adanın merkez şehrinin ismi antik dönemdeki Halkis adına nispetle Halkida'dır (Χαλκίδα / Halkida). Bizans döneminde Makri, İgriponto, Evripos olarak adlandırılan şehir ve ada Venedik idaresine geçince Negroponte ismiyle anılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde ise Evripos adının Türkçe söyleyişe uyarlanmasıyla Eğribus, Ağrıboz ve Eğriboz şeklinde telaffuz edilmiştir.⁸

Anakaraya paralel olarak Golos (Βόλος / Volos) körfezinin altından ve İzdin (Λαμία / Lamia) körfezinin karşısından başlayıp Atina (Αθήνα / Athina) önlerine kadar devam eden Eğriboz adası 180 kilometre uzunluğa ve bölgesel olarak 6 ile 50 kilometre arasında değişen genişliğe sahiptir. Evripos Boğazı'yla anakaradan ayrılan ada tarihte ve günümüzde karayla bağlantısını aralarındaki mesafenin kısa olmasından dolayı köprülerle sağlamıştır. Pîrî Reis (ö. 1553), kadim zamanlarda adanın anakaraya bitişik olduğunu fakat sonra hem şehrin güvenliğini arttırmak hem de dalyanlar kurup balık yetiştiriciliğiyle şehre ve kale idaresine gelir temin etmek amacıyla insan eliyle kazılıp

⁸ Machiel Kiel, "Eğriboz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/491-493; Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, nşr. Recep Ahışalı (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2017), 2/222.

boğaz oluşturularak bağımsız hâle getirildiğini söyler.⁹ Evliya Çelebi (ö. 1685?) de bu hadisenin benzer sebeplerle Büyük İskender zamanında gerçekleştiğini kaydetmiştir.¹⁰

Eğriboz'un meskûn hâle gelişi antik dönemlere kadar uzanmasına rağmen askerî ve stratejik hüviyet kazanması 1204 yılında Venedik idaresine geçmesiyle başlamıştır. Venedikliler şehri surlarla çevirip silahlarla donatmış ve Selanik'in güneyinde var olan en büyük şehir hâline getirmiştir.¹¹ Adaya ilk Türk taarruzları Aydınoğlu Umur Bey (ö. 1348) tarafından 1333 yılında düzenlenmesine rağmen hâkimiyet sağlanamamıştır.¹² Eğriboz'un Osmanlılar tarafından fethi ise Fatih Sultan Mehmed (ö. 1481) eliyle olmuştur. Mora, Arnavutluk ve Bosna seferleriyle Avrupa içlerine yürüyen Fatih Sultan Mehmed'in Osmanlı donanmasını güçlendirerek denizlerde de yer edinmeyi hedeflemesi başta Papalık olmak üzere Avrupa devletleri ile Venediklileri rahatsız etmiş ve 1463-1479 yılları arası devam edecek Osmanlı-Venedik savaşının yaşanmasını doğurmuştur. Adalar Denizi'nde hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Venedik ile fethettiği toprakların güvenliğini sağlamaya çalışan Osmanlılar arasındaki mücadeledeki önemli dönüm noktalarından biri Eğriboz adasının fethidir. Midilli adasını zapt edip Arnavutluk seferiyle Adriyatik kıyılarında varlık gösteren Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermek için 1468 yılında Bozcaada ve Limni'yi işgal edip Enez'e saldıran Venedik donanması ayrıca Enez kadısını, hatibini ve çok sayıda Müslümanı esir ederek Eğriboz'a götürmüştür.¹³ Bu hamleye karşı Veli Mahmud Paşa'yı (ö. 1474) kaptan-ı derya vasfıyla donanmayı hazırlamak için Gelibolu'ya gönderen Fatih, kendisi de bizzat başında bulunduğu orduyla Eğriboz üzerine karadan yürüyüşe geçmiştir. Düşmanı yanıltmak için Rodos'a sefer düzenleneceği şayiasını yayan sultan hem karadan hem de denizden adayı muhasara altına alarak 21 gün süren çatışmaların sonunda 1470 tarihinde Eğriboz'u fethetmiş ve Venediklilerin Ege Denizi'ndeki mühim üslerinden birini ele geçirmiştir. Kendisine karşı savaşanları sürgün edip adaya Anadolu ve Rumeli'den getirilen Müslüman halkı yerleştiren Fatih ayrıca fethin nişanesi olarak

⁹ Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriyye-Denizcilik Kitabı*, nşr. Yavuz Senemoğlu (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1973), 1137.

¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, nşr. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 8/239.

¹¹ Machiel Kiel, "Eğriboz", 10/491.

¹² Kiel, "Eğriboz", 10/491; Tuncer Baykara, *Aydınoğlu Gazi Umur Bey* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 60.

¹³ Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, nşr. İdris Bostan (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018), 92; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, nşr. Göker İnan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 273; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, nşr. Faik Reşit Unat - Mehmet A. Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957), 2/785.

adanın en büyük kilisesini camiye çevirmiştir. Yine İslamî yaşantının sağlanması, idarede zafiyet doğmaması için bir kadı atanmış ve adadaki Kızılhisar (Κάρυστος / Karistos) kasabasında saklı tutulan Venedik hazinelerine devlet adına el konulmuştur.¹⁴

Osmanlı hâkimiyetine girince sancak merkezi hâline getirilen Eğriboz'a: Atina (Αθήνα / Athina), Talandi (Αταλάντη / Atalanti), Modoniç / Mudunuç (Μενδενίτσα / Mendenitsa), İstefe (Θήβα / Thiva), İzdin (Λαμία / Lamia), Levadya (Λιβαδειά / Livadia) ve Salona (Άμφισσα / Amfissa) kazaları bağlanmıştır. Önce Rumeli beylerbeyliğine bağlı olan sancak bilahare teşekkül edilen Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletine geçmiş ve Osmanlı idaresinin son bulunduğu 1830 tarihine kadar bu özelliğini korumuştur.¹⁵

Şekil 2: Eğriboz Adası

Osmanlı egemenliğinde ara ara çıkan isyanlara ve dıştan düzenlenen saldırılara rağmen ada sakin bir dönem geçirmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Rumeli'deki pek çok kasaba ve şehir gibi Eğriboz adasında da büyük değişiklikler yaşanmıştır. 1821 yılında Mora yarımadasında başlayan Yunan İsyanı günden güne büyümüş gerek anakarada gerekse

¹⁴ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, nşr. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), 254; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, 92, Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 274; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2/286; Üsküdarî, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, 2/220-224.

¹⁵ Kiel, "Eğriboz", 10/491; Mehmet İnbaşı, "Eğriboz Sancağı İdarecileri (1756-1792)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 63.

adalarda bulunan Rumların isyana destek vermesiyle geniş bölgelere yayılmıştır. 1830'da Rusya ve İngiltere'nin destekleriyle düzenlenen Londra Protokolü'nde Yunanistan'a bağımsızlık verilmesiyle başlayan Osmanlı'dan kopuşlar, Mora ile beraber Tesalya ve Eğriboz'u da içine almış ve her geçen gün daha da ileriye giderek devam etmiştir. Mezkûr protokolde Eğriboz'da mukim Müslüman Türklerin adadan tehcirine dair bir madde bulunmamasına rağmen uygulanan baskı ve zulümlerle halk yaşadığı bölgeyi terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁶ Kızılhisar kasabasında yaşayanlar Midilli, Sakız ve İzmir gibi bölgelere göç ederken Eğriboz merkezde meskûn olanların çoğunluğu Yenişehir Feneri'ne (Λάρισσα / Larisa) bir kısmı da Kızılhisar ahalisiyle beraber Anadolu topraklarına hicret etmiştir.¹⁷ Böylelikle Eğriboz'da 360 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir.

1.1.2. Eğriboz'da Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam

Tahrir defterlerinin verdiği bilgiye göre Eğriboz adası fethinden XVII. asrın başlarına kadar tedricen büyüme gösterse de 4000-5000 nüfuslu küçük bir kasaba hüviyetinden çıkamamıştır. Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinin oluşmasını müteakip kapudan paşaların ara ara konaklama ve sayfiye yeri olarak Eğriboz'u tercih etmeleri mimari ve kültürel anlamda bir canlanmayı doğurmuş ve tabii olarak bu hadise adanın nüfusuna da yansımıştır. Özellikle 1624 yılında Kaptan-ı Derya Kayserili Halil Paşa'nın (ö. 1629) kemerler kurarak şehre su getirmesi ve pek çok çeşmeye dağıtması adanın cazibesini arttırıp nüfusun hızla çoğalmasını sağlamıştır.¹⁸ XVII. asırda adayı ziyaret eden Evliya Çelebi dönemin Eğriboz'u hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Eğriboz'un tabii güzelliklerinden, insanların ahlâkından sitayişle bahseden Çelebi, Eğriboz Kalesi'nin heybetinden ve büyüklüğünden de oldukça etkilenmiş ve bu kaleyi Zigetvar Kalesi'ne benzetmiştir.¹⁹ “1900 adet kiremit örtülü, bahçesiz ve küçük evden oluşan bu kalenin içinde 11 Müslüman mahallesi, Fatih Sultan Mehmed, Davud Bey, Filzâde, Emirzâde, Karlızâde camileriyle beraber toplam 11 cami ve Osman Ağa, Turhan Bey, Hasan Baba,

¹⁶ İbrahim Alper Arısoy, “Adalar Arasında, Balkanların Kıyısında: Kızılhisar (Karisto) Müstahkem Mevkii ve Kasabası”, *Balkanlar Siyaset ve Göç, 8. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, (Samsun: Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, 2015), 105.

¹⁷ Arısoy, “Adalar Arasında, Balkanların Kıyısında: Kızılhisar (Karisto) Müstahkem Mevkii ve Kasabası”, 106-107; Metin Menteşe, “Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi* 13/45 (2020), 806.

¹⁸ Kiel, “Eğriboz”, 10/492.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8/233.

Küçük İlyas, Musa Ağa mescitleriyle beraber de toplam 6 mescit mevcuttur. Yine sur içinde 5 Rum mahallesi ve 5 küçük kilise, 1 Yahudi mahallesi ve 1 sinagog vardır. Çelebi ayrıca kale içinde sayısını vermediği medrese, sıbyan mektebi, Bektâşî tekkeleri, 19 çeşme ve 80 adet farklı dükkânın da hizmet verdiğini kaydetmiştir. Varoş olarak tanımladığı kale dışında ise 2000 adet kiremit örtülü, katlı ve bahçeli evin bulunduğunu söyleyen Çelebi, Kaptan Köse Ali Paşa (ö. 1668) ve kardeşi Ahmed Paşa'nın saraylarının bu bölgede meşhur olduğunu söyler. Mustafa Bey ve Koca Memi Paşa camilerinin ince işçilikleri ve süslemeleriyle ön plana çıktığı varoшта 9 adet mescit de bulunmaktadır. Ayrıca 2 medrese, 5 sıbyan mektebi, 4 dergâh, 2 han, 2 hamam ve 426 dükkân da kale dışında Eğriboz halkının ihtiyaçlarını karşılamaktadır.”²⁰ Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 3900 haneyi barındıran Eğriboz'un XVII. asırda takriben 16-17.000 nüfusa ulaştığını söylemek mümkündür.

Eğriboz'daki ziyaretgâhları da aktaran Çelebi, şehrin anakara tarafında yüksek bir tepede bulunan Kara Baba Sultan türbesini, kale içinde Samud Baba Sultan ve Emirler Baba Sultan türbelerini, şehrin varoş kısmında ise Gâib Baba ile Veli Dede Sultan türbelerini sayar, halkın bu zatlara büyük hürmet ve muhabbet beslediğini aktarır.²¹ Bu zevatın adanın fethine katılan gazi dervişlerden ve isimlerinden anlaşılacağı üzere Bektâşî ulularından olması muhtemeldir.

XVIII. asra gelindiğinde yeni birkaç cami yapılmasından başka önemli değişiklikler gözlemlenmeyen ada hakkında Sultan III. Selim'in (ö. 1808) tahta cülûsunu Rumeli'deki sancaklara ilan etmek üzere görevlendirilen Seyyid İbrahim Hanîf Efendi (ö. 1802) bilgi vermektedir. Hanîf, vazifesi sebebiyle çıktığı yolculuğunda yaşadıklarını ve gezdiği şehirleri anlattığı *Rumeli Menzil-nâmesi*'nde Eğriboz'a da yer vermiş ve adanın XVIII. yüzyıldaki yapısına ışık tutmuştur. Evliya Çelebi gibi adanın doğal güzelliklerinden, mutedil ikliminden, bahçe ve tarlalarında yetiştirilen çeşitli ürünlerden, ada idarecilerinin ve halkının misafirperverliğinden oldukça etkilenen şair adayı taltif edici “Eğriboz” redifli gazeller yazarak hislerini manzum bir şekilde ifade etmiştir.²² Evliya Çelebi'nin bahsettiği zevatın türbelerini de ziyaret eden Hanîf, hem bu

²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8/236-238.

²¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8/239.

²² Halil Batur, “Seyyid İbrahim Hanîf'in Rumeli Menzil-nâmesi”, *Edebî Eleştiri Dergisi* 5/2 (2021), 458-461.

merkezlerin adanın manevî hayatındaki mühim rolüne dikkat çekmiş hem de her birisi için birer methiye kaleme almıştır. Bu methiyelere bakıldığında mezkûr kişilerin adanın fethine katılmış gazi dervişlerden olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Veli Baba'nın kabrini ziyaret eden Hanîf, nazmettiği methiyesini türbe duvarına asmıştır. Methiyenin matla beyti şöyledir:

*“Velî Baba'dur olan mazhar-ı feth-i Yezdân
Bu diyâra olıcak asker-i İslâm revân”²³*

Gâib Baba ve Kara Baba Sultan methiyelerinin matla beyitleri ise şöyledir:

*“Şeyh Gâib Baba'dur merd-i rezm-gâh-ı zafer
İdicek şâh-ı cihân Egriboz'a kasd-ı sefer*

*Kara Baba'dur olan Egriboz'a hâk nâzır
Fart-ı ihsânı anun ehl-i kulûbe zâhir”²⁴*

Üç buçuk asrı aşkın zaman Osmanlı idaresinde kalan Eğriboz adası gerek sancak merkezinde gerekse kazalarında kurulan dînî, ilmî ve edebî muhitleriyle hem kendi kültür ihtiyacını karşılamış hem de klasik Türk edebiyatına, Türk tasavvuf edebiyatına ve Türk ilim hayatına pek çok ismi kazandırmıştır. Eğriboz'daki kültürel mahfilleri şekillendiren iki ana unsur vardır. Bunlar, tekkeler ve konaklardır. Fetihle beraber adada görülmeye başlayan sufi zümreler bölgenin İslamlaşmasında mühim rol oynadıkları gibi söyledikleri ilahi ve nutuklarla, düzenledikleri âyinlerle Türk İslam kültürünün ve Türk dilinin yayılmasını sağlamışlardır. Bu sufi zümreler arasında ilk boy gösteren akım Bektâşiliktir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Osmanlı'dan önce Oniki İmam Şiîliğinde yedinci imam kabul edilen Ali Musa er-Rıza'nın²⁵ (ö. 819) soyundan gelen Şeyh Sultan Velîyullah, ailesi ve sevenleriyle birlikte Bağdat'tan ayrılarak Modoniç'e yerleşmiş ve Rumeli coğrafyasındaki ilk Müslümanlardan olmuştur.²⁶ Şeyh Velîyullah'ın kurduğu bu irfan okulu kendisinden sonra bölgede itibar gören bir Bektâşî dergâhı olarak hizmet vermiştir. Modoniç'teki diğer Bektâşî dergâhı ise İlyas Baba

²³ Batur, “Seyyid İbrahim Hanîf'in Rumeli Menzil-nâmesi”, 461.

²⁴ Batur, “Seyyid İbrahim Hanîf'in Rumeli Menzil-nâmesi”, 461.

²⁵ Ethem Ruhi Fıçlalı, “İsnâaşeriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/142-147.

²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8/222.

Zaviyesi'dir.²⁷ Bektâşîlik Eğriboz merkez ve kazalarında o kadar etkili olmuştur ki adada doğan on şairden dördü Bektâşîdir. Bu şairlerden Yemînî (ö. XVI. yy.) ve Viranî (ö. XVII. yy.) ise Bektâşî gelenek içerisinde yaşayışları, şiirleri ve deyişleriyle örnek olmuş “Yedi Ulu Ozan” arasında görülmüştür.²⁸

Eğriboz'un dînî ve edebî hayatına canlılık katan irfan okullarından biri de Halvetîliktir. Eğriboz ve Modoniç Halvetî tekkeleri, Levadya'nın Süleymaniye mahallesindeki Nikâbî Baba Zaviyesi²⁹ ve Ayas Baba Mısırî Zaviyesi önemli kültür merkezleri olmuştur.³⁰ Bu dergâhların ne zaman ve kimin eliyle kurulduğu bilinmemesine karşın arşiv belgelerinin 9 Rebiulevvel 1115 / 23 Temmuz 1703 tarihinde Ayas Baba Zaviyesi'nin postnişinliğine Şeyh Hasan Efendi'nin tayin edildiğini aktarması bu tekkenin Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694) henüz hayattayken yahut vefatından kısa süre sonra inşa edildiğine dair ipucu vermektedir.³¹ Ayas Baba Zaviyesi bir dönem Bektâşî tarikine verilip şeyhliğine Hâfız Baba getirilmesine rağmen 1229 / 1814 tarihli emirle tekrar Halvetî Mısırî yoluna devrolunup postnişinliğine de Küçük Şeyh lakaplı Şeyh Sadullah Efendi atanmıştır.³² Sadullah Efendi'ye intisap edip bu dergâhta yetişen Şeyhî mahlaslı sufi şair Mustafa Azîz Efendi (ö. 1840) ise Eğriboz'un Yunanistan'a ilhakına yakın bir zamanda İzmir'e hicret etmiş ve 1827 yılında Basmaneler semtinde İzmir Mısırî Dergâhı'nı kurmuştur.³³

Adanın kültürel mahfillerinden ikincisi ise Eğriboz idaresinden sorumlu kadı ve valilerin konaklarıdır. İstanbul'daki sarayın bir şubesi olan bu merkezler, sanatı ve sanatçıyı koruma, eser vermeye teşvik etme gibi konularda sarayla benzer işlevi görmüştür. Kendileri de şair olan ve adada vefat eden Eğriboz kadısı Mehmed Kâmil Çelebi (ö. 1735) ve Eğriboz muhafızı Ebubekir Sâmî Paşa (ö. 1813) hem şiirleriyle adanın kültürel varlığına katkıda bulunmuş hem de kurdukları meclislerde şairlerin

²⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), [AE.SAMD.III], No. 230, Gömlek No. 22066.

²⁸ Mehmet Özgür Ersan, *7 Ulu Ozanlar* (Konya: Salon Yayınları, 2018), 318.

²⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV..], No. 70, Gömlek No. 7569.

³⁰ Heath W. Lowry, *Historical Vestices of Niyâzî Mısırî's Presence on the Island of Limnos / Niyâzî Mısırî'nin Limni Adasında Bulunan Tarihi İzleri*, çev. Kıvanç Tanrıyar (İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2011), 89.

³¹ Osmanlı Arşivi (BOA), [AE.SMST.II.], No. 113, Gömlek No. 12323.

³² Osmanlı Arşivi (BOA), [C..EV..], No. 373, Gömlek No. 18906.

³³ Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, nşr. M. Akif Erdoğan (Aydın: Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 1994), 72; Osman Koçanoğulları, “Mısırî Dergâhı-Basmane-İzmir” (Erişim 24 Eylül 2020).

yetişmesine vesile olmuşlardır. Bu isimlerden biri Ebubekir Sâmî Paşa'nın yanında hem hazinedarlık yapmış hem de şair olarak meclisleri şenlendirmiş İzzet mahlaslı Ahmed Efendi'dir.

1.2. Girit Tarihi ve Adanın Dîni, Edebî, Kültürel Varlığı

Bu başlık altında Girit adasının tarihi ve kültürel vaziyeti kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Tarih kısmında; adanın fetih öncesi durumu, Osmanlı hâkimiyeti ve elden çıkışına kadarki tarihî süreci ele alınmıştır. Kültürel kısımda ise Osmanlı döneminde adaya Türk İslam kimliği kazandırma çabaları, adanın nüfus yoğunluğu, imar faaliyetleri, adada yaygın olan tarikatlar, adanın dîni, edebî ve kültürel varlığına etki eden kişiler ve olaylar muhtasar bir şekilde tanıtılmıştır.

1.2.1. Fethinden Kaybına Girit Adası

Girit Ege Denizi'nin en büyük adası olup günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve Kriti (Κρήτη / Kriti) adıyla anılmaktadır. Ege ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ada 260 kilometre uzunluğa ve bölgesel olarak 15 ile 60 kilometre arasında değişen genişliğe sahiptir. Doğudan batıya doğru uzanan Ak Dağlar, İda Sıradağları ve Dikti Dağları adayı iki farklı iklime bölmüştür. Adanın güney cephesi dağlık ve Afrika'dan esen rüzgârlarla çorak bir görünüm sergilerken, kuzey cephe ise sahile doğru uzanan ovaları, bol yağış alması, mutedil iklimi, doğal koy ve limanlarıyla iskân, ulaşım, tarım ve hayvancılığa daha elverişlidir. Bu sebeple adanın en büyük şehirleri olan Kandiye (Ηρακλείο / İraklio), Resmo (Ρέθυμνο / Rethimno) ve Hanya (Χανιά / Hania) Girit'in kuzey tarafında kurulmuştur.³⁴

Şekil 3: Girit Adası

³⁴ Mithat Işın, *Tarihte Girit ve Türkler* (Ankara: Askeri Deniz Matbaası, 1945), 1-6.

Girit'in tarihi antik Minos uygarlığına kadar uzanmaktadır. Milattan önce 3000 ile 1400 yıllarında var olan bu uygarlık Mora yarımadasından gelen Akkalar, Yunanlar ve Dorların saldırılarıyla sona ermiş ve adada milattan önce II. asra değin devam edecek şehir devletleri dönemi başlamıştır. Milattan önce 66-67 yıllarında Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren Girit, 395 yılında imparatorluk ikiye bölününce Bizans'ın sınırlarında kalmıştır. Adaya ilk Müslüman akınları ise 673-674 yıllarında Emevîler döneminde düzenlenmiştir. Fakat bu akınlar fetihten ziyade yağma amaçlı olduğundan bir egemenlik söz konusu değildir.³⁵ Abbasîler devrinde de süren Girit seferleri Halife Me'mûn (ö. 883) döneminde fetih gayesine bürünmüştür.

814 yılında Endülüs Emevî Devleti'nin Kurtuba şehrindeki Rabad mahallesinde patlak veren ve "Rabad İsyanı" olarak anılan olaylara karışan binlerce kişi Emir I. Hakem'in (ö. 822) emriyle Fas'ın Fez şehrine gönderilmiştir. Geçen birkaç yılın ardından bir kısım Endülüslü Müslüman memleketine geri dönerken büyük çoğunluk Fez'den ayrılıp Mısır'ın İskenderiye şehrine yerleşmiştir. On yılı aşkın zaman İskenderiye'de kalan Endülüslülerle İskenderiye halkı arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başlayınca Abbasîler'in Mısır valisi Abdullah b. Tahir b. Hüseyin Endülüslüleri şehirden çıkmaya zorlamıştır. Girit adasına gitmeye karar veren Endülüslüler, valinin sağladığı para, teçhizat yardımı ve 40 gemiyle şehirden ayrılmıştır. 825 yılında Ebu Hafs Ömer b. Şu'ayb el-Bellûtî önderliğinde adaya ulaşan Endülüslü Müslümanlar Bizans'ın iç meseleleriyle uğraşmasını da fırsat bilerek 827 yılında adanın tamamını hâkimiyet altına almış ve Abbasî Devleti'ne bağlı Girit İslam Emirliği'ni ilan etmiştir.³⁶ Rabadulhandak adıyla Kandiye şehrini de kuran Müslümanlar burayı emirliğin baş şehri yapmışlardır.³⁷ 134 yıl ömür süren Girit İslam Emirliği, kaybettiği toprakları geri almaya çalışan Bizans İmparatorluğu'nun saldırılarıyla yıkılmış ve ada 961'de tekrar Bizans hâkimiyetine

³⁵ Cemal Tukin, "Girit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/85.

³⁶ Burak Arslan, *Girit İslâm Emirliği (827-961)* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 30-76; Feridun Bilgin, "İkinci Endülüs: Girit İslam Devleti'nin Kuruluş ve Yıkılış Süreci (827-961)", *History Studies International Journal of History* 6/6 (2015), 1-16.

³⁷ Arslan, *Girit İslâm Emirliği (827-961)*, 80; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, 215; Tukin, "Girit", 14/85.

girmiştir. Bu süreçte Giritli Müslümanların bir kısmı adayı terk etmiş, bir kısmı öldürülmüş ve büyük bir kısmı da din değiştirmeye zorlanmıştır.³⁸

IV. Haçlı Seferi'nde (1200-1204) Latinler tarafından istila edilen Bizans toprakları ayrıca Latin idareciler arasında taksim edilmiş ve Girit adası Selanik Krallığı'nı kuran Monferratlı Boniface'ye (ö. 1207) verilmiştir. Fakat Boniface koruma ve idare etme zorluğundan dolayı Girit'i yüz bin gümüş para karşılığında Venediklilere satmıştır.³⁹ Bu alışverişten sonra Girit Osmanlı idaresine geçene kadar kesintisiz Venediklilerin elinde kalmış ve Dük unvanlı genel bir valiyle yönetilmiştir.

Türklerin Girit adasına ilk taarruzları ise XIV. asrın ilk yarısında Aydınöğlü Umur Bey vasıtasıyla olmuştur. Bu saldırılar fetihten ziyade yağmalama amaçlı olduğu için ufak zarar vermelerden öteye gidememiştir. Venedikliler ara ara Girit'te çıkan isyanları kullanıp Türklerin adaya saldırmalarını önlemek için Aydınöğülları ve Menteseöğülları'yla ticarî ve siyasî ilişkilerini sürekli sıkı tutmuş; bu ilişki Aydın ve Mentese beyliklerinin Osmanlı'ya katılmasından sonra da devam etmiştir.⁴⁰

Osmanlıların Girit'e yönelik fetih maksatlı seferleri XVII. asırda başlamasına karşın bu tarihten önce de irili ufaklı harekâtları olmuştur. 1538'de Adalar Denizi'ndeki pek çok adayı fethedip Girit'e akınlar düzenleyen Barbaros Hayreddin Paşa (ö. 1546); Estiye (Σητεία / Sitia), Milopotamos (Μυλοπόταμος / Milopotamos), Resmo (Ρέθυμνο / Rethimon), Suda (Σούδα / Suda) ve Hanya (Χανιά / Hania) şehirlerine saldırıp adayı baştanbaşa yoklamıştır.⁴¹ Katolik Venediklilerin baskılarından ve koyduğu vergilerden bezmiş Ortodoks Rum Giritliler, Barbaros'un bu harekâtıyla Venedik zulmünden kurtulacaklarına dair bir ümit beslemeye başlamış ve bu ümit Osmanlı'nın düzenleyeceği diğer akınlarda yerli halkın yardım etmesi olarak kendini göstermiştir.⁴²

Osmanlıların 1571'de Kıbrıs'ı fethetmesiyle Girit haricinde doğu Akdeniz ve Adalar Denizi'ndeki gücünü yitiren Venedikliler farklı antlaşmalarla bu denizlerdeki varlığını

³⁸ Arslan, *Girit İslâm Emirliği (827-961)*, 154; Tükin, "Girit", 14/86.

³⁹ Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 11; Işın, *Tarihte Girit ve Türkler*, 23; Tükin, "Girit", 14/86.

⁴⁰ Tükin, "Girit", 14/86.

⁴¹ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, 134.

⁴² Nevzat Güzdağ, "Akdeniz'de Bir Mümtaz Eyalet: Girit (1669-1869)", *Belgi Dergisi* 9 (2015), 1280.

sürdürme gayreti içine girmiştir.⁴³ Fakat bu antlaşmalar IV. Murad'ın (ö. 1640) son dönemlerinde Venedik donanmasının Avlonya kasabasına ve limanına top atışlarıyla zarar vermesi sonucunda bozulmuş,⁴⁴ Sultan İbrahim (ö. 1648) devrinde yaşanan Sümbül Ağa hadisesinden sonra da tamamen kopup Girit'in fethine zemin hazırlanmıştır.

1644 yılında darüssaade ağalığı görevinden azledilip mallarıyla birlikte Mısır'a sürgün edilen Sümbül Ağa ile Mekke kadılığına atanan Bursalı Mehmed Efendi ve hacca gitmek üzere bulunan üç bin yolcu aynı gemi ile yola çıkmıştır. Rodos adası geçilince geminin silahsız ve mallarla dolu olduğu haberini alan Malta korsanları ani bir saldırıyla gemiyi ele geçirip başta Sümbül Ağa ve Kaptan İbrahim Çelebi olmak üzere pek çok kişiyi katletmiştir. Gemiye Hanya limanına taşıyan korsanlar malların bir kısmını Girit'teki Venedik idarecilerine hediye etmiş, bir kısmını da adadaki pazarda elinden çıkarmıştır.⁴⁵ Bu haberin İstanbul'a ulaşmasının akabinde padişahın emriyle ordu teyakkuza geçmiş ve donanmanın başına kaptan-ı derya sıfatıyla Silahdar Yusuf Paşa (ö. 1646) getirilmiştir. Anadolu ve Rumeli beylerine, Cezâyir, Tunus ve Trablusgarb ocaklarına da harekâta katılmaları için fermanlar gönderilerek; Sakız, Selanik, Eğriboz, Rodos ve Cezâyir limanlarında Osmanlı donanması sefer için toplanmaya başlamıştır.⁴⁶ Venediklilerin hazırlık yapmasını önlemek için seferin Malta'ya yapılacağı ilan edilmiş, seferin Girit'e olduğu bilgisi ise birlikler mezkûr limanlarda toplanıp yola çıkacağı vakit açıklanmıştır.

Yusuf Paşa önderliğinde Girit sahillerine ulaşan Osmanlı donanması 54 günlük kuşatma ve çarpışmaların ardından Hanya'nın teslim olmasıyla 18 Ağustos 1645 günü şehri ele geçirmiştir.⁴⁷ Hanya fatihi Yusuf Paşa görevinden alınıp idam edilince yerine Deli Hüseyin Paşa (ö. 1658) getirilmiş, Hüseyin Paşa da Resmo ve civarını 14 Kasım 1646

⁴³ Hasan Ali Cengiz, *Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 10.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 3/222; Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1968), 4/1607.

⁴⁵ Hasan Ali Cengiz, "Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (2019), 107; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, 195; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/223.

⁴⁶ Naîmâ, *Naîmâ Tarihi*, 4/1661-1667.

⁴⁷ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, 197-200; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/224.

tarihinde fethetmiştir.⁴⁸ Venedik gemilerinin Limni ve Bozcaada'yı istila edip, Çanakkale Boğazı'nı kapatarak yardım geçişini engelleme çabalarına rağmen Osmanlı Girit muhasarasından vazgeçmemiştir.

Hanya, Resmo ve küçük kaleleri hızlı şekilde fetheden Osmanlı ordusu Kandiye önlerine geldiğinde güçlü bir savunma ile karşılaşmıştır. Adanın idare merkezi olan Kandiye Venediklilerce ilave hisarlarla müstahkem hale getirilmiş, Hanya ve Resmo şehirleri muhasara altına alınca da asker ve silah takviyesiyle güçlendirilmiştir. İki taraf birbirine üstünlük sağlayamayınca şehrin fethi uzamış ve Kandiye Osmanlı ordusunun "ta'limhâne-i harbîsi" hüviyetine bürünmüştür. 1666'da Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa (ö. 1676) donanmanın başına getirilip güçlü bir birlikle Girit'e gönderilince kuşatmanın seyri Osmanlı lehine yön değiştirmiş ve 6 Eylül 1669 tarihinde Kandiye teslim olmuştur.⁴⁹ 24 yıl süren ve yarım milyonun üzerinde şehit verilen Girit savaşı nihayetlenince Adalar Denizi'nin tamamında Türk hâkimiyeti kurulmuş ve Ege iç deniz haline gelmiştir.⁵⁰

Fethi müteakip Girit'i Kandiye merkezli, Hanya, Resmo ve Kandiye sancaklarından oluşan bir eyalet yapan Osmanlı Devleti, fethettiği diğer yerlerdeki gayr-i müslimlere uyguladığı din, dil, vergi ve nüfus yoğunluğunu dengeleme politikalarını burada daha ılımlı yürütmüştür.⁵¹ Adadaki Ortodoks Rumları tehcire zorlamayan yeni idare sadece din dengesini sağlamak için büyük çoğunluğu adadan ayrılan Katolik Venediklilerin evlerine Anadolu'dan getirdiği Müslüman Türkleri yerleştirmiş, cemaatsiz kalan Katolik kiliselerinin bir kısmını adanın fethinde görev almış paşaların ismiyle camiye dönüştürmüş, savaşa iştirak eden derviş zümrelerine tekkeler kurmuş ve Türk İslam kültürünü yerleştirmede adaya mümtaz bir sıfat yüklemiştir. Bu hoşgörülü uygulamaların neticesinde de pek çok Rum İslam dinine geçmiştir.

1821 yılına kadar sakin bir dönem geçiren Girit, bu tarihte başlayan Yunan İsyanı'nın tesiriyle pek çok ayaklanmaya sahne olmuştur.⁵² Mora yarımadasında Yunanların

⁴⁸ Mücteba İlgürel, "Deli Hüseyin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/5.

⁴⁹ Tukin, "Girit", 14/87.

⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/370.

⁵¹ Bkz. Güzdağ, "Akdeniz'de Bir Mümtaz Eyalet: Girit (1669-1869)", 1281-1283; Tukin, "Girit", 14/87.

⁵² Bkz. Cemal Tukin, "Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları", *Bellekten* 9/34 (1945), 163-206.

kalkıştığı bağımsızlık mücadelesine Girit'in İsfakiye, Apokorana şehirlerinde ve Hanya'nın köylerinde yaşayan Rumlar da katılmış ve bu isyanlar Osmanlı'nın Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa (ö. 1849) tarafından bastırılmıştır. 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle adada çıkan isyanı tekrar Mehmed Ali Paşa yatıştırmış ve adanın idaresi Osmanlı tarafından Paşa'ya bırakılmıştır.⁵³ 1840 senesinde adayı yeniden uhdesine alan Osmanlı, 1850'de adanın merkez şehrini Kandiye'den Hanya'ya taşımıştır. 1866'da yaşanan büyük isyanın ardından 1868 yılında Rumlara çeşitli imkânlar tanıyan "Vilayet Nizamnâmesi" yürürlüğe konulmuş ayrıca Kandiye, Resmo ve Hanya sancaklarına Aya Nikola (Άγιος Νικόλαος / Agios Nikolaos) merkezli Laşid (Λασιθή / Lasithi) ile İsfakiye (Σφακιά / Sfakia) eklenerek adanın idare birimleri beşe bölünmüştür.⁵⁴ 1878'de imzalanan Halepa Sözleşmesi'nde kabul edilen şartlarla Rumların hakları daha da genişletilmiş ve önce muhtariyet sonra da bağımsızlığa giden yol hazırlanmıştır.⁵⁵ Arkası kesilmeyen isyanları batılı devletlerin⁵⁶ baskısıyla tavizler vererek uygulamaya koyduğu reformlarla dindirmeye çalışan Osmanlı, 1897'de yaşanan Türk-Yunan Harbi'nden gâlip çıkmasına rağmen Girit üzerindeki hâkimiyetini yitirmiş ve 1897 yılında adaya özerklik vermek zorunda kalmıştır.⁵⁷ Yaşanan isyanlarda taciz ve kısımlara maruz kalan Giritli Müslüman Türklere karşı baskı bu dönemde daha da artmış ve can güvenliği dolayısıyla adalı Türkler Anadolu topraklarına, Rodos ve İstanköy adalarına, Suriye ve Libya şehirlerine göç etmeye başlamıştır.⁵⁸ Adanın resmîyette Osmanlı'ya bağlı olmasına rağmen Yunan idarecilerin yönetiminde olan Girit 1908 yılında kendi içinde aldığı bir kararla Yunanistan'a katıldığını ilan etmiş ve 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'yla da resmen Osmanlı'dan koparak Yunanistan'ın hâkimiyetine geçmiştir.⁵⁹ 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması kapsamında kararlaştırılan Türk-Yunan mübadelesiyle Giritli Müslüman

⁵³ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, 18-19; Tukin, "Girit", 14/89.

⁵⁴ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, 43.

⁵⁵ Hasan Ali Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2018), 78.

⁵⁶ İlgili devletler ve Girit'e yönelik politikaları hakkında bkz. Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, 227.

⁵⁷ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, 195; Emine Ünsal, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 88.

⁵⁸ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, 269; Ünsal, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, 73.

⁵⁹ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, 296; Tukin, "Girit", 14/93; Ünsal, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, 108.

Türklerin büyük kısmı adadan ayrılarak Anadolu'nun farklı kasabalarına yerleştirilmiş ufak bir azınlık da irtidat ederek adada kalmıştır.⁶⁰

1.2.2. Girit'te Dîni, Edebî ve Kültürel Yaşam

1667 yılında Girit seferine katılan ve 1670 senesine kadar burada bulunan Evliya Çelebi adadaki Türk hâkimiyetinin ilk devri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Hanya Kalesi içinin dar sokaklı, katlı ve sarnıçlı 4000 evden oluştuğunu aktaran Çelebi ayrıca paşalara ve ileri gelenlere ait 7 sarayın güzelliğiyle öne çıktığını söyler. Yine kale içinde “Sultan İbrahim, Yusuf Paşa, Koca Musa Paşa, Yeniçeri Ağası, Küçük Hasan Paşa camileri başta olmak üzere 6 selâtin camii, 7 mescit, 3 tekke”, sayısını vermediği medrese ve mektepler mevcuttur. Kale içinde Hanya halkının ihtiyaçlarını giderdiği 500 adet dükkân da vardır. Hanya'daki gayr-i müslimlerin tamamen Rumlardan oluştuğunu belirten Çelebi, bu reyanın işlettiği meyhanelerin kale dışına çıkarıldığını söyler. Ayrıca Hanya halkının üzüm, zeytin, nar, bal ve şarap üretimiyle geçimini sağladığını, bu ürünlerin lezzet ve kalite yönünden dünyada benzerinin bulunmadığını aktararak şehrin bereketli topraklarını över.⁶¹

Resmo'yu da ziyaret eden Evliya Çelebi, şehrin kalesinin iki bölümden oluştuğunu söyler. Kalenin denize nâzır kısmında “50 kiremit örtülü ev, 2 saray 1 cami ve 1 mescit; varoş olarak isimlendirdiği kalenin arka kısmında ise 77'si saray sayılabilecek güzellikte 3700 ev, İbrahim Han, Valide Sultan, Deli Hüseyin Paşa, Ankebût Ahmed Paşa, Veli Paşa camileriyle beraber 6 cami, 9 mescit, 2 medrese, 3 mektep ve 3 Bektâşî dergâhı” bulunduğunu aktarır. Ayrıca şehirde 150 dükkân ve 3 han da mevcuttur. Havası mutedil, sulak ve tarıma elverişli arazilere sahip olan Resmo'da halk limon, seftali, turunç, incir, zeytin ve üzüm yetiştiriciliğiyle geçimini sağlamaktadır.⁶²

Kandiye fethine ve şehrin imarına şahit olan Çelebi'nin belirttiğine göre Kandiye'de 21 Venedik Katolik mahallesi, 20 Rum Ortodoks mahallesi, 1 Yahudi mahallesi ve toplamda 172 kilise vardır. Kandiye'nin düşmesinden sonra Katoliklerin büyük kısmı şehri terk etmiş ve onlardan kalan kiliselerin bir kısmı camiye tebdil edilmiştir. Hüviyet değiştiren ve yeni inşa edilen camilerden “Sultan Mehmed Han, Sultan İbrahim Han,

⁶⁰ Bkz. Ayşe Nühket Adıyeke - Nuri Adıyeke, “Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidat Olayları”, *Kebikeç Dergisi* 10 (2000), 107-113.

⁶¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8/372-375.

⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8/380-381.

Fâzıl Ahmet Paşa, Kethüda, Abdurrahman Paşa, Defterdâr Ahmed Paşa, Ebülhayr İbrahim Paşa, Ankebût Ahmed Paşa, Melek İbrahim Paşa, Kaplan Mustafa Paşa, Zülfikar Ağa” camileri ile beraber şehirde 71 adet mahalle mescidi bulunur. Yine “9 medrese, 9 mektep, pek çok hamam ve çeşme, 1700 dükkân ve 17 han” mevcuttur.⁶³ Ayrıca İslamî yaşantının, Türk kültürünün kolay ve hızlı yayılmasını sağlamak için farklı tarıklara ait 17 tekke şehrin ele geçirilmesiyle beraber kurulmuştur.⁶⁴ Zaman içerisinde dînî-sosyal tesislerin sayısı artmış ve XIX. asrın sonlarına kadar adanın genelinde “175 cami, 19 tekke, 1000’den fazla kilise, 3 havra” inşa edilmiştir.⁶⁵

244 sene Osmanlı iradesinin hüküm sürdüğü Girit zengin etnik, dinsel ve dilsel yapısı, dînî ve sosyal kurumlarıyla adeta Osmanlı Devleti’nin hülâsası sayılacak niteliktedir. Ada, Türk ve Rum sakinlerinin yanında gerek ticaret yolları gerekse hac ve yolcu taşımacılığı güzergâhında yer almasından dolayı farklı milletlerin uğradığı ve türlü kültürlerin harmanlandığı kozmopolit bir merkez olmuştur. Girit’in en dikkat çekici özelliği Müslüman ve Hristiyan halkın Türkçe ve Rumca’yı ortaklaşa kullanmalarıdır. Bu paydaşlık halk arasında konuşulan ve adına Giritçe yahut Giritlice denilen melez bir dili ortaya çıkarmıştır.⁶⁶ Diller arasındaki etkileşimin örneklerini adalı şairlerin şiirlerinde de görmek mümkündür. Ayrıca Giritli Türk şairlerin halka birbirinin dilini öğretmek üzere kaleme aldığı manzum Türkçe-Rumca sözlükler her kesimin dinini ve dilini özgürce yaşadığını gösterir güzel bir detaydır.⁶⁷

Girit’in bir başka husûsiyeti de canlı ve renkli tasavvufî hayata sahip olmasıdır. Osmanlı ordusuyla adaya kalıcı giriş yapan sufi zümreler İslam’ın yayılmasını sağladıkları gibi Türk kültürünün, dilinin ve bunlara bağlı olarak doğan edebiyatın en önemli temsilcileri olmuşlardır. Adada görülen ilk tasavvufî akım Bedreddiniyye’dir. Şeyh Bedreddin’in (ö. 1420) müridi Börklüce Mustafa’nın (ö. 1419) dervişleri vasıtasıyla fethinden iki buçuk asır evvel adaya giriş yapan Bedreddînîlik, bazı Hristiyan azizlerin ihtidasına

⁶³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8.2/481-494.

⁶⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8.2/495.

⁶⁵ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1896), 5/3856.

⁶⁶ Bkz. Gülşah Topuz, *Osmanlı Türkçesi Devri Çok Dilli Sözlüklerinden Lugat-i Erba'a (Arapça-Farsça-Türkçe-Yunanca) (İnceleme-Metin-Girit Yunancası Sözlük Dizin)* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 46.

⁶⁷ Bkz. Gökhan Ölker, “Türk Sözlüklüçülük Geleneğinde Türkçe-Rumca Manzum Sözlükler”, *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, ed. Abide Doğan vd. (Varşova: Varşova Üniversitesi, 2018), 391-403; Topuz, *Osmanlı Türkçesi Devri Çok Dilli Sözlüklerinden Lugat-i Erba'a*, 28-36.

vesile olmasına rağmen adada kalıcılığını koruyamamıştır.⁶⁸ Girit'in en köklü tarikatı ise Bektâşîliktir. Horasânîzâde Derviş Ali Dede (ö. 1671) önderliğinde oluşturulan "Bektâşî Yoksulları Kafilesi" ile 1645 senesinde Girit seferine katılan asker sufiler ilk dergâhlarını 1647 yılında Kandiye civarındaki Voni (Dedeler) köyünde kurmuşlardır.⁶⁹ Bilahare Kandiye muhasarası esnasında inşa edilen İnadiye Kalesi içinde Deli Hüseyin Paşa'nın isteği ve maddî desteğiyle 1650 yılında tam teşekküllü Horasanlı Dergâhı kurulmuş ve Voni köyündeki tekke buraya taşınmıştır.⁷⁰ Horasanlı Dergâhı Anadolu ve Rumeli coğrafyasında öyle şöhret bulmuştur ki Bektâşîler arasında "Küçük Horasan" diye anılmış ve seyahate çıkan dervişlerin muhakkak uğradığı merkez hâline gelmiştir. Giritli Bektâşî bir aileye mensup Ustazâde Yunus Bey Girit Bektaşîliğini karizmatik şeyh efendilerin başlattığı ve tesirinin bir müddet devam ettiği üç döneme ayırmaktadır. İlki 1650-1711 yılları arası Horasânîzâde Ali Dede devri, ikincisi 1711-1810 yılları arası Horasânîzâde Şeyh Mehmed devri ve üçüncü olarak da 1810-1923 yılları arası Horasânî Derviş Ali Baba devresidir.⁷¹ Üçüncü devir adadaki Bektâşîliğin en parlak devresidir ki; 1826 senesinde yeniçeri ocağının kapatılıp Osmanlı topraklarında Bektâşîlik yasaklanmasına rağmen bu ferman Girit'te uygulamaya konulmamış bilakis tarikat Kandiye sınırlarını aşarak Hanya ve Resmo şehirlerinde de zaviyeler kurmuştur.⁷² Hatta nadir bir hadise olarak Hanya zaviyesi Hünkâr Camii Medresesi'nde kiralan bir odada, Resmo zaviyesi de Veliyüddin Paşa Camii Medresesi'nin bir odasında hizmet vermiştir.⁷³ Yetiştirdiği binlerce dervişle Türk İslam kültürünün adaya yayılmasında önemli rolü bulunan Bektâşîlik⁷⁴ ayrıca öğretileriyle adadaki diğer tasavvufî akımlar üzerinde de etkili olmuştur. Giritli sufî şairlerin nazımlarına bakıldığında muhtelif tarikatlardan pek çoğunun açıkça mezheben Caferî olduğunu söylemesi, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i sıkça tema olarak kullanması bunun delilidir.

Girit'te kurumsal olarak en geç varlık gösteren tarikat ise Mevlevîliktir. Adanın fethine katılan asker dervişlerin ve bu tarikata mensup idarecilerin zaman içinde adada

⁶⁸ Selami Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014), 29.

⁶⁹ Orhan Fuad Köprülü, "Ustazâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi: Bektâşîliğin Girit'de İntişârı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 8-9 (1980), 41-43.

⁷⁰ Köprülü, "Ustazâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi", 45.

⁷¹ Köprülü, "Ustazâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi", 47; Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*, 35.

⁷² Fahri Maden, *Girit Bektaşîleri* (Ankara: La Kitap, 2017), 33-35.

⁷³ Köprülü, "Ustazâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi", 61.

⁷⁴ Köprülü, "Ustazâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi", 65.

bulunmasına rağmen ilk dergâh Şeyh Süleyman Şemsî Dede (ö. 1886) eliyle 1880 yılında Hanya'da kurulmuştur. 1924'te tamamlanan mübadeleye kadar 44 yıl hizmet veren Hanya Mevlevihânesi yetiştirdiği derviş ve şairleriyle adanın kültürel varlığına katkı sağlamasının yanında sosyal ve stratejik görevler de icra etmiştir. Dergâhın ikinci şeyhi Mehmed Şemseddin Dede (ö. 1924) postnişinlik vazifesinin yanında ada Müslümanlarının davalarına bakan hâkimü'ş-şer'liği ve bir müddet Hanya müftülüğünü yürütmüştür. 1912'de Girit Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni kuran Şemseddin Dede Balkan Savaşları sonrası artan Yunan baskısında adadaki Müslümanların ihtiyaçlarını mevlevihâne çatısı altında gidermiştir. Yine Atina Sefârethânesi ve İstanbul idaresiyle sürekli yazışmalarda bulunarak gelişmelerden merkez yönetimi haberdar etmiştir. Adadaki Türk varlığını koruma konusunda sonuna kadar mücadele eden Hanya Mevlevihânesi ve şeyhi mübadele imzalanınca Giritli Müslüman Türklerin salimen Anadolu'ya ulaşmasında yönlendirici rol almış ve adadaki Türk varlığıyla beraber kendisini de sırlamıştır.⁷⁵

“Arûsiyye, Bayramiyye, Celvetiyye, Halvetiyye, İdrisiyye, Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye, Üveysiyye, Melamiyye” ise adanın diğer irfan okullarıdır.⁷⁶ Kurdukları dergâh, tekke ve zaviyelerde mistik bir öğretinin anlatılmasından öte edebiyat, musiki, hat gibi sanat dallarında, zanaat, ticaret gibi sosyo-ekonomik işlerde, bürokrasi, diplomasi gibi idareye mebnî sahalarda yetiştirdiği kişilerle Türk İslam medeniyetinin kurucu ve kuşatıcı yönünü kavli ve fiilî uygulamalarla gösteren bu akımlar, Osmanlı'nın yumuşak gücü olduğunu Girit özelinde net bir şekilde ortaya koymuştur.

1.3. Limni Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı

Bu başlık altında Limni adasının tarihi ve kültürel vaziyeti kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Tarih kısmında; adanın fetih öncesi durumu, Osmanlı hâkimiyeti, elden çıkışına kadarki tarihî süreci ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletindeki yeri gösterilmiştir. Kültürel kısımda ise Osmanlı döneminde adaya Türk İslam kimliği kazandırma çabaları, adanın nüfus yoğunluğu, imar faaliyetleri, adada yaygın olan tarikatlar, adanın dînî, edebî ve kültürel varlığına etki eden kişi ve kurumlar muhtasar bir şekilde tanıtılmıştır.

⁷⁵ İsmail Kara, *Hanya / Girit Mevlevihanesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 30-39.

⁷⁶ Bkz. Selami Şimşek, “Doğu Akdeniz’de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 32 (2007), 215-244; Şimşek, *Dünden Bugüne Girit’te Türk Tasavvuf Kültürü*, 90-181.

1.3.1. Fethinden Kaybına Limni Adası

Limni adası Ege Denizi'nin kuzeyinde, Çanakkale Boğazı'nın önünde olup günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve Limnos (Λήμνος / Limnos) adıyla anılmaktadır. Ada Venediklilerce Stalimene, Osmanlılar tarafından ise Ilımlı, Limnos, Limoz ve Limni şeklinde telaffuz edilmiştir. 476 kilometrekare genişliğe sahip Limni'nin merkez şehrinin ismi antik dönemdeki Mirinoupolis adına nispetle Mirina'dır (Μύρινα / Mirina).⁷⁷ Şehir Osmanlı devrinde Paleo Kastro şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca Pîrî Reis Türklerin bu şehre Balı Kesri de dediğini söyler.⁷⁸ Adanın ikinci büyük şehri ise 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı ile itilaf devletleri arasında imzalanan antlaşmaya da ismini vermiş Mondros'tur (Μούδρος / Mudros).⁷⁹

Arkeolojik araştırmalar Limni'deki yerleşik hayatın başlangıcını milattan önce 5000 yılına kadar götürmekte ve adaya ilk yerleşenlerin Traklar olduğunu söylemektedir. 197 senesinde Roma İmparatorluğu'nun idaresine giren Limni, imparatorluğun ikiye bölündüğü 395'te Bizans'ın hâkimiyet sahasında kalmıştır. XIII. asrın başlarında düzenlenen IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul Latinler tarafından işgal edilince Limni de Latinlerin kontrolüne girmiş ve ada Venedikli Megadük Filocalo Navigaioso'nun (ö. 1207) uhdesine bırakılmıştır. 1279 yılına kadar Navigaioso ailesi tarafından yönetilen ada bu tarihte tekrar Bizans'ın eline geçmiştir.⁸⁰ Muhtelif tarihlerde Venedik ve Katalanların saldırılarına uğrasa da 1453'e kadar Bizans yönetiminin sürdüğü Limni adasına ilk Türk iskânı bu tarihsel süreç içerisinde yaşanmıştır. Bizans ordusunda ücretli askerlik yapan Kuman Türklerinden 2000 kişi 1327 yılında Bizans Kralı II. Andronikos'un (ö. 1332) emriyle Taşöz, Midilli ve Limni adalarına yerleştirilmiştir.⁸¹

1354 yılında Ege Denizi'ne gelen ve V. İoannis'in (ö. 1391) tahta çıkmasına yardım eden Cenevizli aristokrat Francesco Gattelusio (ö. 1384) bu yararlığından dolayı V. İoannis'in kızıyla evlendirilerek ödüllendirilmiş ayrıca Foça, Midilli, Limni, Gökçeada

⁷⁷ Feridun Emecen, "Limni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/190; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 5/3998.

⁷⁸ Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye-Denizcilik Kitabı*, 1/123.

⁷⁹ Mondros Mütarekesi için bkz. Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/271-273; Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953), 1/519-524.

⁸⁰ Emecen, "Limni", 27/190; Yasemin Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 11-14.

⁸¹ Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, 15; Emecen, "Limni", 27/190.

(İmroz), Bozcaada, Semadirek, Taşoz ve Enez'in idaresi kendisine verilmiştir. Francesco'nun ölümünden sonra mezkûr bölgelerdeki idare evlatları tarafından sürdürülerek Bizans'a bağlı güçlü bir hanedanlık tesis edilmiştir.⁸² Osmanlı ile de ilişkiler kuran Gattelusio ailesi Yıldırım Bayezid'in (ö. 1403) vefatından sonra şehzâdeler arasında yaşanan taht çekişmelerinde Çelebi Mehmed'le (ö. 1421) iş birliği yaparak Şehzâde (Düzmece) Mustafa Çelebi'yi (ö. 1422) komutanı Aydınöğlü Cüneyd Bey (ö. 1426) ile beraber bir müddet Limni adasında alıkoymuştur.⁸³

İstanbul'un fethinden sonra aynı akıbeti yaşamamak ve saltanatını kaybetmemek için II. Mehmed'e biat eden Gattelusio ailesi, bu teslimiyetin sonucunda yıllık vergi ödemek ve Osmanlı'ya bağlı kalmak şartıyla bulunduğu bölgelerin idaresinde vazifeli kılınmıştır.⁸⁴ Ayrıca bu anlaşma Osmanlıların Ege Denizi'ne resmî olarak ilk adım atışıdır. 1456 yılında Enez idarecisi Palamidis'in ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan erk mücadelesi ve Ferecik kadısının Enezli gayr-i müslimlerin Müslümanlara karşı olumsuz davranışlarını sultana şikâyeti üzerine Enez karadan ve denizden kuşatılarak teslim alınmış ayrıca Taşöz, Semadirek ve Gökçeeda'ya (İmroz) da çıkartmalar yapılmıştır.⁸⁵ Gattelusio ailesinin yönetiminden memnun olmayan Limni halkı da bu esnada padişaha bir temsilci yollayarak Osmanlı'nın göndereceği bir yetkili tarafından idare edilmek istediklerini iletmişlerdir. Bu talebe karşılık Fatih Sultan Mehmed Gelibolu Sancakbeyi Hamza Bey'i (ö. 1460) Limni'ye vali olarak atamıştır.⁸⁶ Fakat Limni'deki Osmanlı idaresi uzun sürmemiş ve ada 1459 yılında Venedikliler tarafından işgal edilmiştir. 1468, 70, 77 ve 78'deki Osmanlı saldırılarına rağmen ele geçirilemeyen Limni, 1479'da Venediklilerle yapılan antlaşmayla tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihten sonra Gelibolu sancağına bağlanan Limni, 1534 yılında tesis edilen Cezâyir-i Bahr-i

⁸² Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, 17-19.

⁸³ Emecen, "Limni", 27/190; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/77.

⁸⁴ Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, 19-20; Feridun Emecen, "Limni Adası'nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları", *Tarih Dergisi* 46 (2007), 182.

⁸⁵ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 221; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 258; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'ü'l-A'sâr)*, çev. İsmail Erünsal (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1974), 2/315; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2/713; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/51.

⁸⁶ Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, 21; Emecen, "Limni Adası'nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları", 183; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/53.

Sefid eyaletine aktarılmış ve Bozcaada, Gökçeada (İmroz) ve Bozbaba adalarının bağlandığı bir sancak merkezi olmuştur.⁸⁷

Şekil 4: Limni Adası

Girit savaşının yaşandığı 1656-57 yıllarında Venedikliler, 1770 ve 1807’de Rus donanması tarafından saldırılara uğramışsa da XX. asra kadar sakin bir dönem geçiren Limni 1912’de başlayan Balkan Harbi’nde Yunanistan tarafından işgal edilmiş ve adadaki Osmanlı hâkimiyeti fiilen bitmiştir. Boğaz Harbi’nde itilaf devletlerinin üssü yapılan Limni’nin resmen Osmanlı’dan kopuşu ise 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile olmuştur. Böylece 1453-1456 arası dönem de dâhil edildiğinde 447 sene Osmanlı egemenliğinde kalan Limni’de yeni bir dönem başlamış ve adadaki Müslüman Türkler Lozan’da kabul edilen mübadele kapsamında Anadolu’ya hicret etmiştir.⁸⁸

1.3.2. Limni’de Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam

Limni, Osmanlı idaresine girdiği 1479 yılından XVI. asrın ilk yarısına kadar demografik yapısını etkileyecek bir Türk iskânına sahne olmamıştır. Bu yüzyılda adada mukim 3500 civarında kişinin üçte birine tekabül eden Müslüman nüfusu az sayıda ihtida eden Rum ve adanın güvenliğini sağlayan askerler oluşturmuştur.⁸⁹ XVI. yüzyılın sonlarına değin tedricen artan nüfus adada pazar kurulması kararı alınmasından sonra daha da hızlanmış, Anadolu ve Rumeli’den gelen Müslüman Türk ve Çingenelerle on binin

⁸⁷ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 5/3998; Şengül Ayoğuz, *Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilayeti* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 57.

⁸⁸ Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, 25-28; Emecen, “Limni Adası’nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları”, 193-194; Sabri Can Sannav, *Yakındönem Tarihimizde Limni Adası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 161-183.

⁸⁹ Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, 139-143; Emecen, “Limni Adası’nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları”, 184; Heath W. Lowry, *On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri: Limnos (Limni) Adasında Yaşam*, çev. M. Alper Öztürk (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2013), 3-29.

üzerine çıkmıştır. XVII. asırda popüler bir sürgün yerine dönüşen Limni özellikle Niyâzî-i Mısırî'nin gelişyle tanınırlığını zirveye çıkarmıştır.⁹⁰ Bunlara rağmen Rum Ortodoks nüfusu her zaman fazla olan Limni'de 1821 yılında patlak veren Yunan İsyanı dolayısıyla -adalı Rumların kalkışmaya katılamamasına rağmen- tersine göç yaşanmıştır. XIX. yüzyılın sonunda 27 bin olan ada nüfusunun sadece 1450'si Müslüman Türkler ve az sayıda Müslüman Çingenelerden ibarettir.⁹¹

Limni'nin askerî, ticarî ve kültürel olmak üzere üç husûsiyeti vardır. İlki boğazların muhafazası için stratejik bir mevki işgal etmesidir. Deniz yoluyla gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı adanın ele geçirilmesi ve kontrol altına alınması Ege Denizi, Anadolu ve Rumeli'nin selameti için elzemdir. Nitekim Osmanlı bunu uzunca bir zaman sağlamıştır. İkincisi hububat, zeytin, üzüm gibi tarımsal faaliyetler ve hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir konum olmasıdır. Bu ürünler Anadolu topraklarına ihraç edilerek hem ada halkına ekonomik anlamda bir gelir sağlanmış hem de diğer bölgelerin ihtiyacı karşılanmıştır.⁹² Limni'nin ticarî ürünlerinden en mühimi ise “mühürlü toprak” anlamına gelen tîn-i mahtûmdur. Senenin muayyen günlerinde ve özel ritüellere bağlı kalarak çıkarılan bu toprağın yaralanmalardan veba gibi salgınlara kadar pek çok hastalığa karşı şifalı olduğuna inanılmıştır. Hap, macun vb. hallere getirilerek tüketilen tîn-i mahtûm Osmanlı'dan önce ve Osmanlı döneminde adanın cazibesini arttıran bir maden olmuştur.⁹³ Üçüncüsü ise Ege'deki diğer adalarda olduğu gibi Türk ve Rum ahâlinin güzel bir ortak yaşam portresi çizmesi ile Türk irfan hayatının ve Türk tasavvuf şiirinin mühim temsilcilerinden Niyâzî-i Mısırî'nin uzun zaman adada sürgün hayatı sürüp vefat etmesi, orada irfânî ve edebî bir muhit oluşturmasıdır. Bir defa Rodos'a iki defa da Limni'ye sürgün edilen Mısırî, gerek yaşadığı dönemde kendisini gerekse vefatından sonra türbe ile tekkesini ziyaret etmek maksadıyla gelenlerce adanın kıymetini artırmış ve “*Niyâzî-i Mısırî ve onu ziyarete gelenler olmasa ada ancak uzaktan görülen bir yer olacaktı*” denilmiştir.⁹⁴

⁹⁰ Emecen, “Limni Adası'nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları”, 192.

⁹¹ Emecen, “Limni Adası'nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları”, 194

⁹² Bkz. Lowry, *On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri: Limnos (Limni) Adasında Yaşam*, 53-109.

⁹³ Lowry *On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri: Limnos (Limni) Adasında Yaşam*, 121-138; Yasemin Demircan, “Tıyn-i Mahtûm: Akdeniz Dünyasının Mucize Toprağı”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* 4/1 (2012), 281-295.

⁹⁴ Emecen, “Limni Adası'nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları”, 192.

Osmanlı devrinde Limni adasında altı cami, bir medrese, altı ilkokul ve bir tekke inşa edilmiştir.⁹⁵ Var olan bu tek tekke Mısrî Dergâhı'dır. Medrese ise 1840 yılında Mısrî Dergâhı'nın yanına yapılmış olan Voyvoda Hacı Hüsam Medresesi'dir.⁹⁶ Mısrî Dergâhı'nın hangi tarihte inşa edildiği bilinmemekle beraber Mısrî'nin vefatından sonra mürşitlik vazifesini devralan Mahmud Efendi (ö. 1733) döneminde (1694-1733) olması kuvvetle muhtemeldir.⁹⁷ Limni'deki Mısrî Dergâhı'nda 1892 yılına kadar sekiz türbedar ve postnişin bulunmuştur.⁹⁸ Bunların arasından dördüncü şeyh olan Abdî-i Siyâhî'nin (ö. 1851) menakıbnamesi ve Mısrî etkisinde yazılmış şiirleri mevcuttur.

Son şeyh Niyazi Efendi'nin (ö. 1892) vefatından sonra boş kalan Limni Mısrî Dergâhı ve Limni'nin dînî-sosyal durumu hakkında Bursa Mısrî Dergâhı'nın son şeyhi Mehmed Şemseddin Mısrî (ö. 1936) bilgi vermektedir. 1889-1908 yılları arası yedi defa pîrinin türbesini ziyaret eden Şemseddin Efendi, Limni'nin Müslüman halkını üç kısma ayırmıştır. Bunların ilki herhangi bir tarika müntesip olmayıp müftüye bağlı bulunan avam, ikincisi Mısrî derviş ve muhipleri, üçüncüsü de Bektâşîlerdir.⁹⁹ Şemseddin Efendi'nin Bektâşîlerden bahsetmesine rağmen yapılan taramalarda adada mevcut bir Bektâşî tekkesine rastlanmamıştır. Bu zümre ada dışında bir dergâha bağlı bulunabileceği gibi Şemseddin Efendi, Alevî neşveye sahip kimseleri de kastetmiş olabilir. Ayrıca Limni'de tanıştığı kişiler arasında Kâdirî meşayihinden Emin Efendi'yi saymasına karşın adada bir Kâdirî dergâhı bulunmamaktadır.¹⁰⁰ Yaptığı ziyaretlerde bakımsız kalan Mısrî türbe ve dergâhının tamirini de yapan Şemseddin Efendi, adanın tasavvufî hayatına bir canlılık getirmiş ve bu ziyaretleri esnasında 16'dan fazla kişi kendisine intisap ederek müridi olmuştur.¹⁰¹

Sakin, korunaklı ve göz önünde bir sürgün yeri olan Limni'de yaşamaya mecbur edilmiş devlet adamı, müderris, şair ve sair meslek gruplarından pek çok kişi bulunmasına

⁹⁵ Sannav, *Yakındönem Tarihimizde Limni Adası*, 82-87.

⁹⁶ Lowry, *Historical Vestices of Niyâzî Mısrî's Presence on the Island of Limnos / Niyâzî Mısrî'nin Limni Adasında Bulunan Tarihî İzleri*, 91.

⁹⁷ Kayahan Türkantoz, "Limni'deki Niyâzî-i Mısrî Dergâhı'ndan Günümüze Kalan İzler", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, ed. Mehmet Temelli (Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2005), 166.

⁹⁸ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler* (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017), 633.

⁹⁹ Mehmed Şemseddin Mısrî, *Niyâzî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî*, nşr. Mustafa Kara - Yusuf Kabakçı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 55.

¹⁰⁰ Mehmed Şemseddin Mısrî, *Dildâr-ı Şemsî*, 228.

¹⁰¹ Mehmed Şemseddin Mısrî, *Dildâr-ı Şemsî*, 234.

rağmen hiç birisi Niyâzî-i Mısırî'nin tesis ettiği dînî-edebî muhitin önüne geçememiştir. Mısırî'nin Limni sürgünü, bir hapisane olarak ada yaşantısı ve vefatı -kendisi ve sevenleri için dramatik olsa da- gerek Türk tasavvuf edebiyatında gerekse klasik Türk edebiyatında yer edinin edebî sanatlarla gönderme yapılan bir hadise olmuştur.

1.4. Midilli Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı

Bu başlık altında Midilli adasının tarihi ve kültürel vaziyeti kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Tarih kısmında; adanın fetih öncesi durumu, Osmanlı hâkimiyeti, elden çıkışına kadarki tarihî süreci ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletindeki yeri gösterilmiştir. Kültürel kısımda ise Osmanlı döneminde adaya Türk İslam kimliği kazandırma çabaları, adanın nüfus yoğunluğu, imar faaliyetleri, adada yaygın olan tarikatlar, adanın dînî, edebî ve kültürel varlığına etki eden kişiler muhtasar bir şekilde tanıtılmıştır.

1.4.1. Fethinden Kaybına Midilli Adası

Midilli Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda, günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve Lesvos (Λέσβος / Lesvos) adıyla anılmaktadır. Ayvalık'ın 12 kilometre açığında yer alan Midilli, Ege Denizi'nin üçüncü büyük adası olup 1630 kilometrekare genişliğe sahiptir. Osmanlı döneminde ada için merkez şehriyle beraber Midilli adı kullanılmış, günümüzde ise antik dönemdeki adına nispetle Lesvos ismi verilmiştir. Coğrafi olarak üç farklı yapıyı barındıran Midilli'nin doğusu tarıma elverişli topraklardan, ortası ormanlardan, batısı ise kayalık ve çöküntülü ovalardan oluşmaktadır.¹⁰²

Arkeolojik araştırmalar Midilli adasındaki yerleşik hayatın başlangıcını milattan önce 3000 yılına kadar götürmektedir. Zaman içerisinde Yunanların ve Perslerin idaresinde bulunan Midilli milattan önce 168 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. İmparatorluğun ikiye bölündüğü 395 senesinde Bizans'ın sınırlarında kalan adanın tarihî serencamı bu dönemden Osmanlı tarafından fethedilene kadar Limni ile benzerlik arz etmektedir.¹⁰³

XIV. asrın ikinci yarısından sonra Taşöz, Semadirek, Gökçeada, Bozcaada ve Limni ile beraber Bizans İmparatoru V. İoannis'in damadı Francesco Gattelusio'ya bırakılan

¹⁰² Machiel Kiel, "Midilli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/11.

¹⁰³ Kiel, "Midilli", 30/11.

Midilli ayrıca mezkûr adalardan müteşekkil ve Bizans'a bağlı Gattelusio hanedanlığının idare merkezi olmuştur.

Midilli'ye yönelik ilk Türk akınları 1091 yılında Selçuklu Devleti'ne bağlı Çaka Bey (ö. 1095) eliyle gerçekleşmiş ve ada Çaka Bey'in vefatına kadar yönetiminde kalmıştır.¹⁰⁴ Midilli ile beraber Sakız ve Rodos adalarını da ele geçiren Çaka Bey Ege Denizi'nde hâkimiyet kuran ilk Türk olma özelliğine sahiptir.¹⁰⁵ Çaka Bey'den sonra tekrar Bizans'ın kontrolüne geçen adada kalıcı Türk İslam idaresinin tesisi ise Fatih Sultan Mehmed döneminde olmuştur.

İstanbul'un fethinden sonra denizlerde de söz sahibi olmayı amaçlayan Fatih, fethi müteakip Trakya körfezi, Boğaz önü ve altında bulunan Taşöz, Semadirek, Gökçeada, Bozcaada, Limni ve Midilli adalarını yıllık vergi ödemek ve Osmanlı'ya bağlı kalmak şartıyla mevcut idarecilerinin yönetimine bırakmış ve dolaylı olarak bu adaları Osmanlı egemenliğine katmıştır. Fakat Midilli idaresinde olan Nikola Gattelusio'nun (ö. 1462) adalara, Anadolu ve Rumeli sahillerine saldırıp yağmalayan korsanları kollaması, Midilli'de barınmalarına izin vermesi ve yağmalarından pay alması merkez yönetimi rahatsız etmiştir. Eflak seferi dönüşü Edirne'de konaklayan Fatih Sultan Mehmed'e Nikola'nın korsanlar ile iş birliği yaptığı aktarılınca sultan İstanbul'a gitmekten vazgeçip yönünü Midilli'ye çevirmiştir. Veziriazam Mahmud Paşa (ö. 1474) önderliğinde 200 kadar gemiyle denizden kuşatılan ve bizzat Fatih'in karadan gelip Altınova'dan (Ayazmend) muharebeyi yönetmesiyle 27 gün süren çarpışmaların ardından Midilli adası teslim olarak 1462 yılında fethedilmiştir.¹⁰⁶ Adadaki Rum ahaliye dokunulmayıp Venedikli Katoliklerin bir kısmı İstanbul'a gönderilmiş, savaşa katılan ve yağma yapan korsanlar idam edilmiştir. Onlardan boş kalan yerlere de Anadolu ve Rumeli'den getirilen Müslüman Türkler yerleştirilerek adada Türk İslam inanç ve kültürü tesis edilmeye çalışılmıştır.

XVI. asra değin Gelibolu sancağına bağlı olan Midilli adası 1534'te kurulan Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletine aktarılmış ve Cunda adası (Yunda), Midilli (Μυτιλήνη / Mitilini),

¹⁰⁴ Kiel, "Midilli", 30/11.

¹⁰⁵ Bkz. Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/186-188.

¹⁰⁶ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 244; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, 91; Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 267; Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, 2/320; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2/759; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/54.

Molova (Μήθυμνα / Mithimna), Pilmar (Πλωμάρη / Plomari) ve Sigri (Σίγρι / Sigri) kazalarından müteşekkil bir sancak merkezi olmuştur.¹⁰⁷

Şekil 5: Midilli Adası

Midilli 1464 ve 1474'te Venediklilerin, 1901'de Fransızların ve 1905'te itilaf devletlerinin saldırı ve ablukalarına uğrasa da 1912 yılındaki Yunan işgaline kadar fiilî olarak 450 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması'yla ise Midilli resmen Yunanistan'a bırakılmış ve adada yaşayan Müslüman Türkler antlaşmada kabul edilen mübadele kapsamında Anadolu'ya yerleştirilmiştir.¹⁰⁸

1.4.2. Midilli'de Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam

Midilli adası fethedildiği 1462 yılından itibaren Anadolu ve Rumeli'den getirilen Müslüman Türk ahali ile nüfusu dînî ve etnik açıdan dengelenmeye çalışılmış fakat diğer adalarda olduğu gibi burada da Rum nüfus her zaman çoğunluğu teşkil etmiştir. Tahrir defterlerinin verdiği bilgiye göre 1488 yılında 26 bin olan ada nüfusunun sadece 400 hanesi Müslümandır. Müslümanların sayısı XVI. asırda artış göstererek 1581'de 8850 Hristiyan Rum haneye karşılık 1331 haneye ulaşmıştır. Müslümanların en yoğun olduğu dönem ise 1831 yılıdır. Bu yılki sayımlarda 49 bin Hristiyan Rum'a mukabil adalı Müslüman Türklerin sayısı 12 bin civarına erişerek ada nüfusunun yüzde

¹⁰⁷ Ayoğuz, *Cezâir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti*, 54.

¹⁰⁸ Kiel, "Midilli", 30/12.

yirmisine denk gelmiştir.¹⁰⁹ Yunan İsyanı'nın başladığı ve Yunanistan'a bağımsızlık verildiği dönemde adada Müslüman Türk nüfusunun artması Midillili Rumların kalkışmaya iştirak etmemelerinden dolayıdır. Mezkûr dönemde Midilli adası gerek Anadolu gerekse Avrupa'ya ihraç ettiği zeytinyağı ile güçlü bir ekonomi oluşturmuş ve bu müspet ekonomik gelişmeleri bozacak her türlü tahrikten kendini korumaya çalışmıştır.¹¹⁰ Buna rağmen XIX. asrın ikinci yarısından sonra Midilli'deki Müslüman Türklerin sayısı tedricen azalmış ve Lozan Antlaşması'nda imzalanan mübadeleyle de tamamen erimiştir.

450 sene Midilli'yi hâkimiyetinde tutan Osmanlı Devleti bu süre içerisinde Hristiyan Rum reayayı herhangi bir asimilasyona uğratmadan iskân faaliyetleri yürütüp; cami, mescit, medrese, mektep, tekke, han gibi dînî, ilmî, ticarî ve kültürel kurumlar inşa ederek adaya Türk İslam inanç ve yaşantısını yerleştirmeye çalışmıştır. Bu iskân faaliyetlerinin en büyük meyvesi kuşkusuz Midilli'de doğup, Türk ve dünya denizcilik tarihinde önemli yer edinen Barbaros Hayreddin Paşa (ö. 1546) ve Oruç Reis'tir (ö. 1518). Hayreddin Paşa ve Oruç Reis'in babaları Sipahi Yakup Ağa Yenice Vardar'dan gelip Midilli seferine katılan ve Midilli'ye yerleşen askerlerdendir.¹¹¹

Adanın üç merkezini oluşturan Midilli, Molova ve Sigri kazalarında XIX. yüzyılın sonuna kadar “Balîzâde Camii, Çarşı Camii, Yalı Camii olarak da anılan Hasan Bey Camii, Çömlekköy'deki Hasan Reis Camii, Molova Camii, Sigri'deki Kaptan Süleyman Paşa Camii, Valide Camii, Vigla Camii ve Yeni Cami başta olmak üzere toplam 61 cami ve mescit inşa edilmiştir.”¹¹² Yine “4 medrese, her iki topluma da hizmet veren 147 mektep, 93 kilise ile Barbaros Hayreddin Paşa'nın bina ettirdiği imaret, dergâh ve medreseden müteşekkil külliye” Midilli'de bulunan kurumlardır.¹¹³

Osmanlı'nın fethettiği bölgelerde dînî, millî ve kültürel düzenin tesis edilmesinde kullandığı en mühim güçlerden olan sufi zümrelerin Midilli adasında ilk olarak

¹⁰⁹ Kiel, “Midilli”, 30/12.

¹¹⁰ Bkz. Metin Ünver, *Midilli Adası'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1914)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 354-440.

¹¹¹ Şerafettin Turan, “Barbaros Hayreddin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/65-67.

¹¹² Neval Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi* (Ankara: Stratesik Araştırmalar Merkezi, 2008), 4.

¹¹³ Kiel, “Midilli”, 30/12.

görülmeleri XVI. asrın ilk yarısında Mevlevîlik kanalıyla olmuştur. Divane Mehmed Çelebi'nin (ö. XVI. yy.) halifelerinden Derviş Hâmid (ö. XVI. yy.) şeyhinin emriyle Midilli'ye gönderilmiştir.¹¹⁴ Adadaki ilk mevlevihânenin kurulması da aynı yüzyılda Derviş İbrahim Şirâzî (ö. XVI. yy.) eliyledir.¹¹⁵ 1913 yılına kadar faaliyetlerini yürüten Midilli Mevlevihânesi adanın irfan ocaklarından biri olmasının yanında, mevlevihâne postnişinlerinin muhtelif camilerde kürsü şeyhliği vazifesinde bulunmaları adadaki din eğitiminin mutasavvıflar eliyle yürütüldüğünün ve şekillendiğinin güzel bir örneğidir.¹¹⁶ Midilli'deki diğer tasavvufî ekoller arasında ise Bektâşiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye Sivâsiyye, Halvetiyye Sünbülüyye/Sinâniyye, Halvetiyye Mısıriyye ve Nakşibendiyye yer alır.

Mevlevîlikten sonra adaya ikinci giren tarikat Sivâsiyyedir. Halvetîliğin Şemsiyye kolunda Sivâsiyye şubesini oluşturan Abdülehad Nûrî-i Sivâsî (ö. 1651) dayısı ve mürşidi Abdülmecid Sivâsî (ö. 1639) nezaretinde sülûkunu tamamlayıp hilafet alınca irşat vazifesiyle Midilli'ye gönderilmiştir. 1618-19 yıllarında adaya gelen ve 1623 yılında tekrar İstanbul'a dönen Abdülehad Nûrî bu süre içerisinde Midilli'de pek çok mürit edinmiştir. Midilli Sivâsî Dergâhı'nı ise cami ve müştemilatıyla beraber Abdülehad Nûrî dervişlerinden Midillili Derya Beyi Bâlizâde Hasan Bey inşa etmiş ve kurduğu vakıfla da dergâhı desteklemiştir.¹¹⁷

Midilli'de Bektâşîlik XVII. asrın sonlarında görülmeye başlamış ve Midilli kazasının Kalonya nahiyesine bağlı Loso köyündeki İbrahim Baba Zaviyesi'nde irşat faaliyetlerini sürdürmüştür.¹¹⁸ Kâdirîliğin adaya girişi ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısındadır. Kâdirîlik 1754 yılında Molova kazasında Fatma Hatun isimli hayırseverin yardımlarıyla

¹¹⁴ Fatih Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 477; Nihat Azamat, "Divane Mehmed Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/437.

¹¹⁵ Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, 111.

¹¹⁶ Serdar Ösen, "Balkanlarda Mevlevîliğin Yayılması ve Kurulan Mevlevihaneler", *Yeni Türkiye Dergisi* 2/67 (2015), 1807.

¹¹⁷ Bkz. Necdet Yılmaz, "Abdülehad Nuri-i Sivâsî'nin Midilli'deki Faaliyetleri", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsiler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Abdüsselam Bulut (Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2011), 291-306.

¹¹⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), [AE.SABH.I.], No. 26, Gömlek No. 2024.

inşa edilen Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi etrafında,¹¹⁹ Halvetî Sinânî kolu ise Midilli kazasındaki Şeyh İsmail Efendi Tekkesi'nde irşat vazifesini yürütmüştür.¹²⁰

Midilli adasındaki Nakşîyye ve Mısriyye hakkında ise Mehmed Şemseddin Efendi bilgi vermektedir. 1889-1908 yılları arasında beş defa Midilli'ye giden Şemseddin Efendi, Nakşîliğin adaya Nakşî Hâlidî şeyhlerinden Hacı Fazlullah Efendi (ö. 1876) vasıtasıyla yayıldığını söylemektedir. Midilli'ye sürgün edilen ve kısa müddet adada kalan Hacı Fazlullah Efendi ada halkından iltifat görmüş ve derviş edinmiştir. Bu dervişler kendilerine mahsus dergâh sahibi olmamalarına rağmen âyinlerini Midilli Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin evinin yakınlarındaki bir mescitte icra etmişlerdir.¹²¹ Mısriğin Midilli'ye gelişi ise Şemseddin Efendi vesilesiyledir. Aslen Midillili olan ve Limni'de memur olarak bulunan Kemal Efendi isimli bir kişinin Limni'de Şemseddin Efendi ile tanışıp intisap etmesiyle başlayan Mısriğin Midilli'ye giriş macerası, Kemal Efendi'nin Midilli'ye tayin edilmesiyle hızlanmıştır.¹²² Midilli'deki muhipleri dolayısıyla Limni ziyaretlerini Midilli üzerinden yapmaya başlayan Şemseddin Efendi'ye adada 43'den fazla kişi intisap etmiş¹²³ ve Midillili Mısri dervişleri Vigla Camii'ni dergâh olarak kullanmıştır.¹²⁴

Midilli adası renkli bir tasavvufi yaşantıya sahip olmasına rağmen gerek adada doğan gerekse adaya gelen şairler arasında tasavvufî kimliğiyle öne çıkan mevcut değildir. İkinci bölümde daha detaylı görüleceği üzere Midillili şairlerin ekserisi devlet kadrolarında görevli memur, ilim yönü ağır basan münevver ve denizcilikle meşgul olan leventlerdendir. Bunun farklı sebepleri olacağı gibi karizmatik şeyh efendilerin ve sufi şairlerin adada bulunmayışı yahut tesir edemeyecek derece kısa süreli geliş-gidişleri Midillili şairlerin tasavvufî akımlara kayıtsız kalmasını doğurmuş olabilir. Buna rağmen Midilli Türk ve Rum halkıyla ortak yaşamın sorunsuz sürdürüldüğü, her iki din mensuplarının dînî ve sosyal hayatlarını rahatlıkla devam ettirebildiği bölgeler arasında yer alır.

¹¹⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), [CE..EV..], No. 646, Gömlek No. 32560; Kiel, "Midilli", 30/12.

¹²⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), [CE..EV..], No. 411, Gömlek No. 20825.

¹²¹ Mehmed Şemseddin Mısri, *Dildâr-ı Şemsî*, 75.

¹²² Mehmed Şemseddin Mısri, *Dildâr-ı Şemsî*, 67.

¹²³ Mehmed Şemseddin Mısri, *Dildâr-ı Şemsî*, 235.

¹²⁴ Mehmet Emin Yılmaz, "Midilli Halvetî-Mısri Tekkesi (Vigla Camii)", *10. Balkan Tarihi Kongresi*, ed. Mehmet Yavuz Erler (Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları, 2016), 451-458.

1.5. Rodos Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı

Bu başlık altında Rodos adasının tarihi ve kültürel vaziyeti kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Tarih kısmında; adanın fetih öncesi durumu, Osmanlı hâkimiyeti, elden çıkışına kadarki tarihî süreci ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletindeki yeri gösterilmiştir. Kültürel kısımda ise Osmanlı döneminde adaya Türk İslam kimliği kazandırma çabaları, adanın nüfus yoğunluğu, imar faaliyetleri, adada yaygın olan tarikatlar, adanın dînî, edebî ve kültürel varlığına etki eden kişiler muhtasar bir şekilde tanıtılmıştır.

1.5.1. Fethinden Kaybına Rodos Adası

Rodos Ege Denizi'nin güneydoğusunda, günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve kadim ismi devam ettirilerek Rodos (Ρόδος / Rodos) adıyla anılmaktadır. Ege'nin dördüncü büyük adası olan Rodos 1400 kilometrekare genişliğe sahiptir.¹²⁵ Anadolu sahillerinin 19 kilometre açığındaki Rodos adası Oniki Adalar, Menteşe Adaları ve Güney Sporad Adaları diye isimlendirilen; Sisam adası, Girit'in kuzeydoğusu ve Anadolu sahilleri arasında kalan adalar grubu içerisinde yer alır. Oniki Adalar anlamına gelen Δωδεκάνησα / Dodekanisa tabiri VIII. yüzyıl Bizans'ında üretilmiştir. Dönemsel olarak ve hâkimiyetine girdiği devletin tasarrufuna göre bu tanımlamaya dâhil olan adalar farklılaşmıştır. Bizans ve Venedik idarelerinde Anadolu sahillerine yakın bazı adaların çıkartılıp Kikladlar'a ait bazı adaların eklenmesiyle oluşan Oniki Adalar son halini Osmanlılar devrinde almıştır.¹²⁶ “Çoban / Kaşot (Κάσος / Kasos), Batnoz (Πάτμος / Patmos), Herke (Χάλκη / Halki), İstanbulya (Αστυπάλαια / Astipalea), İstanköy (Κως / Kos), İleryoz (Λέρος / Leros), İlipsi (Λειψοί / Lipsi), İlyaki (Τήλος / Tilos), İncirli (Νίσυρος / Nisiros), Kelemez (Κάλυμνος / Kalimnos), Kerpe (Κάρπαθος / Karpathos) ve Sömbeki (Σύμη / Simi) adaları ile bazı ufak adalardan oluşan Oniki Adalar'a Osmanlı döneminde “Cezâyir-i İsnâ Aşer” denilmiştir.”¹²⁷

Rodos adasının geçmişi yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde antik Minos uygarlığına kadar götürülmekte ve milattan önce 1550 yılına tarihlenmektedir. Rodos, Minos'u müteakip milattan önce X. yüzyılda Yunanistan anakarasından gelen Dorlar'a

¹²⁵ Machiel Kiel, “Rodos”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/155.

¹²⁶ Γιάννης Γιαννόπουλος, “Δωδεκάνησος, Η Γένεση Ενός Ονόματος και Η Αντιμετώπιση Του Από Τους Ιταλούς”, *Eoa Kai Esperia* 6 (2004-2006), 275-280.

¹²⁷ Cevdet Küçük, “Oniki Ada”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/353.

ev sahipliği yapmıştır.¹²⁸ Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu idarelerine de giren adada yaşanan dönüm noktalarından biri milattan sonra 58 yılındaki Aziz Pavlus'un (ö. 64-67) ziyaretidir. Bu tarihten sonra Hristiyanlık Rodos'ta hızlı bir şekilde yayılıp yerleşmiş ve 325 senesinde toplanan İznik Konsili'nde piskopos ile temsil edilecek dereceye ulaştırmıştır.¹²⁹

612 yılında Bizans yönetimine geçen Rodos adasına ilk Müslüman akınları bu yüzyıl içerisinde gerçekleşmiştir. Hz. Osman (ö. 656) hilafetinde Şam valiliğini yürüten Muaviye b. Ebu Süfyan'ın (ö. 680) hazırladığı donanma 654 yılında Kıbrıs, Girit, İstanköy ve Rodos adalarına saldırılarda bulunmuş ve Rodos ile İstanköy 658'e kadar Müslümanların yönetiminde kalmıştır. Bizans burada tekrar kontrolü sağlasa da 672, 678, 715, 717 ve 807'de Emevî ve Abbasî donanmalarının hücumlarına engel olamamıştır.¹³⁰

Rodos'a yönelik ilk Türk taarruzları ise Çaka Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. 1089-1095 yılları arasında Midilli ve Rodos hattını kontrolü altına alan Çaka Bey'in vefatından sonra idare tekrar Bizans'a geçmiştir. Bizans toprakları IV. Haçlı Seferi'nde (1200-1204) Latinler tarafından istila edilince Rodos'un yönetimini Venedikliler ele almıştır. 1248'de Cenevizlilere, 1264'te de tekrar Bizans'a katılan Rodos'a 1300 yılında Mentешеoğlu Mesud Bey (ö. 1320) seferler düzenlese de bir hâkimiyet sağlayamamıştır.¹³¹

Rodos adasında Osmanlı fethine kadar sürecek güçlü ve istikrarlı yönetim dönemi Saint Jean Şövalyeleri tarafından başlatılmıştır. I. Haçlı Seferi (1099) esnasında Kudüs'te Hospitalier / İsbîtâriyye adıyla kurulan daha sonra da Saint Jean Şövalyeleri ismini alan tarikata mensup asker azizler¹³² 1291 yılında Kudüs ve Akka'nın Müslümanların kontrolüne girmesiyle bu şehirlerden sürülmüştür. Her biri Avrupa'nın asil ailelerinin çocuğu olan şövalyeler 1292 yılında Kıbrıs'a sığınsalar da idarî ve askerî kabiliyetleri

¹²⁸ Kiel, "Rodos", 35/155; Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 1-11.

¹²⁹ Cabir Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)", *Isparta, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (2013), 68-70.

¹³⁰ Kiel, "Rodos", 35/155; Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, 12.

¹³¹ Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)", 70; Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, 14.

¹³² Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbîtâriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/19-21.

dolayısıyla yönetime tehdit olarak algılanmış ve iskânlarına müsaade edilmemiştir. Buradan Bizans sınırlarındaki Rodos'a geçen şövalyeler Papalık'ın da desteğiyle adaya yerleşmiş ve 1309-1522 yılları arası var olan Rodos Saint Jean Şövalyeleri Devleti'ni kurmuştur.¹³³ Bu dönemde siyasî, mimari ve kültürel anlamda hızlı bir kalkınmaya sahne olan Rodos adası güçlü hisarlarla koruma altına alınmış ve Hristiyanlığın Doğu Akdeniz'deki en önemli gücü haline gelmiştir. Ayrıca "Grand Maitre / Üstâd-ı A'zâm" ünvanlı liderlerinin yönetimindeki Rodos Şövalyeleri olarak da anılan Saint Jean Şövalyeleri Oniki Adalar'ı, Bodrum ve Marmaris gibi Anadolu sahillerini kontrol altına alarak hâkimiyet alanlarını genişletmiştir.¹³⁴

İstanbul'un fethinden sonra denizlerde de yer edinmek isteyen Fatih Sultan Mehmed, kuzey ve kuzeydoğu Ege'deki adaları fethettikten sonra Ege Denizi'nde ticaret yapan Türk gemilerine, Anadolu sahillerine ve diğer adalara saldıran korsanları koruyup barındıran ve Haçlıların üssü olan Rodos Şövalyeleri ile karşı karşıya gelmiştir. 1455 ve 1461 yıllarındaki Rodos seferlerinde bir başarı yakalayamayan Osmanlı donanması Rodos'a yönelik en güçlü hücumunu 1480 senesinde Mesih Ahmed Paşa (ö. 1501) önderliğinde gerçekleştirmiştir. Üç ay muhasaraya ve şiddetli çatışmalara sahne olan bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmış ve vezir rütbesine sahip Mesih Paşa'nın azledilmesiyle neticelenmiştir.¹³⁵ II. Bayezid (ö. 1512) döneminde (1481-1512) Cem Sultan'ın (ö. 1495) Rodos Şövalyeleri'ne sığınması dolayısıyla adaya yönelik yumuşak siyaset güdülmüş ve bir akın düzenlenmesinden öte Cem Sultan'ın adada tutulması ve masraflarının karşılanması için Osmanlı tarafından şövalyelere yüklü haraçlar ödenmiştir.¹³⁶ Yavuz Sultan Selim (ö. 1520) devrinde (1512-1520) denizlerden ziyade anakarada yürütülen fetih hareketleri Rodos'un şövalyeler elinde rahat bir dönem geçirmesini sağlasa da Suriye ve Mısır'ın Osmanlı sınırlarına dâhil edilmesiyle ada abluka altına alınmıştır. İstanbul ile mezkûr bölgeler arasında kalan Rodoslular Türk ticaret ve hac gemilerini taciz etmesi ve Ege'deki asayiş bozmasından dolayı Osmanlı için siyasî, sosyal ve ekonomik bir tehdit olmaya başlamıştır. Kanûnî Sultan

¹³³ Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)", 71; Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, 14; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/143.

¹³⁴ Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 6.

¹³⁵ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, 94; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 283; Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, 2/362; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2/839; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/145.

¹³⁶ Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 9; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/169.

Süleyman'ın (ö. 1566) emriyle bu tehdidi bertaraf etmek üzere hazırlanan Osmanlı ordusu 31 Mayıs 1522 tarihinde Vezir Çoban Mustafa Paşa (ö. 1529) ve Parlak Mustafa Paşa (ö. 1533) komutasında Rodos'a sefer başlatmıştır. Bizzat sultanın da katıldığı bu sefer altı ay sürmüştü ve 21 Aralık 1522 tarihinde şövalyelerin teslim olmasıyla nihayetlenmiştir. Rodos'la beraber Saint Jean Şövalyeleri'nin idaresinde bulunan Oniki Adalar, Bodrum ve Marmaris de fethedilmiştir.¹³⁷ Şövalyeler Üstâd-ı A'zâm'ları Philippe Villiers de L'Isle-Adam (ö. 1534) önderliğinde Girit'e gitmek üzere 1 Ocak 1523 tarihinde adadan ayrılmıştır. Bilahare Malta adasını kendilerine yurt edinen şövalyeler artık Malta Şövalyeleri olarak anılmış ve Müslümanlara karşı duruş ve saldırılarını buradan yürütmeye başlamıştır.¹³⁸

Rodos ve Oniki Adalar fethedilince bölgeye Türk İslam hüviyeti kazandırmak için iskân ve mimari faaliyetlere hız verilmiştir. Bu süreçte Rodos Midilli sancağına bağlanmış, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaleti kurulunca da "İstanköy (Κως / Kos), Sömbeki (Σύμη / Simi), Çoban / Kaşot (Κάσος / Kasos), Kerpe (Κάρπαθος / Karpathos) ve Meiz (Καστελλόριζο / Kastellorizo) kazalarının bağlı bulunduğu müstakil sancak merkezi olmuştur."¹³⁹

Şekil 6: Rodos ve Oniki Adalar

¹³⁷ Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 10-17; Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)", 73; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, 104; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 337; Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, 2/516; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/300.

¹³⁸ Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 18.

¹³⁹ Ayoğuz, *Cezâir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti*, 45.

XVIII. asra değin sakin bir dönem geçiren Rodos adası 1770 ve 1773 yıllarında Rus donanmasının saldırılarına maruz kalsa da muhafaza edilmiş yine 1821’de başlayan Yunan İsyanı’na destek veren Rodos ve Oniki Ada Rumları Osmanlı Devleti’nin askerî müdahalesiyle bastırılmıştır. Fakat XIX. yüzyılda başta Rumeli ve Osmanlı’nın diğer bölgelerinde başlayan karışıklıklar adaların nispeten ihmal edilmesini doğurmuş, özellikle Balkan Harbi Osmanlı için büyük yıkımın ilanı olmuştur.

Trablusgarb ve Bingazi’yi işgal eden İtalya ile Osmanlı arasında 1911 yılının Eylül ayında başlayıp 1912 Ekim’ine kadar devam eden Trablusgarb Savaşı sebebiyle İtalya 4 Mayıs 1912 tarihinde Rodos ve Oniki Adalar’a çıkartma yapmış ve 390 yıl süren Osmanlı egemenliğini nihayetlendirmiştir. 1943 yılına kadar İtalya’nın hâkimiyetinde kalan Rodos ve Oniki Adalar bu tarihten 1945 senesine kadar Almanların, 1945’ten 1947 yılına kadar da İngilizlerin idaresinde bulunmuş ve 1947’de imzalanan Paris Antlaşması’yla da Yunanistan’a bırakılmıştır.¹⁴⁰ Yaşanan savaş ve baskılardan dolayı adada yaşayan Müslüman Türklerin bir kısmı Anadolu’ya göç ederken bir kısmı hala kimliğini ve inancını koruma uğraşı içerisinde Rodos’ta yaşamaktadır.

1.5.2. Rodos’ta Dînî, Edebî ve Kültürel Yaşam

Rodos Şövalyeleri Osmanlı ordusuna karşı mağlubiyetlerini ve adanın teslimini kabul ettiklerinde adadan ayrılışlarında kolaylık sağlanması ve adada yaşayan Rum Ortodoks ve Latin Katolik Hristiyanların özgür bırakılması hususunda Osmanlı ile bir antlaşma imzalamışlardır. Bu kapsamda dileyen Rodoslu Hristiyan şövalyelerle adadan ayrılacak, dileyen kalabilecektir. Ayrıca yerli halka beş yıl vergi muafiyeti getirilecek, dinlerini ve dillerini özgürce yaşayıp herhangi bir tehcire maruz bırakılmayacaklardır.¹⁴¹ Bu sebeple Rodos adasında gayr-i müslim reaya Müslümanlara karşı her zaman çoğunluğu teşkil etmiştir. Adanın fethiyle beraber kale içinde yaşayan Hristiyanlar güvenlik maksatlı şehrin varoş kısmına ve civar köylere yerleştirilmiş, sur içi tamamen Müslümanlara tahsis edilmiştir. XVI. asrın sonlarında Rodos Kalesi ve varoşunda yaşayan Müslüman Türklerin sayısı 5600, Hristiyan Rumların 2000 ve Yahudilerin de 1400 civarındadır. Merkezde Müslüman sayısı önde olsa da köylerde yaşayanlar hesaba dâhil edildiğinde Hristiyan nüfus diğerlerinin 3-4 katına

¹⁴⁰ Çelikkol, *Rodos’taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 25-35; Doğan, “Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)”, 80-85; Kiel, “Rodos”, 35/157.

¹⁴¹ Doğan, “Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)”, 73.

çıkılmaktadır.¹⁴² XIX. yüzyılda durum Hristiyan Rum ahali lehine ilerlemiş ve Rodos nüfusu 4903 Müslüman Türk, 2660 Yahudi ve 27.096 Hristiyan Rum'dan oluşmuştur.¹⁴³

Rodos fethinin hemen akabinde adaya Türk İslam kimliği kazandırma uğraşına giren Osmanlılar ilk olarak bizzat Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle ve onun adına Süleymaniye Camii ve külliyesini inşa etmiştir. Medrese, imaret, hamam gibi şubeleriyle tam teşekküllü bir külliye olan bu yapının giderleri adada kurulan Süleymaniye Vakfı tarafından karşılanmış, vakfın ihtiyacı da Oniki Adalar ve Rodos gelirlerinin bağlanmasıyla temin edilmiştir. 390 yıllık Osmanlı hâkimiyetindeki Rodos adasında öne çıkan “Sultan Mustafa, İbrahim Paşa, Murad Reis, Borazânî Baba, Ağa camileri; Hurmalı, Kavaklı, Sıkıntı, Mercan Baba mescitleriyle beraber toplam 44 cami ve mescit, üç medrese, 93 kilise ve manastır, 2 havra, Müslümanlara ait 8 sıbyan mektebi, bir rüştiye ve idadiye, 27 Hristiyan ve bir Yahudi okulu yapılmıştır.”¹⁴⁴

Rodos'un ve Türk İslam medeniyetinin mühim kurumlarından birisi de Fethi Paşa Vakfı'na ait Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi'dir. Lindos kasabasının Uzgur köyünde doğan ve III. Selim'in (ö. 1808) rikabdarlığını yapan Hafız Ahmed Ağa (ö. 1800) tarafından Rodos şehrinde kurulan kütüphane, vefatından sonra oğlu Fethi Ahmed Paşa (ö. 1858) eliyle geliştirilmiştir. 2010 yılında TİKA tarafından yürütülen proje kapsamında kataloglaması yapılan kütüphanede muhtelif bahislerde 1288 ciltlik 2287 eser tespit edilmiştir.¹⁴⁵

Kaynakların verdiği bilgiye göre Rodos adasında dört tekke bulunmaktadır.¹⁴⁶ Bunların en eskisi adanın fethine katılan ve Osmanlı ordusunda borazancılık yapan Gülşenî meşayihinden Şeyh Borazanî Ali Baba'nın kurduğu ve kendi adıyla anılan Borazanî Ali Baba Gülşenî Tekkesi'dir.¹⁴⁷ İkincisi Murad Reis Külliyesi dâhilinde bulunan Bektâşî tarikine ait Murad Reis Tekkesi'dir. 1622 yılında Ebubekir Paşa tarafından Mora

¹⁴² Kiel, “Rodos”, 35/156.

¹⁴³ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1891), 3/2272.

¹⁴⁴ Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 67-85; Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, 18; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 3/2273.

¹⁴⁵ Bekir Şahin, Faruk Ağartan, *Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu* (Konya: TİKA Yayınları, 2010), III.

¹⁴⁶ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 3/2273.

¹⁴⁷ Celalettin Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar* (Ankara: Biyografi Net Yayınları, 2015), 39.

Sancakbeyi Gazi Murad Reis (ö. 1609) adına yaptırılan bu külliye; cami, tekke, imaret ve misafir odalarından oluşan bir komplekstir. Ayrıca tekke haziresinde adaya sürgün edilmiş birçok önemli isim medfundur.¹⁴⁸ Üçüncüsü Rodos Nakşî Tekkesi'dir. Hangi tarihte ve kim tarafından inşa edildiğine dair kayda ulaşamadığımız tekke hakkında sadece 1258 / 1841 yılında hac yolculuğunda vefat eden tekkenin şeyhi Mehmed Efendi'nin maaşının eşi ve çocuklarına tahsis edilmesi konusundaki karar bulunmaktadır.¹⁴⁹ Dördüncü tekkenin ise nerede bulunduğu ve hangi tarike ait olduğu meçhuldür. Bu dergâh adaya sürgün edilen şeyhlerin¹⁵⁰ kurduğu ve kullandığı bir yer olabileceği gibi adadaki mevcut yapıların bir şubesi olması da muhtemeldir.

Rodos'un Ege'deki diğer adalar gibi canlı bir tasavvufî hayatı mevcut değildir. Fakat onu ön plana çıkaran husus XVII. asırda başlayıp XX. yüzyılın başına kadar devam eden gözde bir sürgün yeri olmasıdır. Bu süre içerisinde Rodos'a dokuz Kırım hanı sürülmüş ve beş tanesi adada vefat edip defnedilmiştir.¹⁵¹ İran Devleti'ni ele geçiren Nâdir Şah'tan (ö. 1747) kaçıp Osmanlı'ya sığınan son Safevî şehzâdelerinden Sâfi Mirza'nın (ö. 1753) kabri de buradadır.¹⁵² Yine adaya sürülen on beş sadrazamdan beşinin ömrü burada nihayet bulmuştur. Ayrıca pek çok paşa, üst rütbeli memur, devlete ters düşen ilim adamı, sanatkâr ve muhtelif suçlardan hüküm giymiş mahkûm burada yaşamaya mecbur bırakılmıştır.¹⁵³ Adaya sürülen ve adada vefat eden ekâbir için Murad Reis Külliyesi dâhilindeki mezarlık kullanılmıştır. Bu mezarlık günümüzde bakıma ihtiyaç duysa da içindeki türbeleri, şahideleri ve lahitleriyle büyüklük ve sanat değeri

¹⁴⁸ Ayşe Değerli - Yusuf Küçükdağ, "Vesâik-i Bektâşîyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektâşî Yapıları (1400-1826)", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 7/13 (2017), 124.

¹⁴⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), [İ..DH..], No. 61, Gömlek No. 3032; Osmanlı Arşivi (BOA), [C..ML..], No. 73, Gömlek No. 3346.

¹⁵⁰ 1867-1869 yılları arasında Şâzeliyye meşayihinden Beyrutlu Şeyh Ali Nureddin Efendi ve Şamlı Şeyh Ali Efendi ile halife ve dervişleri Rodos'a sürülmüş ve iki seneye yakın zaman burada yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Resmî bir bilgiye ulaşamadıysa da bu süre içerisinde mezkûr şeyh ve dervişlerin ayinlerini yaptıkları yerleri tekke olarak isimlendirmesi, kendileri adadan ayrılınca adada kalan ve adalı olan dervişleri tarafından bu usulün sürdürülmesi mümkündür. Sürgünler için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), [A.}MKT.MHM], No. 392, Gömlek No. 48; Osmanlı Arşivi (BOA), [A.}MKT.MHM], No. 433, Gömlek No. 37; Osmanlı Arşivi (BOA), [İ..ŞD..], No. 12, Gömlek No. 556.

¹⁵¹ Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 46-50; Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 63-77.

¹⁵² Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 51; Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 43.

¹⁵³ Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 52-65; Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 79-93.

açısından Yunanistan sınırlarındaki en kıymetli Osmanlı haziresi olarak ayakta durmaktadır.

Rodos'un edebî mahfillerini dergâhlardan ziyade adaya gönderilen ekâbirin etrafında kurulan halkalar teşkil etmiş ve adanın edebî ve kültürel anlamda gelişmesini sağlamıştır. Özellikle XVIII. asır edebî yönden adanın en güçlü olduğu dönemdir. Bu yüzyılda Rodos'a gönderilenler arasında hicivleriyle ün yapmış şair Haşmet (ö. 1768), siyasî görevlerinin yanında edebî yönleri de güçlü olan Râmî (ö. 1707) ve Râtib (ö. 1799) paşalar, Kırım hanlarından Şahin Giray (ö. 1787) ve II. Mengli Giray (ö. 1739) bulunmaktadır.

1.6. Sakız Tarihi ve Adanın Dînî, Edebî, Kültürel Varlığı

Bu başlık altında Sakız adasının tarihi ve kültürel vaziyeti kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Tarih kısmında; adanın fetih öncesi durumu, Osmanlı hâkimiyeti, elden çıkışına kadarki tarihî süreci ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletindeki yeri gösterilmiştir. Kültürel kısımda ise Osmanlı döneminde adaya Türk İslam kimliği kazandırma çabaları, adanın nüfus yoğunluğu, imar faaliyetleri, adada yaygın olan tarikatlar, adanın dînî, edebî ve kültürel varlığına etki eden kişiler muhtasar bir şekilde tanıtılmıştır.

1.6.1. Fethinden Kaybına Sakız Adası

Sakız adası Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda, günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve Chios (Χίος / Chios) adıyla anılmaktadır. Adadaki sakız ağaçlarının çokluğu ve sakız yetiştiriciliğindeki mühim yerinden dolayı Osmanlı döneminde adaya Sakız denilmiştir. Saruhan Adaları grubunda yer alan Sakız'ın merkezi ve tek şehri adaya da ismini veren Sakız'dır. 842 kilometrekare genişliğiyle Ege'nin beşinci büyük adası olan Sakız, Anadolu sahillerinden genişliği 12 ile 16 kilometreyi bulan Sakız Boğazı ile ayrılmaktadır.¹⁵⁴

Sakız adasında ilk yerleşimin başlaması milattan önce 1400 yılına kadar uzanmaktadır. Milattan sonra birinci asırda Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren ada, imparatorluğun bölündüğü 395 yılında Bizans sınırlarında kalmıştır. 670 yılında Muaviye b. Ebu Süfyan'ın hazırladığı donanmayla ilk Müslüman hücumlarına sahne

¹⁵⁴ Ali Fuat Örenç, "Sakız Adası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/6; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1894), 4/2485.

olan Sakız kısa bir müddet Müslümanların eline geçse de Bizans tekrar kontrolü sağlamıştır. Adaya yönelik ilk Türk akınları ise 1089'da Çaka Bey tarafından gerçekleştirilmiş ve Çaka Bey vefat ettiği 1095 yılına kadar Sakız'ın da dâhil olduğu Midilli-Rodos hattında egemenliğini korumuştur.¹⁵⁵

Sakız adası 1200-1204 yıllarındaki IV. Haçlı Seferi'nde Latinler tarafından işgal edildiyse de 1247 yılında Bizans adayı tekrar geri almıştır. Fakat bu tarihten sonra Bizans idaresinde Cenevizlilerin yer bulmaya başlaması 1261'de adada bir konsolosluk kurmalarını doğurmuş ve tedricen Sakız'ın yönetimi Cenevizlilerin eline geçmiştir. XIV. asrın başında Aydınoğlu Beyliği tehdidine karşı Bizans'ın Ceneviz yardımına başvurması Cenevizlilerin Sakız'a temelli yerleşmesini sağlamıştır. 1346'da Cenevizli armatör Simone Vignosi'ye ait Maona şirketinin kontrolüne verilen Sakız adası 1566 yılına kadar 220 sene cumhuriyet sistemini andıran bir yönetimle Maona tarafından idare edilmiştir.¹⁵⁶

Akdeniz'deki rakibi Venediklilerin yanına başka düşman istemeyen Cenevizliler Anadolu sahillerini yöneten yakın komşuları Türklerle ilişkilerini yıllık vergi vermek suretiyle iyi tutmaya çalışmıştır. Aydınoğlu Beyliği, Timur ve Osmanlılarla vergi üzerinden devam eden bu ilişki Fatih Sultan Mehmed devrinde adanın kuşatılmasına sahne olsa da XVI. asır ortalarına kadar sakin seyretmiştir. Sakızlı Cenevizlilerin vergilerini zamanında ödememesi, Rodos-Limni hattında Osmanlı idaresine girmeyen tek ada olması, hac yolculuğu ve ticaret yapan gemilere saldıran korsanlara sığınaklık yapması ve Malta Şövalyeleri'ne haber taşımaları Ege Denizi'ndeki Türk varlığına yönelik güvenlik zafiyeti doğurmuş ve Sakız adasına harekât düzenlemesi kaçınılmaz olmuştur. 1566 yılının Nisan ayında Piyâle Paşa (ö. 1578) önderliğindeki Osmanlı donanması Sakız'ı kuşatarak adayı çatışmaya girmeksizin teslim almıştır.¹⁵⁷

Fethi müteakip Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletine dâhil olan Sakız adasına İleryoz (Λέρος / Leros), Kelemez (Κάλυμνος / Kalimnos), Karyot (Ικαρία / İkaria) ve İpsara (Ψαρά /

¹⁵⁵ Örenç, "Sakız Adası", 36/6.

¹⁵⁶ Örenç, "Sakız Adası", 36/6; Şerafettin Turan, "Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 (1966), 174-177.

¹⁵⁷ Kâtip Çelebi, *Tuhfetu'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, 162; Örenç, "Sakız Adası", 36/6; Turan, "Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması", 184-188; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/26.

Psara) adaları bağlanarak sancak merkezi hâline getirilmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca adadaki Katolik idareciler ve Katolik halkın bir kısmı Osmanlı'ya ihanetlerinden dolayı tehcir edilip İstanbul'a yerleştirilmiş, onlardan boşalan yerlere de adada kalan Rumlara karşı din ve millet dengesini sağlamak için Anadolu'dan getirilen Müslüman Türk halk iskân edilmiştir.

Şekil 7: Sakız Adası

XVII. asra kadar sakin bir dönem geçiren Sakız 1694 yılının Eylül ayında Venedik işgaline uğramış ve Osmanlı Devleti adadaki tasarrufunu kaybetmiştir. Venedik gemileri Sakız'daki Müslüman Türkleri Çeşme sahiline taşıyarak adadaki Müslüman Türk varlığını kaldırmaya çalışsa da 1695 Mart'ında Osmanlı donanması Sakız'a hücum ederek adayı geri almış ve tehcir edilen Türkler yerlerine iade edilmiştir.¹⁵⁹

Sakız adası için en büyük kırılma 1821'deki Yunan İsyanı olmuştur. Bağımsızlık mücadelesine katılan Sakızlı Rumlar XIX. asır içerisinde ada idaresine yönelik pek çok olay ve ayaklanma çıkararak adadaki ortak yaşam dengesini bozup, huzur ve güvenlikten yoksun bir ortam tesis etmiştir. Lokal kalkışmaları bastıran Osmanlı Devleti 1912 yılındaki Balkan Savaşı esnasında Sakız'ın Yunanistan tarafından işgal edilmesine

¹⁵⁸ Ayoğuz, *Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilayeti*, 51.

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/521-524.

engel olamamıştır. 3 Ocak 1913 tarihinde adayı kontrol altına alan Yunanlar, Sakız'da 347 yıl süren Türk hâkimiyetini fiilen sona erdirmiştir. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'yla da Sakız resmen Yunanistan'a devredilmiş ve antlaşmada kabul edilen mübadele kapsamında adadaki Müslüman Türkler Anadolu'ya yerleştirilmiştir.

1.6.2. Sakız'da Dîni, Edebî ve Kültürel Yaşam

Ege Denizi'nin diğer adalarında olduğu gibi Sakız adasında da nüfusun çoğunluğu Hristiyanlardan oluşmaktadır. Osmanlı idaresine girdiği 1566 yılında yapılan ilk sayımda 5305 hane kayıt altına alınmışken, 1567'deki sayımlarda gerçekleştirilen iskânlarla beraber nüfusta hızlı bir yükselme olmuş ve takriben 35-40 bin kişiye karşılık gelen 8775 haneye ulaşmıştır.¹⁶⁰ XVII. yüzyılda 25 bin Ortodoks Rum, 8 bin Katolik Latin, 6 bin Müslüman Türk ve az sayıda Yahudiye ev sahipliği yapan Sakız'ın nüfusu ufak değişikliklerle XIX. asır başına kadar bu şekilde devam etmiştir. 1821 yılında başlayıp 1822'de adaya sıçrayan Yunan İsyanı sırasında pek çok Sakızlı Müslüman Türk can güvenliğinin kaybolmasından dolayı adayı terk etmiş ve bu sırada adada 80 bin Hristiyana karşılık sadece 1000 Müslüman Türk kalmıştır. XIX. asır sonuna doğru geri dönenler sebebiyle Müslüman Türklerin sayısında nisbî bir artış görülse de 1912'deki Yunan işgaliyle tekrar hızla azalmaya başlamış ve Lozan Antlaşması'yla birlikte adadaki Türk varlığı tamamıyla sonlanmıştır.¹⁶¹

Adaya Müslüman Türk iskânının yanında gerçekleştirilen imar faaliyetleriyle Türk İslam kimliği kazandırmayı amaçlayan Osmanlı Devleti, Sakız adasının fethini müteakip ilk iş olarak devrin sultanı Kanûnî Sultan Süleyman adına şehrin en büyük kilisesini camiye tebdil etmiştir. Bu camiden başka Osmanlı devri Sakız adasında; "Piyâle Paşa, Bayraklı, Mecidiye, Zeytinli, Koca Abdurrahman Paşa, Kaptan Halil Paşa, Cığala Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Yeni Cami başta olmak üzere 12 cami, bir mescit, 2 medrese, Müslümanlara ait bir rüştiye, 2 ibtidaiye ve 3 tekke bulunmaktadır. Ayrıca 98 kilise, 2 havra, Rumlara mahsus 72 ibtidaiye, bir rüştiye ve idadiye, Katolıklara ait 3 ve

¹⁶⁰ Örenç, "Sakız Adası", 36/8.

¹⁶¹ Ayoğuz, *Cezâir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti*, 69-71; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 4/2485-2486.

Yahudilere ait bir okul” mevcuttur. Ayrıca pek çok çeşme, hamam ve imaret ada halkının hizmetine sunulmuştur.¹⁶²

Türk İslam kültürünün yayılmasında öncü rol oynayan sufi zümreler Sakız adasında da kendini göstermiştir. Adada kurulan ilk irfan okulu Mevlevîliktir. Divane Mehmed Çelebi'nin halifelerinden Hızır Dede (ö. XVI. yy.) vasıtasıyla adaya gelen Mevlevîlik ufak bir zaviyede hizmet vermiş ve adanın elden çıkışına kadar faal olarak bulunmuştur.¹⁶³ Fakat buradaki Mevlevîlik âyin ve erkânların uygulanması yönünden Anadolu ve Rumeli'deki dergâhlar kadar güçlü ve istikrarlı değildir. Buna rağmen Hızır Dede Zaviyesi olarak da anılan Sakız Mevlevîhânesi'nin kurucusu Hızır Dede halkın hürmet ettiği, vefatından sonra da türbesini ziyaretgâh edindiği ululardan olmuştur. 1671 yılında Sakız'a gelen Evliya Çelebi ahalinin muhabbet besleyip ziyaret ettiği yerler arasında Âşık Baba, Arnavut Memi Baba Sultan türbeleri ile beraber Hızır Baba'yı da sayar ve fethin yeni olmasından dolayı adada az sayıda evliya kabrinin bulunduğunu söyler.¹⁶⁴

Sakız adasının en güçlü irfan okulu Halvetiyye'nin Cihangiriyye şubesine aittir. Akbıyık Tekkesi postnişini Çarhacı Ahmed Efendi'de (ö. 1669) sülûkunu tamamlayıp irşat vazifesiyle Sakız adasına gönderilen Şeyh İlyas Efendi (ö. 1706) bu okulun kurucusudur. Çarhacı Ahmed Efendi'ye müntesip Sakızlı Abdurrahman Paşa'nın maddî desteğiyle XVII. asrın ikinci yarısında Zeytinli Camii yanında inşa edilen ve pek çok dervişi bulunan Sakız Cihangirî Dergâhı gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de itibar gören bir merkez olmuştur.¹⁶⁵ Şairlik yönü de güçlü olan ve şiirlerinde “Çâresiz” mahlasını kullanan İlyas Efendi müntesiplerini şiir söyleme konusunda desteklemiştir. İlyas Efendi'ye mensup ve şeyhinin yanında medfun Halil Bezmî Efendi (ö. 1723) de Sakız'da yaşamış sufi şairlerdendir. Kaynaklarda geçen üçüncü tekkenin ise hangi tarike ait olduğu meçhuldür.¹⁶⁶

Sakız her ne kadar Ege'nin büyük adalarından olsa da Müslüman Türk nüfusun azınlıkta kaldığı bir kara parçasıdır. Bu sebeple adadaki Türk İslam kültürü mimari

¹⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9/131-134; Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, 18; Örenç, “Sakız Adası”, 36/9; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 4/2485-2486.

¹⁶³ Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Şefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, 476, 2075.

¹⁶⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9/141.

¹⁶⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9/132.

¹⁶⁶ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 4/2486.

açından sanatsal değere sahip yapılar ortaya koysa da edebî anlamda Girit ve Eğriboz kadar ön plana çıkamamıştır. Sakız adasında doğan üç şairin de XIX. asra ait olması Türk İslam medeniyetinin yerleşmesinin ne kadar uzun zaman aldığına göstergesidir. Buna rağmen Sakız adası sahip olduğu özellikleriyle klasik Türk edebiyatına malzeme sunmuştur. Bunun başında ada halkının önemli geçim kaynağı olan sakız gelir. Ayrıca bu sakızdan üretilen rakı edebiyatımızda “Sakızlı Ak”, “Sakızlı Arak” diye yer bulmuş, “Sakızlı Saki” meyhane mazmununun tamamlayıcısı olmuştur. Yine Sakız’da yetiştirilen narenciye ve çiçekler, Sakızlı güzeller güzel tasvirlerinin kıstası olarak şairler tarafından sıkça kullanılmıştır.¹⁶⁷

1.7. Ege’nin Küçük Adaları: İstanköy, İşketoz ve Semadirek’e Bakış

İstanköy, İşketoz ve Semadirek nüfus ve hacim bakımından Ege Denizi’nin küçük adaları sınıfına dâhil olup kaderleri daha çok yanındaki büyük adada, adalar grubunda yahut anakarada cereyan eden olaylar neticesinde şekillenmiştir. Ege Denizi’nde hâkimiyet kuran her devlet asayişini sağlamak ve egemenliğini korumak için bu adaları idaresi altına almaktan geri durmamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti de Ege Denizi’nin farklı bölgelerinde bulunan İstanköy, İşketoz ve Semadirek adalarının fetihlerini gerçekleştirerek sınırlarına katmıştır.

Üç ada arasından Osmanlı Devleti’nin egemenliğine ilk giren Semadirek’tir. Ege Denizi’nin kuzeyinde ve Boğazönü Adaları grubunda yer alan Semadirek günümüzde Samothraki (Σαμοθράκη / Samothraki) adıyla anılmakta ve Yunanistan sınırlarında bulunmaktadır. Dedeoğaç’ın 48 kilometre açığındaki ada 178 kilometrekare genişliğe sahiptir. Adanın ilk yerleşimcilerinin milattan önce VIII. asırda Sisam adasından (Σάμος / Samos) gelmesinden dolayı adaya “Trakya Samos’u” anlamına gelen Samothraki ismi verilmiş, Osmanlı döneminde bu isim Türkçe söyleyişe uyarlanarak Semadirek hâlini almıştır.¹⁶⁸ Ayrıca adada bulunan ve Ege Denizi’nin en yüksek dağı olan Ay Dağı manasındaki Fengari Dağı’ndan (Όρος Φεγγάρι / Oros Fengari) dolayı bu adın verilmesi de muhtemeldir.

¹⁶⁷ Bkz. Hasan Kaplan, “Divan Edebiyatında Sakız ve Sakız’ın Fethinin Edebiyatın Nükte Dünyasına Yansımaları”, *EKEV Akademi Dergisi* 22/73 (2018), 367-394.

¹⁶⁸ İlhan Şahin, “Semadirek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/458.

Semadirek adasının tarihî serencamı Limni adasına bağılı olarak şekillenmiştir. Roma, Bizans, Venedik ve Gattelusio hâkimiyetlerinden sonra 1456 yılında Osmanlı kontrolüne giren ada 1459'da Venedikliler tarafından işgale uğradıysa da 1479 senesinde tekrar Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir.¹⁶⁹ Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinde Gelibolu sancağının Gökçeada (İmroz) kazasına bağılı bir nahiye olan Semadirek 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı esnasında Yunanlar tarafından işgal edilmiş ve adadaki Osmanlı yönetimi fiilen sonlanmıştı. 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla da resmen Yunanistan'a bırakılmış ve 447 süren Türk idaresi nihayetlenmiştir.

Osmanlı Devleti Semadirek'i ele geçirdiğinde adada dînî ve millî kültürünü yaymaktan ziyade orada yaşayan gayr-i müslimlerden vergi almak suretiyle yönetimini sürdürmüştür. Yüzölçümü gibi nüfusu da az olan adada XVI. asırda vergiye tabi 742 kişi bulunmakta olup bunların sadece yedisi Müslümandı. Tarih içerisinde bu oran fazla değişmemiş ve XIX. asırda Semadirek nüfusunu üçü Müslüman 2536 kişi oluşturmuştur.¹⁷⁰ Buna rağmen Semadirek adası klasik Türk edebiyatına bir şair kazandırmıştır.

Konu edinilen küçük adalardan Osmanlı hâkimiyetine girenlerin ikincisi İstanköy'dür. Ege Denizi'nin güneydoğusunda yer alan ada günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunmakta ve Kos (Κωσ / Kos) adıyla anılmaktadır. Oniki Adalar grubunda ve Bodrum'un 17 kilometre açığındaki ada 290 kilometrekare genişliğe sahiptir. Antik dönemde, Roma, Bizans, Venedik ve Rodos Şövalyeleri devirlerinde Ko, Kos, Stanko gibi isimlerle tanımlanan adanın adı Osmanlılar tarafından değiştirilmemiş fakat Türkçe söyleyişe uyarlanarak İstanköy şeklinde kullanılmıştır.¹⁷¹

İstanköy'ün kaderi yanında bulunduğu Rodos adasının kaderiyle paralellik göstermektedir. Roma, Bizans, Türk ve Saint Jean Şövalyeleri'nden sonra 1522 yılında Rodos'la beraber fethedilen İstanköy, Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinde Rodos sancağına bağılı bir kaza durumuna getirilmiş ve 1912 senesindeki İtalyan işgaline kadar 390 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. 1943'e değin İtalya'nın kontrolünde bulunan

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/51.

¹⁷⁰ Şahin, "Semadirek", 36/458; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 4/2624.

¹⁷¹ Feridun Emecen, "İstanköy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/308

ada, bu tarihten 1945 senesine kadar Almanların, 1945'ten 1947 yılına kadar da İngilizlerin idaresine geçmiş ve 1947'de imzalanan Paris Antlaşması'yla da Yunanistan'a bırakılmıştır.¹⁷²

Semadirek ve İşketoz'un aksine İştanköy adası Müslüman Türk iskânına sahne olmuştur. Fethi müteakip adaya Anadolu'dan getirilen halk yerleştirilerek din ve millet dengesi sağlanmaya çalışılmış fakat gayr-i müslim reaya her devirde çoğunluğu teşkil etmiştir. XVI. asrın sonlarında İştanköy'de dokuz bin kişi bulunurken bunların dört bini Müslümandır. Adanın nüfus durumu XIX. yüzyıl sonlarında Hristiyan ahali lehine gelişerek 10.145'e ulaşmıştır. Bu sayının az kısmını Yahudiler, 2366'sını Müslümanlar oluştururken geri kalanı Hristiyan Rumlardan ibarettir.¹⁷³ İtalyan işgali ve adanın Yunanistan'a verilmesinden sonra Müslüman Türk nüfus daha da azalmasına rağmen günümüz Ege adalarında Müslüman Türk'e ev sahipliği yapan iki adadan biri İştanköy'dür.

Osmanlı Devleti 390 yıl hâkimiyetinde tuttuğu İştanköy adasına Türk İşlam kimliği kazandırmak için iskân faaliyetleriyle beraber mimari anlamda da yatırımlar yapmıştır. Mezkûr tarih aralığında adada 17 cami ve mescit, 2 tekke, Müslümanlara ait 4 sıbyan mektebi ile 1 rüştiye bulunmaktadır. Ayrıca 8 kilise, 1 havra ile Hristiyanlara ait 7 sıbyan mektebi mevcuttur.¹⁷⁴ Yine ada halkının ihtiyacını giderecek pek çok dükkân, hamam, değirmen, han gibi sosyal ve ekonomik alanlara hitap eden yapı inşa edilmiştir. Adadaki iki tekkeden biri Havetiyye tarikine ait olup "Abdullah-ı Belhî Tekkesi" ismini taşımaktadır.¹⁷⁵ İkinci tekkenin ismi ve kimliği ise meçhuldür. Ayrıca Emevîler, Çaka Bey ve Osmanlı dönemlerinden kalma şehitlere, ululara, devlet erkânından kişilere ait türbeler ada halkının muhafaza etmesi sayesinde günümüzde de varlığını sürdürerek İştanköylü Müslüman Türklerin dînî ve millî yaşantısına canlılık katmaktadır.¹⁷⁶

¹⁷² Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 25-35; Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)", 80-85.

¹⁷³ Emecen, "İştanköy", 23/309; şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1889), 2/882.

¹⁷⁴ Emecen, "İştanköy", 23/310; Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İştanköy'de Osmanlı Mimarisi*, 18; şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 2/882.

¹⁷⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9/242.

¹⁷⁶ İştanköy'den Kos'a, "Türbe ve Çeşmeler (Resimleri)" (Erişim 13 Mayıs 2022); Rodoslu, *Rodos ve İştanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 89-91.

İncelenen diğer adalara göre hacim olarak küçük ve az sayıda Müslüman Türk nüfusu barındıran adada şairlik yönü de güçlü Hekimbaşı Abdülaziz Efendi (ö. 1738) medfundur. Hekimbaşı Abdülaziz Efendi'nin tıp ilminin kurucusu sayılan Hipokrat'ın (ö. m.ö. 375) memleketi İstanköy'de vefat edip defnedilmesi ise hoş bir tesadüftür.¹⁷⁷

İşketoz adası şair barındıran küçük adalar arasında en geç fetholunanıdır. Ege Denizi'nin kuzeybatısında ve Yunanistan sınırlarında bulunan ada Skiathos (Σκιάθος / Skiathos) adıyla anılmaktadır. Osmanlılar adayı ele geçirdiğinde günümüzde de kullanılan ismini Türkçeye uyarlayarak İşketoz, İşkatoz ve İskados şeklinde telaffuz etmiştir. Kuzey Sporad Adaları grubunda ve Eğriboz'un 25 kilometre açığında olan İşketoz 47 kilometrekare genişliğe sahiptir.¹⁷⁸ Meskûn hâle gelişi antik döneme kadar uzanan ada Roma, Bizans ve Venedik dönemlerinden sonra 1470 yılında Eğriboz'la birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiş fakat XVI. asra kadar piskoposluk idaresinde özerk yapısını korumuştur. İşketoz, Ege Denizi'nde asayiş bozan, ticaret gemilerine ve sahil kasabalarına saldıran korsanlara yataklık yapmasından dolayı 1538 yılında Barbaros Hayrettin Paşa tarafından yedi günlük kuşatmanın ardından fethedilmiş ve bu tarihten sonra Eğriboz sancağından gönderilen Müslüman Türk bir idareciyle yönetilmeye başlamıştır.¹⁷⁹ XIX. yüzyıla kadar sakin bir dönem geçiren İşketoz 1821'de Yunan ayaklanmacılar tarafından işgal edilmiş ve 1830'da Yunanistan'a bırakılarak 292 yıl süren Türk hâkimiyeti sonlanmıştır.¹⁸⁰

İşketoz adasındaki Müslüman Türk nüfusun tam sayısı bilinmemekle beraber adaya kadı tayin edilmesi az da olsa Müslüman topluluğunun varlığına delalet eder. Bu kadılarından biri aynı zamanda şairlik yönü de bulunan Memikzâde Ramazan Sa'yî Efendi'dir (ö. 1552). Ayrıca adada görevli memurların ve adalı Müslümanların ibadetlerini yerine getirebilecekleri bir cami inşa edilmiş olmasına rağmen bu cami günümüzde kiliseye çevrilmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷ Bkz. Esin Kahya, "Hipokrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/119-121.

¹⁷⁸ Adem Cevri, *Adalar Denizi'nin Jeopolitik Özellikleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 32.

¹⁷⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), 2/201; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, 131.

¹⁸⁰ Skiathos, "TOYRKOKRATIA (1538-1821)" (Erişim 14 Mayıs 2022).

¹⁸¹ Bkz. Κωνσταντίνου Κουτούμπα, "Το Κάστρο της Σκιάθου, η μεσαιωνική πολιτεία (1350-1827)" (Erişim 14 Mayıs 2022).

İKİNCİ BÖLÜM
EGE'DEN YÜKSELEN TÜRK AVAZI: ADALI ŞAİRLER

İKİNCİ BÖLÜM

EGE'DEN YÜKSELEN TÜRK AVAZI: ADALI ŞAİRLER

1. KLASİK TÜRK EDEBİYATININ ADALI ŞAİRLERİ

Beş asra yakın zaman Türk egemenliğinde kalmış adalar, yerli Hristiyan Rum ahâlisi, Anadolu ile Rumeli'den gelen Müslüman Türkler ve mülteci Yahudilerle etnik, dinsel ve dilsel zenginliğe sahip kozmopolit merkezler olmuştur. Bu çeşitlilik yaşam tarzını, düşünme biçimini, konuşma ve yazım dilini ve pek tabii şiiri de etkilemiştir.

Üç kıtaya yayılmış Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü her bölgede Türk edebiyatına katkıda bulunmuş binlerce şair yetişmiş ve her şair doğduğu yerin husûsiyetini bir ölçüde nazmına yansıtmıştır. Anadolu ve Rumeli arasında kalmış, deniz ile mahdut irili ufaklı kara parçalarında yaşayan farklı din ve dile sahip insanların meydana getirdiği sentez kültür de bir “Adalı Şairler” zümresini doğurmuştur. Tezin bu bölümünde günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunan adalardaki Osmanlı devri şairleri tespit edilmeye çalışılmıştır. “Adalarda Doğanlar” ve “Adalara Gelenler” diye iki başlıkta toplanan şairler, buldukları ada özelinde değerlendirilmiştir.

Yapılan taramalar neticesinde Ege Denizi'nin yedi adasında doğmuş 68 ve başka yerde dünyaya gelmesine rağmen görev, sürgün vs. sebeplerle sekiz adaya yerleşip ömrü orada nihayet bulmuş 39 olmak üzere toplam 107 şair tespit edilmiştir.

Adalarda dünyaya gelen şairlerin çokluğuna göre sırası şu şekildedir: Girit 44, Eğriboz 10, Midilli 5, Rodos 4, Sakız 3, Limni 1 ve Semadirek 1. Bu şairlerin sadece 24 tanesi doğduğu yerde ömrünü geçirmiştir. Geriye kalan 44 şair ise eğitim, vazife, göç gibi sebeplerle farklı şehirlere taşınıp hayatını itmam etmiştir.

Yüzyıllara göre bakıldığında adalarda doğan şairlerin sayısı şöyledir: XVI. yüzyıl 2 şair, XVII. yüzyıl 6 şair, XVIII. yüzyıl 17 şair, XIX. yüzyıl 30 şair ve XX. yüzyılda 11 şair. Ayrıca bu şairlere ait 15 divan, 3 divançe ve muhtelif bahislerde kaleme alınmış 98 adet manzum ve mensur eser bulunmaktadır.

Başka yerlerde doğmasına rağmen farklı sebeplerle adalara gelmiş ve orada vefat etmiş şairlerin çokluğuna göre sırası şu şekildedir: Girit 15, Rodos 8, Midilli 5, Sakız 4, Eğriboz 3, Limni 2, İstanköy 1 ve İşketoz 1. Bu şairlerin 12 tanesi İstanbul'da dünyaya gelmiş, kalan 27 şair ise muhtelif şehirlerde tevellüt etmiştir.

Adalara gelen şairlerin yüzyıllara göre dağılımı ise şu şekildedir: XVI. yüzyıl 6 şair, XVII. yüzyıl 8 şair, XVIII. yüzyıl 19 şair, XIX. yüzyıl 5 şair ve XX. yüzyılda 1 şair. Ayrıca bu şairlere ait 7 divan, 1 divançe ve 32 adet farklı konulara ait manzum ve mensur eser mevcuttur.

Şairlerin adalar gelişlerini ise şu sebepler altında toplamak mümkündür:

- a) **Vazife:** Gerek askerî gerek siyasî görevi vesilesiyle adaya tayin edilip orada vefat eden şair memurlar.
- b) **İrşat:** Bağlı bulunduğu tarikatın irşat faaliyetini yürütmek için gelen sufi şairler.
- c) **Sürgün:** Görevindeki başarısızlığı yahut devlet idaresiyle yaşadığı çatışmadan dolayı adalarda yaşamaya mecbur bırakılan şairler.
- d) **Tercih:** Bulunduğu yerdeki yaşantısından memnun olmayıp hayatını adalarda sürdürmeyi tercih eden şairler.

Bölümün devamında tespit edilen şairlerin buldukları adalar başlığı altında; hayatları, eğitimleri, görevleri, eserleri hakkında tezkirelerde, biyografik kaynaklarda, akademik çalışmalarda, kütüphane kayıtlarında bulunan bilgiler mukayeseli bir şekilde incelenip hatalı bilgiler tashih edilmiş, farklı bilgiler sunan kaynaklar ayrıca belirtilmiş, ortaya doğru ve muhtasar hâl tercümelemleri çıkartılmaya çalışılmış ve biyografi kısmının sonuna da şairlerinden örnek bir parça eklenmiştir.

1.1. Eğriboz Şairleri

Girit'ten sonra Ege'nin en büyük ikinci adası olan, kısa bir kanalla anakaradan ayrılıp dar uzun hâlde kıyı şeridi boyunca uzanan Eğriboz adası, deniz ticareti ve güvenlik açısından tarih içerisinde her zaman stratejik bir mevki olmuştur. 1470 yılında bizzat Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 1481) başında bulunduğu orduyla kuşatılan Eğriboz, Venedik'in elinden çıkıp 1830'e kadar 360 yıl Türk İslam beldesi olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmıştır.

Dört asra yakın zaman Osmanlı idaresinin hüküm sürdüğü ada, kapudan paşaların konakladığı sayfiye yeri olması hasebiyle; vakıf, imaret, su kanalları, çeşme, cami, tekke gibi imar faaliyetlerinin hızlı gerçekleştiği bir merkez vasfını taşımasının yanında kültür ve edebiyat dünyasına da mühim simalar kazandırmıştır.

Yapılan taramalar sonucunda Türk edebiyat tarihinde Eğriboz adasında doğmuş on (İzzet, Mâhir, Melek Ahmed, Ragîb, Sâmî, Sırrî, Şemsî, Şeyhî, Virânî, Yemîni), başka yerde doğmasına rağmen adaya gelip yerleşmiş ve ömrü orada nihayet bulup defnedilmiş üç (Esîrî, Hibri, Kâmil) olmak üzere toplam on üç şair tespit edilmiştir.

Eğriboz'da doğan şairlerin ikisi XVII. sekizi ise XIX. yüzyıla aittir. Vefat ettikleri yerlere bakıldığında iki şair (Ragîb, Yemîni) hakkında bilgi bulunmazken; biri Eğriboz'da (Sâmî), biri İstanbul'da (Mâhir), ikisi İzmir'de (Şemsî, Şeyhî), biri Karlıova'da (Virânî), biri Selanik'te (Melek Ahmed), biri Serfiçe'de (İzzet) ve biri de Tekirdağ'da (Sırrî) medfundur.

Eğriboz doğumlu şairlerin meslekleri ve sıfatları şu şekildedir: bir divan kâtibi (İzzet), bir kâtip (Mâhir), bir mutasarrıf (Melek Ahmed), bir vali (Sâmî), bir ordu kâtibi ve Bektâşî şeyhi (Şemsî), bir Mısırî şeyhi (Şeyhî), bir Bektâşî dervîşi (Sırrî) ve iki Bektâşî şeyhi (Virânî, Yemîni). Ragîb ise kaynaklarda sadece şairlik vasfıyla tanıtılmaktadır.

Adada doğan şairlerin ikisinin herhangi bir esere sahip olduğu bilinmezken diğerlerine ait beş divan, iki mesnevi, bir münşeat mecmuası, bir risale ve bir tarih kitabı mevcuttur.

Eğriboz adasını tavattun etmiş şairlerin ise üçü de farklı asırlara aittir. XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşamış bu şairlerin biri şehir belirtilmeksizin Anadolu'da (Esîrî), biri Kütahya'da (Hibri) ve biri de İstanbul'da (Kâmil) doğmuştur. İkinin kadı (Esîrî, Kâmil), birinin de müderris (Hibri) olduğu şairlerin kaleme aldığı mensur ve manzum on dört eser tespit edilmiştir.

Müslüman, Hristiyan, Yahudi; Türk, Yunan, Arnavut vb. gibi farklı dinsel ve etnik kökene sahip toplulukların beraberce yaşadığı Eğriboz adasının dikkat çeken mühim yönü XVI. asırdan başlayıp XIX. asra kadar diğer tarihlere nispetle kuvvetli bir Bektâşî damarın bulunmasıdır. Nitekim Bektâşî gelenek içerisinde “Yedi Ulu Ozan” olarak

tanımlanan şahıslardan ikisi de (Yemînî ve Virânî) Eğriboz doğumludur. Rumeli'nin muhtelif bölgelerinde uyandırdıkları tekkelerle var olan Bektâşîler, Eğriboz'daki gibi bir şehrin ekseri meşahirini temsil edecek dereceye ulaşması ender görülen bir durumdur.

1.1.1. Eğriboz'da Doğan Şairler

Bu başlık altında Eğriboz adasında doğan on şair (İzzet, Mâhir, Melek Ahmed, Ragîb, Sâmî, Sırrî, Şemsî, Şeyhî, Virânî, Yemînî) alfabetik olarak sıralanmış, başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak biyografileri yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara kapı aralanmıştır.

İZZET

(ö. h.1241 / m.1825)

Ahmed İzzet Efendi, Eğriboz'da doğmuştur. Kaynaklarda doğum tarihi, ailesi ve tahsil hayatına dair bilgi bulunmayan şairin, Eğriboz'da Ebubekir Sâmî Paşa'nın (ö. 1813) hazinekarlık ve kethüdalık hizmetlerini yürüttüğü, Sâmî Paşa'nın vefatından sonra da İstanbul'a geçtiği kayıtlıdır. İstanbul'da kethüda kalemi hulefası sınıfına giren İzzet daha sonra Darbhane-i Âmire kâtipliğinde görev yapmıştır. Hâcegânlık rütbesini alınca bir müddet divan kâtipliğinde bulunmuştur. İstanbul'daki son vazifesi ise Reşit Paşa'nın divan kâtipliğidir. 1825 tarihinde Yenişehir Feneri yakınlarında bulunan Serfiçe kasabasına hicret eden Ahmed İzzet Efendi, aynı yıl orada vefat edip defnedilmiştir.¹⁸² Fatin “Şâir İzzet Beg bekâya gitdi hay” mısraıyla ölümüne tarih düşürmüştür.¹⁸³

Devlet adamlığının yanında şiire olan merak ve istidadiyla şiirin inceliklerini, nazmın derinliklerini tahsil etmiş ve dönem şuarasınca kabul görmüş bir şair olan Ahmed İzzet *Divan*¹⁸⁴ sahibidir.

¹⁸² Fatin Davut, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, nşr. Ömer Çiftçi (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 347; Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 233 (Burada şairin vefat tarihinin h.1124/m.1712 olarak gösterilmesi hatalıdır); Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/844; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, nşr. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/660.

¹⁸³ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 347.

¹⁸⁴ Eğribozlu Ahmed İzzet, *Divan*, nşr. Nazmi Özerol (Malatya: Serhat Yayınları, 2013).

“Müreccâhdır künûz-i dehre dilde mâye-i ihlâs
Kabâ-yı zîver olmaz hem-ser-i pirâye-i ihlâs

Olur dâd u sitâdı mekteb-i kâlâ-yı maksûdu
Bu benderde o kim a'mâl ider sermâye-i ihlâs

Kabûl-i indirâs itmez nikab-kârî-i düşmenle
Esâs-ı müstakîm-i kasr-ı gerdûn-pâye-i ihlâs

Aceb mi müşfik olsa âşık-ı zâr u dil-fikâre
Mürebbîdir o mahdûm-ı güzîne dâye-i ihlâs

Masûn eyler dili tâb-ı temmuz-ı mekr-i a'dâdan
Sezâdır İzzet olsun zîver-i sermâye-i ihlâs”¹⁸⁵

MÂHİR

(ö. h.1259 / m.1843)

Numan Mâhir Bey, Eğriboz adasında doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen şairin babası Eğriboz ileri gelenlerinden Osman Reşid Bey'dir. İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Numan Mâhir Bey, eğitimine devam etmek için 1823 yılında İstanbul'a göç etmiştir. Okul hayatı nihayetlenip hâcelik rütbesini alınca sadrazam mektupçuluğu ve Âmedî Kalemî'nde çalışmış bilahare Hâriciye kâtipliği ve Takvim-i Vekâyi Nezareti'ne geçmiştir. Saray mensuplarının vakıflarından sorumlu bir memuriyette bulunduğu esnada görevinden azledilmiş ve İstanbul'da ikamet ettiği evinde vefat etmiştir. Eyüp semtinde, Bostan iskelesindeki imaret karşısındaki kabristanda medfundur.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 346.

¹⁸⁶ Amet Molla Memet, *Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 94; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 431; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 272; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/907; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 2/233; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/902.

Mâhir Bey başarılı memur hayatının yanında nazmı ve nesri kuvvetli bir şair olarak görülmüştür. *Divan*'ı¹⁸⁷ ve *Münşeat*'ı¹⁸⁸ mevcuttur.

“Biz reng ü rûy-i verd-i bahâr-ı muhabbetiz
Pertev gedâ-yı âh-ı hezâr-ı muhabbetiz

Keştî-i aşka yelken olur dûd-ı âhımız
Sâhil-nişîn-i semt-i kenâr-ı muhabbetiz

Çeşmi mey-i neşât-ı tegâfülle mest iken
Zevk-âşinâ-yı gamze-i yâr-ı muhabbetiz

Mir'at-i kalbe sûret-i ma'nâ a'yân olur
Kim hâk-i pâ-yı aşkda gubâr-ı muhabbetiz

Çîn-i cebîn-i vuslata tâkat getirmeyiz
Sûretger-i hayâl-i nigâr-ı muhabbetiz

Mazmûn-ı aşkı rişte-i takrîre çekmişiz
Meftûn-ı seher hatt-ı izâr-ı muhabbetiz

Mâhir irişdi gûş-ı güle nâlemiz bizim
Bâg-ı cefâda bülbül-i zâr-ı muhabbetiz”¹⁸⁹

MELEK AHMED

(ö. h.1288 / m.1871)

Melek Ahmed Bey, Eğriboz doğumludur. Kaynaklarda doğum tarihine dair bilgi bulunmayan Ahmed Bey'in köklü bir aileye mensup olduğu kayıtlıdır. Babası Eğribozlu Bekir Efendi, büyük dedesi ise döneminin meşhur devlet adamlarından Tiryâkî Hasan

¹⁸⁷ Numan Mâhir, *Divan*, nşr. Özlem Batğı (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017); Özlem Batğı, *Numan Mâhir Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

¹⁸⁸ Numan Mâhir, *Münşeat* (İstanbul: Ali Rıza Efendi Matbaası, 1871); Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, No. 3164 (Erişim 26 Ocak 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *İbrahim Efendi Bölümü*, No. 894/35.

¹⁸⁹ Mâhir, *Divan*, 100.

Paşa'dır (ö. 1611). İyi bir eğitim alan Ahmed Bey daha küçük yaşta Fransızca ve Rumca'yı öğrenmiştir. Mutasarrıflık ve muhtelif memuriyetlerde bulunan Melek Ahmed Bey Selanik'te vefat etmiş ve orada bulunan Hortacı Camii haziresine defnedilmiştir.¹⁹⁰

Şairliğinden ziyade tarihçi ve nâsırlığı ile öne çıkan Melek Ahmed Bey'in Filiki Eterya'nın kurucularından Emmanuil Ksanthos'un (ö. 1851) "Apomnimonevmata" (Anılar) isimli kitabını bazı ilavelerle tercüme ettiği¹⁹¹ ayrıca *Târih-i Kudemâ-yı Yunân ve Makedoniyân*¹⁹² adıyla antik çağ bilgilerinden bahseden bir eser kaleme aldığı bilinmektedir.

RAGÎB

(ö. h.1096 / m.1685)

Ragîb Mehmet Çelebi, Eğriboz doğumludur. Hakkındaki bilgiler güzel bir eğitim aldığı ve döneminin iyi şairlerinden kabul edildiği ile sınırlıdır.¹⁹³

*"Hâl-i siyehi kim rûh-i pür-tâbda gördüm
San kevkebimi pençe-i mehtâbda gördüm*

*Efkâr-ı rûhunla n'ola dil muzdarîb olsa
Bir tâze gülü şişe-i sîm-âbda gördüm"*¹⁹⁴

SÂMÎ

(ö. h.1229 / m.1813)

Ebubekir Sâmî Paşa, Eğriboz doğumludur.¹⁹⁵ Köklü bir aileye mensup olan Sâmî Paşa'nın büyük dedesi elçi İbrahim Paşa (ö. 1708), dedesi Osman Paşa (ö. 1724) babası

¹⁹⁰ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/104.

¹⁹¹ *Osmanlı Müellifleri*'nde böyle bir tercümeden bahsedilmesine rağmen herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Bkz. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/104.

¹⁹² Süleymaniye Kütüphanesi, *Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü*, No. 1121 (Erişim 27 Ocak 2020).

¹⁹³ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 360; İsmail Belig, *Nuhbetü'l Âsâr li Zeyl-i Zübde'ti'l-Eş'ar*, nşr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985), 129; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1342; Nuran Altuner Üzer, *Safayî ve Tezkiresi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 253; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ, Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, nşr. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 3/669; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/358.

¹⁹⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ*, 3/669.

¹⁹⁵ İsmail Avcı'nın Giritli şairleri tanıttığı makalesinde, Hanyalı Nûrî Osman'ın "Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid" tezkiresinden mülhem Ebubekir Sâmî Paşa'yı Giritli şairler arasında göstermesi

ise vezirlik rütbesine sahip, muhtelif devlet hizmetlerinde bulunmuş İbrahim Paşa'dır (ö. 1770-71). İyi bir eğitim gören Sâmî Paşa, husûsî olarak Gelenbevî İsmail Efendi'den (ö. 1790) dersler almıştır. "Sarığı Güzel" lakabıyla da anılan Ebubekir Sâmî, aile geleneğine uygun olarak devlet hizmetine girmiş; kapıcıbaşı, Karadeniz kaptanı, Selanik, Varna, İnebahtı, Kandiye, Eğriboz muhafızlığı, Mora, Selanik, Bosna, Tırhala, Silistre, Anadolu valilikleri gibi muhtelif bölgelerde ve farklı konumlarda pek çok vazifede bulunmuştur. Son görevi olan Eğriboz muhafızlığı esnasında vefat etmiş ve memleketinde defnedilmiştir.¹⁹⁶ Sicill-i Osmânî'de Karlılı sancağında vefat ettiğinin söylenmesi hatalıdır.¹⁹⁷ Nebîl Bey şu beyit ile şairin irtihaline tarih vermiştir: "*Tam olur târîhi fikr-i hazf ismiyle Nebîl / Ebûbekir Pâşâ bula Firdevs'te Sâmî makâm.*"¹⁹⁸

Devlet adamlığıyla beraber güçlü bir şair olan Ebubekir Sâmî Paşa'nın daha çok tasavvufî ve hikemî tarzda yazılmış şiirlerinden oluşan *Divan*'ı¹⁹⁹ ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış, çeşitli ilim dallarından bahseden *Der-i Gül-Geşt-i Hüner*²⁰⁰ isimli eseri vardır.

"Nakd-i nigâh-ı lütfun ile âşnâ gözet

Her lahzada degilse sezâ câ-be-câ gözet

Bahr-i melâhât içre sakın fülk-i zâtını

Gözden deger hemîşe hatar vârdiyâ gözet

doğru değildir. Zira Sâmî Paşa görevi sebebiyle Girit'te kısa süreliğine bulunmuş ve bu süre içerisinde tezkire yazarı Nûrî Osman ile de görüşmüş, Paşa'nın şair ve şairleri kollayıcı olmasından dolayı da Nûrî Osman, hürmeten onu tezkiresine almıştır. Makale için bkz. İsmail Avcı, "Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek", *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu*, ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 328.

¹⁹⁶ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 231; İpekten, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 425; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1479; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/88; Musa Tozlu, "Hikemî Şiir Geleneğine Mensup Bir Şair: Ebubekir Sâmî Paşa ve Divanı", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2010), 142-158; Nûrî Osman Hanyevî, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, nşr. Orhan Kurtoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 68; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/412.

¹⁹⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1479.

¹⁹⁸ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 232.

¹⁹⁹ Musa Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

²⁰⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. 9652; Milli Kütüphane, *Yazmalar Koleksiyonu*, No. 2599; Ayrıca bkz. Musa Tozlu, "Sâmî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 05 Mayıs 2020).

*Bâg-ı cihânda dâne-i kısmet gelir sana
Besdir ta'ayyüş emrine bir âsyâ gözet*

*Her kim görürse bâý u cüvânı güzel bakar
Merdümlük eyle hâtır-ı pîr u gedâ gözet*

*Gözden geçer kumâş-ı hüner Sâmiyâ sakın
Mazmûn-i pâk u nükte-i rengîn-edâ gözet”²⁰¹*

SIRRÎ

(ö. XIX. YY.)

Mehmed Emin Sırrî Efendi, 1779 yılında Eğriboz'da dünyaya gelmiştir. Biyografik kaynaklarda ismi bulunmayan şairin hayatına dair bilgiler de kısıtlıdır. 1830 yılında Eğriboz adasının Osmanlı hâkimiyetinden çıkıp Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra adadan ayrılmaya başlayan Müslüman Türklerin kervanına Sırrî de dâhil olmuş ve 1842 yılında Tekirdağ'a hicret etmiştir. Bektâşî dervişi olan Sırrî'nin bu yoldaki manevî rehberi ise Sâlih Sipâhî Baba isimli bir zattır. Elli yaşını aşkın hâlde hayatta olduğunu şiirlerinden öğrendiğimiz Mehmed Emin Sırrî'nin hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir.²⁰²

Mehmed Emin Sırrî'nin elimizdeki tek eseri *Divan*'ıdır. Hece ve aruz vezinlerini kullandığı şiirlerinde tasavvufî unsurlar, Hz. Ali, On İki İmam ve Ehl-i Beyt sevgisi yoğun olarak işlenmiştir.

*“Dünyâ gamından geçtiler sultân durur Bektâşîler
Vahdet şarâbın içtiler sekrân durur Bektâşîler*

*Baştan çıkarlar gül gibi elden ele sünbül gibi
Şeb-tâ-seher bülbül gibi nâlân durur Bektâşîler*

²⁰¹ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 127-128.

²⁰² Emine Çakır, “Sırrî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 05 Nisan 2020); İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 4/121; Sıddık Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî, Hayatı, Eserleri, Divanının Edisyon Kritik Metni ve Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 4; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/425.

*Sultâna yok minnetleri Hak iledir ülfetleri
Dehri tutub hikmetleri merdân durur Bektâşiler*

*Mürşide teslîm oldular maksûduna yol buldular
Deryâ gibi çün doldular ummân durur Bektâşiler*

*Dirler belî dervişleri dost vechini görmüşleri
Görmez misin ermişleri cânân durur Bektâşiler*

*Gafletten ey gâfil uyan geç gayrıdan aşk ile yan
Aşk câmunu nûş eyle kan mestân durur Bektâşiler*

*Var sen de durma ey kabâ Sırrî gibi gel giy abâ
Hükm idesin kâfdan kâfa sultân durur Bektâşiler”²⁰³*

ŞEMSÎ

(ö. h.1301 / m.1884)

Yusuf Şemseddin Baba, 1795 yılında Eğriboz adasına bağlı İstefe kasabasında doğmuştur. Babası müderris Fazlullah Efendi'dir. Tahsilini tamamlayınca orduya dâhil olan Şemseddin, tabur kâtipliğine kadar yükselmiştir. Eğriboz Yunanistan'ın eline geçince İzmir'e göç etmiş ve burada gümrük memurluğu görevini ifa edip aynı vazifeden emekli olmuştur. Tasavvufî yönü de bulunan Yusuf Şemseddin Baba, Bektâşî Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'da (ö. 1907) sülûkunu tamamlayıp hilafet almıştır. İzmir'de viran hâlde kalmış Karadutlu Bektâşî Dergâhı'nı 1864 yılında tekrar uyandırmış ve vefat ettiği 1884 yılına kadar dergâhın postnişinlik vazifesini yürütmüştür. Kabri tekkenin haziresindedir.²⁰⁴ Dergâhın kitâbesi şöyledir:

*“Yetiştî Hacı Bektâş-ı Velî Abdal Mûsâ Sultân
Sezâ gördü bu mevkide esâsiyle hangâhı
Müridân sıdk ile gelsün erenlere olsun teslîm*

²⁰³ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 148.

²⁰⁴ Hazal Ceylan Öztürker, “Bektâşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsî Baba Tekkesi Örneği”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2013), 162; Mehmet Arslan, “Şemsî Baba”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 05 Nisan 2020); Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 4/313.

*Kul olsun Âl-evlâda idüb ikrâr şehenşâhı
Müdâvim ola hizmetle bu meydân-ı muhabbetde
İrişüb pîr ü irşâda tuta erkâniyle râhı
Zuhûratla gelüb bir er didi şevkiyle târihin
Yeniden kıldı bünyâd Şemsî Baba işbu dergâhı
Sene: h. 1281 / m. 1864”²⁰⁵*

Şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanan Yusuf Şemseddin Baba'nın birkaç nefesinden fazlası maalesef elimizde yoktur.

*“Derdimizdir bizim Muhammed Ali
Zeynel'abâ'dandır bunların hâli
Hasan Hüseyin'e demişiz belî
İman olsun kardeş gümân olmasın*

*On İki İmam'ın kulu kurbanı
Çâr-deh-i ma'sumân Şâh-ı Merdân'ı
Cümle mü'minlerin din ü imanı
İman olsun kardeş gümân olmasın*

*Ey kardeş aldanma akla karaya
Düşmeysin gözle dam-ı belâyâ
Mürşidine bağlan girme hevâyâ
İman olsun kardeş gümân olmasın*

*Şemsî Baba kemter bir ednâ kuldur
Kırklar meclisinde bir gonca güldür
Rûz u şeb yârânı aglatma güldür
İman olsun kardeş gümân olmasın”²⁰⁶*

²⁰⁵ Necmi Ülker, “İzmir-Yağhanerdeki Bektâşî Mezar Kitabeleri (XIX. ve XX. Yüzyıl), VI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 1996), 5.

²⁰⁶ Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 4/313.

ŞEYHÎ

(ö. h.1256 / m.1840)

Mustafa Azîz Efendi Eğriboz'a bağlı İstefe kasabasında dünyaya gelmiştir. Tezkirelerde adı bulunmayan şairin hayatı hakkındaki bilgiler de oldukça sınırlıdır. Sufi şairlerden olan Azîz Efendi, Eğriboz / Levadya Mısırî Dergâhı postnişini Küçük Şeyh lakabıyla anılan Şeyh Sadullah Efendi'ye intisap etmiş ve sülûkunu tamamlayarak hilafet almıştır. 1826 yılında ailesiyle birlikte İzmir'e hicret eden şair, 1827'de Basmaneler semtinde İzmir Mısırî Dergâhı'nı kurmuştur. Vefat ettiği 1840 yılına kadar on üç sene bu dergâhın şeyhliğinde bulunan Azîz Efendi dergâhın haziresinde medfundur.²⁰⁷

Şiirlerinde Şeyhî mahlasını kullanan Mustafa Azîz Efendi için Bursalı Mehmed Tahir: “divan sahibi olduğunu fakat bu divanın kaybolduğunu, buna rağmen hayli şiir ve ilahisinin bulunduğunu” söylemektedir.²⁰⁸ Sermet Çifter Kütüphanesi'nde “Azîz Eğribozî” adına kayıtlı “Divân-ı Gezeliyyât” isimli eserin Mustafa Azîz Efendi'ye ait olması muhtemeldir.²⁰⁹ Ayrıca Eğribozlu Numan Mâhir'in *Divanı*'nda Azîz Efendi'yi metheden bir manzume bulunmaktadır.²¹⁰

*“Kûh-ı Kâf tende câna mürğ-i Ankâ'dır gönül
Anın için cismi yok bir sırr-ı ihfâdır gönül*

*Her ne istersen yürü ar ile gezme serseri
Şübhesiz bil cilve-gâh-ı Rabb-i a'lâdır gönül*

*Erişib gayb-ı hüviyetden ana her dem fütûh
Feyz-i Rabbi'l-âlemine öz ki me'vâdır gönül*

*Sûretâ tende nihân olmuş dilâ bir katredir
Her taraftan kaplamış ma'nâda deryâdır gönül*

²⁰⁷ Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 72; Osman Koçanoğulları, “Mısırî Dergâhı-Basmane-İzmir” (Erişim 24 Eylül 2020).

²⁰⁸ Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 72

²⁰⁹ Bkz. Sermet Çifter Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. 637 (Erişim 24 Eylül 2020).

²¹⁰ Bkz. Mâhir, *Divan*, 59.

*Gezme Mecnûn gibi sahrâ-yı cihânı ser-te-ser
Gel eriş matlûbuna gör ki ne Leylâ'dır gönül*

*Mısr-ı tende etmek için nefs-i fer'ünü helâk
Mûsâ-yı mu'accez-nümâ hem dest-i beyzâdır gönül*

*Cüz'-i nûr hak dürer etmez teczî hiç kabûl
Tâ ebed bâkî dürer sanma heyûlâdır gönül*

*Gerçi hâkimdir vücûd iklimine hâriç degil
Sanma dâhildir begim tenden muarrâdır gönül*

*Arş-ı a'lâdır buyurdu çün hadîsinde Resûl
Hacc-ı Ekber kıl tavâf et beyt-i ulyâdır gönül*

*Lâl olur diller ta'rîz etmekdir muhâl
Vasf olunmaz kâle ile sırr-ı muammâdır gönül*

*Tarafetü'l-ayn içre tayy eyler kamu menzilleri
Şeyhîyâ bil âşinâ-yı ser-a-serâdır gönül"²¹¹*

VİRÂNÎ

(ö. XVII. YY.)

Virânî Baba yahut Virânî Abdal isimleriyle anılan şair Eğriboz'da doğmuştur. Tezkirelerde adı bulunmayan Virânî'nin hayatına ve kimliğine dair bilgiler de oldukça kısıtlıdır. Hakkındaki en geniş malumat h.1129 / m.1716 yılında yazılmış "Demir Baba Velâyetnâmesi"nde mevcuttur.²¹² Velâyetnâme'de aktırıldığına göre otuz yaşlarında

²¹¹ Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 72.

²¹² Bedri Noyan Velâyetname'nin h.1029 / m.1619 yılında yazıldığını söylemektedir. Fakat Velâyetnâme'de Demir Baba'nın babası Hacı Dede'nin Kanûnî Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) evlendiği ve Demir Baba'nın da bu dönemde dünyaya geldiği kayıtlıdır. Virânî ile karşılaşmalarında 120 yaşında olduğu ve Velâyetnâme'nin vefatından sonra kaleme alındığı düşünüldüğünde Noyan'ın verdiği tarihle eserde anlatılanlar arasında bir zaman tutarsızlığı doğmaktadır. Eserin Noyan'ın dediği gibi 1029 / 1619'da değil 1129 / 1716'da yazılmış olması daha olasıdır.

olan Virânî dervişleriyle beraber Razgrad'ta bulunan 120 yaşındaki Demir Baba'yı ziyaret eder. Kutupluk iddiası güden Virânî ile Demir Baba arasında münazara yaşanır ve Demir Baba gâlip gelir. Virânî'ye nasihatler eden Demir Baba ayrıca icazet verir. Dervişleriyle oradan ayrılıp Otman Baba Dergâhı'na gitmek üzere yola koyulan Virânî, Karlıova'da bulunan Hâfizzâde Tekkesi'nde konaklamak için yolculuğa ara verir. Misafirligi esnasında rahatsızlanan Virânî Baba kısa süre içinde vefat eder ve tekkenin haziresine defnedilir.²¹³

Bektâşî geleneği içerisinde “Yedi Ulular” (Nesîmî, Hatâyî, Fuzûlî, Yemînî, Pir Sultan Abdal, Virânî, Kul Himmet) olarak isimlendirilen ozanlar arasında yer alan Virânî²¹⁴ hakkında “Necf Bektâşî Tekkesi'nde babalık ve Hz. Ali türbedarlığı yapmış olduğuna dair bilgiler bulunmasına karşın sağlam kaynağa dayandırılmamaktadır.”²¹⁵

Arapça ve Farsçaya hâkim olan Virânî'nin, Hurûfîlik etkisi bulunan, umumiyetle Hz. Ali ve Bektâşî büyüklerini methettiği *Divan*'ı²¹⁶ ve “Bilmek Risâlesi, İlm-i Câvidân, İrşadnâme, Fakrnâme, Tasavvuf Risalesi, Nazm u Nesr-i Virânî Baba” gibi isimler almış fakat tek bir eser olan *Risâle*'si²¹⁷ bulunmaktadır.²¹⁸

*“Biz Urum Abdâlıyız sultânımız Hayder durur
Tâ ezelden cân ile cânânımız Hayder durur*

*Cur'a-i tevhîd meyinden içeli bir câm-ı Cem
Sâkimiz ol çeşme-i hayvânımız Hayder durur*

*Biz tevellâ ehliyiz Âl-i Ali'ye zâhidâ
Sen ne dersin dînimiz imânımız Hayder durur*

*Kimseye baş egmeyib ol şâh-ı şâhîlerdeniz
Kiblemiz mihrâbımız büthânemiz Hayder durur*

²¹³ Bedri Noyan, *Demir Baba Velâyetnamesi* (İstanbul: Can Yayınları, 1976), 137.

²¹⁴ Ersan, *7 Ulu Ozanlar*, 318.

²¹⁵ Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 2/429.

²¹⁶ Adil Ali Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi* (İstanbul: Can Yayınları, 1998).

²¹⁷ Bihter Ünal, *Virânî Dede-Fakrnâme* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

²¹⁸ Bkz. Fatih Usluer, “Virânî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 05 Nisan 2020).

*Fahrimizdir sorarız şâm u seher ey müddeî
Virdimiz evrâdımız erkânımız Hayder durur*

*Nâkıs u nâdân ile yatmaz oturmaz durmayız
Vârımız hem yârımız yârânımız Hayder durur*

*Ben Virânî'yem veliyyullâha cândan âşıkam
Sırrımız serdârımız merdânımız Hayder durur”²¹⁹*

YEMÎNÎ

(ö. XVI. YY.)

Muhammed Yemînî, Eğriboz adasında doğmuştur. Tezkirelerde ismi bulunmayan şair hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Ona dair malumat bilinen tek eseri olan *Fazîletnâme*'de ve “Demir Baba Velâyetnâmesi”nde bulunmaktadır. *Fazîletnâme*'nin girişindeki “*Müellif-i kitâb zâhiren ve bâtinen dervîş-i Zeyne'l-Âbidîn halîfe-i âsitâne-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî kuddise sırruhu'l-celî ve'l-hafî Agrıbozî Tosun Babazâde Muhammed Yemînî gafarallahu lehu hazretleri*”²²⁰ ibaresinden anlaşılacağı üzere adı Muhammed, babası yahut dedesi ise Tosun Baba isminde bir zattır. Yine kitabında adının Dervîş Muhammed, lakabının Hafızoğlu ve babasının Rumeli'ye gelmiş Semerkand'ın ileri gelen ailelerinden olduğu kayıtlıdır.²²¹ Şairin yaşadığı dönemi de yine eserini tamamladığını söylediği ve 925 / 1519 tarihini düşürdüğü mısralardan öğrenmekteyiz.²²² Devrinin önde gelen Bektâşî şeyhlerinden olan ve Bektâşî gelenek içerisinde “Yedi Ulu Ozan” arasında yer alan Yemînî,²²³ Demir Baba'nın ve babasının da şeyhi olan Akyazılı Sultan'ın dervîşidir.²²⁴ Karlıova'da Hafızzâde Tekkesi²²⁵ adında

²¹⁹ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 235.

²²⁰ Yemînî, *Fazîletnâme* (İstanbul: Cihan Matbaası, 1909), Mukaddime; İBB Atatürk Kitaplığı, *Kitap Bölümü*, No. 811/21.

²²¹ Yusuf Tepeli, *Yemînî'nin Fazîletnâmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 2.

²²² Tepeli, *Yemînî'nin Fazîletnâmesi*, 2.

²²³ Ersan, *7 Ulu Ozanlar*, 85.

²²⁴ Noyan, *Demir Baba Velâyetnamesi*, 19.

²²⁵ Bkz. Değerli, Küçükdağ, “Vesâik-i Bektâşîyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektâşî Yapıları (1400-1826)”, 115.

dergâhı bulunan Yemînî'nin nerede ve ne zaman vefat ettiği meçhuldür. Ayrıca bir diğer Bektâşî şairi olan Virânî de bu tekkede medfundur.²²⁶

Yemînî'nin bilinen tek eseri *Fazîletnâme*'dir. Aslen Farsça yazılmış ve Şeyh Rükneddin isminde birine ait olan bu kitabı Türkçeye manzum bir şekilde tercüme etmiş olan Yemînî, kendi ilaveleriyle adeta tercüme-telif bir yapıt meydana çıkarmıştır. Mesnevi nazım biçimiyle ve Hz. Ali'nin 19 faziletini başlıklar hâlinde konu edinen çalışma, akıcı ve didaktik bir üsluba sahiptir.²²⁷

*“Sûretin nakşında gördüm fazl-ı ism-i a'zamı
Zülf ü kaş u kirpigindedir Süleyman hâtemi*

*Li-me'allah'ın hayâlidir yüzün vech-i ilâh
Gösterir mir'at-i mü'min on sekiz bin âlemi*

*Kim ki sâcid olmadı hüsnün önünde ey sanem
Sen anı merdûd-i şeytan bil degildir âdemi*

*Ârif-i nefis olmayınca nefsin bilmez fakîh
Ger olursa Hayderî vü jende-pûş-i Edhem'i*

*Ey Yemînî tayyib ü tâhir olunmaz şöyle bil
Her kim içmez Sâki-i Kevser'den âb-ı zemezmi”²²⁸*

1.1.2. Eğriboz'da Medfun Olan Şairler

Bu başlık altında başka yerde doğmasına rağmen Eğriboz adasına gelen ve medfun bulunan üç şairin (Esîrî, Hibrî, Kâmil) hayat hikâyeleri, başta şair tezkireleri olmak üzere, eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunulurken şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara imkân sağlanmıştır.

²²⁶ Noyan, *Demir Baba Velâyetnamesi*, 33.

²²⁷ Bkz. Mehmet Ali Yolcu, “Yemînî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 05 Nisan 2020).

²²⁸ Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 2/35.

ESİRİ

(ö. h.1000 / m.1591)

İsmi Muhammed Yusuf olan şair için kaynaklar şehir belirtmeyip sadece Anadolu'da doğduğunu söylemektedir. Eğitimini tamamlayınca müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunan Muhammed Yusuf, görevinden feragat ederek Avrupa seyahatine çıkmıştır. Bu seyahati sırasında esir düşmüş, bir müddet sonra da kurtulup Eğriboz adasındaki Kızılhisar kasabasına yerleşmiştir. Ömrünü Kızılhisar'da geçiren şair, burada vefat edip defnedilmiştir.²²⁹

Yaşadığı esaretten dolayı Esîrî mahlasını tahallüs eden şairin muhtelif mecmularda şiirleri,²³⁰ *Şerh-i Muhammediye*²³¹ isimli eseri ve *Bağdat Şehrâşûbu*²³² bulunmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde "*Mecâmi'u'l-Cevâhir*" isimli bir eseri daha olduğu zikredilmesine karşın herhangi bir kaydına ulaşılammıştır.²³³

²²⁹ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Suarâ*, nşr. Filiz Kılıç (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010), 1/342; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 118; Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, nşr. Aysun Sungurhan Eydurhan (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 194; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/497; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/396; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/41.

²³⁰ Kâbilî, *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş'âr*, nşr. Mehmet Gürbüz (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 215, 237, 521, 776; *Mecmû'atü'l-Letâif ve Sandûkatu'l-Maârif*, nşr. İncinur Atik Gürbüz (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 849; Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, nşr. Kamil Ali Gıynaş, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 129, 621, 2539, 2567; M. Fatih Köksal Eğirdirli Hacı Kemal'in "Câmi'u'n-Nezâir" isimli mecmuasında Esîrî'ye ait 45, Edirneli Nazmî'nin "Mecma'u'n-Nezâir"inde 2 ve Pervâne Bey'in "Mecmuatü'n-Nezâir"inde 7 şiirinin bulunduğunu söyler. Bkz. M. Fatih Köksal, "Esîrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 05 Nisan 2020). Fakat Esîrî 1591 yılında vefat etmiş, Eğirdirli Hacı Kemal ise mecmuasını 1512 yılında tamamlamıştır. Ne zaman doğduğunu bilmediğimiz Esîrî, mecmuanın tamamlandığı dönemde henüz doğmamış yahut çocuk yaşta olması yüksek ihtimaldir. Bu sebeple mecmuadaki şiirler ya başka bir Esîrî'ye aittir veya mecmuaya sonradan ilave edilmiştir. Bkz. Ertek Morkoç, *Eğirdirli Hacı Kemal'in Câmi'u'n-Nezâir'i* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 2361. Aynı değerlendirme mecmuasını 1524 yılında tamamlayan Edirneli Nazmî için de geçerlidir. Bkz. Edirneli Nazmî, *Mecma'u'n-Nezâir*, nşr. M. Fatih Köksal, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 639, 904. Pervâne Bey mecmuasındaki iki şiir ise başka bir XVI. yüzyıl şairi olan Bursalı Esîrî'ye aittir. Bkz. Yunus Kaplan "Esîrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 05 Nisan 2020). Bkz. Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 1980, 2008. Pervâne Bey'deki bir şiir de Edirneli Nazmî'de Esîrî'ye ait diye gösterilenle aynıdır. Bkz. Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 1650. Edirneli Nazmî, *Mecma'u'n-Nezâir*, 904.

²³¹ İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 489 (Erişim 10 Şubat 2020); Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, *Nuruosmaniye Koleksiyonu*, No. 2581, 2582 (Erişim 10 Şubat 2020); Nehri Aydınççe, *Yusuf Mehmed Esîrî ve Şerh-i Muhammediye* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi-Devam Ediyor, 2020).

²³² Yaşar Aydemir, "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Hikmet Biray Özel Sayısı, 446-475.

²³³ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/396.

“Seher dil bülbüli taşra uçar âheste âheste
Varur sen gonceye râzın açar âheste âheste

Hayâlün leşkeri her dem geçüb bu hâne-i dilde
Bi-hamdillâh konar ey şeh göçer âheste âheste

Begüm magrûr olup hüsnün inen cevri itme uşşâka
Güzellik pâyidâr olmaz geçer âheste âheste

Müjenle çeşm-i hûn-rîzûn dilelden bagrum ey dil-ber
Bu çeşmüm kanlu yaşını saçar âheste âheste

Esîrî la’l-i hecründen gözi yaşın şarâb itmîş
Oturmuş künc-i hasretde içer âheste âheste”²³⁴

HİBRÎ

(ö. XVII. YY.)

Hibrî Ali Efendi, Kütahya’da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen şairin babasının ismi Mustafa, dedesinin ismi ise Pîr Muhammed’tir. Eserlerinde “*Ebu Muhammed Hibrî Ali bin Mustafa bin Pîr Muhammed el-ma’rûf Bülbülzâde*” künyesi ile “*el-Kütâhî, el-Germiyânî ve el-Kızılhisarî*” nisbelerini kullanmıştır. Tahsilini Kütahya’da tamamlayıp fıkıh ve kelam ilimlerinde kendini geliştiren Hibrî, seyahate çıkarak Eğriboz’daki Kızılhisar kasabasına yerleşmiştir. Geri kalan ömrünü bu kasabada dersler verip eserler telif ederek geçiren Hibrî, adada vefat edip defnedilmiştir. Ölüm tarihini Osmanlı Müellifleri h.1080 / m.1669 olarak göstermesine karşın şairin Kapudan Mustafa Paşa’ya sunduğu “*Şifâü’l-Ebdâni’l-Merzâ fî Sırrı Menâfi’i’l-Kur’âni’ş-Şerîf ve’l-Esmâi’l-Hüsnâ*” isimli kitabın hâtimesinde h.1093 / m.1682 tarihi kayıtlıdır. Bu da Osmanlı Müellifleri’ndeki tarihin doğru olmadığını ve Hibrî’nin 1682 yılında henüz hayatta olduğunu göstermektedir.²³⁵

²³⁴ Pervâne Bey, *Mecmuatü’n-Nezâir*, 2539.

²³⁵ Esra Ateş, *Hibrî Ali Efendi’ni Zuhru’l-Masîr Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/326.

Özellikle fıkıh ve kelim alanlarında kitaplar kaleme almış velut bir yazar olan Hibri, 1311 beyitlik manzum Akaidnâme yazacak kadar da güçlü bir şairdir. Hibri Ali'nin telif, tercüme ve şerhlerden oluşan eserleri şunlardır: “*Minhâcü'l-Muhammedî ve't-Tarîku'l-Ahmedî*,²³⁶ *Fevâid-i Hibriyye*,²³⁷ *Zuhru'l-Masîr*,²³⁸ *Şifâü'l-Ebdâni'l-Merzâ fî Sırri Menâfi'i'l-Kur'âni's-Şerîf ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ*,²³⁹ *Zuhru'l Âhire*,²⁴⁰ *Minyetü'l-Âbidîn*,²⁴¹ *Hediyetü'l-Hibrî fî Tercemeti'l-Minhâci'l-Muhammedî*,²⁴² *Ferâiz-i Hibriyye* ve şerhi *Ukûdu'd-Dürriyye fî Şerh-i Ferâizi'l-Hibriyye*,²⁴³ *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*,²⁴⁴ *Tuhfetu't-Tullâb*,²⁴⁵ *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*.”²⁴⁶ “Hadikatü'l-Fukahâ ve'l-Fetavâ” ve beş ciltlik şerhi “Telhisü'l-Fetavâ ve's-Şurûh”.²⁴⁷ Osmanlı Müellifleri'nde “Zübdetü'l-Fiker fî Ziyâret-i Seyyidi'l-Beşer”, “Nebzetü'l-Menâsik” ve “Şerh-i Hadîs-i Erbaîn” isimli kitaplardan da bahsedilmesine rağmen herhangi bir kaydına ulaşamamıştır.²⁴⁸

“*İmâme'l-enbiyâdur bil Muhammed*

İmâme'l-evliyâ oldur temâmet

Muhammed vâzı'-ı hayr u şerî'at

Muhammed hâdî-i hayr u tarîkat

²³⁶ Beyazıt Devlet Kütüphanesi, *Veliyüddin Efendi Bölümü*, No. 1926; Selimiye Kütüphanesi, *Yazmalar Bölümü*, No. 659.

²³⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, *Serez Bölümü*, No. 2757; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. R. 1692 (Erişim 20 Şubat 2020).

²³⁸ Esra Ateş, *Hibrî Ali Efendi'ni Zuhru'l-Masîr Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

²³⁹ Almanya Milli Kütüphanesi, *Türkçe Yazmaları Bölümü*, No. Ms.or.oct.3000 (Erişim 20 Şubat 2020); Beyazıt Devlet Kütüphanesi, *Beyazıt Bölümü*, No. 1272; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. 384; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, No. 2840; Milli Kütüphane, No. 1843 (Erişim 20 Şubat 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Hamidiye Bölümü*, No. 178, *Hekimoğlu Bölümü*, No. 99, *Kılıç Ali Paşa Bölümü*, No. 102, *Şâzeli Tekkesi Bölümü*, No. 99.

²⁴⁰ Beyazıt Devlet Kütüphanesi, *Beyazıt Bölümü*, No. 7884; Süleymaniye Kütüphanesi, *Serez Bölümü*, No. 945.

²⁴¹ Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 949.

²⁴² Süleymaniye Kütüphanesi, *Hamidiye Bölümü*, No. 581; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, *Revan Köşkü Bölümü*, No. 652.

²⁴³ Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi, No. 237 (Erişim 20 Şubat 2020).

²⁴⁴ Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, No. 4917/1 (Erişim 20 Şubat 2020).

²⁴⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, *Atıf Efendi Bölümü*, No. 2515.

²⁴⁶ Milli Kütüphane, *Yazmalar Bölümü*, No. 3688 (Erişim 20 Şubat 2020).

²⁴⁷ Mehmed Tahir bu iki eserin Manastır Kütüphanesi'nde bulunduğunu söyler. Tashih edilememiştir. Bkz. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/326.

²⁴⁸ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/326. Eserler hakkında bilgi için ayrıca bkz. Esra Ateş, *Hibrî Ali Efendi'ni Zuhru'l-Masîr Adlı Eseri*, 3-7; İlhami Günay, “Ali Hibri el-Kütahî'nin Havâsü'l-Kur'ân Konusundaki Şifâü'l-Ebdân'ının Yeni Bir Nüshasının Literatüre Kazandırılması”, *Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (2016), 314-331; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/326.

*Muhammed efdal-i cem'-i rusûldür
Muhammed'dür begim sadr-ı nübüvvet*

*Mu'ahhar geldi gerçi enbiyâdan
Mukaddem ana virildi risâlet*

*Çok olur mübtedâ olur mu'ahhar
İder ta'zîmine bu pes delâlet*

*Mukaddem açılır envâr-ı eşcâr
Yemişi sonra hâsıl olur elbet*

*Anun meddâhı ola çünkü Allâh
Nice eyleye anı Hibrî midhat"²⁴⁹*

KÂMİL

(ö. h.1148 / m.1735)

İshakzâde Mehmed Kâmil Çelebi, İstanbul doğumludur. İlim ve sanat geleneğine sahip, devlet hizmetlerinde bulunmuş köklü bir aileye mensup olan Kâmil Çelebi'nin babası Ârifî mahlasıyla şiirler söyleyen ve pek çok yerde kadılık yapmış İshakzâde Mehmed Arif Efendi (ö. 1709), dedesi Zuhûrî mahlaslı şair, müderris ve kadı İshakzâde Mehmed Salih Zuhûrî Efendi (ö. 1673), büyük dedesi ise İstanbul Emir Buhârî Tekkesi'nde medfun Karabagî Şeyh İshak Efendi'dir. Talebeliği esnasında babasını kaybeden Kâmil Çelebi, mezun olunca kadılık görevine başlamış ve Eğriboz kadısıyken vefat etmiştir. Kabri Eğriboz adasındadır.²⁵⁰

²⁴⁹ Ateş, *Hibrî Ali Efendi'ni Zuhru'l-Masîr Adlı Eseri*, 135.

²⁵⁰ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 242; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/861; Râmiz, *Âdâb-ı Zuraîfâ*, nşr. Sadık Erdem (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994), 254; Sâlim, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, nşr. Adnan İnce (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005), 591; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/840.

Türkçe ve Farsça şiirler söylemeye muktedir olan Kâmil'in herhangi bir esere sahip olduğu kayıtlı değildir. Kaynaklar, şairin hat sanatında ve satranç oynamada mâhir olduğunu da belirtir.²⁵¹

*“Aceb bu fülk-i belâ-keş kenâra düşmez mi
Yem-i emelde kalır bir diyâra düşmez mi*

*Nişân-ı sümm-i semendin eden temâşâ hiç
Gubâr-ı dergeh-i devlet-medâra düşmez mi*

*Nedir bu cûşîşin ey eşk-i çeşm-i hûn-âlûd
O mihr-i hüsne koya bir nezâre düşmez mi*

*Gören o hatt-ı rûh-i âlin ey perî-sîmâ
Hevâ-yı seyr-i gül ü sebze-zâra düşmez mi*

*Görürse Kâmil eger nâle-i seher-hîzim
Hezâr şerm ile sad i 'tizâre düşmez mi”²⁵²*

1.2. Girit Şairleri

Girit, Ege Denizi'nin en büyük adası olması ve Akdeniz'le Ege'nin birleştiği konumda bulunması hasebiyle tarihin her döneminde gözde bir stratejik mevki özelliği taşımıştır. Emevîler devrinde Müslümanların ilk defa ayak bastığı ada zaman içerisinde muhtelif devletlerin idaresinde bulunup, uzun yıllar süren muhasaranın ardından 1669 senesinde tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve 1913 yılına kadar 244 sene adada Türk egemenliği devam etmiştir.

Coğrafi büyüklüğüyle beraber Ege'nin en yoğun nüfusuna sahip adası olan Girit, üç ana merkezini teşkil eden Kandiye, Resmo ve Hanya şehirlerinden ilim, irfan ve sanat dünyasına önemli simalar kazandırmış velut bir yapıyı haizdir. Gerçekleştirilen taramalar neticesinde klasik Türk edebiyatında Girit doğumlu kırk dört (Aşkî, Âtîf, Azîz, Bedrî, Besîm, Cezbî, Cürmî, Fâiz, Fehîm, Fehmî, Hâfız, Hâtem, Hayrî, Hıfzî,

²⁵¹ Kaynaklar için 250. dipnota bakınız.

²⁵² Sâlim, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 592.

Hikmetî, Hilâlî, İffet, İlmî, İzzet, Kâmî, Lebîb, Me'âbî, Mehmed Efendi, Midhat, Muhtar, Nakşî, Nâmî, Nazmî, Nûrî, Nüzhet, Râcih, Râcih, Rahmî, Râmiz, Râşid, Resmî, Resmî, Salacıoğlu, Sırrî, Şefik, Tayyibî, Vahyî, Vehbî, Zârî), başka yerde doğmasına rağmen adaya gelip yerleşmiş ve ömrü orada nihayet bulup defnedilmiş on beş (Âbî, Ferhâd, Feyzî, Hâsim, Hüsnî, Kâmil, Kâzım, Nahîfî, Refî', Sırrî, Subhî, Şahinoğlu, Şemsî, Zarîf, Zülâlî) olmak üzere toplam elli dokuz şair tespit edilmiştir.

Giritli şairlerin on yedisi Hanya'da (Âtîf, Besîm, Cürmî, Fâiz, Fehîm, Hâfız, Hıfzî, Hikmetî, Kâmî, Mehmed Efendi, Muhtar, Nûrî, Salacıoğlu, Şefik, Tayyibî, Vehbî, Zârî), on yedisi Kandiye'de (Aşkî, Azîz, Bedrî, Cezbî, Fehmî, Hilâlî, İlmî, Lebîb, Me'âbî, Nakşî, Nâmî, Nazmî, Râcih, Rahmî, Râşid, Sırrî, Vahyî) ve beşi de Resmo'da (İffet, İzzet, Midhat, Resmî, Resmî) dünyaya gelmiştir. Kalan beş şairin (Hâtem, Hayrî, Nüzhet, Râcih, Râmiz) ise doğum yerleri kaynaklarda sadece Girit diye kayıtlıdır.

Girit'te doğan şairlerin on beşi XVIII., on yedisi XIX. ve onu da XX. yüzyıla aittir. İki şairin ise hangi asırda yaşadığı meçhuldür. Bu şairlerin vefat ettikleri yerlere bakıldığında yedi şair hakkında bilgi bulunmazken (Hayrî, Nâmî, Nüzhet, Râcih, Râmiz, Vehbî, Zârî), on biri Hanya'da (Âtîf, Besîm, Cürmî, Fâiz, Hâfız, Hıfzî, Hikmetî, Mehmed Efendi, Nûrî, Salacıoğlu, Şefik), dokuzu Kandiye'de (Aşkî, Bedrî, Cezbî, Hilâlî, Lebîb, Me'âbî, Nakşî, Nazmî, Râcih), biri Girit'te (Hâtem), onu İstanbul'da (Fehmî, İlmî, Kâmî, Muhtar, Râşid, Resmî, Resmî, Sırrî, Teyyibî, Vahyî), ikisi İzmir'de (İffet, Midhat), biri Edirne'de (İzzet), biri İskenderun'da (Rahmî), biri Mısır'da (Fehîm) ve biri de Berlin'de (Azîz) medfundur.

Girit'te tevellüt eden şairlerin meslekleri ve sıfatları şu şekildedir: bir attar (Besîm), dört bürokrat (Âtîf, Fehîm, Tayyibî, Zârî), bir bürokrat ve İdrisî dervişi (Muhtar), iki diplomat (Azîz, Resmî), bir Farsça hocası (Hıfzî), bir gümrük memuru ve Kâdirî dervişi (Kâmî), bir gümrük müdürü (Rahmî), bir kaymakam (İlmî), bir maarif müfettişi (Midhat), bir miralay (Vahyî), bir muallim (Râcih), bir mutasarrıf (Râşid), iki müftü (Hâfız, Mehmed Efendi), bir nakîbü'l-eşraf kaymakamı (Cürmî), bir ordu kâtibi ve Celvetî dervişi (Nûrî), bir polis müfettişi (İffet), üç vali / vezir (Fehmî, İzzet, Sırrî), bir vali kethüdası (Fâiz), bir Bektâşî dervişi (Nazmî), bir Bektâşî şeyhi (Resmî), bir Celvetî dervişi (Nâmî), bir Celvetî şeyhi (Salacıoğlu), bir Halvetî Bekrî şeyhi (Me'âbî), iki Halvetî Müslihî şeyhi (Hilâlî, Nakşî), bir Kâdirî dervişi (Râmiz), bir Kâdirî şeyhi

(Aşkî), iki Mevlevî dervişi (Hayrî, Şefîk), bir Üveysî (Hikmetî). Bedrî, Cezbî, Hâtem, Lebîb, Nüzhet, Râcih ve Vehbî ise kaynaklarda sadece şairlik vasfıyla tanıtılmaktadır.

Girit'te dünyaya gelmiş şairlere ait dokuz divan, üç divançe, üç Türkçe-Rumca manzum sözlük ve seksen adet muhtelif bahislerde yazılmış manzum ve mensur eser bulunmaktadır.

Girit adasını vatan tutan on beş şairin ise dördü XVII. yüzyıla (Âbî, Sırrî, Subhî, Şahinoğlu), sekizi XVIII. yüzyıla (Ferhâd, Feyzî, Hâsim, Hüsnî, Kâmil, Nahîfî, Zarîf, Zülâlî) ve üçü de XIX. yüzyıla aittir (Kâzım, Refî', Şemsî).

Adaya gelen üç şairin nerede doğduğu bilinmezken (Ferhâd, Feyzî, Hüsnî), biri Aydonat'ta (Zülâlî), biri Belgrad'ta (Kâmil), biri Bolu'da (Subhî), biri Dobruca'da (Şahinoğlu), biri Erzurum'da (Âbî), biri Harput'ta (Nahîfî), dördü İstanbul'da (Hâsim, Refî', Sırrî, Zarîf), biri Kavala'da (Kâzım) ve biri de Konya'da (Şemsî) dünyaya gelmiştir. Bu şairlerin ikisi Hanya'da (Nahîfî, Şemsî), altısı Kandiye'de (Âbî, Ferhâd, Feyzî, Hüsnî, Refî', Zarîf), üçü Resmo'da (Hâsim, Kâmil, Zülâlî) medfundur. Dört şairin (Kâzım, Sırrî, Subhî, Şahinoğlu) vefat yerlerini ise kaynaklar sadece Girit olarak vermektedir. Bu şairlerin biri defterdar (Sırrî), üçü kadı (Feyzî, Kâzım, Zülâlî), biri kâtip (Zarîf), biri muhafız (Hâsim), biri nâip (Refî'), ikisi vali (Hüsnî, Kâmil), biri vali ve Mevlevî dervişi (Ferhâd), biri yeniçeri (Âbî), biri yeniçeri ve Bektâşî dervişi (Şahinoğlu), biri yeniçeri ve Mevlevî dervişi (Subhî) ve biri Mevlevî şeyhi (Şemsî) görev ve sıfatlarıyla adada bulunmuşken Nahîfî ise sadece şairlik vasfıyla tanıtılmıştır. Ayrıca Girit'i vatan edinmiş şairlere ait üç divan, bir divançe ve altı adet manzum ve mensur eser mevcuttur.

Günümüze kadar Giritli şairlere dair gerek şahıs bazında gerekse şairleri topluca ele alan eserler meydana getirilmiştir. Ahmet Sevgi'nin İntibah gazetesinden istifade edip hazırladığı "Girit Şairleri", Filiz Kılıç'ın "Giritli Divan Şairleri", Abdullah Aydın'ın "Hanyalı Nuri Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek" ve İsmail Avcı'nın "Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek" makaleleri ile Orhan Kurtoğlu'nun Hanyalı Nûrî Osman'a ait "Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid'i "Girit Şairleri" adıyla yayımladığı kitabı Girit şairlerinin derlendiği ve birbirini ikmal eden çalışmalardır. Bu çalışmalarda toplam elli iki şair tespit edilmiş olmasına rağmen bazıları tashihe ihtiyaç duymaktadır.

Abdullah Aydın'ın makalesinde Giritli diye gösterilen Hâfız Paşa, Hıfzî Paşa ve Seyyid Hasîb Mustafa Paşa sadece görev icabı, kısa ve mukayyet bir süre adada bulunmuş kişilerdir.²⁵³ Yine Nûrî Osman tezkiresinde yirmi şair bulunmakla beraber bunların yalnızca on dört tanesi Girit'te doğmuş yahut vefat etmiştir. Ayrılan altı şairden Şeyh Gâlib İstanbul'da doğmuş ve vefat etmiş, Nâşid Bey Mora'da doğup İstanbul'da vefat etmiş, Ebubekir Sâmî Paşa Eğriboz'da doğup yine Eğriboz'da vefat etmiş, Sabrî mahlasını kullanan Mîrî Emin Anabolu'da doğup yine Anabolu'da vefat etmiş, Şerîf Ağa Yenişehir Feneri'nde doğup İstanbul'da vefat etmiş ve doğum yeri bilinmeyen Vâcid Belgrad'ta vefat etmiştir.²⁵⁴ Tezkire yazarı, Şeyh Gâlib'i Mevlevî neşveye sahip olduğu, Mîrî Emin ve Nâşid Bey'i dostu olduğu, Ebubekir Sâmî Paşa, Şerîf Ağa ve Vâcid'i belirli bir süre Girit'te vazifede buldukları için tezkire ve divanına almıştır. Aydın'ın ve Avcı'nın makalelerinde bu şairleri Giritli göstermeleri doğru olmasa gerektir.²⁵⁵ Zira bu vaziyet onları Giritli şairler sınıfına dâhil edecek bir etkiye sahip değildir.

Tashihle beraber şimdiye kadar belirlenmiş şair sayısı kırk dörde düşmesine rağmen gerçekleştiren bu çalışmada tespit edilmiş yeni isimlerle birlikte Giritli şairlerin sayısı elli dokuza yükselmiştir.

1.2.1. Girit'te Doğan Şairler

Bu başlık altında Girit adasında doğan 44 şair (Aşkî, Âtîf, Azîz, Bedrî, Besîm, Cezbî, Cürmî, Fâiz, Fehîm, Fehmî, Hâfız, Hâtem, Hayrî, Hıfzî, Hikmetî, Hilâlî, İffet, İlmî, İzzet, Kâmî, Lebîb, Me'âbî, Mehmed Efendi, Midhat, Muhtar, Nakşî, Nâmî, Nazmî, Nûrî, Nüzhet, Râcih, Râcih, Rahmî, Râmiz, Râşid, Resmî, Resmî, Salacıoğlu, Sırrî, Şefik, Tayyibî, Vahyî, Vehbî, Zârî) alfabetik olarak sıralanmış, başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak biyografileri yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Şiirlerinden örnekler sunulurken şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara imkân verilmiştir.

²⁵³ Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 26 (2009), 51, 52, 54.

²⁵⁴ Bkz. Nûrî Osman Hanyevî, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, nşr. Orhan Kurtoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 61, 66, 68, 71, 77, 95.

²⁵⁵ İsmail Avcı, "Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek", *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu*, ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 328-329; Aydın, "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek", 48-49.

AŞKÎ

(ö. XIX. YY.)

Aşkî, Girit'in Kandiye şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen ve biyografi kaynaklarında hakkında yeterli bilgi bulunmayan Aşkî Efendi, Divanı'nda isminin Hüseyin, babasının adının da İbrahim Edhem olduğunu zikretmiştir. Osmanlı Müellifleri'nde ise şair, Hüseyin Hüsnî bin Halîl Giridî olarak tanıtılır. Aşkî, ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra ilmini ikmal etmek için İstanbul'a gitmiştir. Eğitim hayatını devam ettirdiği esnada Kâdirî meşâyihinden İbrahim Hanif Efendi'ye de intisap edip hilafet almıştır. Öğrenimini tamamlayınca Kandiye'ye avdet eden Hüseyin Aşkî, maddî-manevî eğitim hizmetleriyle uğraşıp ömrünü burada tamamlamıştır. Osmanlı Müellifleri'nde vefat tarihi 1803 olarak geçmesine karşın divanındaki 1819 yılını gösterir tarih manzumeleri ömrünün daha ileriki senelerde nihayetlendiğinin delilidir.²⁵⁶

Hüseyin Aşkî Efendi'nin tasavvufî-didaktik mahiyetli, aruz ve hece ölçülerini kullandığı şiirlerinden oluşan *Divan*'ının²⁵⁷ yanında, "*Makamât-ı Sûfiyye, Tâbirnâme-i bî-Nazar Bahri ve Risâle-i Pend-i Âşıkân*"²⁵⁸ eserleri bulunmaktadır. Bu eserler divanına eklenerek tek nüsha hâlinde tertip edilmiştir.²⁵⁹

“Kutb-i âlem pîrimiz ism-i a'zam gülümüz

Cümle dilde ismimiz Kâdirîyiz Kâdirî

İmâm Hüseyin aşkına irgür Mevlâm sırrına

Cânlar fedâ yoluna Kâdirîyiz Kâdirî

Esrârullah mahzeni açıldı Hak gülşeni

Ehlullahın sultânı Kâdirîyiz Kâdirî

²⁵⁶ Filiz Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 32 (2004), 289; Kadir Alper, “Aşkî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 05 Nisan 2020); Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/330.

²⁵⁷ Kadir Alper, *Giritli Aşkî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Özlem Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

²⁵⁸ Kadir Alper, “Türk Nasihat Geleneğinden Bir Örnek: Risâle-i Pend-i Âşıkân”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 211-232.

²⁵⁹ Bkz. Aşkî-i Giridî, *Divan*, Milli Kütüphane, *Yazmalar Bölümü*, No. 3396/1 (Erişim 22 Şubat 2020).

*Ceddi Resûl ol velî yoludur sırr-ı Ali
Mesrûr et cân u dili Kâdirîyiz Kâdirî*

*Derviş Aşkî bendeni esirge bî-çâreni
Fedâdır cân u teni Kâdirîyiz Kâdirî*²⁶⁰

ÂTIF

(ö. h.1326 / m.1908)

Âtîf Mehmed Bey, Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. Patinaki lakabıyla da şöhret bulmuş olan Âtîf Bey iyi bir eğitim görmüş, Arapça, Fransızca ve Rumcaya hâkim, siyasî ve idarî memuriyetler ifa etmiş, döneminin ve adanın önde gelen simalarındandır. Hanya şehrinde vefat eden Âtîf Mehmed Bey, şairliğinden ziyade düz yazı ve tarihçiliğiyle ön plana çıkmıştır. *Hülâsatü't-Tevârih*²⁶¹ isimli iki ciltlik tarih kitabı ve *Ussu'l-Esâs Hükümü'l-Hükûme* adlı İntibah gazetesinde tefrika edilen eseri bulunmaktadır.²⁶²

AZİZ

(ö. h.1213 / m.1798)

Ali Azîz Efendi, Girit adasında bulunan Kandiye şehrinde doğmuştur. Babası Girit defterdarı Tahmisçi Mehmed Efendi'dir. Tahsilini Kandiye'de tamamlayıp Rumca ve Farsçayı öğrenen Azîz Efendi, babası vefat edince kendisine kalan yüklü mirasla sefih bir hayat sürmüştü, miras tükenince yeni bir başlangıç yapmak üzere İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'da hemşehrisi valide kethüdası Giritli Yusuf Ağa'nın himayesinde hassa silahşoru bilahare de Sakız'a vergi memuru olmuştur. Bu vazifesindeki başarısından dolayı eşkıya işgalinden kurtarılmış Belgrad'a emlak satış memuru olarak tayin edilmiştir. İki yıllık hizmetinin akabinde İstanbul'a dönen Azîz Efendi'ye Mîr-i Mîrânlık payesi verilerek Prusya'ya daimî elçi olarak ataması yapılmıştır. Vazifesi esnasında ömrü nihayet bulan Ali Azîz Efendi, Berlin'de Müslümanlara ait bir

²⁶⁰ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 244.

²⁶¹ Mehmed Âtîf, *Hülâsatü't-Tevârih* (İstanbul: Muhîp Matbaası, 1872).

²⁶² Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/29.

mezarlığa defnedilmiştir. 1866 yılında ise naaşı Berlin Türk Şehitliği ismiyle tahsis edilen mezarlığa nakledilmiştir.²⁶³

Gençlik yıllarını sefahat âlemlerinde geçiren ve İstanbul'a gelince tanıştığı Abanalı Kâmil İbrahim Efendi isimli irfan sahibi bir zattan tedris ettiği tasavvufî neşve ile durulan Ali Azîz Efendi'nin "*Divan*'ı,²⁶⁴ *Emsâlât-ı Azîz*,²⁶⁵ *Hayâl-i Dervîşân*,²⁶⁶ *Lübbü'l-Lübâb fî Merâimi'l-Âdâb*,²⁶⁷ *Makâle-i Felsefe*,²⁶⁸ *Muhayyelât*,²⁶⁹ *Risâle-i Girîdî*,²⁷⁰ *Tevârih-i Âl-i Osman*,²⁷¹ ve *Vâridât*"²⁷² isimli eserleri bulunmaktadır.

*“Künc-i uzlet mâye-i genc-i kanâ'atdir bana
Dil-şikesti hem-çü fî-sâmân u servetdir bana*

*Müntekâş anda hayâl-i şâh-bâz-ı çeşm-i yâr
Dâg-ı sînem halka-i âgûş-i vuslatdır bana*

*Eylemez bir lahza râhm cân kabûlü't-timâr
Gamze-i hûnîn fîtil-i dâg-ı hasretidir bana*

*Rû-nümâ kalb-i hakâyık-dânîma sırr-ı kader
Âlemin her zerresi mir'at-i ibretidir bana*

²⁶³ Ahmet Sevgi, “Giritli Şairler”, *Konya, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 7-8 (1992-93), 44; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, nşr. Müjgan Cumbur (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 1/53; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 280; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/344; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/26; Nûri Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 85; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/670.

²⁶⁴ Güler Aydın, *Giritli Ali Aziz Efendi Divanı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996).

²⁶⁵ İzmir Milli Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. 1609 (Erişim 24 Şubat 2020); Mısır Milli Kütüphanesi, *Edeb-i Türkî Bölümü*, No. 36 (Erişim 24 Şubat 2020).

²⁶⁶ Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, *Nadir ve Yazmalar Bölümü*, No. 92 (Erişim 24 Şubat 2020).

²⁶⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 2627.

²⁶⁸ Kamil Sarıtaş, “Giritli Ali Aziz Efendi'nin Makâle-i Felsefe Adlı Risalesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2016), 7-40.

²⁶⁹ Ali Aziz Efendi, *Muhayyelât*, nşr. Hüseyin Alaçatlı (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999).

²⁷⁰ Almanya Milli Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. Hs.Or.Oct.1010 (Erişim 24 Şubat 2020).

²⁷¹ Almanya Milli Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. Ms.Or.Oct.1601 (Erişim 24 Şubat 2020).

²⁷² Ali Aziz Efendi, *Vâridât*, nşr. Nedim Tan (İstanbul: Pan Yayınları, 2011).

*Râh-ı maksûdumda yokdur hazrete hiç minnetim
Bîni sermâye-i ikbâl ü devletdir bana*

*Bâr-ı minnet çekmeye yokdur netice tâkatim
Terk-i ihsân bâke nisbet hayli minnetdir bana*

*Ragbetim yok zîver-i dünyâyâ meyl itmeme Azîz
Hilye-i irfân şâh-ı sadr-ı zînetdir bana”²⁷³*

BEDRÎ

(ö. h.1175 / m.1761)

Bedrî Ahmed Efendi, Girit Kandiye doğumludur. Hakkındaki bilgiler kısıtlı olan Bedrî, şiir ve inşada başarılı görülmüş bir şairdir. Kandiye’de vefat edip orada defnolunmuştur.²⁷⁴

*“Aşkıla sararıp soldu cemâlim
Görenler hep çehremi yerekân diye
Gözüm yaşın döküb o hûnî zâlim
Nedir çeşminden akan kan diye*

*Çekmege tâkat yok ebrû-kemânın
Müjgânına karşı dur var ise cânın
Çâh-ı zenehdânın kim görse ânın
Öldürür âh beni bu zekân diye*

*Çâh-ı zenehdânın eyledim me’vâ
Kûşe-i vahdetdir etdigim da’vâ
Leblerin âşıkâ sükker-i halvâ
Tûtî-veş sen begim hemân kandi ye*

²⁷³ Aydın, *Giritli Ali Aziz Efendi Divanı*, 179.

²⁷⁴ Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 279; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu’arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 79; Sevgi, “Giritli Şairler”, 42.

*Helâk etmek için beni ararsa
Amân vermem deyu ayak gererse
Nâmımı sânımı kimdir sorarsa
Mahlasım Bedrî'dir yerim Kandiye*²⁷⁵

BESÎM

(ö. h.1201 / m.1786)

İbrahim Besîm Bey, Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. Babası Hanya yeniçeri ocağında vazifeli Süleyman Çavuş'tur. Attarlık ve arz-ı hâlcilik meslekleriyle meşgul olan Besîm Bey, hac farızasını yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmiş, döndüğünde ise sefih yaşam süren arkadaşlarının aklına uyararak içkiye müptela olmuş ve nihayetinde bu hâl üzere vefat etmiştir. Şiirleri kadesiz fakat latif bulunmuştur.²⁷⁶

*“Zehî cây-ı müfferih hoş-edâ dükkân-ı cân-bahşâ
Hoşâ matbû'-i nev-tarh-ı dil-ârâm-ı safâ-inşâ*

*Güzellerden güzeldir habbezâ rengîn-i ra'nâdır
Ki reşk eyler letâfetde ama her gülşen-i yektâ*

*Dögülmüş hadd-i zâtında gümüş âyinedir rengi
Dizilen taraf-ı sîmînler olupdur tûtî-i gûyâ*

*Bu gûne pûte-i hüsnâ döküp tab'-ı İmâm-zâde
Terâvet virdi etrâfa cemî'an ol dil-i dânâ*

*Çekiç darbında hâmem dinledi bu güfte-i pâki
Mübârek ola sultânım sana bu mesken-i zîbâ*²⁷⁷

²⁷⁵ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 79.

²⁷⁶ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 86; Sevgi, “Giritli Şairler”, 45.

²⁷⁷ Sevgi, “Giritli Şairler”, 45.

CEZBÎ

(ö. h.1196 / m.1781)

Cezbî Ahmed Efendi, Girit Kandiye doğumludur. Rind meşrepli, iyi huylu ve güzel sözler söyleyen biri olarak tanıtılan Cezbî doğduğu şehirde vefat etmiştir.²⁷⁸

*“Yeridir tâze zemîn tarh ide medhinle kalem
Münbit olmuş çün ezel ana leb-i cûy-i İrem*

*Kimyâdır remed-i hasrete zeyl-i nemedin
Mukle-i hûn-feşânımla ana munhasıram*

*Menhec-i Mustafavî bezm-geh-i zikrindir
Kim ola dâhil olur mest-i kerâmat-ı etem*

*Mâ'-i hayvân-ı reg-i hâme-i Cezbî'yi kesem
Olmasın âb-zede-i rûy-i karâtis-i rakam*

*Himmet-i bâb-ı sitâyişde dikem çeşm-i dili
Tâ ki pür nûr ola nüh-tâk-ı sipihr-i târem*

*Bir dürr-i silsile-i nûr-i sevâd-ı a'zam
Sellimû sallû alâ cûd-i nebiyyü'l-ekrem”²⁷⁹*

CÜRMÎ

(ö. h.1219 / m.1804)

Şerifzâde Cürmî Efendi, Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. Dînî ve fennî ilimleri tahsil eden Cürmî'nin soyu Hz. Peygambere dayanmaktadır. Bu sebeple adada nakîbü'l-eşraf kaymakamı olarak görevlendirilmiştir. Tıp ilmindeki yetkinliği ve at binmedeki

²⁷⁸ Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 279; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 81; Sevgi, “Giritli Şairler”, 42.

²⁷⁹ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 81.

marifetiyle de ün yapmış olan Cürmî, Hanya'da vefat etmiştir.²⁸⁰ İki cönk ve bir şiir mecmuasında Cürmî mahlaslı şiirler bulunmasına karşın bunların hangi Cürmî'ye ait olduğu tashihe muhtaçtır.²⁸¹

FÂİZ

(ö. XIX. YY.)

Hangi tarihte, nerede doğduğu ve vefat ettiğine dair malumat bulunmayan şair hakkında bilgi veren tek kaynak Hanyalı Nûrî Osman Divanı'dır. Hanya valisinin kethüdası olan Fâiz, şairliği güçlü biri olarak tanıtılmıştır. Lisan-ı pepegî ile nazmettiği bir şiirini Nûrî Osman tanzir etmiştir.²⁸²

FEHÎM

(ö. XIX. YY.)

İbrahim Fehîm Bey, 1813 yılında Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. 1833 yılında Mısır'a gidip 19 sene muhtelif bürokratik hizmetlerde bulunduktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Burada Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın (ö. 1849) torunlarından Meclis-i Vâlâ azası Muhammed Ali Paşa'nın kethüdalık vazifesine getirilen Fehîm, görevi icabı tekrar Mısır'a dönmüş ve Sultan Abdülmecid (ö. 1861) devri (1839-1861) sonlarında vefat etmiştir. Herhangi bir eserinin varlığına dair bilgi bulunmayan şair için Fatin az miktarda şiirinin olduğunu söyler.²⁸³

“Dogruluk olmasaydı râh-ı sevâb

Eylemezdi sülûk ulu'l-elbâb

²⁸⁰ Abdullah Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 50; Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 1061.

²⁸¹ Bkz. Milli Kütüphane, *Yazmalar Bölümü*, No. Cönk 95 (Erişim 27 Şubat 2020); Milli Kütüphane, *Yazmalar Bölümü*, No. Cönk 187 (Erişim 27 Şubat 2020); Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, No. 1141 (Erişim 27 Şubat 2020).

²⁸² Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 50; Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 99.

²⁸³ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 400; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 134, (Burada doğum tarihinin h.1248 / m.1832-33 gösterilmesi ve doğum yerinin de İstanbul söylenmesi hatalıdır); Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 282; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/514; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/802.

*Lîk tenha tarîk olduguçün
Nâdiratdan olur iyâb u zihâb*

*Râh-ı Hakk'a revân olan âdem
Mekr-i iblisden olur bî-tâb*

*Bak Hicâz'da neler çeker hüccâc
Bâr-ı ekdâr dürlü dürlü itâb*

*Lîk nezd-i Hudâ'da bâkîdir
Hak yolunda kazansan ecr u sevâb*

*Rast-gûluk degil mi böyle Fehîm
Sînede eyleyen harâb u yebâb*

*Hak yolunda ayırmasin Mevlâ
Ne kadar halk iderse itsin itâb”²⁸⁴*

FEHMÎ

(ö. h.1278 / m.1862)

Mazlum Mustafa Fehmî Paşa, Girit Kandiye doğumludur. Babası Attar Molla Osman Efendi'dir. Çocukluğunda annesi ile İstanbul'a hicret edip tahsilini burada tamamlamıştır. Harir Nâzırı Ömer Lütü Efendi'nin (ö. 1837) kızıyla evlenen Fehmî Paşa, afyon müdürlüğü, tersane müsteşarlığı, Meclis-i Vâlâ azalığı, nâzırlık ve valide kethüdalığı gibi pek çok vazifede bulunmuş, vezirliğe kadar yükselmiştir. İyi bir idareci, hoş tabiatlı ve hayli şiiri bulunan biri olarak tanıtılan Fehmî İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Eyüp Taşburun Tekkesi haziresindedir.²⁸⁵

*“Hayâlin rûşenâ-sâz-ı dü çeşm-i intizârımdır
O mürğ-i vahşi gûyâ beste-i dâm-ı şikârımdır*

²⁸⁴ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 400.

²⁸⁵ Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endûz*, nşr. Rıza Oğraş (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 152; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 397; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 1/588; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 134; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 281; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/934; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/797.

*Ko itsün iltizâm-ı nâz u istignâ o meh-i bîkr
Hevâ-yı zülf ü rûyu matlab-ı leyl u nehârımdır*

*O servin sâye-i lütfundan olmaz hâtırım âzâd
Misâl-i lâle dâg-ı aşkı dilde bergüzârımdır*

*Niçün tîr-i nigâhu meyl-i semt-i gayr ider bilmem
Fezâ-yı sînede rengîn nihâl-i i'tibârımdır*

*O şuhun âşıkâne vasf-ı hüsn-i dil-rübâsında
Gazel tarh eylemek Fehmî medâr-ı iştihârımdır”²⁸⁶*

HÂFİZ

(ö. h.1208 / m.1793)

Hâfız Abdülhamid Efendi, Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. Babası Hanya'da bulunan Sultan İbrahim Han Camii imamı Hacı Mustafa Efendi'dir. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği için Hâfız sıfatını kendine mahlas edinmiştir. Tokadî Muhammed Efendi'den de husûsî dersler almış olan Abdülhamid Efendi çok yönlü olarak kendini geliştirmiştir. Hac farızasını yerine getirmek üzere Hicaz'a giden Hâfız, Hanya'ya döndüğünde vefat etmiş babasının yerine imamet vazifesini devralmıştır. Bir müddet sonra da vefat eden Hanya Müftüsü Hacı Mustafa Efendi'nin yerine müftülük makamına atanmıştır. 15 yıl bu hizmette bulunan Hâfız Abdülhamid Efendi, hakkında çıkan söylentiler sebebiyle görevinden el çektirilerek Selsebil isimli çiftlikte yaşamaya mahkûm edilmiş ve bu hâl üzere iken ömrü nihayet bulmuştur. Hanyalı Nûrî Osman "Girit Şairleri" isimli tezkiresinde vefat tarihini h. 1208 / m. 1793 olarak verirken, bir başka Giritli şair Salacıoğlu Mustafa vefatına düşürdüğü "Eyledi me'vâ behiştin sahnını Abdülhamîd" mısraıyla h.1216 / m.1801 yılını göstermektedir.²⁸⁷

Derviş meşrep, sözü tesirli ve ahenkli, şiire kabiliyeti yüksek biri olarak tanıtılan Hâfız'ın elimizde birkaç şiirinden fazlası yoktur.

²⁸⁶ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 397.

²⁸⁷ Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", 292; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 52; Salacıoğlu Mustafa, *Divan*, nşr. Cemal Kurnaz vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 125-126; Sevgi, "Giritli Şairler", 36.

*“Hatın misk u anberdir ey nâz-perver
Şekerden o lebler mümessek mükerrer*

*Soraydım dehâna o rengîn la’lin
Soraydım nedir bu mey-i nâb-ı ahmer*

*Geleydi kenâra o serv-i revânım
Süreydim ayagı turâbına yüzler*

*Gönül safhası nakş-ı hüsn-i hatınla
Begim bir kitâb oldu zîbâ musavver*

*Edâ-yı latîfinle sayd eyledin sen
Dil-i Hâfız’ı ey hoş-endâm dil-ber”²⁸⁸*

HÂTEM

(ö. ?)

Hâtem Efendi, Girit’te doğmuş ve yaşamış şairlerdendir. İsmi nin geçtiği tek kaynak 1880 yılında Girit’te yayımlanan İntibah gazetesidir. Bu gazetede biyografileri tefrika edilmiş 15 şairden ayrı olarak, adanın kadim şairlerinden olduğu söylenen Hâtem’in sadece adı verilmiş, hayatına ve eserlerine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığı zikredilmiştir. Ayrıca Hâtem gibi adada neşet etmiş nice şuaranın kayıt altına alınmadan unutulup gittiği üzüntüyle belirtilmiştir.²⁸⁹ Ahmet Sevgi, buradaki biyografileri “Giritli Şairler” adıyla makale olarak hazırlamıştır.

HAYRÎ

(ö. XX. YY.)

İsmi Hayreddin Cafer el-Mevlevî el-Giridî olan ve biyografi kaynaklarında adına rastlanmayan şair hakkında bilinenler oldukça kısıtlıdır. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Girit’ten Anadolu’ya geçen, buradan da Kastamonu Mevlevihânesi postnişini Âmil Çelebi (ö. 1930) önderliğinde Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı’na

²⁸⁸ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu’arâ-yı Cezîre-i Girit)*, 58.

²⁸⁹ Sevgi, “Giritli Şairler”, 49.

katılmak üzere Konya'ya gelen dervişan arasında bulunan Hayrî, bu birlikte vakanüvis olarak görevlendirilmiştir. Güçlü hitabeti sebebiyle Konya'da toplaşıp Şam ve Filistin mıntıklarına doğru ilerleyecek derviş ordusuna vatan-millet sevgisini ve gaza ruhunu coşturucu şiir ve nutuklarıyla seslenen Hayrî, üç buçuk yıl buldukları ve sonra geri çekilmek zorunda kaldıkları savaş meydanlarındaki başarısından dolayı fahri yüzbaşı rütbesiyle ödüllendirilmiştir. Nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmeyen Hayrî'nin *Mısır Yolunda İlhamât-ı Cihad*²⁹⁰ adında manzum bir seyahatnamesi ve Konya'daki hitabı esnasında söylediği şiiri bulunmaktadır.²⁹¹

*“Es-selâm ey masdar-ı nûr-i tarîk-i âşîkân
Es-selâm ey hâver-i mihr-i semâ-yı câvidân*

*Es-selâm ey vâris-i feyz-i peygamber zât-ı pâk
Es-selâm ey âlem-i kudsîde yek-tâ bahr u kân*

*Es-selâm ey hâmil-i esrâr-ı Hak kenzü'l-ulûm
Es-selâm ey gavs-ı a'zam kutbu'l-aktâb-ı cihân*

*Es-selâm ey cevher-i genc-i Hudâ fazlü'r-rumûz
Es-selâm ey mülhemü'l-gayb ârif-i Hakku'l-lisân*

*Es-selâm ey mazhar-ı sırr-ı avâlim-sâz-ı aşk
Es-selâm ey âşîk-ı dîdâr-ı Hak kudsî-zebân*

*Sensin ol gavnâs-ı bahr-ı ma'rîfet kim saçdığın
Bunca mürvârîd-i irfân tâ ebed pertev-feşân*

*Mesnevînle bir Feridun-i cihânsın şübhesiz
Kimde var böyle kitâb-ı eblag u mu'ciz-beyân*

²⁹⁰ Giritli Hayreddin el-Mevlevî, *Mısır Yolunda İlhamât-ı Cihad* (Şam: Terakki Matbaası, 1918).

²⁹¹ İsmail Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 329; İsmail Avcı, “Kastamonu'dan Şam'a: Mevlevî Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayrî Manzum *Seyahatnamesi*”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 24 (2019), 1-22; Nuri Köstüklü, “Vatan Savunmasında Gönül Erleri: Mücahidîn-i Mevlevîye Alayı”, X. *Millî Mevlana Kongresi*, ed. Haşim Karpuz vd. (Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, 2002), 213-226.

*Sensin ol sultân-ı iklim-i nezih-i evliyâ
Kabza-gîr-i seyf-i vahdet perver-i hâver-sitân*

*Yok iken cisminde per Cibrîl-veş pervâz idüp
Zîrden bâlâyâ gördün nice esrârı ayân*

*Cezbe-i lafz-ı Celâl olmuş delil is'âdına
Nûr-i tevhîd zât-ı kudsî şânına devlet-resân*²⁹²

HIFZÎ

(ö. h.1213 / m.1798)

İbrahim Hıfzî Efendi, Girit Hanya doğumludur. Babası Mustafa Efendi, dedesi Hasan Efendi olup oğlu ise divançe sahibi Mevlevî şair Hanyalı Mehmed Şefik Efendi'dir (ö. 1871).²⁹³ Eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra Hanya Sıbyan Mektebi'nde Fars dili hocası olarak göreve başlamıştır. Mesleğinden dolayı adada "Fârisî Hocası" lakabıyla anılan Hıfzî, husûmet yaşadığı bazı kişiler sebebiyle altı yıl Kandiye'de ikamet etmişse de tekrar geri dönmüş ve Hanya'da duçar olduğu veba hastalığından kurtulamayarak vefat etmiştir.²⁹⁴

Şiir ve inşada kuvvetli, Rumca, Arapça ve Farsça mülemma söylemede kabiliyetli biri olarak tarif edilen Hıfzî'nin *Lugat-i Erba'a* adlı Arapça, Farsça, Yunanca ve Türkçe manzum sözlüğü bulunmaktadır.²⁹⁵ Ayrıca kendisinden bahseden kaynaklar mükemmel ve mürettep divan sahibi olduğunu söylenmesine karşın eserin herhangi bir kaydına ulaşılammıştır. Yine kaynaklarda şiirine örnek olarak sunulan ebyat arasında Türkçelerin mevcut olmayışı da bir Türk şairi tanıtımı açısından eksiklidir.

²⁹² Avcı, "Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek", 329.

²⁹³ Ferda Merve Karamanoğlu, *Hanyalı Hafız İbrahim-Lugat-i Erbaa (Arapça-Farsça-Yunanca-Türkçe Manzum Sözlük)* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 18.

²⁹⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, nşr. M. Kayahan Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 2/924; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezire-i Girid)*, 72; Sevgi, "Giritli Şairler", 39; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/205.

²⁹⁵ Gülşah Topuz, *Osmanlı Türkçesi Devri Çok Dilli Sözlüklerinden Lugat-i Erba'a (Arapça-Farsça-Türkçe-Yunanca) (İnceleme-Metin-Girit Yunancası Sözlük Dizin)* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Ferda Merve Karamanoğlu, *Hanyalı Hafız İbrahim-Lugat-i Erbaa (Arapça-Farsça-Yunanca-Türkçe Manzum Sözlük)* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

“Ey vasf-ı tu der-elsine-i nîk u bedî-râ
Ma misluke fi'l-kevni şebîhen ve nazîrâ

Ez-hüsn-i ubûdiyyet ey sadr-ı nübüvvet
Kad kunte ila'llahi huryen ve cedîrâ

Ey müntehâb-ı hazret-i Hak be-her dü âlem
Kad erselek'allahu beşîran ve nazîrâ

Ân kes ki be-dergâh-ı bülendet şode rû-sâ
El-cennetü kânet lehu me'vâ ve masîrâ

V'an selle ki gerdûn keşed ez-cehl çü Bû Cehl
Yullakkûne bagyen ve yusallûne saîrâ

Ey Hıfzî mey-endiş zi-ahvâl-i kıyâmet
İz kâne hunnâke leke avnen ve nasîrâ”²⁹⁶

HİKMETÎ

(ö. h.1169 / m.1755)

Ahmed Hikmetî Efendi, 1727 yılında Girit'in Hanya şehrinde dünyaya gelmiştir. “Bî-namaz” lakabıyla anılan şairin ailesi ve eğitimine dair bilgiler bulunmazken, kendisi Üveysî meşrep, mütevacı ve halvet hayatını benimsemiş bir zat olarak tanıtılır. Hanya'da ömrünü tamamlayan Hikmetî Efendi'nin vefatına adaya yerleşmiş şairlerden

²⁹⁶ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/925. Verilen gazelin İbnü'l-Emin tarafından yapılan tercümesi şöyledir:

1. Ey güzellik ve kötülük dillerinde seni vasf edecek. Bu dünyada ne benzeri, ne eşi ne de senin gibisi olmayan.
2. Ey nebilğin başı kulluğun güzelliğinden. Ben Allah'a hür olarak ve lâyık olarak gidiyorum.
3. Ey her iki âlem için Allah tarafından seçilmiş kişi Allah seni müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi.
4. Senin yüce dergâhına yüz süren o kişi için cennet gidilip sığınılacak bir yerdir.
5. Ebu Cehl gibi bilgisizlikten feleğin dizdiği o koyun sürüsü kötülükle karşılaşır ve cehennemi selâmlarlar.
6. Ey Hıfzî, kıyamet ahvalinden endişe etme çünkü orada senin için bir yardım ve zafer vardır.

Nahîfî (ö. XVIII. yy.) şu mısra ile tarih düşmüştür: “*Meclîs-i gülsitân-ı adne açdı rûhı bâl u per*”.²⁹⁷

Âşıkane ve ârifane şiirleri bulunan, meşgul olduğu batınî ilimlere ve husûsen cifre ait unsurları şiirinde kullanan Hikmetî'nin herhangi bir esere sahip olup olmadığı kayıtlı değildir. Salacıoğlu Mustafa (ö. XIX. yy.) ve Hanyalı Nûrî Osman (ö. 1815) şairin bir gazelini tahmis etmiştir.²⁹⁸

*“Tîre-dil sanma beni mihr-i peyamber bendedir
Nutk-i Zeyne'l-âbidîn âsâr-ı Ca'fer bendedir*

*Bakma hâkden giydiğim zâhirdeki pîrâhene
Hem melek hem âdemim a'râz u cevher bendedir*

*Âteşe yak ey müneccim zîc u usturlâbını
Nüh felek burc u menâzil yedi ahter bendedir*

*Kal'a-i pulâd u âhendir bana esmâ-i Hak
Düşmen üzre na'ra-i Allahu ekber bendedir*

*Hikmetî'yim ey adû şemşîr-i âhımdan sakın
Kim nigâh-ı Zülfikâr-ı surr-ı Hayder bendedir”*²⁹⁹

HİLÂLÎ

(ö. XIX. YY.)

Ahmed Hilâlî Efendi, Girit'in Kandiye şehrinde doğmuştur. Biyografi kaynaklarında adına rastlanmayan şair hakkında tek malumat divanında bulunur. Yaşadığı dönemi adaya gelen valilere sunduğu şiirlerden ve düşürdüğü tarihlerden öğrendiğimiz Hilâlî, Halvetiyye'nin Müslihiyye koluna bağlı bir sufi şairdir. Şeyhi Giridî Hüsnî Sultan (ö. 1789), onun şeyhi Kandiye'de şehit edilen Çıkrıkçı Nakşî Mustafa Efendi (ö. 1757)

²⁹⁷ Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 277; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 59; Selami Şimşek, “Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar ve Tekkeler”, 237; Sevgi, “Giritli Şairler”, 37.

²⁹⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 434; Salacıoğlu, *Divan*, 104.

²⁹⁹ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 60.

onun şeyhi de Üsküdarlı Feyzî Efendi'dir (ö. 1782). Mürşidi vefat edince yerine postnişin olan Hilâlî'nin ne zaman vefat ettiği meçhuldür. Fakat Şeyh Hüseyin Halvetî namında birinin vefatına düşürdüğü 1824 yılını gösterir tarih mısraı XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde henüz hayatta olduğuna delildir.³⁰⁰

Hilâlî'nin tasavvufî mahiyetli, didaktik üsluba sahip, muhtelif tarihlerin düşürüldüğü şiirleri barındıran, din ve tarikat ulularını methettiği manzumelerin yoğunlukta olduğu bir *Divan*'ı bulunmaktadır.

*“Râh-ı Hak'dır râhımız hem-râhımızdır Halvetî
Sırr-ı Hak esrârımız hem-râhımızdır Halvetî*

*Halveti Âl-i Muhammed gösteribdir ibtidâ
Sırr-ı sırrullâh durur hem-râhımızdır Halvetî*

*Halvet iledir zuhûru zâhirin vü bâtının
Her nizâm ol yüzden oldu râhımızdır Halvetî*

*Küntü kenzen mahfî sırrına nezâket gösterib
Ârifâne remz edibdir râhımızdır Halvetî*

*Kâle gelmez hâl durur herkes bu remzi anlamaz
Aşkı yâr et kâli hâl et râhımızdır Halvetî*

*Halvetinde ol Resûl'e eyledi mi'râc zuhûr
Şâh-ı merdân dedi sırrım râhımızdır Halvetî*

*Nûr-i vâhid oldular ol demde hâzır bir vücûd
Lahmuke lahmî denildi râhımızdır Halvetî*

*Bunca esmâ vü ibâdât mahfî hem halvetdedir
Makbûl-i Hak bu sıfatdır râhımızdır Halvetî*

³⁰⁰ Betül Kevser Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2-10; Şimşek, “Doğu Akdeniz’de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler”, 226.

*Bu yola sâlik olanlar cümlesi lâ-havf gerek
Ey Hilâlî Hak ayândır râhımızdır Halveti*³⁰¹

İFFET

(ö. h.1360 / m.1941)

Ali İffet Bey, 1869 yılında Girit Resmo’da doğmuştur. Babası Arabzâde Mustafa Esad Bey’dir. Eğitimine doğduğu şehirde başlayan Ali; sıbyan, rüştiye ve idadi mekteplerini tamamlamış ayrıca husûsî hocalardan fıkıh, ferâiz ve Mesnevî dersleri alıp, Rumca, Fransızca ve Farsça dillerini öğrenerek adanın münevverleri arasında gösterilen kişilerden olmuştur. Resmo ahâlisinden Aliye Hanım’la evlenen Ali İffet Bey’in bu izdivaçtan Adile, Yusuf ve Fatma isimlerinde üç evladı dünyaya gelmiştir. Çalışma hayatında muhtelif kurumların kâtipliklerini ifa etmiş şairin adadaki nihai görevi ise Resmo Sulhiye Mahkemesi başkâtipliği olmuştur. Avrupa devletlerinin baskıları, Girit’teki Rumların ayaklanmaları ve Osmanlı’nın bölgedeki hâkimiyetinin zayıflaması sebebiyle kaybolan asayiş ve oluşan can tehlikesinden dolayı Ali İffet Bey ailesini de alarak 1898 yılında İstanbul’a hicret etmiştir. Bilahare kitabet vazifesiyle Preveze, Sultanyeri, Edirne, Kosova ve Üsküp’e gitmiştir. Üsküp’te “Envâr-ı Hürriyet” isminde haftalık bir gazete de çıkarmaya başlayan İffet, bu şehirde uzun süre kalmayıp memuriyetinden istifa ederek tekrar İstanbul’a taşınmıştır. Yeni ufuklar ve yeni imkân kapılarının açıldığı İstanbul’da Hukuk Mektebi sınavlarına girip avukatlık ruhsatını almış daha sonra da Beyoğlu Polis Müdüriyeti’ne tayin edilmiştir. Memurluğunun yanında “Hürriyet” ve “Siper-i Sâika-i Hürriyet” gazetelerinde başyazarlık yapıp, yazım ve yayım hayatının sürekli içinde bulunmuştur. Yeni tesis edilen polis müfettişlikleri kadrosuna dâhil edilen İffet Bey, 1915 yılında İzmir’e polis müfettişi sıfatıyla atanmış fakat İzmir Valisi Rahmi Bey’le anlaşamayıp bir müddet sonra emekli olmuştur. 1941 senesinde kalp krizi neticesinde hayatını kaybederek Karşıyaka Soğukkuyu kabristanlığına defnedilmiştir.³⁰²

³⁰¹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 173.

³⁰² Ercan Haytoğlu, “Bir Erken Dönem Cumhuriyet Polisi: Yusuf Siret (Aktan) Bey”, *Belgi Dergisi* 9 (2015), 1218-1229; Ercan Haytoğlu, “Mahkeme Kâtipliğinden Emniyet Müfettişliğine: Ali İffet (Gençarap) Efendi (1869-1941)”, *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu*, ed. Muammer Gül-Mustafa Kandemir (Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2013), 271-290; İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/1002; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 286; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/690.

Daha küçüklüğünden şiire olan istidadı, güzel ahlâkı ve edepli tavrı münasebetiyle rüştiyedeki hocası Balıkesirli Ahmed Sabri Efendi'nin "İffet" mahlasını verdiği Ali, yaşadığı dönemin mühim simalarından Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951), Hüseyin Sîret (ö. 1959) ve Mahmut Kemal İnal (ö. 1957) gibi kişilerle yakın dostluklar kurmuş, sürekli mektuplaşmış ve onlara gönderdiği şiirlerine nazire yazılmasını istemiştir. Hatta Tâhirü'l-Mevlevî'nin Ali İffet Bey'i tanıttığı ve hatıralarını naklettiği risalesi de bulunmaktadır.³⁰³ Vasat bir şair olarak görülen İffet Bey'in yayımlanmış *Gazellerim*³⁰⁴ isimli eseri vardır. Mahmut Kemal İnal, şiirlerine yazılmış nazireleri tertip ettiği "Cunûn-i Aşk" mecmuası ve "Kudsî Şeyler" adlı şiir kitabından da bahsetmesine rağmen herhangi bir kaydına ulaşılammıştır.³⁰⁵

*"Belâ-yı aşk-ı yâre cân dayanmaz
Bu müthiş derde bin dermân dayanmaz*

*Tükettim ömrümü sevdâ yolunda
Sefîhe servet u sâ mân dayanmaz*

*O kâfir gamzeye ruhsat verince
Dil-i usşâkta îmân dayanmaz*

*Mesih olmuş bize bir canlı şâhit
Cemâl-i Meryem'e rahmân dayanmaz*

*Neşât ü neşe durmaz oldu dilde
Musîbet-hânedede mihmân dayanmaz*

*Yine cûş eyledi deryâ-i aşkım
Bu tûfan içre keştibân dayanmaz*

³⁰³ Tâhir Olgun, *Şair Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*, nşr. Mehmet Atalay (İstanbul: Çantay Kitap, 2008).

³⁰⁴ Ali İffet, *Gazellerim* (İstanbul: Numune Matbaası, 1937).

³⁰⁵ Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991), 104; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/1004; Tâhir Olgun, *Şair Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*.

*İrişsem bir zaman lütf-i visâle
Gönülde râşe-i pinhân dayanmaz*

*Fesâd-ı kalbimin perverdigârı
Olan sensin sana bin cân dayanmaz*

*Yakardı şu 'le-i âhum muhakkak
Seni amma buna vicdân dayanmaz*

*Hirâm ettikçe İffet ol perî-zâd
Bu nâz u işveye şeytan dayanmaz”³⁰⁶*

İLMÎ

(ö. XX. YY.)

Hasan İlmî Bey, 1846 yılında Girit Kandiye’de doğmuştur. Babası vergi memuru Ali Hilmi Efendi’dir. Tahsiline Kandiye’de başlayan İlmî, Turşucu Yusuf Efendi Medresesi’ni tamamlayıp, bir yıl da Rum Mektebi’nde eğitim almıştır. Okul haricinde Mesnevî, Gülistan ve Hâfız Divanı’nın okunduğu meclislere devam eden İlmî, Arapça, Farsça ve Rumca dillerini de kesbetmiştir. Mezuniyetini müteakip Mentеше Şer’î Mahkemesi’ne kayıt memuru olarak atanmıştır. İstanköy, Kastamonu, Yemen gibi bölgelerde de vazifede bulunan Hasan İlmî Bey, en son Trablusgarb Garyan kaymakamlığından emekli olmuştur. İstanbul’u tavattun eden İlmî’nin hangi tarihte vefat ettiği bilinmemesine rağmen 1900 yılında basılan kitabından hareketle bu tarihte henüz hayatta olduğunu söylemek mümkündür.³⁰⁷

Hasan İlmî Bey’in *Me’âlimü’l-Garâm*³⁰⁸ isimli divançe mahiyetinde bir şiir kitabı, *Mir’at-i Yemen*³⁰⁹ eseri, *Osmanlı Dili*³¹⁰ adlı sözlüğü ve Hüseyin Hüsnü Bey’le beraber hazırladıkları *Yemen Salnâmesi*³¹¹ bulunmaktadır.

³⁰⁶ Ali İffet, *Gazellerim*, 38.

³⁰⁷ Cevat İzci, “Hasan İlmî Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/325-326; İsmail Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 331.

³⁰⁸ İsmail Avcı, “Hasan İlmî ve Me’âlimü’l-Garâm Adlı Divançesi”, *TEKE Dergisi* 3/1 (2014), 191-219.

³⁰⁹ İBB Atatürk Kitaplığı, No. K0572, (Erişim 20 Mart 2020).

“Bulsa halâsa imkân bir dem gönül cefâdan
Kat’-ı nazar kılardım ol yâr-i bî-vefâdan

Başımda olmasaydı yârin hevâ-yı zülfi
Âzâde-ser olurdum dâş olduğum belâdan

Şîrîn-mezâk olur mu zannınca aşk-sencân
Bu hâli ile tahkîk Ferhâd-ı mübtelâdan

Mecnûn’a bir nazar kıl Leylâ’yı it temâşâ
Al ders-i ibret ey dil bu çifte bî-nevâdan

Oldum zebûn-i kahrı bir hûbb-i zî-kemâlin
Rabbim beni esirge bir başka ibtilâdan”³¹²

İZZET

(ö. h.1310 / m.1893)

Ahmed İzzet Paşa, 1813 yılında Girit’in Resmo şehrinde doğmuştur. Babası dönemin Girit Valisi Erzincanlı Hacı Osman Haşim Paşa’dır. Babasının irtihalini müteakip 1824 yılında İstanbul’a gelen İzzet, bir müddet sonra babasının memleketi olan Erzincan’a taşınmıştır. “1826 senesinde Erzincan voyvodalığına, 1835 yılında da Erzurum asâkir-i redife binbaşılığına getirilerek miralay olmuş, 1840’ta Çıldır kaymakamlığına atanmıştır.”³¹³ Irak, Şam, Cidde ve Trablusgarb gibi şehirlerin valiliklerini yapmış olan İzzet Paşa, “Şeyhü’l-Vüzera” namıyla da anılmıştır. Son görev yeri olan Edirne’de vefat eden Ahmed İzzet Paşa Üç Şerefeli Cami civarındaki bir ilkokulun avlusundaki hazireye defnedilmiştir.³¹⁴ Edirneli Bâdî Efendi vefatına “Göçtü Firdevs-i a’lâya Hacı İzzet Paşa” mısraıyla tarih düşmüştür.³¹⁵

³¹⁰ Cevat İzci, “Giritli Hasan İlmî Bey ve Osmanlı Dili Sözlüğü”, VIII. *Millî Türkoloji Kongresi*, (1987).

³¹¹ Hasan İlmî, Hüseyin Hüsnü, *Salnâme-i Vilâyet-i Yemen* (Yemen: San’a Matbaası, 1893); İBB Atatürk Kitaplığı, No. SLN 36/3, SLN 36/4, SLN 36/8 (Erişim 20 Mart 2020).

³¹² İsmail Avcı, “Hasan İlmî ve Me’âlimü’l-Garâm Adlı Divançesi”, 203.

³¹³ Molla Memet, *Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme*, 88.

³¹⁴ Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, nşr. Niyazi Adıgüzel - Raşit Gündoğdu (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayını, 2014), 2/1082; Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endûz*, 144; Fatim,

“Nev’i şahsına münhasır bir yapıya sahip olan İzzet Paşa, garip hâlleri ve değişik âdetleriyle ün yapmıştır.”³¹⁶ Muhtelif olaylar ve resmî yapılar için söylediği tarih manzumeleri³¹⁷ haricinde Miraciye ile başladığı için *Mi’râciye-i Hazret-i Nebvi*³¹⁸ ismiyle anılan bir divançesi bulunmaktadır.

*“Gözümde nem gönülde âteş-i endûh-i hasret var
Derûnumda misâl-i lâle dâg-ı hicr ü firrât var*

*Niçe mürg-i gönül semt-i Hicâz’a itmesin pervâz
Kim ol gülşende taht-ı şâh-ı iklîm-i risâlet var*

*Yanar dil iştiyâk-ı rûh-i pâk-i habîbinle
Hudâvendâ bu hicrâna ne kudret var ne tâkat var*

*Arandıkda ibâd-ı dergehin vakt-i şefâ’atde
Disinler defter-i ümmetde bir bî-çâre İzzet var”³¹⁹*

KÂMÎ

(ö. h.1217 / m.1802)

Yahya Kâmî Efendi, 1773 yılında Hanya yakınlarındaki Suda Kalesi’nde doğmuştur. Babası Evkaf-ı Sultânî kâtiplerinden Molla Evliya Efendi’dir. 1878 senesinde ailesiyle birlikte Hanya’ya taşınan Kâmî, tahsiline burada başlamıştır. Klasik medrese eğitimiyle sarf, nahiv, beyan gibi ilimleri tekmil ederken hat sanatında da kendini geliştirmiştir. Mezuniyetini müteakip Hanya Gümrük Dairesi’nde çalışmaya başlayan Kâmî Efendi,

Hâtîmetü’l-Eş’âr, 350; İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/1091; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 234; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 282; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/844; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/662.

³¹⁵ Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 2/1083.

³¹⁶ Bkz. İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/1092.

³¹⁷ Ali Yörür, “Edirne Valisi Ahmed İzzet Paşa’nın Tarih Manzumeleri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5/2 (2019), 289-323.

³¹⁸ Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, No. 2311 (Erişim 23 Mart 2020); Timuçin Aykanat, “Hacı Ahmed İzzet Paşa ve Divançesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 72 (2018), 233-269.

³¹⁹ Aykanat, “Hacı Ahmed İzzet Paşa ve Divançesi”, 251.

dokuz yıl bu görevi ifa ettikten sonra 1802 yılında İstanbul'a hicret etmiş ve altı ay sonra da vefat etmiştir.³²⁰

Kâdirî meşâyihinden Mehmed Emin Kâdirî'ye intisap edip, Celvetî hulefasından Osman Nûrî Hanyevî ile hem yakın dostluk kurmuş hem de feyz almış derviş bir şair olan Yahya Kâmî Efendi'nin *Divan*'ı,³²¹ Osman Nurî Efendi'nin hayatını anlattığı sonra da bu metnin Osman Nûrî'nin tezkiresine ilave edildiği *Ahvâl-i Nûrî Osman Hanyevî*³²² risalesi ve *Tezâkir*³²³ isminde mektuplarını derlediği bir eseri bulunmaktadır.

*“Görenler gerdenin ol âfetin kâfûrdur derler
Bakanlar sînesin âyîne-i billûrdur derler*

*Uzakdan seyr idenler der ki nâr-ı Tûr-i behcetdir
Takarrüb eyleyenler tâb-ı rûyun nûrdur derler*

*Dem-i Îsâ gibi can-bahş olur ünsiyyeti ammâ
O şâhın bilmeyenler ülfetin magrûrdur derler*

*Hemân ayyâşlıkla çıkmasın bir kimsenin nâmı
Görülse çeşm-i hâb-alûd-i gam mahmûrdur derler*

*Görüb âlem nûkûd-i eşk-i çeşmim vefretim Kâmî
Fakîr ü dil-harâbı zâhiren ma'mûrdur derler”³²⁴*

LEBÎB

(ö. h.1182 / m.1768)

Lebîb Efendi, Girit Kandiye şehrinde dünyaya gelmiştir. Müftî Efendizâde lakabıyla da tanınan Lebîb Efendi, tahsilini doğduğu şehirde tamamlamıştır. 1756-57 yıllarında

³²⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 110; İbrahim Akyol, “Hanyalı Kâmî ve Edebî Kişiliği”, *Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2014), 15-34; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 282; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 87; Sevgi, “Giritli Şairler”, 46.

³²¹ İbrahim Akyol, *Hanyalı Kâmî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

³²² Almanya Milli Kütüphanesi, No. Ms.or.quart.1500 (Erişim 25 Mart 2020); Ayrıca bkz. Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 87.

³²³ Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. Y 0170/2 (Erişim 25 Mart 2020).

³²⁴ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 90.

Girit'e sürgün edilmiş şair Tokatlı Kânî (ö. 1792) ile dostluk kuran ve kendine üstat edinen Lebîb, şiirin inceliklerini, nazmın detaylarını ondan öğrenmiştir. Genç yaşta hayata veda eden ve “ömrü olsaydı mümtaz bir şair olurdu” denilen Lebîb'in örnek olarak sunulmuş şiirlerinden maada bir esere sahip olduğu kayıtlı değildir.³²⁵

*“Külâhın eyleyip işkeste zülfün nîm göstermiş
Çözüp bend-i miyânın âşika teslîm göstermiş*

*Ne kadar kıl kalemle ol bütü tasvîr ide Behzâd
Anı ressâm-ı gerdûn ekme-i tersîm göstermiş*

*İbâhat vasf iderken bi'l-bedâhe hatt-ı nev-hîzi
Mevâni' sûretinde âyet-i tahrîm göstermiş*

*Hamîde zülfü içre hâl-i hindûsun temâşa kıl
Beyâz âbâdî-i rûyunda şekl-i cîm göstermiş*

*Lebîbâ Zühre dem-sâz olsa şi'rimle aceb itme
Bana Kânî gibi üstâd-ı kül ta'lim göstermiş”³²⁶*

ME'ÂBÎ

(ö. h.1213 / m.1798)

Ahmed Me'âbî Efendi, Girit Kandiye şehrinde dünyaya gelmiştir. Lağımcızâde lakabıyla da bilinen şairin babasının ismi Muhammed'tir. İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Me'âbî, genç yaşta hac farızasını yerine getirmek üzere gittiği Hicaz'da Halvetiyye tarikinin Bekriyye kolu içerisinde Sümmaniyye şubelerini tesis etmiş olan Şeyh Muhammed Sümmanî el-Medenî (ö. 1796) halifelerinden Sıddık b. Ömer Han ile tanışıp dervişi olmuş, sülûkunu tamamlayınca da hilafet vazifesiyle tekrar Kandiye'ye dönmüştür. İrşat gayesiyle uyandırdığı irfan mektebinde, postnişin makamında hizmet

³²⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 115; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 279; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 82; Sevgi, “Giritli Şairler”, 43.

³²⁶ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 83.

veren Ahmed Me'âbî Efendi, duçar olduğu veba hastalığından kurtulamayarak vefat etmiştir. Kandiye'de medfundur.³²⁷

Ahmed Me'âbî Efendi'nin *Divan*'ı,³²⁸ Muhammed b. Ömer el-Mavsilî'nin (ö. 1800) "el-Ezhârü'l-Akdesiyye fi'l-Ulûmi'l-Îlâhiye" isimli tasavvufî risalesine *Terceme-i Ezhârü'l-Akdesiyye* adıyla yaptığı tercümesi³²⁹ ve *Hazarâtü'l-Hams* risalesi³³⁰ bulunmaktadır.³³¹ Ayrıca kaynaklar "Musaffa" adıyla seyr u sülûk âdâbını konu edinmiş bir kitabından bahsetmesine rağmen tespit edilememiştir.³³²

"Mâl u evlâd ilm u iz'ân nâfi' olmaz ey Me'âb
Mâsivâ agyâr elinden dil müsellemlerimden"³³³

MEHMED EFENDİ

(ö. XVIII. YY.)

Taşcızâde lakabıyla bilinen Taşkendî Hoca Mehmed Efendi'nin nerede ve ne zaman doğduğu meçhuldür. Fakat tahsiline Hanya'da başlayıp nihayetlendirdiği ve üstat olarak gördüğü Hanya Müftüsü Pendî Ali Efendi'den de husûsî dersler aldığı karinelerinden Girit'te doğduğunu söylemek mümkündür. Pendî Ali Efendi'den sonra Hanya müftüsü olan Mehmed Efendi, bu makamdayken ömrü nihayet bulmuştur. Tam ölüm tarihi bilinmeyen şairin, 1730 yılında Hanya'da vefat eden Azmzâde İsmail Paşa'nın³³⁴ irtihaline düşürdüğü tarihten XVIII. yüzyılın ilk yarısında henüz hayatta olduğunu söyleyebiliriz.³³⁵

³²⁷ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, nşr. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 4/204; Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", 288; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/34; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 87; Sevgi, "Giritli Şairler", 46; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/898.

³²⁸ Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. Müteferrik 824/2.

³²⁹ Mustafa Yasin Başçetin - Yunus Emre Uzun, "Ahmed Me'âbî'nin Tasavvufî-Alegorik Tercümesi: Terceme-i Ezhârü'l-Akdesiyye", *Küllîye Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2020), 43-77; Süleymaniye Kütüphanesi, *Giresun Yazmaları Bölümü*, No. 3629/4 (Erişim 27 Mart 2020).

³³⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, *Bağdatlı Vehbi Bölümü*, No. 2068/2.

³³¹ Eserler hakkında bilgi için bkz. Başçetin - Uzun, "Ahmed Me'âbî'nin Tasavvufî-Alegorik Tercümesi: Terceme-i Ezhârü'l-Akdesiyye", 44.

³³² Bkz. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/34; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 87; Sevgi, "Giritli Şairler", 46.

³³³ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/204.

³³⁴ Bkz. Ali Karaca, "Azmzâdeler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/350; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/831.

³³⁵ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 58; Sevgi, "Giritli Şairler", 37.

Mahir bir şair olarak vasfedilen Mehmed Efendi'nin müftülük vazifesindeyken verdiği fetvalarından müteşekkil bir kitabının bulunduğunu sonra da kaybolduğunu zikreden kaynaklar başka bir eserin mevcudiyetinden ve örnek şiirlerinden bahsetmez. Elimizde sadece Azmzâde İsmail Paşa'ya söylediği ve eksik kalmış bir tarihi vardır.

*“Vezîr-i Âsâf-ârâ devletinden Âl-i Osmân'ın
Bulunmaz misli geçt etmekte bu”³³⁶*

MİDHAT

(ö. XX. YY.)

Cafer Midhat Efendi, Girit Resmo doğumludur. Resmolu Midhat olarak da bilinen şairin babası ulemadan, fâzıl bir zat diye tavsif edilen Resmolu Ahmed Efendi'dir. İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Midhat, Resmo Bidayet Mahkemesi'nde başkâtip olarak göreve başlamıştır. 1898 yılında Aydın Vilayeti Yabancı Yayınlar Müdürlüğü müfettişliğine tayin olununca ailesini de alarak İzmir'e taşınmıştır. 1899 yılından itibaren sansür müdürü ve Maarif İdaresi muayene memurluğuna başlayan Midhat, 1907 yılına kadar Rumca ve Türkçe matbuatın sansür ve denetlemesinde bulunmuş, bir taraftan da İzmir İdadisi'nde Rumca dersler vermiştir. 1907 senesinde isnat edilen bazı suçlarla tutuklanıp İstanbul'a götürülen Midhat Efendi, kısa süre sonra serbest bırakılıp tekrar İzmir'e dönmüştür. 1919 yılına kadar Maarif İdaresi'nde müfettişlik vazifesini ifa eden Midhat Efendi'nin hangi tarihte vefat ettiği meçhuldür.³³⁷

Rumcaya çeviriler yapabilecek kadar hâkim, nazım ve inşada kabiliyetli bir münevver olan Cafer Midhat, İzmir'e geldiği tarihten 1900 yılına kadar “İbnü'l Ahmed Midhat” imzasıyla Ahenk Gazetesi ve Muktebes Dergisi'nde çeşitli yazı, şiir ve çeviriler kaleme almış³³⁸ ayrıca Rumcadan Türkçeye tercüme ettiği *Jenovefa*³³⁹ isminde bir eseri de basılmıştır.

*“Anla kim âteş-i aşkın beni itdi sûzân
Şimdi âvâre gönül böyle hemîşe giryân*

³³⁶ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 58.

³³⁷ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 340.

³³⁸ Yazıları hakkında detaylı bilgi için bkz. Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 341.

³³⁹ İbnü'l-Ahmed Midhat, *Jenovefa* (İstanbul: Kasbar Matbaası, 1893).

*Nigeh-i sihr-eserin şûr-figen oldu dile
Kalb-i âfet-zedemi eyledi hüsnün hayrân*

*Bu kadar nâz u edâ hüsn-i me'âlî göster
Sende varken olamaz mı sana kul cümle cihân*

*Dâg-zen oldu senin mihnet-i aşkın cânâ
Açdığın yâreleri eyle tedâvî ey cân*

*Ne olur görsem eger ben de biraz lütf u vefâ
Merhamet kıl dil-i mahzûnumu itme nâlân”³⁴⁰*

MUHTAR

(ö. h.1328 / m.1910)

Ahmed Muhtar Efendi, Hanya’da doğmuştur. Doğum tarihini Hüseyin Vassaf (ö. 1929) 1828, İbnü’l-Emin (ö. 1957) ise 1848 olarak verir. “*Babası Girit Muhasebecisi Mustafa Kutbî Efendi’dir.*” Tahsilini Hanya’da tamamlayan Muhtar daha sonra Girit, Tuna, Yanya ve Halep vilayetlerinde farklı memurluklarda bulunmuştur. Bilahare görevinden istifa edip İstanbul’a taşınan Muhtar, burada Erkân-ı Harbiye başkâtipliği ve Seraskerî Dairesi reisliğine kadar yükselmiştir. 1908 tarihinde Harem-i Şerif meşihatlığına tayin edilen Ahmed Muhtar Efendi, iki yıl Hicaz’da vazifesini icra ettikten sonra sağlık sorunlarından dolayı İstanbul’a avdet etmiş lakin dönüşünü müteakip kısa süre içinde de ömrü nihayet bulmuştur. Önce Molla Gürânî Camii avlusuna defnedilip daha sonra naaşı Merkezefendi mezarlığına nakledilmiştir.³⁴¹

Devlet adamlığının yanında tasavvufî yönü de bulunan Ahmed Muhtar Efendi, İdrisiyye tariki şeyhlerinden Hindistanlı Muhammed İsmail Nüvvab Efendi’den (ö. 1892) icazet

³⁴⁰ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 342.

³⁴¹ Amet Molla Memet, “Hüseyin Vassaf’ın Sefîne-i Evliyâ’sındaki Rumelili Sufî Şairler”, 4. *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Burak Yuvalı vd. (İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2019), 1/50; İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, nşr. Hidayet Özcan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 3/1367; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 286; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/243; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/934; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/253.

almıştır. Ayrıca İbn-i Arabî (ö. 1240) düşüncesinden etkilenen Muhtar, eserlerinde de bu fikri işlemiştir.³⁴²

Şair, münşi, mütercim ve velut bir müellif olan Ahmed Muhtar Efendi tarih düşürmede de mahirdir. II. Abdülhamit (ö. 1918) devrinde inşa edilmiş pek çok eserin kitâbesi ona aittir. Telif ve tercüme ettiği kitaplar ise şunlardır: “*Vedâ-nâme*,³⁴³ *Hikmet-i Tefekkür* ve *Mecâl-i Fikret*,³⁴⁴ *İstimdâd* ve *İntibâh-ı Kalb*,³⁴⁵ İbn Arabî’nin “Ma Lâbüdde Minhu Li'l-Mürîd” risalesinin *Âdâbü'l-Mürîd* adıyla tercümesi,³⁴⁶ İbn Arabî’nin Fahreddin Râzî’ye yazdığı *Mehâsin-i Ahlâk* adlı risalenin tercümesi,³⁴⁷ Abdülkadir Geylanî’nin *Sirâcü'l-Vehhâc fî Leyleti'l-Mi'râc* eserinin tercümesi,³⁴⁸ Ali b. Vefâ’nın miraç hadisesini tasavvufî açıdan yorumladığı *Meâric-i Seb’a* isimli risalesinin tercümesi,³⁴⁹ İsmail Nüvvab’ın *Mir’atü’ş-Şuhûd li-Seyri'l-Vücûd* adlı risalesinin tercümesi.”³⁵⁰ Ayrıca Hüseyin Vassaf, İbn Arabî’ye ait “Şücünü’l-Mescûn” ve “Mevâkiu’n-Nücûm” isimli eserleri de tercüme ettiğini fakat bastırmadığını söylemektedir.³⁵¹

“*Kâbil-i hamd-i Hudâvend-i ezel olmaz lisân*
Nâm-ı pâk-i Mustafâ’dan olmadıkça dem zenân

Allah Allah öyle bir nâm-ı mükerrerem ki anın
Her müeyyed harfidir miiftâh-i genc-i kün fe kân

Âşinâ-yı hikmet serbeste-i esmâ olur
Eyleyen ol nâmdan derk-i mezâyâ-yı nihân

³⁴² Şimşek, “Doğu Akdeniz’de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler”, 238; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/253.

³⁴³ Mehmet Ali Beyhan, “Giritli Ahmet Muhtar Efendi ve Bilinmeyen Bir Eseri: Vedânâme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 18 (1998), 217-224.

³⁴⁴ Ahmed Muhtar, *Hikmet-i Tefekkür ve Mecâl-i Fikret* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1900).

³⁴⁵ Ahmed Muhtar, *İstimdâd ve İntibâh-ı Kalb* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1894).

³⁴⁶ Ahmed Muhtar, *Âdâbü'l-Mürîd* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1892).

³⁴⁷ İbn Arabî, *Mehâsin-i Ahlâk*, çev. Ahmed Muhtar (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1896).

³⁴⁸ Abdülkadir Geylanî, *Sirâcü'l-Vehhâc fî Leyleti'l-Mi'râc*, çev. Ahmed Muhtar (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1895).

³⁴⁹ Ali b. Vefâ, *Meâric-i Seb’a*, çev. Ahmed Muhtar (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1895).

³⁵⁰ İsmail Nüvvab, *Mir’atü’ş-Şuhûd li-Seyri'l-Vücûd*, çev. Ahmed Muhtar (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1893).

³⁵¹ Bkz. Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/255.

*Ahmed-i mürsel nebiyyü'r-rahme fahrü'l-enbiyâ
Pâdişâh-ı sûret u ma'nâ şeh-i arş âsitân*

*Nev-bahâr-ı gülşen-i rahmet ki feyz-i himmeti
Hâr u gül hüşk ü tere olmaktadır neş'et resân*

*Na't-i memdûh-i ilâhîye beşer kâdir degil
Mümtenîdir sırr-ı vâcib mümkünse olsun tyân*

*Kâbil-i tanzir ise nazm-ı bedî'-i lem yezel
Kâbil-i tavsîfdir vasfın da ey rûh-i revân"³⁵²*

NAKŞÎ

(ö. h.1170 / m.1757)

Çıkrıkçı Şeyh Nakşî Mustafa Efendi, Girit Kandiye doğumludur. Hayatına dair bilgiler kısıtlı olan Mustafa Efendi hakkında en geniş malumat Salacıoğlu Mustafa'nın (ö. XIX. yy.) Nakşî'nin şehadetini anlattığı “*Der Beyân-ı Şehâdet-i Nakşî Şeyh Mustafa*” isimli mesnevisinde bulunur.³⁵³ Mesneviye göre Kandiye’de Vezir Çarşısı denilen mahalde çıkrıkçılık yaparak hayatını idame ettirmeye çalışan Nakşî Mustafa, adaya yolu düşen gezgin dervişlerle arkadaşlık kurar ve Hakk’a kurbiyet kazanmak için mütemadiyen niyaz eder. Bir gün Kandiye’yi ziyarete gelen bir Bektâşî babasıyla tanışır ve onun sohbetini dinler. Bektâşî, Mustafa Efendi’ye “maksudun kurbiyet kazanmaksa hakiki bir mürşide derviş olman lazım gelir” tavsiyesinde bulunur. Bunun üzerine İstanbul’a geçen Nakşî Mustafa, Üsküdar’da Halvetiyye’nin Müslihiyye kolu şeyhlerinden Feyzî Efendi (ö. 1782) ile karşılaşır. Bir müddet dergâha devam eden Mustafa Efendi, dervişliğe kabul edilir ve Feyzî Efendi’de seyr u sülûkunu tamamlar. Feyzî Efendi, Nakşî Mustafa’yı Kudüs’e halife olarak göndermek ister fakat Mustafa Kandiye’yi talep eder. Feyzî Efendi Kandiye’de şehadet yolunun bulunduğunu eğer bunu kabul ederse gidebileceğini söyler. Kabul edip Kandiye’ye geçerek irşat vazifesine başlayan Mustafa Efendi, ada halkından büyük iltifat görür. Bir zaman sonra hakkında dedikodular

³⁵² Ahmed Muhtar, *İstimdâd ve İntibâh-ı Kalb*, 2-7.

³⁵³ Cemal Kurnaz vd., *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 97.

çıkmaya başlar. Halkı galeyana getiren bir kürsü vaizi, Mustafa Efendi'nin cehrî zikir yaptığını ve Caferî mezhepli olup muhtelif bidatleri yağdığını söyler ve idareden cebren idam kararını alır. İskele Meydanı denilen mevkie getirilen Çıkrıkçı Şeyh Nakşî Mustafa Efendi berdar edilir.³⁵⁴

Hayatı ve vefatı dolayısıyla Hallâc-ı Mansûr'a (ö. 922)³⁵⁵ benzetilen Nakşî Mustafa Efendi'nin elimizde olan tek şiiri Hanyalı Nûrî Osman'ın tahmis ettiği bir gazelidir. Abdullah Aydın ilave edilen mısraları çıkarıp Nakşî'ye ait olan kısmı makalesinde yayımlamıştır.

*“Nûr-i fahr-i âleme bir zerre olmaz âftâb
La'l-i nâbindan numûne gevher-i yektâda tâb*

*Pâyine yüz sürmege müştâk ola arş-ı berîn
Var kıyâs et kimdir ol peygamber-i âlî-cenâb*

*Nûrdan bir tâze sünbûldür siyeh gîsûların
Gamze-i şemşîrine vermiş dilâ âteşden âb*

*Âstân-ı rif'atin dâ'im melekler hıfz eder
Sidreden teşrîfine peyk-i Celîl eyler şitâb*

*Mazhar-ı nûr-i tecellî-i hudâvend-i azîm
Şâhid-i didâr-ı Hak sâhib-hitâb-ı müstetâb*

*Hamdü-lillâh ravza-i pâkin ziyâret edeli
Oldu ey Nakşî derûnum mülküne çok feth-i bâb”³⁵⁶*

³⁵⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 120; Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 53; Kurnaz vd., *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, 47; Şimşek, “Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar ve Tekkeler”, 226.

³⁵⁵ Bkz. Süleyman Uludağ, “Hallâc-ı Mansûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/377-381.

³⁵⁶ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 53.

NÂMÎ

(ö. XIX. YY.)

Nâmî, Girit adasında bulunan Kandiye şehrinde doğmuştur. Biyografi kaynaklarında adına rastlanmayan şair hakkında bilgi veren tek eser Salacıoğlu'nun (ö. XIX. yy.) Nâmî'ye ithafen yazdığı "Nâmîyye" isimli mesnevisidir.³⁵⁷ Nâbî'nin (ö. 1712) Hayriyye'si kıvamında olan 363 beyitlik bu eser, Girit'teki Celvetî şeyhlerinden Salacıoğlu Mustafa'nın oğlu yerine koyduğu dervişi Nâmî'ye tasavvuf yolunun âdâbını, inceliklerini anlatan ve nasihatler içeren bir pendname mahiyetindedir. 24 yaşında Salacıoğlu'na intisap eden Nâmî'nin ne zaman vefat ettiği ve herhangi bir esere sahip olup olmadığı meçhuldür. Hanyalı Nûrî Osman, Nâmî'nin bir gazelini tahmis etmiş, Abdullah Aydın ilave edilen mısraları çıkarıp Nâmî'ye ait olan kısmı makalesinde yayımlamıştır.³⁵⁸

*“Ey gönül gel bâr-ı ışkî gice gündüz hâmil ol
Mekteb-i irfâna gel sen dahi anda kâmil ol*

*Mûtû kable en temûtû emrine kıl inkıyâd
Gel cihâd-ı ekber eyle nefsini sen kâtil ol*

*Câh u mansûbun hevâsından güzer kıl murg-i dil
Âlem-i nâsûtu ko lâhûta var sen vâsil ol*

*Semme vechullâhı isgâ eyledinse ey gönül
Mescid u mey-hânede gûş eyle Hakk'ı sâ'il ol*

*Sarf u nahv u fikhı terk et Hızr'a ulaş Nâmîyâ
Hâsıl et ilm-i hakikat ma'rifetle âmil ol”³⁵⁹*

³⁵⁷ Kurnaz vd., *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, 57.

³⁵⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 121; Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 53-54; Kurnaz vd., *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, 30.

³⁵⁹ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 54.

NAZMÎ

(ö. h.1317 / m.1901)

İsmail Nazmî Bey, 1826 yılında Girit Kandiye’de doğmuştur. Kandiye’nin köklü ailelerinden Rükünoğulları’na mensup olan şair, tahsilini memleketinde tamamlayıp Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca ve Rumca dillerini de iyi derecede öğrenmiştir. Ayşe Melek Hanım’la evlenen Nazmî Bey’in Hasan Fâzıl (Örkün) (ö. 1949) isminde bir oğlu dünyaya gelmiştir. Hasan Fâzıl Bey ise cumhuriyetin ilk yıllarında üniversite hocalığı yapmış ve Çankırı mebusluğunda bulunmuş münevverlerdendir. Tasavvufî yönü de bulunan Nazmî daha 16 yaşında iken Kandiye yakınlarındaki Mağaralıköy Bektâşî Dergâhı kurucusu “Hırka Dede” lakabıyla maruf Mustafa Dede’ye (ö. 1882) intisap etmiştir. Ömrünü doğduğu şehirde tamamlayan İsmail Nazmî Bey Kandiye’de medfundur.³⁶⁰

Kaynaklar basılmamış bir “Divanı”ndan bahsetmesine rağmen herhangi bir izine rastlanmamıştır. Elimizde Ali Emîrî’nin (ö. 1924) “Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası”nda yayımlanmış Nâbî’nin (ö. 1712) bir naatine yaptığı tahmisle³⁶¹ birkaç şiiri bulunmaktadır.

*“Yâ emîre ’l-mü ’minîn yâ hazret-i şâh-ı Necef
Teşne-i lütf u emânım defter-i isyân bekef*

*Şeng-rîz-i âsitânın şeb-çerâğ-ı cân u dil
Dürr-i tâc-ı hüsrevân yanında kıymetsiz hazef*

*El-meded ey dâver-i vâlâ-i mezdetü ’l-yakîn
El-meded ey husrev-i şâhân-ı eslâf u halef*

*El-meded ey hâce-i dîvân u dâd-ı âtifet
El-meded ey kâşif-i esrâr-ı ders-i men aref*

³⁶⁰ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 333; Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 4/405; Şimşek, “Doğu Akdeniz’de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler”, 221; Zeynep Safiye Baki, “Nazmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 03 Nisan 2020).

³⁶¹ Adem Köpür, *Ali Emîri Efendi’nin Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 29.

*Nazmî gerçi reh-güzârın eyledim kuhlü'l-basar
Fânî vü bâkîde kâfidir bana iş bu şeref*³⁶²

NÛRÎ

(ö. h.1230 / m.1815)

Nûrî Osman Efendi, 1757 yılında Girit Hanya'da dünyaya gelmiştir. Dedesi Osman Emin Efendi, babası ise Kolağası Ahmed Bey'dir (ö. 1790). Emetullah, Hamide ve Ahmed Saim isminde üç kardeşi bulunan Nûrî Osman tahsilini memleketinde tamamlayıp sarf, nahiv, mantık gibi pek çok ilmi ikmal etmiş ayrıca Arapça, Farsça ve Rumca'yı da öğrenmiştir. Okul hayatından sonra muhtelif işlerde bulunan Nûrî Efendi, 1800 yılında yeniçeri kâtipliği vazifesine başlamıştır. Celvetî şeyhlerinden Salacıoğlu Mustafa'ya (ö. XIX. yy.) intisap edip hilafet almış bir derviş olan Nûrî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye husûsî bir muhabbet beslemekte ve bunu şiirlerinde de dile getirmektedir. Devrinin münevverleriyle sıkı dostluklar kurup meclisler tertip ederek, bazen Hanya'da bazen de kendisine tımar olarak verilmiş Moros isimli köydeki çiftliğinde ömrünü geçiren Nûrî Osman Efendi 58 yaşında vefat edip Hanya'da defnedilmiştir.³⁶³

Girit'teki Türk kültür varlığının mühim temsilcilerinden ve tanıtıcılarından olan Nûrî Osman hem eserleri hem de hayatlarına dâhil olduğu kişiler münasebetiyle adadaki edebî ve kültürel mirasımıza ayna tutar. O kaleme aldığı tezkiresi sayesinde pek çok şairin kaybolmasının önüne geçmiş, manzum lugatıyla dil öğrenimini kolaylaştırmış ve tertip ettiği divanında ada kültürüne dair mühim bilgileri kaydetmiştir.

Nûrî Osman'ın şimdiye kadar tespit edilmiş Girit'e dair bilgilerin bulunduğu, pek çok şair ve devlet adamı hakkında malumat veren ve nazireler barındıran mürettep *Divan*'ı,³⁶⁴ kendisiyle beraber 20 şairin tanıtıldığı *Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid*

³⁶² Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 4/405.

³⁶³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 4-33; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1668; Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", 290; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/280; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 97; Orhan Kurtoğlu, "Nûrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 05 Nisan 2020); Sevgi, "Giritli Şairler", 47; Şimşek, "Doğu Akdeniz'de Tahrir Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar ve Tekkeler", 230; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1110.

³⁶⁴ Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

tezkiresi,³⁶⁵ Girit'in Osmanlı tarafından fethini ve sonrasını anlatan *Târîh-i Girid* isimli eseri,³⁶⁶ *Tuhfe-i Nûrîyye* ve *Zeyl-i Tuhfe-i Nûrîyye* adlı manzum Rumca-Türkçe sözlüğü³⁶⁷ ve *Tarîku'l-İhtisâr* adında dil öğrenmenin ehemmiyetinden bahseden bir eseri bulunmaktadır.³⁶⁸

*“Bî-dâr olur mu baht-ı diger-gûnumuz bizim
Ashâb-ı Kehf bînisi ma'cûnumuz bizim*

*Divâneyiz ki rûh-i Mesîh ile zindeyiz
Akl ögredir Felâtun'a Mecnûn'umuz bizim*

*Tatar gibi saldı akın ışk-ı dil-rübâ
Kûy-i cenâb-ı dilde seb-i hûnumuz bizim*

*Tenhâ degil kerâmet olursa bize refik
Hüsn-i irâde mu'cize meftûnumuz bizim*

*Bir gelmişiz Girid'de i'câz-ı nazmda
Ehl-i Sitânbul alsa da mazmûnumuz bizim*

*Nûrî Cenâb-ı Hazret-i Mollâ'ya bendeyiz
Sultân-ı Rûm'dur deriz en dûnumuz bizim”³⁶⁹*

NÜZHET

(ö. XX. YY.)

Süleyman Nüzhet Bey, Girit doğumludur. Yakın dönemde yaşamasına rağmen biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi mevcut değildir. Babası Ahmed Bey'in defterdarlık vazifesi dolayısıyla Konya ve Selanik'te bulunan Nüzhet, şiir ve inşada

³⁶⁵ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, nşr. Orhan Kurtoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006).

³⁶⁶ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY205.

³⁶⁷ İBB Atatük Kitaplığı, *Yazma Eserler Koleksiyonu*, No. K 0100 (Erişim 05 Nisan 2020); Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, No. 209/1, 193, 209 (Erişim 05 Nisan 2020); Mısır Milli Kütüphanesi (Kahire), No. Lugat-ı Türkî Talat 39 (Erişim 05 Nisan 2020).

³⁶⁸ Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, No. 209/3.

³⁶⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 805-806.

kabiliyetli bir aydındır. Selanik’te basılan Mütalaa gazetesine ve İzmir’de yayımlanan Muktebes dergisine yazılar yollayan Nüzhet’in nerede ve hangi tarihte vefat ettiği meçhuldür.³⁷⁰

“İbnü’l-Kemal Giritli Süleyman Nüzhet” imzasıyla 1897 yılında Mütalaa gazetesinde “Şühedâmuz, Kanaryaya, Sanadır Ey Gaddâr-ı Ebr-i Seher, Sana! Sana! Sana!, Temennî-i Muhabbet, Tâlî, Tebcil, Tevhid, Şarki” isimli şiirleri ile seri hâlinde devam eden “Emma” hikâyesi ve çeşitli makaleleri yayımlanmıştır.³⁷¹ 1898-1900 yılları arasında ise aynı imzayla Muktebes dergisinde “Hayat, Kısm-ı Ebedî: Gazel, Bir Gazete Okurken, Gazel” isimli şiirleri ile “Rüya ve Gece” adlı mesnevileri kaleme almıştır.³⁷²

“Tahkir kıl beni nice kahr u ezâ ile
Mahveyle cism-i zârımı yüz bin cefâ ile

Öldür beni dakikada bin kere ey melek
Hep mevtî eyle ömrüme bir arzû bir dilek

Leylim ile nehârımı bî-fark kıl bana
Gülmek harâm ola dile her subh u her mesâ

Düşsün bu cân ayaklarının altında senin
Topraklar olsun âh yeri cân ile tenin

Lâkin bütün bu şeyler için ey perî-lîkâ
Allah için bu ahkâra bir bûse kıl atâ”³⁷³

³⁷⁰ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 342; Hatice Harika Nüfusçu, *Muktebes Dergisi Üzerine Bir İnceleme* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 29.

³⁷¹ Ahmet İhsan Kaya, “Mütalaa Gazetesi”, *İnceleme, Fihrist, Seçme Metinler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 60-61.

³⁷² Nüfusçu, *Muktebes Dergisi Üzerine Bir İnceleme*, 29.

³⁷³ Kaya, “Mütalaa Gazetesi”, *İnceleme, Fihrist, Seçme Metinler*, 166.

RÂCİH

(ö. ?)

Râcih Efendi, Girit'te doğmuş ve yaşamış şairlerdendir. İsmi nin geçtiği tek kaynak 1880 yılında Girit'te yayımlanan İntibah gazetesidir. Bu gazetede biyografileri tefrika edilmiş 15 şairden ayrı olarak, adanın kadim şairlerinden olduğu söylenen Râcih'in sadece adı verilmiş, hayatına ve eserlerine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığı zikredilmiştir. Ayrıca Râcih gibi adada neşet etmiş nice şuaranın kayıt altına alınmadan unutulup gittiği üzüntüyle belirtilmiştir.³⁷⁴ Ahmet Sevgi buradaki biyografileri “Giritli Şairler” adıyla makale olarak hazırlamıştır.

RÂCİH

(ö. XIX. YY.)

Salih Râcih Efendi, Girit Kandiye doğumludur. Eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra 1828 yılında Kahire'ye gidip oradaki Bulak Matbaası'nda musahhihlik yapmıştır. Fatin (ö. 1867) Kahire'de bulunduğu zamanlarda Râcih Efendi'yle görüştüğünü, şiirlerini tashih ettirdiğini ve ondan ilmî olarak çok istifade ettiğini söyler. 4-5 sene Mısır'da ikametinden sonra memleketine avdet eden Salih Râcih Efendi, Kandiye'de Arapça ve Farsça dersleri verip Sultan Abdülmecid devri (1839-1861) sonlarında vefat etmiştir. Âlim, fâzıl ve maharetli bir şair olarak vasedilen Râcih'in herhangi bir eser sahibi olduğuna dair bilgi bulunmaz.³⁷⁵

*“Gerçi kim dil târ-ı gîsûsunda yârin bestedir
Kayd-ı zencîr-i gumûmundan cihânın restedir*

*Tîr-i dil-dûz-i nigehe katl-i uşşâk eylemek
Ey kemân-eburû senin çeşmine ol dil-bestedir*

*Gamze-i hûn-rîzine söz yok ve lîkin dem-be-dem
Âfetâ göz degmesin ol çeşm-i mestin hastadır*

³⁷⁴ Sevgi, “Giritli Şairler”, 49.

³⁷⁵ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 143; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 359; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 290; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1338; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/303.

*Gâfil olma ihtirâz it âh-ı âlem-sûzdan
Nâlesi uşşâk-ı zârın arşa dek peyvestedir*

*Çeşm-i lütfunla derûnda ey şâh-ı iklim-i nâz
Âşık-ı işkeste-hâtır bende-i âhestedir*

*Vâdi-i nâ-refte-i fehmîde cevlân idemez
Pâ-yı esb-i hâme-i Râcih benim işkestedir”³⁷⁶*

RAHMÎ

(ö. h.1312 / m.1894)

İbrahim Rahmî Efendi, Kandiye’de dünyaya gelmiştir. Babası Kandiye’li Abdülhamid Efendi’dir. Tahsilini memleketinde tamamlayan Rahmî ayrıca dayısı şair Salih Râcih Efendi’den (ö. XIX. yy.) ve Kandiye’deki diğer hocalardan husûsî dersler almıştır. “İzmir, Edirne, Preveze ve Cidde gibi farklı şehirlerde gümrük memurluğu ve müdürlüklerinde bulunan İbrahim Rahmî Efendi”, İskenderun gümrük müdürlüğü vazifesini yürütürken ömrü son bulmuş ve İskenderun’a bağlı Bilan’da defnedilmiştir.³⁷⁷

Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde nazım ve nesre kabiliyeti olan Rahmî’nin; Musa b. Yusuf’un (ö. 1389) *Vâsûtâtu’s-Sülûk fi Siyâseti’l-Mülûk* adlı siyasetnamesinin tercümesi,³⁷⁸ Gazzâlî’nin (ö. 1111) “Bidâyetü’l-İnsân” eserindeki “Âdâb-ı İnsaniyye” bölümünün *Âdâb-ı İnsan* ismiyle tercümesi,³⁷⁹ Hâlid-i Bağdâdî’nin (ö. 1827) râbîta konulu risalesinin *Terceme-i Risâle-i Râbîta* adıyla çevirisi³⁸⁰ bulunmaktadır.

³⁷⁶ Fatin, *Hâtimetü’l-Eş’âr*, 142.

³⁷⁷ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 336; İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, nşr. İbrahim Baştuğ (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002), 4/1778; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/327; Molla Memet, *Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme*, 102; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/328.

³⁷⁸ Musa b. Yusuf, *Vâsûtâtu’s-Sülûk fi Siyâseti’l-Mülûk*, çev. İbrahim Rahmî (Aydın: Aydın Vilayet Matbaası, 1878); İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 694 (Erişim 07 Nisan 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmud Efendi Bölümü*, No. 4921; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, No. A 5476 (Erişim 07 Nisan 2020).

³⁷⁹ Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. 664 (Erişim 07 Nisan 2020).

³⁸⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, *M. Arif - M. Murat Bölümü*, No. 158.

Kaynaklarda Hafız-ı Şirâzî'nin (ö. 1390?) divanını “Ferâ'idü'l-Fevâ'id” adıyla şerh ettiği ve gayr-ı matbu olduğu zikredilmesine rağmen bir kaydına ulaşamamıştır.³⁸¹

*“Dil âşinâ-yı sırr-ı hüviyyet degil midir
Mücellâ-yı lem'a-i ehadiyyet degil midir*

*Dil vâkıf-ı rümûz-ı hikem olsa çok degil
Üstâd-ı nüktedân-ı hakikat degil midir*

*Rencide etme kalbini zinhâr kimsenin
Kesr-i kulûb mûcib-i nekbet degil midir*

*Tâ-key-hevâ-yı nefis ile şeytâna ittibâ
Bu hâletin nihâyeti cinnet degil midir*

*Bir nîm nigâhı mülket-i dil pâdişâhının
Rahmî medâr-ı feyz ü saâdet degil midir”³⁸²*

RÂMİZ

(ö. XIX. YY.)

Râmiz Efendi, Girit doğumludur. Herhangi bir kaynakta adına rastlanmayan şairin varlığını haber veren tek vesika Divan'ıdır. Bu esere göre Râmiz, Girit Kâdirî şeyhlerinden Hüseyin Kâmî Baba'ya müntesip bir derviştir. Nerede ve hangi tarihte vefat ettiği kesin olarak bilinmeyen şairin eserini 1292/1875 yılında tamamladığını söylemesinden hareketle XIX. asrın son çeyreğinde henüz hayatta olduğunu söylemek mümkündür.³⁸³ Tasavvufî mahiyette, büyük sufilere düzülmüş methiyeler barındıran ve 66 varaktan oluşan *Divan*'ı Millet Kütüphanesi'ndedir.³⁸⁴

*“Aşkın yolına girdim yâ hazret-i Mevlânâ
Gönlümi sana virdim yâ hazret-i Mevlânâ*

³⁸¹ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/1780; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/327.

³⁸² Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/327.

³⁸³ Avcı“Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 339; Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*, 144.

³⁸⁴ Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. 163 (Erişim 08 Nisan 2020).

*Lütfunla beni şâd it gamdan yitiş âzâd it
Bu bendeni irşâd it yâ hazret-i Mevlânâ*

*Nefsim olup emmâre itdi beni âvâre
Eyle bana bir çâre yâ hazret-i Mevlânâ*

*Bu derdi kolay sandım hicrâna düşüp yandım
Vahdet demini andım yâ hazret-i Mevlânâ*

*Ey lütfu olan sultân eyle kerem ü ihsân
Râmiz kuluna her ân yâ hazret-i Mevlânâ”³⁸⁵*

RÂŞİD

(ö. h.1336 / m. 1918)

Ali Râşid Efendi, 1858 yılında Girit’in Kandiye şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Giritlizâde İsmail Efendi’dir. Eğitimini memleketinde tamamlayan Râşid, husûsî hocalardan Buharî, Dürer, Mülteka, aruz, me’anî, beyan, coğrafya, hendese ve logaritma gibi dersler de okumuştur. Gençliğinde ticaretle uğraşan Râşid Efendi, 1872 tarihinde Kandiye Hukuk Mahkemesi kâtipliğine başlamış daha sonra da Ticaret Mahkemesi ve Meclis-i Umumî azalıklarında bulunmuştur. 1882’de Kastamonu, 1883 yılında ise Trabzon mektubî kalemi mümeyyizliği ve vilayet gazetesi muharrirliğine tayin edilmiştir. 1900 senesinde Konya valiliğine getirilen Avlonyalı Ferit Paşa (ö. 1914) Kandiye’de bulunduğu esnada tanıdığı ve himayesini eksik etmediği Ali Râşid’i mektupçuluk vazifesiyle yanına almış ve Cemiyet-i Rusûme azalığına dâhil etmiştir. Meşrutiyetle beraber bu kurum kaldırınca bir müddet boşta kalan Râşid, 1908’de Teke, 1911’de Çanakkale mutasarrıflığına atanmıştır. 1913 yılında haksız yere görevinden azledilince Büyükçekmece’deki evine çekilerek münzevi hayat sürmeye başlamıştır. Birinci rütbe Mecîdî ve ikinci rütbe Osmânî nişanlarına sahip Ali Râşid Efendi felç sonucu vefat edip Büyükçekmece kabristanlığına defnedilmiştir.³⁸⁶

³⁸⁵ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 339.

³⁸⁶ İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/1814; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/335; Sevgi, “Giritli Şairler”, 50.

Şiirinden ziyade mensur eserleriyle tanınmış Ali Raşid Efendi'nin 19 bentten oluşan *Terkib-i Bend*'i,³⁸⁷ Arapça hikmetli sözleri toplayıp şerh ettiği *Numûne-i Hikmet* kitabı,³⁸⁸ İmam Şârânî'nin hicrî IX. ve X. asırlarda Mısır'da yetişmiş âlim ve ârifleri tanıttığı “Levâkihu'l-Envâri'l-Kudsiyye fî Menâkibi'l-Ulemâ ve's-Sûfiyye” isimli eserinin *Safâü'l-Kulûb* adıyla tercümesi³⁸⁹ ile h.1305 / m.1888 ve h.1309 / m.1892 yıllarına ait *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon*'u tertib etmiştir.³⁹⁰ Ayrıca İntibah gazetesinde yayımlanmış “Girid” redifli uzunca bir şiiri de bulunmaktadır.³⁹¹

*“Mihri pertev-sâz-ı feyz-i âsumânîdir Girid
Şâh-beyt-i matla'-ı seb'a'l-mesânîdir Girid*

*Meryem-âsâ yan gelüp yaslandı deryâ üstüne
Akdeniz'de şübhesiz hırzu'l-emânîdir Girid*

*Dagları eflâke ser çekmiş durur Tûbâ gibi
Cennetin sûret-nümâ-yı hâl u şânıdır Girid*

*Bir güzel mevki'de düşmüş nokta-i vaz'ıyyeti
Şark u garbın bâg-ı rıdvân-ı zamânıdır Girid*

*Hıfz ider dâ'im nigâh-ı i'tinâ-yı kudreti
Hazret-i Hakk'ın bize bir armaganıdır Girid*

*Öyle dil-berdir ki mislin görmemiş çeşm-i şuhûd
Âlemin şâh-ı şehîm-i hüsn-i ânıdır Girid*

*Emr ü fermânına vakf-ı cevher-i cân eyleriz
Gayret-i milliyyenin zarf-ı mekânıdır Girid*

³⁸⁷ Ali Râşid, *Terkib-i Bend* (Hanya: Mekâtib-i İslamiye Matbaası, 1881); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 888 (Erişim 08 Nisan 2020); Mehmet Altunmeral, “Kandıyeli Ali Râşid Efendi ve Terkîb-i Bendi”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017), 55-75.

³⁸⁸ Ali Râşid, *Numûne-i Hikmet* (İstanbul: Hikmet Matbaası, 1913); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 1948 (Erişim 08 Nisan 2020).

³⁸⁹ Ali Râşid, *Safâü'l-Kulûb* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1891); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 2229 (08 Nisan 2020).

³⁹⁰ İBB Atatürk Kitaplığı, No. SLN 31/13, SLN 31/14 (Erişim 08 Nisan 2020).

³⁹¹ Sevgi, “Giritli Şairler”, 50-51.

*En ufak bir taşını bin yere tercih eylemem
Bî-baha gevherlerin kân-ı kühânıdır Girid*

*Bende-i ednâsı olmak devleti besdir bana
Râşid'in kehfü'l-emâni cism ü cânıdır Girid*³⁹²

RESMÎ

(ö. h.1197 / m.1783)

Ahmed Resmî Efendi, 1700 yılında Girit Resmo'da doğmuştur. Babasının adı İbrahim'dir. İlk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra tahsilini devam ettirmek üzere 1733 senesinde İstanbul'a taşınan Resmî, 1738 tarihinde Tavukçubaşı Damadı olarak bilinen Reisülküttab Mustafa Efendi'nin (ö. 1749) kızıyla evlenmiştir. Bursa mukataacılığı ile devlet hizmetlerine dâhil olan Resmî Efendi, 1746'da yeni kurulan Selanik Baruthanesi sonra İstanbul Baruthanesi ve 1751 senesinde tekrar Selanik Baruthanesi nâzırlığına atanmıştır. 1757 yılında Avusturya ve 1763'te Prusya sefirliği yapıp, 1774'te Rusya Harbi'nde murahhas-ı evvel sıfatıyla görevlendirilmiştir. 1775 tarihinde İstanbul'a dönen Ahmed Resmî Efendi, Osmanlı'ya ağır şartlar yükleyen Küçük Kaynarca Antlaşması'na imza attığı için devlet ve halk nezdinde itibarı azalmıştır. 1782 senesinde süvari mukabeleciliği ve ruznamçecilik vazifelerinde bulunup kısa müddet sonra da İstanbul Üsküdar'da vefat eden şair Karacaahmet mezarlığında medfundur.³⁹³

Muhtelif görev ve mevkilerde hizmetler vermiş, dirayetli bir devlet adamı, iyi bir kâtip ve güçlü bir şair olarak tavsif edilen Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin *Sefâretnâmeleri*,³⁹⁴ darüssaade ağalarının biyografilerini ihtiva eden *Hâmiletü'l-*

³⁹² Şiirin tamamı için bkz. Sevgi, "Giritli Şairler", 50-51.

³⁹³ Bekir Kütükoğlu, "Ahmed Resmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/121-122; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 380; Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", 280; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1376; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/123; Râmiz, *Âdâb-ı Zurâfâ*, 124; Silâhdârzâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Silâhdârzâde*, nşr. Furkan Öztürk (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 127; Şefkat-i Bağdadî, *Tezkire-i Şu'arâ*, nşr. Filiz Kılıç (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 140; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/335

³⁹⁴ Ahmed Resmî, *Sefâretnâme-i Ahmed Resmî* (İstanbul: EbuZZiya Matbaası, 1885); Safinaz Birbenli, *Ahmed Resmî Efendi ve Sefâretnâmeleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

Küberâ'sı,³⁹⁵ reisülküttabların biyografilerini içeren *Hadîkatü'r-Rü'esâ'sı*,³⁹⁶ Küçük Kaynarca Antlaşmasını ve sefirlik hikâyelerini anlatan *Hülâsatü'l-İtibar*'ı,³⁹⁷ kayınbiraderi Aşir Efendi (ö. 1804) için hazırladığı 203 beyitlik Arapça, Farsça ve Türkçe *Nazm-ı Giridî* adındaki manzum sözlüğü,³⁹⁸ 1769'da Sadrazam İvazzâde Halil Paşa'ya (ö. 1776) ve 1772'de Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya (ö. 1774) sunduğu *Lâyihâ'sı*,³⁹⁹ *Makâle-i Ahmed Efendi* adlı risalesi,⁴⁰⁰ atlara dair Arapça, Farsça ve Türkçe beyit, deyim ve darb-ı meselleri tertip ettiği *El-İstinas bi-Ahvâli'l-Afrâs* adlı kitabı,⁴⁰¹ *Coğrafya-i Cedîd* tercümesi⁴⁰² ve kayınpederi Mustafa Efendi'nin yaptığı mektuplaşmaları derlediği *Mecmu'atü'r-Resâil*'i⁴⁰³ bulunmaktadır. Ayrıca Osmanlı Müellifleri'nde Muhammed el-Muradî'nin "Silkü'd-Dürer" isimli eserindeki Arap atasözlerini topladığı "Zülâliyye" isimli eseri ve "Pend-i Attâr" tercümesi olduğu söylenmesine rağmen bir kaydına ulaşılamamıştır.⁴⁰⁴

*"Sabâ gîsûlarından gülşene anber getirmiştir
Lebinden rekb-i Şâmî piste vü şekker getirmiştir*

*Melâhat mülkünün sultânısın âşûb-i âlemsin
Seni cânâ felek kıyruklu bir ahter getirmiştir*

- ³⁹⁵ Ahmed Resmî, *Hâmiletü'l-Küberâ*, nşr. Ahmet Nezihî Turan (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000).
- ³⁹⁶ Ahmed Resmî, *Hadîkatü'r-Rü'esâ* (İstanbul: Takvimhâne-i Amire Matbaası, 1853), (Bu eser Süleyman Faik'in "Sefinetü'r-Rü'esâ" zeyliyle birlikte sehven "Halifetü'r-Rü'esâ" adıyla basılmıştır); Süleymaniye Kütüphanesi, *Aşir Efendi, Bölümü*, No. 256, *Esad Efendi Bölümü*, No. 3378 ve 2296, *Halet Efendi Bölümü*, No. 597, *Laleli Bölümü*, No. 2092, *Reisülküttab Bölümü*, No. 639, *Zühtü Bey Bölümü*, No. 461; Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. 719, 720; Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 2006; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, *Revan Köşkü Bölümü*, No. 1455, *Yeniler Bölümü*, No. 4041.
- ³⁹⁷ Ahmed Resmî, *Hülâsatü'l-İtibar* (İstanbul: Mühendisyan Matbaası, 1869); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 1244/04 (Erişim 09 Nisan 2020); Atıf Efendi Kütüphanesi, No. 1881, 484; Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. 258, 259, 260; Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 1946, 5626/6.
- ³⁹⁸ Hasan Kaya, "Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî Adlı Manzum Sözlüğü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (2017), 119-142.
- ³⁹⁹ İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 342 (Erişim 09 Nisan 2020); İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 3340/05, TY 237, 355; Fransa Milli Kütüphanesi, No. Schefer (09 Nisan 2020).
- ⁴⁰⁰ Mısır Hidiv Kütüphanesi (Kahire), *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. 9133/1 (Erişim 09 Nisan 2020).
- ⁴⁰¹ Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, No. 548 (Erişim 09 Nisan 2020).
- ⁴⁰² Cengiz Orhonlu, "Ahmed Resmî Efendi'nin Eflâk Coğrafyası", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 4-5 (1975-76), 1-14; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 10339; Millet Kütüphanesi, No. Yz. A 6677/1; Süleymaniye Kütüphanesi, *Hüsrev Paşa Bölümü*, No. 268, 269.
- ⁴⁰³ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 3583.
- ⁴⁰⁴ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/124.

*Donanmış çâr-sû sünbül-i zâr u gonca-femlerle
Sitanbul'a bu yıl leylek meger dil-ber getirmiştir*

*Bi-hamdillâh rakîbin sıkletinden bâkimiz yokdur
Beşâret-nâme-i yârı kebûterler getirmiştir*

*Hatın mâyu kederdir sevdiğim mir'at-ı ruhsâra
Kırılısın elleri teklîf ile berber getirmiştir*

*Tabî'at dest-yârî-i kalemle Resmîyâ gûyâ
Huzûr-i izzete şeş-hâne bir cevher getirmiştir”⁴⁰⁵*

RESMÎ

(ö. h.1204 / m.1789)

Resmî Ali Efendi, Girit Resmo doğumludur. “Resmî Ali Baba”, “Ali Resmî-i Giridî” ve “Resmî Baba el-Giridî el-Bektâşî” isimleriyle de anılan şair, tezkirelere kaydedilmediği gibi hayatı hakkında da geniş bilgi mevcut değildir. Gezgin bir derviş olan Resmî Girit'te doğmasına rağmen Anadolu'nun muhtelif yerlerini dolaşmış ve günümüzde Yunanistan'ın Evros ili sınırlarında bulunan Seyyid Ali Sultan Dergâhı'na intisap edip, Sırrî Ali Baba'dan hilafet almıştır. İstanbul'da ömrünü tamamlayan Resmî Ali Baba, Fatih Davutpaşa mahallesindeki Örük / Erdik Baba Tekkesi'nde medfundur.⁴⁰⁶

Klasik edebiyat geleneğine vâkıf, Arapça ve Farsçayı iyi bilen Resmî'nin, tasavvufi, husûsen Bektâşîliğe dair unsurları barındıran sade ve akıcı bir üslupla yazılmış nutukları, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, On iki İmam, Hacı Bektâş-ı Veli ve Seyyid Ali Sultan gibi din ve tarikat ulularına düzdüğü methiyeleri ve varlık görüşünü ifade eden “Devriyye”sinden⁴⁰⁷ oluşan *Divan*'ı,⁴⁰⁸ *Şiir Mecmuası*,⁴⁰⁹ vahdet-i vücud nazariyesinin

⁴⁰⁵ Şefkat, *Tezkire-i Şu'arâ*, 140.

⁴⁰⁶ A. Yılmaz Soyger, “18-19. Yüzyıllarda Kızıldeli Bektâşî Ocağı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi* 53 (2010), 345-364; Fahri Maden, *Girit Bektâşîleri* (Ankara: La Kitap Yayınları, 2017), 46; Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 187; Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 4/261; Saime Arslan, *Giritli Ali Baba ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 1-5; Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*, 85; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/336.

⁴⁰⁷ Devir nazariyesi için bkz. Bilal Kemikli, *Dost İlınden Gelen Ses* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004), 43.

hâkim olduğu *Uyûnu'l-Hidâye*'si,⁴¹⁰ *Melce-i Âl-i Âbâ* risalesi⁴¹¹ ve *Risâle fi Bektâşîyye*⁴¹² isimli eseri bulunmaktadır.

*“Nâm-ı dervîş oldu çün beş harf ile yâd
Gûş kıl tâ vasf edem bir bir nedir bundan murâd*

*Dâl derd ehli olub cismi za'îf ü rûyu zerd
Bagrı taşlı gözleri yaşlı dahî sâfi-nihâd*

*Râ riyâdan ictinâb ede be-gâyet cehd edib
Kim riyâdan hâsıl olur âleme cümle fesâd*

*Vâv vedâ-i akrabâ vü dostân edip hemân
Hak'dan özge kılma kimseye hergîz i'timâd*

*Şin şükür ile ne kim Hak'dan ererse hayr u şer
Kimseye kılma şikâyet emrine kıl inkıyâd*

*Harf-i mermûzât-ı dervîş ey Resmî iş budur
Sabr eden bu beş hisâle oldu ehl-i ictihâd”*⁴¹³

SALACIOĞLU

(ö. XIX YY.)

Salacioğlu Mustafa Efendi, Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. Babası Halvetiyye tariki mensuplarından Şeyh Ahmed Efendi'dir (ö. 1756). Küçük yaşta babasını kaybeden

⁴⁰⁸ Saime Arslan, *Giritli Ali Baba ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

⁴⁰⁹ İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, No. 17.

⁴¹⁰ İBB Atatürk Kitaplığı, No. 144, 404, 1266/2, 0.27/18, 0.29; Mevlana Müzesi Kütüphanesi, No. 1666; Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. Şeriyye 893, 894; Milli Kütüphane, *Yazma Eserler Bölümü*, No. 801, A 467/1, A 782/1, A 2242, A 3373, A 3890/1, A 3629/2, A 4036, A 4396/1, A 4366, A 7916/1; Süleymaniye Kütüphanesi, *Ali Nihat Tarlan Bölümü*, No. 141, *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 2355; Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, *Nadir ve Yazmalar Bölümü*, No. 92 (Erişim 12 Nisan 2020).

⁴¹¹ Milli Kütüphane, *Yazma Eserler Bölümü*, No. A 7446 (Erişim 12 Nisan 2020).

⁴¹² Milli Kütüphane, *Yazma Eserler Bölümü*, No. A 758/2; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. H. 375; Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. 938/8 (Erişim 12 Nisan 2020).

⁴¹³ Arslan, *Giritli Ali Baba ve Divanı*, 148.

Mustafa Efendi amcasının himayesinde yetişip tahsilini tamamlamıştır. Coşkun mizaca sahip olan Salacıoğlu, Girit'te tutunamayıp muhtelif yerleri gezmiş, nihayetinde yolu İstanbul'a düşerek Üsküdar'da Celvetî şeyhlerinden Hâşim Baba'ya (ö. 1782) intisap etmiştir. Seyr u sülûkunu burada tamamlayıp hilafet alarak tekrar Girit'e dönmüştür. Maddî sıkıntılar çekip bazen de anlaşılammaktan dem vuran Mustafa Efendi, Girit'te uyandırdığı dergâhta nice talebeler yetiştirmiştir. Hanyalı Nûrî Osman (ö. 1815) ve Abdüllatif Efendi Salacıoğlu'nun hilafet verdiği önde gelen dervişlerindendir. Salacıoğlu Mustafa Efendi'nin tam vefat tarihi bilinmeyip, divanında bulunan 1825 yılını gösterir tarih mısraından hareketle bu seneden sonra göçtüğünü söylemek mümkündür.⁴¹⁴

Yunus Emre (ö. 1320?), Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694), Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1738) gibi büyük sufi şairlerin yolunu izleyen ve onların üslubunda şiirler söyleyen Salacıoğlu'nun, devriyeler, nazireler, tarihler, adanın dönemsel yapısına dair bilgiler barındıran, sade ve lirik şiirlerinden oluşan *Divan*'ı,⁴¹⁵ Çıkrıkçı Şeyh Nakşî Mustafa Efendi'nin (ö. 1757) şehit edilmesini anlatan 157 beyitlik *Der Beyân-ı Şehâdet-i Nakşî Şeyh Mustafa* mesnevisi⁴¹⁶ ve oğlu yerine koyduğu Nâmî (ö. XIX. yy.) isimli dervişine ithafen yazdığı, tasavvuf yolunun âdâbını, inceliklerini anlatan ve nasihatler içeren pendname mahiyetinde 363 beyitlik *Nâmîyye* adlı mesnevisi⁴¹⁷ bulunmaktadır.

*“Girîdî Hanyavîyem men Salacıoğlu'dur nâmım
Seyâhat ehliyem bir yerde yok temkîn u ârâmım*

*Vücûdum Ka'be'sine bir erin avniyle yol buldum
Egerçi hacc-ı beyt etdim velî eskitdim ihrâmım*

*Şarâb-ı vahdetin yek cür'asın nûş eyledim bir dem
İçince mest olup hâlâ o keyfîyetle sersâmım*

⁴¹⁴ Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, 285; Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 47; Sevgi, “Giritli Şairler”, 36; Şimşek, “Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar ve Tekkeler”, 228; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/964.

⁴¹⁵ Salacıoğlu Mustafa, *Divan*, nşr. Cemal Kurnaz vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000).

⁴¹⁶ Cemal Kurnaz vd., *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 97.

⁴¹⁷ Kurnaz vd., *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, 57.

*Kurulmuş bezm-i aşk câm-ı muhabbet devr eder bir bir
Demem gel iç bu demdem sûfi yokdur sana ibrâmım*

*Ne tâ'at ne ibâdet kaldı oldum kâfir-i mutlak
O dostum aşkı yagma kıldı zühdüm dînîm îmânım*

*Safâlar vaktidir arz-ı cemâl etdim dem-i nev-rûz
Bi-hamdillâh erişdi izzet ü rif'atle bayrâmım”⁴¹⁸*

SIRRÎ

(ö. h.1313 / m.1895)

Selim Sırrî Paşa, 1844 yılında Girit Kandiye’de doğmuştur. Babası Helvacızâde Salih Tosun Efendi’dir. Tahsiline doğduğu şehirde başlayan Sırrî, Kandiye ulemasından Cevrî Efendi’den de husûsî dersler almıştır. Mezuniyetini müteakip 1860 senesinde evkaf kâtipliği vazifesiyle Hanya’ya geçen Sırrî, kısa bir süre sonra İstanbul’a taşınmıştır. Meclis kâtibi olarak Yenişehir Feneri’ne tayin edilip, bilahare Yanya Valisi Edhem Paşa’nın (ö. 1893) özel kalemlliğini yapmıştır. 1867’de Yanya vilayeti mektupçu yardımcılığında bulunan Sırrî, hizmetlerindeki başarısı ve İstanbul’a dönen Edhem Paşa’nın İzmir Valisi Hekim İsmail Paşa’ya (ö. 1880) tavsiyesi üzerine Aydın vilayet mektupçu yardımcılığına getirilmiştir. İsmail Paşa’nın muhabbetini kazanan Selim Sırrî, Paşa’nın kızı şair ve musikişinas Leyla (Saz) Hanım’la⁴¹⁹ (ö. 1936) evlenmiş ve Yusuf Râzî (Bel), Vedat (Tek), Nezihe (Beler) ve Feride (Aynî) isimlerinde dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Kızı Feride Hanım ise yakın dönem bürokrat ve münevverlerinden Mehmet Ali Aynî⁴²⁰ (ö. 1945) ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan sonra devlet kademelerinde hızlıca yükselmeye başlayan Sırrî, Prizren ve Tuna mektupçuluğu, Rumeli beylerbeyi payesiyle İzvornik, Vidin ve Karesi mutasarrıflıklarına atanmıştır. 1879 yılında Trabzon valiliğine başlayan Sırrî Paşa, müteakiben Kastamonu, Trabzon, Ankara, Sivas, Diyarbakır ve Bağdat valiliklerinde bulunmuştur. Bağdat valiliği döneminde, Gazi Osman Paşa (ö. 1900) Sırrî’yi Vidin mutasarrıfı iken gösterdiği hizmet ve

⁴¹⁸ Salacıoğlu, *Divan*, 180.

⁴¹⁹ Bkz. Nuri Özcan, “Leylâ Hanım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/157-158.

⁴²⁰ Bkz. İsmail Acar, “Aynî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 9/273-275.

yararlılıklardan dolayı padişaha takdim etmiş ve Selim Sırrî vezirlik rütbesiyle ödüllendirilmiştir. İkinci defa bulunduğu Diyarbakır valiliği görevinde rahatsızlanan Selim Sırrî Paşa, tedavi için geldiği İstanbul'da şifa bulamayıp vefat etmiştir. Kabri II. Mahmut Türbesi haziresindedir.⁴²¹

Tedbirli, gayretli, gittiği yerlere hizmetler götürmüş, ilim ve fazilet sahibi, şiir ve inşası makbul, Rik'a hatta mahir, titiz ve sert mizaçlı biri olarak tavsif edilen⁴²² Selim Sırrî Paşa aynı zamanda velut bir müelliftir. Nazımdan ziyade nesir eserleri bulunan Sırrî'nin, Taftazânî'nin (ö. 1390) "Şerh-i Akâid" adlı eserinin tercümesi olan *Şerh-i Akâid Tercümesi*,⁴²³ "Şerh-i Akâid Tercümesi"nin bazı bölümlerini kısaltıp şerh ettiği *Nakdû'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm*'ı,⁴²⁴ mahşer günü Allah'ın görülüp görülemeyeceğine dair kelimeler âlimleri ve Mutezile'nin görüşlerini derlediği *Ru'yet-i Bârî* risalesi,⁴²⁵ fıkıh, kelimeler ve tarih bahislerini barındıran *Arâû'l-Milel*'i,⁴²⁶ teslis inancının geçersizliği ve İncillerin tahrif edilmiş olduğunu anlatan *Nürü'l-Hüdâ li-men İhtedâ*'sı,⁴²⁷ İbn Kemâl'in (ö. 1534) "Galatâtü'l-Âvâm" risalesine yaptığı eklerle oluşturduğu *Galatât*'ı,⁴²⁸ ruhun keyfiyetine dair *Rûh* isimli kitabı,⁴²⁹ tefsir ilmini ve müfessirde bulunması gereken

⁴²¹ Ahmet Köksal, *Giritli Sırrî Paşa* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013); Cemal Kurnaz, "Giritli Sırrî Paşa, Hayatı, Eserleri, Şiirleri", *İlmî Araştırmalar* 9 (2000), 133-160; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/2189; Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", 283; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1507; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/368; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/424.

⁴²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1508.

⁴²³ Sırrî Paşa, *Şerh-i Akâid Tercümesi* (Ruşçuk: Vilayet Matbaası, 1875); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 113/01, 113/02, 113/03, 113/04, 113/05, 113/06, 113/07, 113/09 (Erişim 17 Nisan 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Celal Ökten Bölümü*, No. 55; *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 1251; *Kadızaade Burhan Bölümü*, No. 88.

⁴²⁴ Sırrî Paşa, *Nakdû'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm* (İstanbul: Ebuşziya Matbaası, 1884); Sırrî Paşa, *Nakdû'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm (İlm-i Kelâmın Özü)*, nşr. Kazım Albayrak (İstanbul: Tahkim Yayınevi, 1987); Selim Özarlan, "Sırrî Giridî ve Nakdû'l-Kelâm'ı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 237-264.

⁴²⁵ Sırrî Paşa, *Ru'yet-i Bârî (Ru'yetullah'a Dâir Risâle)* (Ruşçuk: Vilayet Matbaası, 1876); Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, *Hüdâi Efendi Bölümü*, No. 929; İBB Atatürk Kitaplığı, No. SEL 604/01 (Erişim 17 Nisan 2020).

⁴²⁶ Sırrî Paşa, *Arâû'l-Milel* (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1885); Murat Önder, *Giritli Sırrî Paşa, Arâû'l-Milel Adlı Eseri ve Mezhepler Tarihindeki Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

⁴²⁷ Sırrî Paşa, *Nürü'l-Hüdâ Li-men İhtedâ* (Diyarbakır: Vilayet Matbaası, 1892); İBB Atatürk Kitaplığı, No. SEL 604/02 (Erişim 17 Nisan 2020).

⁴²⁸ Sırrî Paşa, *Galatât* (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1887); İnci Şengül, *Sırrî Paşa'nın Galatât Adlı Eseriyle İbn-i Kemâl'in Galatâtü'l-Âvâm Adlı Eserinin Tercümesinin Anlamsal Bakımdan Karşılaştırılması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴²⁹ Sırrî Paşa, *Ruh* (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1887); Mustafa Ertaş, *Sırrî Giridî'nin Ruh Risalesinin Tahlili* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

nitelikleri anlatan *Tabâkat ve Âdâb-ı Müfessirîn*'i,⁴³⁰ Fahreddin Râzî'nin (ö. 1210) tefsirinin tercümesi sayılabilecek *Sırr-ı Kur'an*'i,⁴³¹ Yusuf suresinin tefsiri olan ve çeşitli beyitlerle süslenmiş *Ahsenü'l-Kasâs*'i,⁴³² "Ahsenü'l-Kasâs" kitabının muhtasar hâli olan *Sırr-ı Tenzil*'i,⁴³³ Furkan suresinin tefsiri olan *Sırr-ı Furkan*'i,⁴³⁴ İnsan suresinin tefsiri olan *Sırr-ı İnsan*'i,⁴³⁵ Meryem suresinin tefsiri olan *Sırr-ı Meryem*'i,⁴³⁶ valiliği sırasında resmî ve şahsî yazışmalarını ihtiva eden *Mektûbât*'i⁴³⁷ ve *Mi'yârü'l-Makâl* adlı mantık kitabı⁴³⁸ bulunmaktadır.⁴³⁹ Ayrıca Son Asır Türk Şairleri ve Osmanlı Müellifleri'nde "Divançe-i Sırrî", "Lek Dukakin", "Numûne-i Adâlet" ve "Sırr-ı İstivâ" isimli eserleri⁴⁴⁰ ile İntibah gazetesinde "Giritli Şairler" adıyla biyografik bir çalışma hazırladığından bahsedilmesine karşın bir izine rastlanmamıştır.⁴⁴¹

*“Zalimlere mehl olmasa matlûb-i ilâhî
Bir demde yıkar âlemi mazlumların âhı*

*Zâhirde nihân cân gibi cânânımız ammâ
A'yân-ı mazâhirde ayân vechi kemâhî*

⁴³⁰ Sırrî Paşa, *Tabâkat ve Âdâb-ı Müfessirîn* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1894); Burhan Çonkor, "Sırrî Paşa'nın Tefsir Yöntemi ve Tabâkat ve Âdâb-ı Müfessirîn Adlı Risalesinin Metni", *Route Educational and Social Science Journal* 5/1 (2018), 1116-1133.

⁴³¹ Sırrî Paşa, *Sırr-ı Kur'an* (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1884); Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, *Hüdai Efendi Bölümü*, No. 88; İBB Atatürk Kitaplığı, No. YRY 130/01, 130/02 (Erişim 17 Nisan 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 183, 184; *İzmirli İsmail Hakkı Bölümü*, No. 169; *Tırnovalı Bölümü*, No. 275.

⁴³² Sırrî Paşa, *Ahsenü'l-Kasâs* (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1892); Sırrî Paşa, *Ahsenü'l-Kasâs (Yusuf Suresinin Güzellikleri)*, nşr. Tahir Galip Seratlı (İstanbul: Selis Yayınları, 2013); İsmail Kılıç, *Giritli Sırrî Paşa'nın Ahsenü'l-Kasâs İsimli Eseri ve Tefsir İlmindeki Yeri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000).

⁴³³ Sırrî Paşa, *Sırr-ı Tenzil* (Diyarbakır: Vilayet Matbaası, 1893); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 863/01, 863/02 (Erişim 17 Nisan 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Hasip Efendi Bölümü*, No. 16.

⁴³⁴ Sırrî Paşa, *Sırr-ı Furkan* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1894); Ömer Faruk Akyel, *Giritli Sırrî Paşa'nın Tefsir Yöntemi ve Sırr-ı Furkan Adlı Eseri* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁴³⁵ Sırrî Paşa, *Sırr-ı İnsan* (İstanbul, 1895); Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, *Hüdai Efendi Bölümü*, No. 130; Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 297.

⁴³⁶ Sırrî Paşa, *Sırr-ı Meryem* (Diyarbakır: Vilayet Matbaası, 1893); İBB Atatürk Kitaplığı, No. 610 (Erişim 17 Nisan 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmut Efendi Bölümü*, No. 298.

⁴³⁷ Sırrî Paşa, *Mektûbât-ı Sırrî Paşa'nın Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

⁴³⁸ Sırrî Paşa, *Mi'yârü'l-Makâl* (İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1885); Elif Özel, *Giritli Sırrî Paşa'nın Türk Düşüncesine Katkıları Mi'yârü'l-Makâl Adlı Eserinin Tercümesi ve Mantık Anlayışı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

⁴³⁹ Eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Köksal, *Giritli Sırrî Paşa*, 299.

⁴⁴⁰ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/2191; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/368.

⁴⁴¹ Sevgi, "Giritli Şairler", 35.

*Ser-tâ-be-kadem nûr-i mücessemsin efendim
Teşbih edemem gün yüzüne gökdeki mâhı*

*Lâzım değil âşıklarına hatt-ı hümayûn
Kâfi bize cân vermege bir emr-i şifâhî*

*Câma biricik la'l-i nemek-rîzi dokunsa
Mey içmenin olmaz idi vallâhi günâhı*

*Her bir gazelim böyle nev-üslûb olamazdı
Evsâfın eger olmasa gayr-i mütenâhî*

*Mecnûn gibi lâ-kayd olur erbâb-ı muhabbet
Âkilleredir Sırrî o emr ile nevâhî"⁴⁴²*

ŞEFİK

(ö. h.1288 / m.1871)

Mehmed Şefik Efendi, Girit'in Hanya şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası kendisi gibi şair Hanyalı İbrahim Hıfzî Efendi'dir (ö. 1798).⁴⁴³ Hanya Mevlevihânesi kurucusu Süleyman Şemsî Dede'ye (ö. 1886) müntesip Mevlevî dervişi olan Şefik Efendi, münzevi bir hayat sürüp, ömrünü Hanya'yı ziyarete gelmiş misafirlere ikram ve yardım ederek, başta Mesnevî olmak üzere sufi şairlerin manzume ve eserlerini okuyarak geçirmiş ve Hanya'da vefat etmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴² Kurnaz, "Giritli Sırrı Paşa, Hayatı, Eserleri, Şiirleri", 148.

⁴⁴³ Karamanoğlu, *Hanyalı Hafız İbrahim-Lugat-i Erbaa (Arapça-Farsça-Yunanca-Türkçe Manzum Sözlük)*, 18.

⁴⁴⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, nşr. Ayşegül Celepoğlu (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2013), 5/2234; İsmail Kara, *Hanya / Girit Mevlevihanesi*, 27; Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi* (İstanbul: Ahter Matbaası, 1876), 4; Sevgi, "Giritli Şairler", 48; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/492.

Mehmed Şefik Efendi'nin bilinen tek eseri, tasavvufî unsurları ve Mevlânâ'ya düzülmüş methiyeleri barındıran *Divançe*'sidir.⁴⁴⁵ *Divançe*'nin başında Şeyh Şemsî Efendi'nin takriz mahiyetinde Farsça bir manzumesi de bulunmaktadır.⁴⁴⁶

*“Gönülde şems-i hakikatdir aşk-ı Mevlânâ
Kulûba matla’-i nûr oldu şark-ı Mevlânâ*

*Gürûh-ı ehl-i dile başka hâlet efvâdir
O bezm-i neş’e-i rûhânî zevk-i Mevlânâ*

*Fenâya âfil olur necm-i mâsivâ-yı vücûd
Tecellî-bahş olucak mîhr-i berk-i Mevlânâ*

*Heme avâlimi birden semâ’la devr eyler
O dilde kim bulunur aşk u şevk-i Mevlânâ*

*Cenâh-ı aşk ile pervâz-ı huld-i vuslat olur
Şefik şems-i hakikatdir aşk-ı Mevlânâ”⁴⁴⁷*

TAYYİBÎ

(ö. h.1160 / m.1747)

Tayyibî Çelebi, Girit Hanya doğumludur. İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra hem ilmini ilerletebilmek hem de geçimini sağlayacak güzel bir iş bulmak arzusuyla İstanbul’a hicret etmiştir. İstanbul’daki eğitimi ikmal olunca muhtelif memuriyetlerde bulunup kademe kademe yükselerek malikâne halifelîği makamına kadar ulaşmıştır. Emsal ve akranlarına kıyasla vazifesindeki başarısı takdirle karşılanmış Tayyibî İstanbul’da vefat etmiştir. Şiir ve inşada maharetli ve nüktedan bir

⁴⁴⁵ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi* (İstanbul: Ahter Matbaası, 1876); Gökçen Yunus Tekin, *Hanyalı Mehmet Şefik Efendi ve Divançesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁴⁴⁶ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 2.

⁴⁴⁷ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 7.

şair olarak tanıtılmasında karşın elimizde şiirine misal teşkil edecek sadece bir beyti bulunmaktadır.⁴⁴⁸

“*Zamân ola kalasın ey hümmâ-yı gâm-ı bî-zâd*
Cihân cihân anasın zevk-i üstühânımızı”⁴⁴⁹

VAHYÎ

(ö. h.1341 / m.1923)

Recep Vahyî Bey, 1867 yılında Girit'in Kandiye şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Eskici Hacı Ali Ağa'dır. İlk tahsilini memleketinde alıp daha sonra İstanbul'a gelerek Üsküdar Atlamataşı Mülkî Rüşdî Mektebi'ni tamamlamıştır. Girdiği imtihanda başarılı bir sonuçla Bursa Askerî İdadisi'ni kazanan Vahyî Bey, mezuniyetini müteakip Mühendishane-i Berrî'de göreve başlamıştır. 1888'de mülâzım-ı sani, 1889'da mülâzım-ı evvel, 1891'de Erkân-ı Harp yüzbaşılığına terfi ettirilip 1893 senesinde ise kolağası rütbesini almıştır. Hastalığından dolayı hava değişikliği için Girit'e tayin edilen Vahyî Bey, Osmanlı'nın adadaki hâkimiyetini yitirmesi sebebiyle bağlı bulunduğu birlikle beraber önce Selanik'e sonra da Serez'e gitmiştir. Başarılı bir askerî hayat geçiren Recep Vahyî Bey, miralaylık rütbesine yükselip, iftihar, imtiyaz ve liyakat madalyaları, paye ve nişanlar ile taltif edilmiş ve 1914 yılında emekli olmuştur. Üsküdar'da kiracı olarak oturduğu evde vefat eden Vahyî Bey, Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁵⁰

Askerî meziyetleri kadar edebiyata da kabiliyeti bulunan Recep Vahyî Bey, Türk edebiyatında “Ara Nesil” olarak adlandırılan zümreye dâhil edilmiştir.⁴⁵¹ Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca ve Rusça dillerine hâkim olan şair, bu dillerden manzum ve mensur pek çok tercümelerde bulunmuş ve tercümeler muhtelif dergilerde

⁴⁴⁸ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 345; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1627; Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 197; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/595.

⁴⁴⁹ Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 197.

⁴⁵⁰ Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 346; Hakan Yekbaş, “Recep Vahyî ve ‘Leyle-i Regaib’ Adlı Regaibiyyesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/17 (2011), 212; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2416; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1161.

⁴⁵¹ Bkz. Ahmet İhsan Kaya, “Türk Edebiyatında Ara Nesil”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/9 (2013), 148-159.

yayımlanmıştır.⁴⁵² “Nilüfer, Cerîde-i Sufiyye, Asker Hocası, Fevâid, Mahfil, İslam’ın Nuru, Müslüman Sesi, Sebîlü’r-Reşad, Sırât-ı Müstakim, Muktebes” gibi dergilerde şiirleri tefrika edilmiş⁴⁵³ Vahyî’nin ayrıca manzum *Minhâcü’l-Mi’râc*’ı,⁴⁵⁴ Ziya Paşa’ya (ö. 1880) nazire olarak kaleme aldığı terki-i bend ve terci-i bentten oluşan *Nazîre-i Ziyâ Paşa*’sı,⁴⁵⁵ 62 beyitlik mesnevi nazım tarzıyla yazılmış *Münâzara-i A’zâ-yı Beşer*’i⁴⁵⁶ ve *Manzum Türkiye İtalya Harbi* bulunmaktadır.⁴⁵⁷ İbnü’l-Emin basılmamış “Eş’âr-ı Vahyî”, Defter-i Eş’âr”, “Müntehabat-ı Vahyî”, *Manzûmât-ı Vahyî*”, “Mir’at-ı Hissiyât”, “İlhâmât-ı Vicdân”, “Hissiyât-ı Vicdân”, “Füyûzât-ı İlâhiyye”, “Muktetefât”, “Rusya-Japonya Muharebesi”, “Defter-i Tesvidât”, Defter-i Tefârik” ve “Öteberi” eserlerinden de bahsetmesine karşın izine rastlanmamıştır.⁴⁵⁸

*“Yâ Resûlallah dilden gitmez aslâ hasretin
Gâye-i cennât-ı ulyâdır safâ-yı ni’metin*

*Bir görün mahşerde bârî havf-ı nîrân kalmasın
Her dü-âlemde nâ-revâ çekmek azâb-ı firkatin*

*Rahmete’n li’l-âlemîn kalmış seni Rabbi’r-Rahîm
Rahmetinden şübhesiz mahrûm kalmaz ümmetin*

*İktidâ-yı şer’-i pâkin ihtidâ-yı akl u rûh
Rehber-i ridvân-ı Hak’dır feyz-i pâk-i sünnetin*

*Bir şefâ’at-hâh-ı mücrîm-i çâkerindir bî-riyâ
Eylemez Vahyî’ni hüsrân dîde-i lütf u re’fetin*

⁴⁵² Cafer Gariper “Rusça’dan Türkçe’ye Yapılan İlk Edebî Tercüme Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercüme”, *İlmî Araştırmalar* 7 (1999), 105-134; Cafer Gariper, “Türk Edebiyatının Yenileşmesinde Çevirinin Rolü ve Recep Vahyî’nin Batı Dillerinden Yaptığı Çeviriler”, *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 4/7 (2018), 11-28;

⁴⁵³ Bkz. Yekbaş, “Recep Vahyî ve ‘Leyle-i Regaib’ Adlı Regaibiyyesi”, 214-219; Bkz. İslâmcı Dergiler Projesi, “Recep Vahyî” (Erişim 07 Mayıs 2020).

⁴⁵⁴ Recep Vahyî, *Minhâcü’l-Mi’râc* (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1898).

⁴⁵⁵ Recep Vahyî, *Nazîre-i Ziyâ Paşa* (Bursa: Feraizcizâde Matbaası, Tarihsiz).

⁴⁵⁶ Şeyma Benli, “Organlar Dile Gelince: İbrânî ve Türk Edebiyatlarında Organların Münazarası ve Recep Vahyî’nin Münâzara-i A’zâ-yı Beşer’i”, *İlmî Araştırmalar* 13 (2019), 251-284.

⁴⁵⁷ Hasan Ulucutsoy, “Trablusgarp Savaşı’nda Propaganda Edebiyatı: Recep Vahyî’nin *Manzum Türkiye İtalya Harbi* (İnceleme-Metin)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2021), 143-173.

⁴⁵⁸ İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2416.

*Bî-şebîh u bî-adîl u bî-mesîl u bî-nazîr
Zât-ı pâk-i kibriyâyı şübhesizdir ru'yetin*

*Nâ-muvâsıl nâ-mufâsıl nâ-muşâkil bî-vezîr
Hakk'ı gördün âşikâr oldun harîmi vahdetin*⁴⁵⁹

VEHBÎ

(ö. XIX. YY.)

Vehbî Efendi, Girit Hanya doğumludur. Hakkında bilgi veren tek kaynak Hanyalı Nûrî Osman'ın divanıdır. Nûrî'nin çağdaşı olan Vehbî Girit'in önde gelen şairleri arasında görülmüştür. Nûrî Osman'ın çokça methettiği ve şiirlerine nazire yazdığı Vehbî'nin ne zaman ve nerede vefat ettiğine dair malumat bulunmadığı gibi örnek şiirine yahut eser sahibi olduğuna dair herhangi bir kayıt da mevcut değildir.⁴⁶⁰

*“Vehbî-i nev-sühan ki Girid içre Hanya'da
Nazm-âverân-ı asrımızın ser-bülendidir”*⁴⁶¹

ZÂRÎ

(ö. XIX. YY.)

Abdülvehhab Zârî Bey, Girit'in Hanya şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası şehrin ileri gelenlerinden Derviş Ali Bey'dir. İlk eğitimini memleketinde tamamlayıp 1862 yılında İstanbul'a gelerek Enderun'a dâhil olan Zârî, mezuniyetini müteakip muhtelif kâtiplikler ve mal müdürlüğü gibi memuriyetlerde bulunmuştur.⁴⁶² Ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmeyen şairin *Terkib-i Bend*'i⁴⁶³ ve *Manzume-i Vehbî*⁴⁶⁴ adında Türkçe-Rumca sözlüğü bulunmaktadır.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Recep Vahyî, *Minhâcü'l-Mi'râc*, 33.

⁴⁶⁰ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”, 55; Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 146.

⁴⁶¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 924.

⁴⁶² Avcı, “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”, 348; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2479; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/389.

⁴⁶³ Abdülvehhab Zârî, *Terkib-i Bend* (İstanbul: Ahter Matbaası, 1880).

⁴⁶⁴ Abdülvehhab Zârî, *Manzume-i Vehbî* (İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1874).

⁴⁶⁵ Türkçe-Rumca sözlükler için bkz. Gökhan Ölker, “Türk Sözlüklüçülük Geleneğinde Türkçe-Rumca Manzum Sözlükler”, *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, ed. Abide Doğan vd. (Varşova: Varşova Üniversitesi, 2018), 391-403.

“Sûfî çek elin dâmen-i sevdâ-yı âsâdan
Tesbihini gösterme bize râh-ı cüdâdan

Pîrân-ı izâm silkine dâhil olamazsın
Bir kimse sana mu'temid olmaz fuzalâdan

Ashâb-ı kerâmetden olan zât-ı mükerrerem
Müb'ad degil aslâ der-i vâlâ-yı rızâdan

Hürmet ede âlem sana ger bu ise kasdın
Fârig olasın tavr u makâl-i urefâdan

Bu keşmekeş ü hâl-i tevakkurdan ırak ol
Dûr olmayasın dâ'ire-i lütf-i Hudâ'dan

Âr eyle Resûl'den hazer et hazret-i Hak'dan
Vazgeç heves-i çarh-ı umûr-i ümerâdan

Sen ser-fiken ol dil-şiken olma bu cihânda
Ölsen dahî ayrılma yine semt-i vefâdan

Feyz itmeden etdim diye vehm etme gerek mi
Ma'düddur olan böyle gürûh-ı budalâdan

Cân için olan minnet aceb nola cihâna
Nâ-çar mı kalır hasta olan havf u recâdan

Âlemde bir özge gamımız varsa da bârî
Mehcûrlarız dagdaga-i çûn u çerâdan

Esrârımızı keşf edemez yâr değil agyâr
Hâbîde ne bilsin nidüğün maksad-ı bîdâr”⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2479.

1.2.2. Girit'te Medfun Olan Şairler

Bu başlık altında başka yerde doğmasına rağmen Girit adasına gelen ve medfun bulunan 15 şair (Âbî, Ferhâd, Feyzî, Hâsim, Hüsnî, Kâmil, Kâzım, Nahîfi, Refî', Sırrî, Subhî, Şahinoğlu, Şemsî, Zarîf, Zülâlî) alfabetik olarak sıralanmış, başta şair tezkireleri olmak üzere, eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak biyografileri yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara kapı aralanmıştır.

ÂBÎ

(ö. h. 1077 / m.1666)

Mahmud Âbî Efendi, Erzurum'da doğmuştur. Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmayan Âbî, yeniçeri ocağına bağlı asker şairlerdendir. Kandiye muhasarasında serdengeçti zümresine kaydolup Kandiye Kalesi haricinde şehit edilmiştir.⁴⁶⁷

Kavrayışı güçlü, eli kılıçla beraber kalem de tutan, şiire istidadı yüksek biri olarak tanıtılan şairin *Münşeât-ı Âbî*⁴⁶⁸ adında bir eseri bulunmaktadır.

*“Medhinde hatâ itdigiçün hâme o yârin
Makta'da dilin kat' ideriz anın ucundan”*⁴⁶⁹

FERHÂD

(ö. h.1213 / m.1798)

Ferhâd Paşa, bostancı ocağında yetişmiş şairlerdendir. Nerede ve ne zaman doğduğu bilinmeyen şair 1786 yılında bostancıbaşı olup, 1789'da vezirlik rütbesiyle Rumeli sürücülüğü ve Hotin muhafızlığı, 1790'da Diyarbakır valiliği, 1794'te Adana ve Silistre valilikleri, 1795'te Selanik ve İnebahtı valiliklerinde bulunmuş, İnebahtı'nın ikliminden rahatsızlanınca Hanya valiliğine atanmıştır. Memurluğu sebebiyle seyahatle geçen ömründe mal mülk edinemeyip rahat yüzü görmediğinden sitem eden Ferhâd Paşa'ya

⁴⁶⁷ İsmail Hakkı Aksoyak, “Âbî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 13 Mayıs 2020); Mehmed Salih Yümnî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî*, nşr. Sadık Erdem (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 3; SadettinNüzhet Ergün, *Türk Şairleri* (İstanbul: Tarihsiz), 1/1; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/5.

⁴⁶⁸ Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, *Nadir ve Yazmalar Bölümü*, No. 619/2.

⁴⁶⁹ Yümnî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî*, 3.

1796 yılında Kandiye şehrinin gelirleri ve valiliği tevcih edilmiştir. Kalan ömrünü Kandiye’de geçiren Ferhâd Paşa, hayata gözlerini bu şehirde yummuştur.⁴⁷⁰

Şehirlerden şehirlere göçüp ömrünü hizmetle geçiren Ferhâd Paşa, nazmından anlaşıldığı kadarıyla Mevlevî tarikine müntesip bir sufi şairdir. Paşa’nın atasözleriyle örülü, sufiyane tarzda söylenmiş şiirlerinden oluşan *Divan*’ı⁴⁷¹ bulunmaktadır.

*“Teşnedir âşık-ı dil vuslat-ı Mevlânâ’ya
Pey-rev olmakdadır ol sünnet-i Mevlânâ’ya*

*Kudsiyân âlem-i bâlâda mukallidlerdir
Dönerek zikr iderek hâlet-i Mevlânâ’ya*

*Evlîyâ-i selefün serleri ser-gerdândır
Reşk iderler şeref ü şevket-i Mevlânâ’ya*

*Veled ü Şems ü Salâh ile Hüsâmü’ddîn’dir
Çâr-ı erkân- ı kavî devlet-i Mevlânâ’ya*

*Bir gönül kaldı vücûdumda benim ey Ferhâd
Ol dahî oldı fedâ hazret-i Mevlânâ’ya”⁴⁷²*

FEYZÎ

(ö. h.1178 / m.1764)

Feyzullah Feyzî Efendi, 1704 senesinde doğmuştur. Doğum yeri bilinmeyen şairin babası Rumeli kadılarında Balçıklı Lütfizâde Ahmed Efendi, kardeşi ise Mektûbî Mustafa Efendi’dir. Tezkireci Râmiz’in (ö. 1787) dayısı olan Feyzî Efendi, devrinin önde gelen âlimlerinden dersler alıp iyi bir eğitim görmüş, medrese tahsilini tamamlayınca da mülâzım olarak göreve başlamıştır. Babasının isteği üzerine kadılık mesleğine geçen Feyzî Efendi 1730 yılında Ürgüp kadısı olmuştur. 1734’te Ebu Said

⁴⁷⁰ İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 1/605; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/518; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/767.

⁴⁷¹ Ali Yıldız, *18. Yüzyıl Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

⁴⁷² Yıldız, *18. Yüzyıl Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı*, 97.

Mustafa Efendi'nin mektupçuluğunu yapıp Teşne kadılığına geçmiştir. 1741'de İştîp, 1746'da Usturumca, 1748'de Vidin, 1754'te Akkirman kadılığına atandıktan sonra 1756 senesinde nihai görev yeri olan Kandıye kadılığına tayin edilmiştir. Görev süresi dolunca vazifesinden azledilen Feyzullah Feyzî Efendi, münzevi bir hayat yaşamaya başlayıp Kandıye'de vefat etmiştir.⁴⁷³

Rumeli kadıları arasında mümtaz bir yere sahip olan Feyzî'nin herhangi bir esere sahip olup olmadığı kayıtlı değildir. Râmiz'in tezkiresinde iki beyti ve bir tarihi şiirine örnek olarak sunulmuştur.

“Şems-i rûhunda hâle-i hat oldı âşikâr
Tahvîl-i burc-ı eşref ile geldi çün bahâr

Feyzî kemîn ü kemterin ey şâh-ı işve-bâz
Lütf eyleyüb visâlin ile eyle şerm-sâr”⁴⁷⁴

HÂSİM

(ö. h.1139 / m.1726)

Köprülüzâde Es'ad Bey, İstanbul doğumludur. Şairin babası sadrazamlardan Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa (ö. 1691) dedesi ise Köprülü Mehmet Paşa'dır (ö. 1661). Köklü bir aileye mensup olan Es'ad, iyi bir eğitim almış, küçük yaşta Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. Farsça derslerinde şiire merakı başlayıp husûsî hocalardan şiir ve inşa dersleri görmüştür. Silah ve askerî eğitimler de almış olan Es'ad Bey, 1717 yılında vezirlik rütbesiyle Eğriboz ve Hanya muhafızlıklarına atanıp sonra da Resmo sancağında görevlendirilmiştir. Resmo'daki vazifesi sona erince emekliliğe ayrılan Köprülüzâde Es'ad Bey, mütevazı ve münzevi bir hayat tutup Resmo'da hayata gözlerini yummuş ve defnedilmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/527; Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 247; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/810.

⁴⁷⁴ Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 248.

⁴⁷⁵ Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endûz*, 106; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 26; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 189; Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 64; Sâlim, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 276; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/35; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 184.

Şiirlerinde Hâsim ve Hecrî mahlaslarını kullanan Es'ad Bey'in Sebki Hindî izlerinin görüldüğü ve âşıkane manzumelerinden oluşan *Divan*'ı⁴⁷⁶ bulunmaktadır.

*“Cânâ lebinle ülfet iden mey-perest olur
Çeşminle âşinâ olan elbette mest olur*

*Uşşâk-ı zârı emrine anun mutbî iken
Ol tıfl-ı nev-resüm yine hâtır-şikest olur*

*Bir dem bırakma yire elinden piyâleyi
Nûş-i mey eyleyen kişi sâgar-be-dest olur*

*Sadr-ı refî'e eylesin hâhiş-i cülûs
Ehl-i dilün merâtibi bâlâ vü pest olur*

*Bûd u nâ-bûdu fark idemez Hâsimâ ebed
Kim neş'e-yâb-ı bâde-i nâb-ı elest olur”⁴⁷⁷*

HÜSNÎ

(ö. h.1186 / m.1772)

Hüseyin Hüsnî Paşa, asker kökenli şairlerdendir. Nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmeyen Hüsnî'nin babası yeniçerilerdendir. Küçük yaşta babasını kaybeden Hüsnî, yeniçeri ağalarından Abdullah Paşa'nın himayesinde evlatlığı olarak yetişmiştir. Askerî eğitimlerin yanında fennî ve bedî'i ilimleri de tahsil eden Hüsnî, çorbacı olarak bulunduğu yeniçeri ocağında hızla yükselmeye başlayıp, 1755'te turnacıbaşı sonra sırasıyla saksoncubaşı, zağarcıbaşı ve kul kethüdası olup 1763 yılında yeniçeri ağalığına getirilmiştir. 1764 senesinde mîr-i mîrânlık rütbesiyle kaptan-ı derya olan Hüsnî Paşa, bir yıl Akdeniz'de vazifede bulunmuştur. 1766'de Girit, 1768'de Mora ve 1769'da

⁴⁷⁶ Gül Ustaömer, *Hâsim Divanı-İnceleme-Metin ve Düzyazıya Çeviri* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁴⁷⁷ Ustaömer, *Hâsim Divanı-İnceleme-Metin ve Düzyazıya Çeviri*, 103.

Kandiye valiliği görevlerini ifa eden Hüseyin Hüsnî Paşa, Kandiye’de vefat edip defnedilmiştir.⁴⁷⁸

Akıllı, zeki, tedbirli bir devlet adamı, ilim ve kemâl sahibi, şiir ve inşada marifetli biri olarak tavsif edilen Hüsnî Paşa’nın bilinen tek eseri, yaptığı mektuplaşmaları derlediği *Münşeât*’ıdır.⁴⁷⁹ Şiirine örnek olarak elimizde olan tek nazmı Sultan III. Mustafa’nın (ö. 1774) kızı Şah Sultan’ın (ö. 1760) vefatına söylediği bir tarih mısraıdır.

“Şâh Sultan müjdecî bir meh-cebîb şehzâdeye”⁴⁸⁰

KÂMİL

(ö. h.1177 / m.1763)

Ahmed Kâmil Paşa, Belgrad’ta dünyaya gelmiştir. Babası Belgrad gümrük kâtibi Mehmed Efendi’dir. Tahsilini memleketinde tamamlayan Kâmil, 1715 yılında Belgrad’ın Avusturya tarafından işgal edilmesinden sonra İstanbul’a hicret etmiştir. Vezir Recep Paşa’nın hizmetine girip çuhadarlık ve divitdarlık görevlerinde bulunmuş, Paşa vefat edince Mustafa Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa’nın (ö. 1758) divan kâtipliğini yapmıştır. 1731’de cebeci kâtibi olup hâcelik payesini nâil olan Ahmed Kâmil, Girit ve Nemçe seferlerinde ordu kâtibi olarak yer almıştır. Belgrad’ın kurtarılmasıyla 1739 senesinde Belgrad defterdarlığına atanıp kısa süre sonra da görevinden azledilerek Edirne’de yaşamaya mecbur tutulmuştur. Edirne’de Hasan Sezâyî Efendi’nin (ö. 1738) türbesinin kubbesini tamir ettirdiği ve dergâhın ihtiyaç duyduğu tadilata yardım ettiği için Edirne halkının muhabbetini kazanan Kâmil Paşa, geçen üç yılın ardından af edilip silahdar kâtibi olarak göreve getirilmiştir. Trabzon, Van ve Sinop defterdarlığında bulunan Kâmil, 1747’de ordu defterdarı ve tersane emini, 1750’de defterdar-ı şikk-ı evvel olmuş lakin 1751’de tekrar azledilerek Midilli adasına sürgün edilmiştir. 1752’de süvari mukabelecisi, 1755’te cizye muhasebecisi, reisülküttab ve sadaret kethüdası vazifelerini ifa edip aynı yıl vezirlik rütbesiyle Selanik valiliğine atanmıştır. 1758’de Hanya ve Bosna valiliği, müteakiben de İnebahtı, Eğriboz, Hanya ve Kandiye valiliklerine getirilmiştir. 1760’da Kahire ve Kandiye valiliğine bulunup tekrar

⁴⁷⁸ Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endüz*, 113; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 222; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/711; Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*, 72; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/196.

⁴⁷⁹ Vatikan Kütüphanesi, *Türkçe Yazmaları Bölümü*, No. Borg. Turco 12 (Erişim 16 Mayıs 2020).

⁴⁸⁰ Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*, 73.

azledilerek Resmo'da yaşamaya mahkûm edilen Ahmed Kâmil Paşa, 1762 senesinde Hanya valiliğine tayin edilmiştir. Deniz yoluyla Hanya'ya geçmek üzereyken çıkan fırtınadan dolayı gemi limana yanaşmış ve bu esnada hastalığı nükseden Kâmil Paşa Hanya'ya vâsıl olamadan Resmo'da vefat etmiştir. Resmo'da medfundur. Sicill-i Osmânî'de fırtına sebebiyle geminin Limni adasına yanaştığı ve Kâmil Paşa'nın Limni'de vefat ettiği bilgisi hatalıdır. Zira Girit ve Limni arası ne mesafe ne de güzergâh olarak birbirine yakın değildir.⁴⁸¹

İlim sahibi, edepli ve hürmetkâr kişiliği münasebetiyle Sultan III. Osman'ın (ö. 1757) Kâmil mahlasını verdiği Ahmed Paşa aynı zamanda "Suya Salan" lakabıyla da anılmıştır. Zeki, çalışkan, cömert, iyi bir devlet adamı, derviş meşrep ve âriflere hürmetli bir şair olan Ahmed Kâmil Paşa'nın herhangi bir esere sahip olduğu bilinmediği gibi şiirine misal olacak bir mısra da elimizde mevcut değildir.⁴⁸²

KÂZIM

(ö. XIX. YY.)

Hüseyin Kâzım Bey, 1814 yılında günümüz Kavala şehrine bağlı Sarı Şaban nahiyesinin Ulucak köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra 17 yaşında İstanbul'a gelen Kâzım, Kadıçeşmesi civarında dâhil olduğu medresede hem ilmî yolculuğuna devam etmiş hem de Kavalalı Yusuf Efendi'den Arapça, Hoca Fehîm Efendi'den Farsça dillerini öğrenmiştir. 1845 yılında müderrislik payesini alan Kâzım, Mısır eski valilerinden İbrahim Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in kethüdalık vazifesine getirilmiş ve bu vesileyle birkaç defa Mısır'a yolculuk yapmıştır. 1859'da Trablusgarb mollası, 1862'de de Girit mollası olan Hüseyin Kâzım Bey'in ölüm tarihi bilinmemesine rağmen kalan ömrünü adada geçirip defnedilmiştir.⁴⁸³

Nüktedan mizaçlı, mümtaz bir şair olarak tanıtılan Kâzım, tarihçi Vassaf Reşidüddin Fazlullah Şirazî'nin (ö. 1334) "Ahlâku's-Saltana" isimli siyasetnamesini, uzun bir giriş

⁴⁸¹ Ahmed Resmî, *Halîfetü'r-Rü'esâ* (İstanbul: Takvimhane-i Amire Matbaası, 1853), 91; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 243; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/193; Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*, 254; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/840; Yunus Kaplan, "Kâmil", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 30 Mayıs 2020).

⁴⁸² Kaplan, "Kâmil", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 30 Mayıs 2020).

⁴⁸³ Fatin, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 413; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 247; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/712; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/839.

ilave ederek *Risâle-i Seciyye* adıyla tercüme etmiştir. Bu tercümesini de Sultan Abdülaziz'e (ö. 1876) sunmuştur.⁴⁸⁴

*“Sinân-ı gamze-i cânâna girmiş sîne âyîne
Bu sûretle müşâbih âşık-ı gam-gîn-i âyîne*

*Görüb âyîne-i ruhsâr-ı zîbâsı hicâbından
Büründü başına bir perde-i peşmîne âyîne*

*Bakub âyîneye çîn-i cebîni eylemiş âyin
Kalır hayretde ol âyîne her âyîne âyîne*

*Abes âyîne-i şeffâfa bakma ey melek-sîmâ
Görür mü rû-be-rû gelse biri birine âyîne*

*Nola mir'at-i dil Kâzım çerâg-ı bezm-i yâr olsa
Yakışmaz mı aceb ol bezm-i Cem-âyîne âyîne”*⁴⁸⁵

NAHÎFÎ

(ö. XVIII. YY.)

Nahîfî Efendi, Harput'ta dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı olan şair, Girit'e hicret ederek Hanya şehrini kendine ikinci vatan edinmiştir 1755 yılında hac farızasını yerine getirmek üzere Hicaz'a giden Nahîfî, dönüşünden kısa süre sonra vefat etmiştir. Hanya ve Girit şairleriyle yakın dostluklar kurmuş, bazılarının ölümüne tarihler düşmüş olan Nahîfî'nin herhangi bir esere sahip olduğu kayıtlı değildir.⁴⁸⁶

*“Nedir ey âfet-i cân tarz-ı levendâne geliş
Nîm-nigâh ile tebessüm ederek böyle geçiş*

⁴⁸⁴ Bahir Selçuk, Fatih Elçi, “Sultan Abdülaziz'e Sunulmuş Bir Siyasetname Çevirisi: Kavalalı Hüseyin Kazım'ın *Risâle-i Seciyyesi*'si”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/12 (2013), 191-228.

⁴⁸⁵ Fatîm, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 412.

⁴⁸⁶ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 77; Sevgi, “Giritli Şairler”, 41.

*Garazın arz-ı metâ' ise aman sultânım
Biliriz hoşça kumâş oldugun ey kebk-reviş*

*Nîşter-i gamzen ile kıyma efendim kerem et
Yokla nabzım ne çekermiş yed-i berberde kâyiş*

*Üstühân-pâre-i düşnâmu atıp agyâra
Vere gör âşıkına hisse-i rindâne söğiş*

*Gayret el verdi şehâ kelb rakîbe nisbet
Nîm-ten üstüne billâh yapayım sana nîş*

*Dest-i Selmân beçeye oldu Nahîfî teslîm
İşte baş ey şeh-i hûn-hâre-i cellâd Memiş”⁴⁸⁷*

REFÎ'

(ö. h.1276 / m.1859)

Mehmed Emin Refî' Efendi, İstanbul doğumludur. Dedesi “Kîsedar Biraderi” olarak anılan Hafız Emin Mehmed Efendi, babası ise Abdullah Es'ad Efendi'dir (ö. 1810). Medrese eğitimini tamamladıktan sonra fetvahânedede müsevvitlik yapmaya başlayan Refî' daha sonra nâiplik vazifesine geçerek Üsküdar ve Konya'da bulunmuş, 1852 yılında Antalya ve Tatarpazarı şehirlerine, 1857'de de Girit niyabetine tayin edilmiştir. Kandiye'ye yerleşen Refî', hayata gözlerini bu şehirde yummuş ve defnedilmiştir.⁴⁸⁸

İlim ve edep sahibi bir şair olarak tarif edilen Refî'in herhangi bir eser sahibi olduğuna dair bilgi mevcut değilken, latifeli, müstehcen ve tuhaf mazmunları barındıran şiirleri bulunmaktadır.⁴⁸⁹

*“Celb u teshîr-i meânide leb-i Hârût'uz
Cem' u tefrîk-i suhanda nazar-i Mârût'uz*

⁴⁸⁷ Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 77.

⁴⁸⁸ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 207; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/1843; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1372; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/369.

⁴⁸⁹ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/1844.

*Sâyemizde bulur ankâ-yı hured-mâye-i feyz
Nahl-i ber-âver-i deşt-i hikem-i lâhûtuz*

*Bu'l-acep gevher-i şeffâf u şâh-ı aşkız
Âleme bahşîş-i ebr-i felek-i nâsûtuz*

*Sayt ile velvele-endâz-ı kîbâb-ı eflâk
Mebhas-i ahz-ı metâlibde velî mebhûtuz*

*Tev'emiz Âsım ile tâb u tecellide Refî'
Âlemi reşkile dil-seyr ider bir kûtuz*⁴⁹⁰

SIRRÎ

(ö. h.1111 / m.1699)

İbrahim Sırrî Efendi, İstanbul Üsküdar doğumludur. Sırrî-i Üsküdârî olarak da anılan şairin adı pek çok kaynakta geçmesine rağmen hayatı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Şiirlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Sırrî, Maliye Nezareti'nde 18 yıl kâtiplik ve tarihçilik yapmış daha sonra da Girit'e defterdar olarak tayin edilmiştir. Ömrü Girit'te nihayet bulan İbrahim Sırrî, adada medfundur.⁴⁹¹

Rind meşrepli, nüktedan, neşeli, latifeli sözleri ve muzip kişiliğinden dolayı Nasreddin Hoca'ya benzetilen ve devrinin büyük fakat gizli kalmış şairlerinden olan Sırrî'nin⁴⁹² *Divan*'ı,⁴⁹³ *Târîh-i Sultân Mustafâ-yı Sâni* isimli Sultan II. Mustafa'ya (ö. 1703)

⁴⁹⁰ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 207.

⁴⁹¹ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 446; İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'âr*, 195; Kemiksizzâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, nşr. Bilal Güzel (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 190; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1506; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/351; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, nşr. Cemal Kurnaz (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 306; Sâlim, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 393; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ, Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, nşr. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 4/237; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/422; Üzer, *Safâyî ve Tezkiresi*, 370.

⁴⁹² Bkz. Şevkiye Kazan, "Üsküdarla Anılan Büyük Bir Şair: Sırrî", *Üsküdar Sempozyumu: I*, ed. Zekeriya Kurşun vd. (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004), 2/329-343.

⁴⁹³ Şevkiye Kazan, *Üsküdarlı Sırrî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-Nebî* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003).

sunulmuş tarihi,⁴⁹⁴ *Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr* mesnevisi⁴⁹⁵ ve *Şerhu Medhi'n-Nebî*⁴⁹⁶ adlı eserleri bulunmaktadır.

“Biz deyr-i mahabbetde ki pervâne-hüçûmuz
Şem'-i rûhına bir sanemin yanmaga mûmuz

Geh rif'at ile gevher-i dihîm-i Keyân'uz
Geh zillet ile cebhe-i pür-nakş-ı kudûmuz

Sâki bizi bir câm ile dil-şâd idemezsin
Biz tâ-be-ebed ser-hoş-i sahbâ-yı gunûmuz

Dilde n'ola yer eyler ise nahl-ı hadengi
Biz bâg-ı gama tarh-kun-i tâze-rüsûmuz

Pejmurde olursa n'ola Sırrî gül-i A'câm
Biz bülbül-i âteş nefes-i gülşen-i Rûm'uz”⁴⁹⁷

SUBHÎ

(ö. h. 1080 / m.1669)

Subhî Ahmed Çelebi, Bolu'da dünyaya gelmiştir. Babası Mevlevî şeyhlerinden Mehmed Dede'dir. Tahsilini tamamlayınca sipahi olarak yeniçeri ocağına girmiştir. Girit seferine katılan Subhî, uzun yıllar süren muhasara sonunda adanın fethedildiği tarihte vefat edip yeni vatan toprağı Girit'e defnedilmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Bünyamin Aras, *Üsküdarlı İbrahim Sırrî Efendi'nin Târîh-i Sultân Mustafâ-i Sâni Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Nüshalarının Karşılaştırılması* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektâş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴⁹⁵ Üsküdarlı Sırrî, *Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr*, nşr. İsmail Hakkı Aksoyak (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017).

⁴⁹⁶ Kazan, *Üsküdarlı Sırrî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliğı, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-Nebî*, 378.

⁴⁹⁷ Kazan, *Üsküdarlı Sırrî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliğı, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-Nebî*, 303.

⁴⁹⁸ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 452; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1519; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ*, 3/674; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/542; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 453; Yümnî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî*, 11.

Askerliğinin yanında Mevlevî dervişi de olan Subhî, hoş sohbetli, melek huylu biri olarak tarif edilir. Küçük yaşında şiire merak salan Subhî'nin herhangi bir esere sahip olduğuna dair kayıt yoktur.

*“Bezm-i gamda câm-ı pür-hûn kâse-i Cem'dir bana
İl ferah kesb itdiği mey mâye-i gamdır bana*

*Zahm-ı şemşîr-i firâka merhem-i vasl ister il
Zehr-i mârı hançerin ol zahma merhemdir bana*

*Bâde-i bî-minnet olsa yohsa ki âb-ı hayât
Mest-i Hızr ile ezelde sâkiyâ semdir bana*

*Pâdişâh-ı dehre bakma kim mahabbet mülkünün
Bir gedâ-yı hırka-pûşu şâh-ı âlemdir bana*

*Subhî sag olsun serim olmazsa devlet migferi
Sâgar-ı bezm-i mahabbet tâc-ı Edhem'dir bana”⁴⁹⁹*

ŞAHİNOĞLU

(ö. XVII. YY.)

Şahinoğlu, günümüz Romanya sınırlarında kalan Dobruca şehrinde doğmuştur. Hayatı hakkında bilgiler oldukça kısıtlı olan şair, yeniçeri ocağına bağlı bir asker ve Bektâşî tarikine müntesip bir derviştir. Şahinoğlu'nun tam vefat tarihi bilinmemekle beraber 1648 yılında tahta oturan IV. Mehmed'e (ö. 1693) düzdüğü methiyeden hareketle ölümünün bu tarihten sonra olduğunu söylemek mümkündür. Girit'te vefat eden Şahinoğlu, yine Girit'te defnedilmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ Yümnî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî*, 11.

⁵⁰⁰ Şükrü Elçin, “Şahinoğlu ve Bilinmeyen Şiirleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 10/120 (1972), 1251; Turgay Kabak, “Şahinoğlu”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 21 Mayıs 2020).

Girit seferine katılmış pek çok asker şairden⁵⁰¹ biri olan Şahinoğlu'nun hece vezniyle yazılmış, aşk, hasret, gurbet, kahramanlık vb. temalı şiirleri muhtelif mecmualarda dağınık olarak bulunmaktadır.⁵⁰²

*“Biz niyâz ideriz bâd-ı şimâlden
Esmez oldu müjde yeli nic'oldu
Cânib-i seferden ceng u cidâlden
Kapandı kaldı yolu nic'oldu*

*Girid cezîresi Firenk kilidi
Hanya anahtarı açtı Girid'i
Gâzî Yusuf Paşa yarar kul idi
Pâdişâhın yarar kulu nic'oldu*

*Varup Girid cezîresin kuşadan
Kapudan olan Mûsâ Paşa'dan
Firenklere dürlü dürlü iş iden
Nâm Hüseyin Paşa Deli nic'oldu*

*Bunca yıldır top u tüfek yasılır
Sesin işittikce derdim eksilir
Bunca cenkler olur başlar kesilir
Ya bunca başların dili nic'oldu*

*Şahin eydur gurbet ilde dardayız
Cenk yüzünden biz dönmeyiz ardayız
Bülbül gibi güle intizardayız
Açılmadı murad gülü nic'oldu”⁵⁰³*

⁵⁰¹ Bkz. Sabahattin Küçük, “Girit Savaşına Katılan İki Halk Şairi: Siyâhî ve Yamak”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (1988), 139-147.

⁵⁰² Bkz. Elçin, “Şahinoğlu ve Bilinmeyen Şiirleri”, 1251-1259; M. Hakan Cevher, *Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmû'a-i Sâz u Söz* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 1019; Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şairleri* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988), 51-52.

⁵⁰³ Elçin, *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şairleri*, 51.

ŞEMSÎ

(ö. h.1303 / m.1886)

Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede, 1828 yılında Konya’da doğmuştur. Babası tarım ve hayvancılıkla meşgul olan Âşık Osman isminde bir zattır. Kışları okula gidip yazları ailesine yardım ederek geçiren Şemsî, maddî imkânsızlıklar nedeniyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. 16 yaşında içindeki ilim ve irfan aşkına mağlup olup Konya Şems-i Tebrizî Dergâhı türbedarı Seyyid Emirşah Kaygusuz Abdal Dede’ye intisap eden Şemsî, dört yıl Abdal Dede’nin terbiyesinde yetişip, Mevlânâ Dergâhı’nda çile çıkarmış ve seyr u sülûkunu tamamlayarak 1850 senesinde hilafet almıştır. Şeyhinin tavsiyesi üzerine ilim tahsili ve hizmet etmek için Afyon Sultan Divanî Dergâhı’na giden Şemsî, burada dört yıl kalıp bilahare Bursa ve İstanbul mevlevihânelerini ve mukaddes yerlerini ziyaret etmek, yaşayan şeyh efendilerle görüşmek maksadıyla seyahate çıkmış ve 1856’da tekrar Konya’ya dönmüştür. Konya’da dervişana Mesnevî okutmakla meşgul olan Şemsî Dede, 1858 yılında evlenmiş ve bu izdivaçtan Mehmed Şemseddin, Hasan Hüsnü ve Hüseyin Arif adında üç oğlu dünyaya gelmiştir. 1870 yılında Aydın Güzelhisar Mevlevihânesi postnişini Horasânî Ali Dede’nin vefatı üzerine bu dergâhın şeyhliğine atanan Şemsî Dede, Girit Hanya’daki Mevlevî muhiplerin daveti üzerine sık sık adaya gitmiş ve nihayetinde adaya yerleşmiştir. 1880 tarihinde Hanya Mevlevihânesi’ni kuran ve Miraç Kandili günü dergâhı açan Süleyman Şemsî Dede, Hanya’da vefat edip dergâhın haziresine defnedilmiştir. 1923 tarihindeki nüfus mübadelesinde naaşı önce İzmir Mevlevihânesi’ne nakledilmiş orası da yıkılınca Balçova mezarlığına taşınmıştır.⁵⁰⁴

Şiilerinde Şemsî, Şem’î, Nurî, Niyazî, Abdal mahlaslarını kullanan Şemsî Dede’nin tek nüsha hâlinde basılmış *Tuhfetü’l-Mesnevî alâ Hubbi’l-Haydarî* adlı Farsça manzumelerden oluşan eseri ve *Divançe*’si bulunmaktadır.⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ Ahmet Sevgi, “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsî Dede ve Divançesi”, VII. *Millî Mevlana Kongresi* (Konya, 1985), 62; İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2263; Kara, *Hanya / Girit Mevlevihanesi*, 27; Süleyman Şemsî Dede, *Tuhfetü’l-Mesnevî alâ Hubbi’l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsî*, (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1889), 5; Şimşek, *Dünden Bugüne Girit’te Türk Tasavvuf Kültürü*, 123; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/499.

⁵⁰⁵ Süleyman Şemsî Dede, *Tuhfetü’l-Mesnevî alâ Hubbi’l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsî* (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1889); Süleyman Şemsî Dede, *Şemsî Divançesi*, nşr. Ahmet Tanyıldız - Mehmet Büküm (Ankara: Öncü Kitap, 2017); Mustafa Güler, *Die Gaselen im Divançe-i des Mevlevî Scheichs Kara Şemsî* (Avusturya: Viyana Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

“Mevlevîyiz ışk iledir devrimiz devrânımız
Vecd-i Ahmed’le kurulmuş bezmimiz meydânımız

Kâr (u) bârımız bezm-i Őebde degil çün Şeb-pere
Rûz-i rûŐende hemân seyrânımız cevelânımız

Fi’s-semâ’i rızkuküm hükmüyle dâ’im bekleriz
Âlem-i a’lâ-yı kudretten gıdâ vü nânımız

Mustatilûn gibi dür ü dırâz-ı âfâka biz
İtmeziz atf-ı nazar cân içredir cânânımız

Hem-dem olmuş nây ile eyler derûnundan figân
Nâle eyler neyle eylerse bizim nâlânımız

Kalkdı gayriyyet miyândan her zuhûr oldu cemâl
Enfûs ü âfâkda birdir bizim seyrânımız

Gayrı bâba serfürûlar itmeyiz abdâl-veş
Dü cihânda kâfi vâfi sūdde-i sultânımız”⁵⁰⁶

ZARÎF

(ö. h.1115 / m.1703)

Zarîf Efendi, İstanbul’da doğmuştur. İsmi Safâyî, Sâlim ve Osmanlı Müellifleri’nde Mehmed; Belîğ, Sicill-i Osmânî ve Şeyhî’de Abdullah olarak kaydedilmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra yeniçeri kalemi hulefası olarak göreve başlamıştır. Hoş sohbet, herkesçe tanınıp sevilen, Şiirleri beğenilen, gördüğü işittiği her güzele gönlünü kaptıran Zarîf, dostlarının Giritli bir güzelden bahsetmesi üzerine görmeden o güzele âşık olmuş ve o mahbubu arayıp bulmak için kendini Girit’e tayin ettirmiştir. Resmo Kalesi yeniçeri kâtibi olarak adaya giden Zarîf daha sonra Kandiye Kalesi yeniçeri efendiliğine getirilmiştir. Ömrünü Giritli güzeli aramakla geçiren Zarîf Efendi, adada vefat etmiş ve

⁵⁰⁶ Süleyman Şemsî Dede, *Tuhfetü’l-Mesnevî alâ Hubbi’l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsî*, 49.

oraya defnedilmiştir. Şairin bilinen bir eseri olmayıp şiirleri tezkirelerde bulunmaktadır.⁵⁰⁷

“*Misâl-i şem’ safvet kesb ider sûzân olan her şeb
Bulur feyz-i sabûhî tâ-seher giryân olan her şeb*

*Bulur mu mâ-hazar hiç bûy-i zûlf-i yârdan gayri
Ziyâfet-hâne-i âmâlde mihmân olan her şeb*

*Aceb mi râhatım ümmîd-i rûyunla tebâh olsa
Meseldir hâb görmez âşık-ı hayrân olan her şeb*

*Zarîf olsa n’ola hâzır cevâb rûz-i rûstâ-hîz
Nedîm-i ter-zebâb-ı meclîs-i cânân olan her şeb”⁵⁰⁸*

ZÜLÂLÎ

(ö. h.1144 / m.1731)

Enderunlu Hasan Zülâlî Efendi, bugün Yunanistan’ın Epir bölgesinde bulunan Aydonat kasabasında dünyaya gelmiştir.⁵⁰⁹ Babası Deli Hüseyin Paşa’nın (ö. 1658) damışmanı ve silahdarı Delvineli Ali Ağa’dır. Enderun’da eğitimini tamamlayan Zülâlî, 1689 yılında Şeyhülislam Feyzullah Efendi’den (ö. 1703) mülâzım olmuştur. 1694’te Galatasaray ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapan Zülâlî Efendi, 1713’te Yenişehir ve Halep kadısı, 1718’de Bursa ve Mekke kadısı, 1729’da ise İstanbul kadısı olmuştur. 1730’da Anadolu kazaskerliğine getirilen Zülâlî Efendi, 1731 senesinde Patrona Halil

⁵⁰⁷ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 545; İsmail Belîğ, *Nuhbetü’l Âsâr li Zeyl-i Zübdeti’l-Eş’ar*, 304; İsmail Hakkı Aksoyak, “Zarîf”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 25 Mayıs 2020); Safvet, *Nuhbetü’l-Âsâr Fî-Ferâ’idi’l-Eş’ar*, 242; Mehmed Siraceddin, *Mecma’-i Şu’arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, nşr. Mehmet Arslan (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 29; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1705; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/446; Sâlim, *Tezkiretü’s-Şu’arâ*, 475; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fudalâ*, 4/468; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/596; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 499.

⁵⁰⁸ İsmail Belîğ, *Nuhbetü’l Âsâr li Zeyl-i Zübdeti’l-Eş’ar*, 304; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 500.

⁵⁰⁹ Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül’ün Bulgaristan doğumlu divan şairlerini tanıttıkları makalede Aydonat’ı Bulgaristan şehri, Zülâlî’yi de Bulgaristan doğumlu bir şair olarak göstermeleri hatalıdır. Bkz., Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül, “Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 43 (2007), 50, 61; Bkz., Machiel Kiel, “Aydonat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), EK-1/146-148; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006), 51;

İsyanı'nın⁵¹⁰ elebaşlarından olduğu için görevinden azledilip Girit'in Resmo şehrine sürgün edilmiştir. Kalan ömrünü adada geçiren Hasan Zülâlî Efendi, Resmo'da medfundur.⁵¹¹

*“Marîz-i aşk olanı derd-i dil-rübâ yoklar
Kişiyi vakt-i zarûretde âşinâ yoklar*

*Zülâlî olma sakın feyz-i subhdan gâfil
Seherde gonce-i ne-şüküfteyi sabâ yoklar”⁵¹²*

1.3. Limni Şairleri

Limni Ege Denizi'nin kuzeyinde Çanakkale Boğazı'nın altmış kilometre uzağında ufak bir adadır. İstanbul'un fethiyle beraber Osmanlı idaresine giren Limni ara ara Venedik, Rus ve Yunan donanmaları tarafından işgal edilmişse de resmî olarak 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'na kadar 447 yıl Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Bu uzun periyoda rağmen küçüklüğü ve yerli Rum halkının devlete bağlılığından dolayı güçlü bir Türk yerleşimine sahne olmayan ada önemini bulunduğu stratejik mevkidenden, tarım ve hayvancılık alanlarındaki üretiminden ve tîn-i mahtum ticaretinden almaktadır. Limni'nin diğer husûsiyeti de gözde bir sürgün yeri olmasıdır. Devlet arşivlerine bakıldığında azledilen devlet adamlarından müderrislere, tasavvuf ehlinde şakilere kadar yüzlerce kişinin adada kalebind olarak bulunduğu görülecektir. Bunlardan en meşhuru şüphesiz Niyâzî-i Mısrî'dir. Mısrî'nin sürgünü gerek yaşadığı dönemde kendisini gerekse vefatından sonra türbe ve tekkesini ziyarete gelenlerin artmasıyla Limni'de dînî ve edebî anlamda bir canlanmayı doğurmuştur.

Ömrünün on yedi senesini Limni'de geçiren, XVII. asrın sonlarında vefat edip ardında divanıyla beraber onlarca eser bırakan Niyâzî-i Mısrî'den başka kaynaklara geçmiş ada ile alakalı iki şair mevcuttur. Bunlardan biri muhtemelen Limni ahâlisinden olup XIX. yüzyılda vefat etmiş Mısrî dervişi Siyâhî'dir. Siyâhî'nin, piri Niyâzî-i Mısrî'nin menkıbelerini derlediği bir eseri bulunmaktadır. İkincisi ise İstanbul doğumlu tahrirat

⁵¹⁰ Bkz. Abdülkadir Özcan, “Patrona İsyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/189-192.

⁵¹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/627; Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*, 144; Sâlim, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, 378; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/390.

⁵¹² Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*, 144.

müdürü Vâcid Efendi'dir. Görevinden azledilip Limni'de yaşamaya mecbur edilen Vâcid, XIX. yüzyılda adada vefat etmiştir. Vâcid'in atasözlerini terkip ettiği bir eseri mevcuttur.

1.3.1. Limni'de Doğan Şairler

Bu başlık altında Limni adasında doğduğu tespit edilen bir şairin (Siyâhî) biyografisi yazılmıştır. Tezkirelerde adı bulunmayan şairin hayatına dair bilgiler şiirlerinden ve ikincil kaynaklardan derlenmiştir. Nazmından örnek sunularak şairlik yönü de gösterilen şairin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmaların yapılmasına olanak sağlanmıştır.

SİYÂHÎ

(ö. h.1268 / m.1851)

Abdî-i Siyahî'nin nerede ve ne zaman doğduğu kesin olarak belli değildir. Fakat kaleme aldığı "Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî" adlı eserinde kullandığı dile bakarak Limni'de yahut Rumeli'de doğmuş biri olduğu söylenebilir. Niyâzî-i Mısrî'nin (ö. 1694) Limni'ye sürgün edildikten sonra adada uyandırdığı irfan okulunun talebelerinden olan Siyâhî, Mısrî'nin vefatından sonra halifesi Mahmud Efendi (ö. 1733) tarafından inşa edilmiş Limni Mısrî Dergâhı'nda postnişinlik ve türbedarlık yapmış bir sufi şairdir.⁵¹³ Limni'de vefat edip defnedilen Abdî-i Siyahî'nin, Niyâzî-i Mısrî'nin hayatına, özellikle Limni'deki hatıralarına dair bilgileri derlediği ve 1843 yılında tamamlanmış *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*⁵¹⁴ adlı eseri bulunmaktadır (Kütüphane kayıtlarına Abdî-i Sipâhî olarak işlenmiştir). Mısrî'nin divanıyla beraber istinsah edilmiş bu eserin sonunda Siyâhî'nin de on adet nutku mevcuttur.

“Âh bu dil durmaz karâr etmez gelince aklıma

Limni'ye bakdığımca pîr gelir hep aklıma

Dâg u taş söyler durur o evliyânın dardını

Takrîri mümkün midir hep derd gelir mi aklıma

⁵¹³ Mustafa Tatcı, *Limni'de Sürgün Bir Veli* (İstanbul: H Yayınları, 2014), 1.

⁵¹⁴ Abdî-i Siyâhî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî* (Milli Kütüphane, *Yazma Eserler Bölümü*, No. 7947/1, 7947/2); Mustafa Tatcı, *Limni'de Sürgün Bir Veli* (İstanbul: H Yayınları, 2014).

*Hem memâti haps ü zindân kabrine demir durur
Ne idi zulmü ta'addüd eylemek bu mazlûma*

*Devletin tahtun dilerdi çün elinden almaga
Yoksa katl-i evlâdını hem ırzını yakmaga*

*Kırk sene olmuş Siyâhî kapusunda kuluyam
Bin dahî ömrüm olaydı kapusunda yatmaga”⁵¹⁵*

1.3.2. Limni’de Medfun Olan Şairler

Bu başlık altında başka yerde doğmasına rağmen Limni adasına gelen ve medfun bulunan iki şairin (Niyâzî ve Vâcid) biyografileri başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalar ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni tahkiklerin yapılmasına imkân tanınmıştır.

NIYÂZÎ

(ö. h.1105 / m.1694)

Mehmed Niyâzî, 1617 yılında Malatya’da doğmuştur. Niyâzî-i Mısırî adıyla tanınan sufi şairin babası Soğancızâde Ali Çelebi’dir. Ali Çelebi aynı zamanda Nakşibendiyye yoluna bağlı bir derviştir. Eğitimine memleketinde başlayan Niyâzî, ailesi Nakş’ş olmasına rağmen ilk tasavvufî neşvesini de Malatyalı Halvetî şeyhi Hasan Efendi’den almıştır. Şeyhi vefat edince Malatya’dan ayrılıp 1638 yılında Diyarbakır’a, bir sene sonra da Mardin’e geçmiştir. Bilahare Kerbela ve Şam’a uğrayıp Mısır Kahire’ye ulaşan Niyâzî, Şeyhuniye ve el-Ezher medreselerinde ders okumuştur. Ayrıca burada Kâdiriyye tarikinden İbrahim Kâdirî’ye de intisap ederek hem zahirî hem batınî ilimleri tekmil etmeye başlamıştır. Medrese tahsilini tamamlayınca, gördüğü bir rüya üzerine şeyhinden müsaade isteyerek 1643’te Mısır’dan ayrılıp Arabistan ve Anadolu şehirlerini dolaşarak 1646’da İstanbul’a gelmiştir. Kısa İstanbul yaşantısından sonra, önce Bursa ve Uşak’a, 1647 yılında ise Elmalı’ya varıp Halvetiyye meşâyihinden Ümmî Sinan’ın (ö. 1657) dervişi olmuştur. Elmalı’da seyr u sülûkunu tamamlayan Niyâzî, 1655 yılında

⁵¹⁵ Abdî-i Siyâhî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*, 75a.

hilafet hırkasını giyip şeyhinin emriyle Uşak, Çal ve Kütahya’da irşat vazifesinde bulunmuştur. Ümmî Sinan vefat edince bir müddet Uşak’ta kaldıysa da 1661 senesinde Bursa’ya hicret etmiştir. 1669’da Abdal Çelebi isimli tüccarın yardımıyla Bursa Ulucami karşısına dergâhını kuran Niyâzî, aynı zamanda Halvetiyye’nin Mısriyye kolunu da oluşturmuştur. Coşkun mizaçlı bir sufi olan Mısırî, devrinin zahir uleması ve iktidarıyla sıkça karşı karşıya gelmiş ve 1673’te 9 ay Rodos’a, 1676’da 15 yıl Limni’ye ve 78 yaşında olmasına rağmen 1693 yılında tekrar Limni’ye sürülmüştür. Ömrü Limni adasında nihayet bulan Niyâzî-i Mısırî, adada medfundur.⁵¹⁶

Türk tasavvuf şiirinin mühim isimlerinden biri olan Niyâzî-i Mısırî, manzum ve mensur eserlerinde İbn Arabî (ö. 1240), Yunus Emre (ö. 1320?) ve Mevlânâ’nın (ö. 1273) düşüncelerini kendi birikimiyle sentezlemiştir.⁵¹⁷ Şiirlerinde Niyâzî ve Mısırî mahlaslarını kullanan şaire Mısırî denilmesinin sebebi bir müddet Mısır’da ikâmet etmesinden dolayıdır. “*Sade ve temiz bir Türkçeyle aşka ve irfana ait hakikatleri damıtıp insanlığa sunan Mısırî, edebiyat tarihimizde kendisini takip eden sufi şairlerce oluşturulan edebî okulun kurucusudur.*”⁵¹⁸ Niyâzî-i Mısırî *Divanı*’nın⁵¹⁹ yanında muhtelif konular ile sâliklerin merak ettiği hususları aydınlatmak ve müşküllerini gidermek için kaleme aldığı Türkçe “*Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye,*⁵²⁰ *Mecmua-i Şeyh Mısırî Efendi,*⁵²¹ *Risâle-i Arşıyye,*⁵²² *Risâle-i Devriyye,*⁵²³ *Risâle-i Es’ile ve Ecvibe-i*

⁵¹⁶ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, nşr. Ramazan Ekinci (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 95; Hasan Kavruk, “Niyâzî-i Mısırî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 31 Mayıs 2020); İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 347; Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri* (Bursa: Asa Kitabevi, 1998), 290; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1258; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/162; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 294; Mustafa Aşkar, *Mehmed Niyâzî-i Mısırî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 41; Mustafa Aşkar, “Niyâzî-i Mısırî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 33/166-169; Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 53; Mustafa Kara, *Niyâzî-i Mısırî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 8; Safvet, *Nuhbetü’l-Âsâr Fî-Ferâ’idi’l-Eş’âr*, 451; Sâlim, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, 680; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyî’u’l-Fudalâ*, 4/92; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/959; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 871; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5/73.

⁵¹⁷ Molla Memet, *Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme*, 127.

⁵¹⁸ Mustafa Tatcı, *Burc-ı Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısırî* (İstanbul: H Yayınları, 2011), IX.

⁵¹⁹ Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993); Niyâzî-i Mısırî, *Divan*, nşr. Kenan Erdoğan (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019).

⁵²⁰ Halil Çeçen, *Niyâzî-i Mısırî’nin Hatıraları* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992); Halil Çeçen, *Niyâzî-i Mısırî’nin Hatıraları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014).

⁵²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, “Niyâzî-i Mısırî”, *Şarkiyat Mecmuası* 7 (1972), 203; Süleymaniye Kütüphanesi, *Reşid Efendi Bölümü*, No. 1218.

⁵²² Baha Doğramacı, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988), 64.

Mutasavvifâne,⁵²⁴ *Risâle-i Eşrâtü's-Sa'at*,⁵²⁵ *Risâle-i Etvâr-ı Seb'a*,⁵²⁶ *Risâle fi Devrân-ı Sûfiyye*,⁵²⁷ *Risâle-i Haseneyn*,⁵²⁸ *Risâle-i Hızriyye*,⁵²⁹ *Risâle-i İâde*,⁵³⁰ *Risâle-i Nokta*,⁵³¹ *Risâle-i Nefîse*,⁵³² *Risâle-i Tevhîd*,⁵³³ *Risâle-i Vahdet-i Vücûd*,⁵³⁴ *Şerh-i Esmâu'l-Hüsna*,⁵³⁵ *Şerh-i Nutk-i Yûnus Emre*⁵³⁶ *Ta'birâtü'l-Vâkı'ât*⁵³⁷ ve *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ı⁵³⁸ ile Arapça *Mevâ'idü'l-İrfân*,⁵³⁹ *ed-Devretü'l-Arşıyye fi Ahkâmi'l-Ferşıyye*,⁵⁴⁰ *Tesbî'-i Kasîde-i Bürde*,⁵⁴¹ *Tefsîru Fâtihati'l-Kitâb*⁵⁴² ve *Mecâlis*'⁵⁴³ isimli eserleri ile

⁵²³ Abdurrahman Güzel, “Niyâzî-i Mısırî'nin Gözden Kaçan Bir Eseri: Risâle-i Devriyye”, *Türk Kültürü Araştırmaları* 17-21/1-2 (1979-1983), 121-139.

⁵²⁴ Niyâzî-i Mısırî, *Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1844); Mehmet Ali Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 304.

⁵²⁵ Mustafa Tatcı, “Niyâzî-i Mısırî'nin Tasavvufi Bir Risâlesi: Eşrâtü's-Sâat”, *Dolunay*, 32-33, 2-23; İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 125/5 (Erişim 01 Haziran 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Raşid Efendi Bölümü*, No. 353, 458.

⁵²⁶ Milli Kütüphane, *Yazmalar Koleksiyonu*, No. 1053/2 (01 Haziran 2020); Muharrem Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî'nin Etvâr-ı Seb'a Adlı Risâlesinde Seyr u Sülûkun Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıat”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/5 (2016), 137-158.

⁵²⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, *Haşim Paşa Bölümü*, No. 31, *Pertev Paşa Bölümü*, No. 620/9.

⁵²⁸ Niyâzî-i Mısırî, *Risâle-i Haseneyn*, nşr. Arzu Meral (İstanbul: Revak Kitabevi, 2012).

⁵²⁹ Nurten Özler, *Tasavvufta Hızır Telakkisi ve Niyâzî Mısırî'nin Hızır Risâlesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

⁵³⁰ İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 893/1, 1224/2; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 1779/2; Almanya Milli Kütüphanesi, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. Ms.or.oct. 2756 (Erişim 01 Haziran 2020).

⁵³¹ İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 125/4 (Erişim 01 Haziran 2020).

⁵³² Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu, Şer'iyye Bölümü*, No. 1104/8 (Erişim 01 Haziran 2020).

⁵³³ İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 1107, 703/3, 704/6, 835/6, 1385/6 (Erişim 01 Haziran 2020); Milli Kütüphane, *Yazmalar Koleksiyonu*, No. 10081/1 (Erişim 01 Haziran 2020).

⁵³⁴ Niyâzî-i Mısırî, *Vahdetnâme*, nşr. Arzu Meral (İstanbul: Revak Kitabevi, 2013).

⁵³⁵ Mustafa Tatcı, “Niyâzî-i Mısırî'nin Tasavvufi Bir Risâlesi: Şerh-i Esmâ-i İsnâ Aşere”, *Türk Yurdu Dergisi* 8/12 (1988), 28-32.

⁵³⁶ Mustafa Tatcı, “Nutm-ı Şerîf-i Hazret-i Yûnus Emrem ve Şerh-i Hazret-i Mısırî”, *Türk Kültürü Araştırmaları* 28/330 (1990), 613-616.

⁵³⁷ Kadriye Yılmaz - Kamile Çetin, “Rüyalar ve Niyâzî-i Mısırî'nin Ta'birâtü'l-Vâkı'ât Adlı Eserinde Rüyaların Dili”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2/4 (2007), 1066-1076; Mustafa Tatcı, “Niyâzî-i Mısırî'nin Tasavvufi Bir Rüya Tâbirnâmesi”, *Türk Folklor Araştırmaları* (1989), 85-96.

⁵³⁸ İbn Arabî, *Tuhfetü'l-Uşşâk ve Turfetü'l-Müştâk Niyâzî-i Mısırî Şerhi*, nşr. Nezahat Öztekin (İzmir: Akademi Kitabevi Yayınları, 2006), (Kitabı hazırlayanın bu eseri İbn Arabî'ye aitmiş gibi göstermesi hatalıdır); Semih Ceylan, “Niyâzî-i Mısırî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk Adlı Eserinde Marifet”, *Elmalıda İlmî ve İrfanî Eğitim Geleneğimiz*, ed. Ahmet Ögke (Antalya: Yazar Ofset, 2012), 85-135.

⁵³⁹ Niyâzî-i Mısırî, *Mevâ'idü'l-İrfân* (İrfan Sofraları), çev. Süleyman Ateş (Ankara: Emel Matbaası, 1971).

⁵⁴⁰ Nusret Gedik, *Türk Edebiyatında Manzum Devriyye* (İstanbul: H Yayınları, 2018); İBB Atatürk Kitaplığı, *Osman Nuri Ergin Yazmaları Bölümü*, No. 543/2 (Erişim 01 Haziran 2020).

⁵⁴¹ Niyâzî-i Mısırî, *Kasîde-i Bürde Tesbî'-i*, nşr. Musa Yıldız (İstanbul: H Yayınları, 2010).

⁵⁴² Nefise Efe, “Niyâzî-i Mısırî'nin Fâtihatü'l-Kitâb Adlı Risâlesinin Tahkik ve Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2016), 183-204.

⁵⁴³ Süleymaniye Kütüphanesi, *Hacı Mahmud Efendi Bölümü*, No. 1758.

beraber kütüphanelerde bazı ayet ve sure tefsirleri, mektupları ve irili ufaklı risaleleri bulunmaktadır.⁵⁴⁴

*“Zât-ı Hak’da mahrem-i irfân olan anlar bizi
İlm-i sırda bahr-i bî-pâyân olan anlar bizi*

*Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz
Vech-i Bâkî hüsnüne hayrân olan anlar bizi*

*Dünyâ vü ukbâyı ta’mîr eylemekden geçmişiz
Her taraftan yıkılub vîrân olan anlar bizi*

*Biz şol abdâlüz bıraktık egnimizden şâlımız
Varlığından soyunub üryân olan anlar bizi*

*Kahr u lütfu şey’-i vâhid bilmeyen çekdi azâb
Ol azâbdan kurtulub sultân olan anlar bizi*

*Zâhidâ ayık dururken anlamazsın sen bizi
Cür’a-i sâfî içüb mestân olan anlar bizi*

*Ârifin her bir sözünü duymaga insân gerek
Bu cihânda sanmanız hayvân olan anlar bizi*

*Ey Niyâzî katremiz deryâyâya saldı biz bugün
Katre nice anlasun ummân olan anlar bizi*

*Halkı koyub lâ-mekân ilinde menzil tutalı
Mısriyâ şol cânlara cânân olan anlar bizi”⁵⁴⁵*

⁵⁴⁴ Eserler hakkında bilgi için bkz. Aşkar, *Niyâzî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, 149; Ayrıca bkz. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, “Katalog Tarama” (Erişim 01 Haziran 2020).

⁵⁴⁵ Niyâzî-i Mısri, *Divan* (Kahire: Bulak Matbaası, 1838), 74.

VÂCİD

(ö. h.1300 / m.1882)

Ahmed Vâcid Efendi, 1825 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Bilanlı Boğaz seraskeri Mustafa Paşa'nın silahdarı Hacı Mehmed Ağa'dır. 1837'de Divan-ı Hümayun kaleminde öğrenim görüp, 1839'da Mekteb-i Maarif-i Adliye'de mülâzım sınıfında yer alan Vâcid, 1847 senesinde hâcelik payesini alarak genel maarif kâtibi ve tahrirat müdürü olmuştur. Görevinden azledildikten sonra Limni'de hayatını devam ettiren Vâcid Efendi'nin ömrü adada nihayet bulup yine adaya defnedilmiştir.⁵⁴⁶

Devlet memurluğunun yanında şairlik vasfını da haiz Vâcid'in tezkirelerde gösterilen şiirinden başka *Durûb-i Emsâl*⁵⁴⁷ adıyla atasözlerini derlediği bir eseri bulunmaktadır.

*“Dâl itdi beni kaşı kemânım dimiş oldum
Nâl itti teni mûy-i miyânım dimiş oldum*

*Dâr itti benim başıma dünyâyı o demde
Cevr itme bana hokka dehânım dimiş oldum*

*Meclisde boyun egdi sükût eyledi dil-ber
Bir kere salın serv-i revânım dimiş oldum*

*Kasd eylemege hâzır imiş cânıma hayfâ
Sevdim seni ey rûh-i revânım dimiş oldum*

*Yârin bana Vâcid bilirim cevri nedendir
Afv it suçumu gayri a cânım dimiş oldum”⁵⁴⁸*

1.4. Midilli Şairleri

Midilli Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda yer alan üçüncü büyük adasıdır. Tarihi milattan önceye dayanan kadim bir geçmişe sahip Midilli'ye 1091 yılında Çaka Bey (ö. 1095)

⁵⁴⁶ Fatın, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 510; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 513; İsmail Hakkı Aksoyak, “Vâcid”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 03 Haziran 2020); Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1647; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/147; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1134.

⁵⁴⁷ Vâcid Efendi, *Durûb-i Emsâl* (İstanbul: Aşir Efendi Matbaası, 1858).

⁵⁴⁸ Fatın, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 510.

tarafından ilk Türk taarruzları gerçekleştirilmiş olsa da adanın asıl Türk İslam beldesi hâline gelişi 1462 yılında Fatih Sultan Mehmed'in eliyle olmuştur. 1912'ye kadar 450 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalan adada pek çok cami, medrese, imaret gibi eserler bina edilmiş; Bektâşîyye, Halvetiyye, Kâdiriyye, Mevleviyye ve Naşibendiyye tariklerine ait tekkeler uyandırılmıştır. Ayrıca Midilli Barbaros Hayreddin Paşa (ö. 1546), Oruç Reis (ö. 1518) gibi Türk ve dünya denizcilik tarihine önemli isimleri kazandırmasının yanında ilim, kültür ve edebiyat dünyasında yer etmiş kişileri de yetiştirmiştir.

Klasik Türk edebiyatı içerisinde Midilli adasında doğmuş beş (Hitâbî, Mevkûfâtî, Şâkir, Şefkat, Şeyhî) başka yerde doğmasına rağmen adaya gelip yerleşmiş ve ömrü orada nihayet bulup defnedilmiş beş (Dâniş, İbâdî, Mâcid, Sa'îd, Selmân) olmak üzere toplam on şair tespit edilmiştir.

Midilli'de doğan şairlerin biri XVI. (Hitâbî), ikisi XVII. (Mevkûfâtî, Şeyhî), biri XVIII. (Şefkat) ve biri de XIX. yüzyıla (Şâkir) aittir. Vefat ettikleri yerlere bakıldığında iki şair (Hitâbî, Şeyhî) hakkında bilgi bulunmazken, ikisi İstanbul'da (Şâkir, Şefkat) biri de İzmit'te (Mevkûfâtî) medfundur.

Midilli doğumlu şairlerin meslek ve sıfatları şu şekildedir: bir divan kâtibi (Şefkat), iki kadı (Şâkir, Şeyhî) ve bir reisülküttab (Mevkûfâtî). Hitâbî ise kaynaklarda sadece şairlik vasfıyla tanıtılmaktadır. Ayrıca bu şairlerin dört adet mensur ve manzum eseri bulunup şiirleri muhtelif mecmualarda yer almaktadır.

Midilli adasını vatan edinmiş şairlerin ise ikisi XVI. (İbâdî, Selmân), üçü de XVIII. yüzyılda (Dâniş, Mâcid, Sa'îd) yaşamıştır. Bu şairlerden ikisinin doğum yeri bilinmezken (Mâcid, Sa'îd), biri Gelibolu'da (İbâdî), biri İstanbul'da (Dâniş) ve biri de Kavala'da (Selmân) dünyaya gelmiştir.

Adaya gelen şairlerden biri kâtip (Selmân), biri kaptan-ı derya (Mâcid), biri nâip (Sa'îd), biri reisülküttab (Dâniş) mesleklerini ifa etmiştir. İbâdî ise kaynaklarda sadece şairlik vasfıyla tanıtılmaktadır. Bu şairlere ait herhangi bir eser kaydı bulunmazken şiirleri tezkire ve muhtelif mecmualarda yer almaktadır.

1.4.1. Midilli’de Doğan Şairler

Bu başlık altında Midilli adasında doğan beş şair ((Hitâbî, Mevkûfâtî, Şâkir, Şefkat, Şeyhî) alfabetik olarak sıralanmış, başta şair tezkireleri olmak üzere, eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak biyografileri yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara kapı aralanmıştır.

HİTÂBÎ

(ö. XVI. YY.)

Hitâbî Çelebi, Midilli adasında dünyaya gelmiştir. Sadece Sehî Bey (ö. 1548) Tezkiresi’nde adı bulunan şairin hangi tarihte doğduğu bilinmezken, Sehî Bey’in ifadelerinden ve Kanûnî Sultan Süleyman’ın (ö. 1566) ömrünün uzun olması için dua ettiği şiirinden⁵⁴⁹ XVI. yüzyıl şairi olduğu anlaşılmaktadır. Tuhfe-i Nâilî’de adının Hatâyî diye yazılması sehven olsa gerektir. Nerede ve hangi yılda vefat ettiği meçhul olan Hitâbî, irticalen, güzel söz ve şiirler söylemede kabiliyetli biri olarak tarif edilmiştir.⁵⁵⁰ Herhangi bir eser kaydı bulunmayan şairin Edirneli Nazmî’nin mecmuasında 2,⁵⁵¹ Pervâne Bey mecmuasında ise 14 şiiri yer almaktadır.⁵⁵²

*“Nâ-geh akşam vakti gördüm ey büt-i meh-rû seni
Gündüzün tâ şâm olunca isterem her sû seni*

*Tâ ki sen gitdün benim karşımdan ey ârâm-i cân
Dem-be-dem ister revân olub gözümden su seni*

*Geldi yüz bin dürlü sevdâ-yi perişân başuma
Kanda gördi gözlerüm ey turre-i Hindû seni*

⁵⁴⁹ Pervâne Bey, *Mecmuatü’ n-Nezâir*, 1573.

⁵⁵⁰ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 212; M. Fatih Köksal, “Hitâbî” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 04 Haziran 2020); Sehî Bey, *Heşt Behişt*, nşr. Mustafa İsen (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 245; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/253.

⁵⁵¹ Edirneli Nazmî, *Mecma’ u’ n-Nezâir*, 743, 922.

⁵⁵² Pervâne Bey, *Mecmuatü’ n-Nezâir*, 325, 596, 811, 881, 1323, 1519, 1572, 1920, 2136, 2504, 2532, 2807.

*Yâ Rab ol çihre ne tâze verd-i ahmerdür aceb
Gül kızarub hacletinden lâl idübdür sûseni*

*Ey Hitâbî sen ne bülbülsin ki bâg-ı ravzada
Görmemişdür bâgbân dir gülşen-i minû seni”⁵⁵³*

MEVKÛFÂTÎ

(ö. h.1065 / m.1655)

Mevkûfâtî Mehmed Efendi, Midilli adasında doğmuştur. Divan-ı Hümayun’da yetişip hazineye ait mallar ve vakıf arazilerinden sorumlu memur olmasından dolayı Mevkûfâtî lakabıyla anılmıştır. Saraya yakınlığı ve Sultan IV. Murad’ın (ö. 1640) silahdarı Mustafa Paşa’nın (ö. 1642) has adamlarından olan Mevkûfâtî, IV. Murad’ın kızı İsmihan Kaya Sultan’ın (ö. 1659) kethüdalığına getirilmiştir. Padişahın vefat etmesi ve Mustafa Paşa’nın öldürülmesiyle hâmişiz kalan Mevkûfâtî Mehmed Efendi, Mısır valisi Eyüp Paşa’ya divan kâtipliği yapması için Mısır’a gönderilmiştir. Üç yıl Mısır’da kalıp tekrar İstanbul’a dönünce, Kaya Sultan’la evlenen Melek Ahmed Paşa’nın (ö. 1662) emriyle 1650 yılında reisülküttab olarak tayin edilmiştir. Melek Ahmed Paşa’yı sadrazam yapma girişimlerinde bulunduğu için 1652’de Midilli’ye sürülen Mevkûfâtî, 1653’te affedilip baş muhasebecilik makamına getirilmiştir. 1655 senesinde Melek Ahmed Paşa’nın Van’a sürülmesiyle tekrar hâmişiz kalan Mevkûfâtî Mehmed Efendi, Kıbrıs’a sürülmesine rağmen yolda karar idama çevrilmiş ve İzmit’te infazı gerçekleştirilip defnedilmiştir.⁵⁵⁴

Edebiyata hâkim, eserlerini şiirlerle süsleyip manayı güçlendiren yetkin bir âlim olmasına karşın siyasî entrikaların sürekli içinde yer almış, bu sebeple de canından olmuş Mevkûfâtî Mehmed Efendi’nin Kırım Hanlığı’nın tarihini anlattığı, ayet, hadis, Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle bezediği *Târîh-i Mevkûfâtî*’si,⁵⁵⁵ Sadru’s-Şerî’a es-Sânî’nin (ö. 1346) Hanefî fikhının esaslarını muhtevi “Şerhu’l-Vikâye”sinin tercümesi

⁵⁵³ Pervâne Bey, *Mecmuatü’n-Nezâir*, 2807.

⁵⁵⁴ Ahmed Resmî, *Halîfetü’r-Rü’esâ*, 37; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/1010; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/228; Müjgan Çakır, “Mevkûfâtî Mehmed Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 06 Haziran 2020).

⁵⁵⁵ Muzaffer Ayozan, *Târîh-i Mevkûfâtî Mehmed Efendi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, 1966).

olan *Terceme-i Sadru's-Şerî'a*'sı,⁵⁵⁶ Hanefî fikhının temel eserlerinden görülen İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 1549) “Mültekâ'l-Ebhûr” adlı kitabının genişçe şerhi sayılacak nitelikteki *Terceme-i Mültekâ*'sı⁵⁵⁷ ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 805) “el-Câmi'ul-Kebîr” kitabının Muhammed b. Abbad el-Hılatî (ö. 1254) tarafından yapılmış ihtisarının tercümesi olan *Terceme-i Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr*⁵⁵⁸ isimli eserleri bulunmaktadır.

ŞÂKİR

(ö. h.1284 / m.1867)

Ahmed Şâkir Efendi, 1802 yılında Midilli'de doğmuştur. Babası Midilli müftüsü Ebubekir Efendi, kayınpederi ise Kapıcıbaşı Boşnak Mehmed Efendi'dir. Eğitimi sürdürmek üzere İstanbul'a hicret eden Şâkir, Hamidiye Medresesi'nin tamamlayıp 1834'te Bâb-ı Âli'de kâtip olmuştur. 1838'de müderrislik payesini alıp Adliye Mektebi'nde Arapça ve Farsça dersleri veren Şâkir bilahare zaptiye ve ziraat meclislerine müftü olarak atanmıştır. 1850'de Halep, 1857'de Mısır, 1859'da Mekke ve 1866'da İstanbul kadılıklarında bulunan Ahmed Şâkir Efendi, İstanbul'da vefat edip Eyüp kabristanına defnedilmiştir.⁵⁵⁹

Kaynaklarda Ahmed Şâkir Efendi'nin hayli şiirinin bulunduğu ve İmam Birgivi'nin (ö. 1573) “Avâmil”ini manzum olarak tercüme ettiğini söylenmesine karşın bir kaydına

⁵⁵⁶ Gamze Gül, *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Tercüme-i Sadru's-Şerî'a Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım II: 1b-33a* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Gözde Çmar, *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Tercüme-i Sadru's-Şerî'a Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım II: 66b-99a* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Halim Bilgin, *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Tercüme-i Sadru's-Şerî'a Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım II: 99b-130b/05* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Hatice Kartal, *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Tercüme-i Sadru's-Şerî'a Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım II: 191a-221b* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); İdil Şannan, *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Tercüme-i Sadru's-Şerî'a Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım II: 33b-66a*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Nazan Çiftçi, *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Tercüme-i Sadru's-Şerî'a Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım II: 130b/06-160b/14* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁵⁵⁷ İbrahim el-Halebî, *Mültekâ Tercümesi*, çev. Mevkûfâtî Mehmed Efendi, sad. Ahmed Davutoğlu (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2014).

⁵⁵⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, *Şehit Ali Paşa Bölümü*, No. 719.

⁵⁵⁹ Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, nşr. Mehmet Nuri Çınarcı (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019), 65; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 261; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 465; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1563; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/471.

ulaşılamamıştır. Fakat Eyüp kadısı İskeçeli Halil İbrahim Rif'at Efendi'ye (ö. 1836)⁵⁶⁰ ait manzum Avâmil tercümesindeki bir beyitte bu kitabın Şâkir Efendi'nin himmetleriyle tamam olduğunun söylenmesi,⁵⁶¹ ikisi de aynı dönemde yaşamış kadı şairler arasında bir karışıklığa sebebiyet verip bu eserin sehven Şâkir Efendi'ye aitmiş gibi anlaşılmasını doğurmuş olabilir.

*“Şem ’-i ruhsârı o şühun nûr şeklin gösterir
Gúyiya Mûsâ-i aşka Tûr şeklin gösterir*

*Kangı sûretle acep sayd eylesem ol âfeti
Gâh âdem geh perî geh hûr şeklin gösterir*

*Kursa da tel bahs-i zülfünde rakîb-i rû-siyâh
Bezîm-i cânânda yine ma ’zûr şeklin gösterir*

*Hayretindendir sakın ber-dâr sanma âşkı
Bend-i zülf-i yâr olan Mansûr şeklin gösterir*

*Bî-muhâbâ açılır bî-gâneye ol mest-i nâz
Meclis-i uşşâkda mestûr şeklin gösterir*

*Rûz-ı uşşâkı iderse mihr-rûyı rûşenâ
Zülf-i müşkîni şeb-i deycûr şeklin gösterir*

*Şâkirâ bî-şübhe mahzûn u harâb olur o ki
Bu harâb-âbâdda ma ’mûr şeklin gösterir”⁵⁶²*

⁵⁶⁰ Fatin, *Hâtîmetü ’l-Eş ’âr*, 197.

⁵⁶¹ Bkz. Kübra Yılmaz - Oğuz Yılmaz, “Birgivi’nin Avâmil’ine Yapılan Manzum Tercümeleler”, *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi Sempozyumu*, ed. Mehmet Bayyigit vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019), 3/641.

⁵⁶² Fatin, *Hâtîmetü ’l-Eş ’âr*, 197.

ŞEFKAT

(ö. h.1187 / m.1773)

Ali Şefkat Efendi, Midilli’de dünyaya gelmiştir. Babası Midilli Şeyh Osman Efendi’dir. Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmayan Şefkat, İstanbul’a hicret edip eğitim almış ve Melek Mehmed Paşa’nın (ö. 1802) divan kâtipliğinde bulunmuştur.⁵⁶³ İstanbul’da vefat eden şairin tezkirelerde gösterilen şiirlerinden maada Mehmed Paşa’nın Sakız adasında yaptırdığı çeşmenin dört bir tarafında bulunan kitabelere nakşedilmiş beyitleri bulunmaktadır.⁵⁶⁴

*“Keyf-i sahbâ-yı dehân bir var imiş bir yog imiş
Tîg-i gamzenden amân bir var imiş bir yog imiş*

*Mûya teşbîh ederler belî lâkin nazari
Halka-i mûy-i miyân bir var imiş bir yog imiş*

*Güle teşbîh ederler rûh-i zîbânı ve lik
Gülün ahvâlî ayân bir var imiş bir yog imiş*

*Bâde-peymâ-yı dil ü dîde-i cân olmiyacak
Çeşm-i sâkideki ân bir var imiş bir yog imiş*

*Lâ-mekân olma sakın deşt-i talebde gezme
Kân-ı maksûda nişân bir var imiş bir yog imiş*

*Bî-dilân ehl-i dilân etdi bu esrârı ayân
Mahv u isbât hemân bir var imiş bir yog imiş*

*Mest-i sahbâ-yı gurûr olma bu mey-hânedede kim
Neş’e-i câm-ı cihân bir var imiş bir yog imiş*

⁵⁶³ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 470; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1570; Silâhdârzâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Silâhdârzâde*, 159; Şefkat, *Tezkire-i Şu’arâ*, 166; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/489.

⁵⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Osmanlı İzleri” (Erişim 13 Haziran 2020).

*Şefkatâ fikra-i evvelde bunu söylerler
Kıssa-hânân-ı zamân bir var imiş bir yog imiş*⁵⁶⁵

ŞEYHÎ

(ö. XVII. YY.)

Kadızzâde Şeyhî Mehmed Çelebi, Midilli adasında doğmuştur. Güftü'nin (ö. 1677) “*asrımızın şuarasından*” diye tanıttığı ve burnunun büyük olmasından dolayı Şeyh-i Burnaz lakabıyla anılan şair, eğitimini tamamlayıp mülâzım olmuş sonra da baba mesleği olan kadılığa geçerek muhtelif Rumeli kasabalarında vazifede bulunmuştur. Acayip manalı şiirler, garip nükteler söyleyen, şiir ve inşada mahir bir şair olarak görülen Burnaz'ın ne zaman ve nerede vefat ettiği meçhuldür.⁵⁶⁶

*“Ne mümkindür yanub erbâb-ı aşk olmaga hâkister
Serâristân-ı iklîm-i mahabbet ser-be-ser düzâh”*⁵⁶⁷

1.4.2. Midilli’de Medfun Olan Şairler

Bu başlık altında başka yerde doğmasına rağmen Midilli adasına gelen ve medfun bulunan beş şairin (Dâniş, İbâdî, Mâcid, Sa’îd, Selmân) biyografileri başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Şiirlerinden örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara imkân tanınmıştır.

DÂNİŞ

(ö. h.1192 / m.1778)

Hatibzâde Dâniş Ahmed Efendi, İstanbul’da doğmuştur. Babası Karagümrük semtinde bulunan Nişancı Mehmed Paşa Camii hatibidir. Babasının mesleğinden dolayı Hatibzâde lakabıyla anılan Dâniş, tahsilini tamamlayınca mülâzım olmuş daha sonra da Mehmed Râgıb Paşa’nın (ö. 1763) reisülküttapçılığına getirilmiştir. Râgıb Paşa, 1744

⁵⁶⁵ Şefkat, *Tezkire-i Şu’arâ*, 167.

⁵⁶⁶ Güftü, *Teşrifâtü’ş-Şu’arâ*, nşr. Kâşif Yılmaz (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001), 151; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 485; Rıza, *Tezkire-i Rıza*, nşr. Gencay Zavotçu (İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, 2009), 266.

⁵⁶⁷ Rıza, *Tezkire-i Rıza*, 266.

yılında Mısır'a vali atanınca Dâniş'i de yanında götürmüştür. 1757'de sadrazam olan Koca Râgıb Paşa, himayesinde bulundurduğu Dâniş Ahmed Efendi'yi kapıcılar kethüdalığı ile vazifelendirmiştir. Bostancı Kışlası bina eminliği, Kahire Darphanesi eminliği, İsakçı Anbarı eminliği ve sipahiler ağalığı görevlerinde bulunan Dâniş Ahmed Efendi, 1777 senesinde görevinden azledilip Midilli adasında yaşamaya mahkûm edilmiş ve ömrü adada nihayet bulup orada defnedilmiştir.⁵⁶⁸

Muhtelif devlet görevlerinin yanında şair olduğundan bahsedilen Ahmed Dâniş Efendi'nin kaynaklarda tercüme-i hâli bulunurken, şiirine dair herhangi bir örnek verilmemiştir.

İBÂDÎ

(ö. XVI. YY.)

Kadrişâde Yusuf İbâdî Efendi, Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Güzelliğinden dolayı "Gümüş Selvi" lakabıyla anılan İbâdî, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1600) babası Ahmed Efendi'nin arkadaşlarından olup sefahat âlemlerine düşkün biri olarak tanınmıştır. Muradınca yaşamak için Midilli adasına taşınan İbâdî, bir sipahinin kızıyla evlenip ömrünü adada tamamlamıştır.⁵⁶⁹

Herhangi bir esere sahip olduğuna dair bilgi bulunmayan İbâdî'nin, ilginç görülen ve sevilen şiirleri mevcuttur.⁵⁷⁰

*“Gerçi olmaduk cihân içinde hürrem bir nefes
Eksik olmadı gönülden gussa vü gam bir nefes*

*Bezm-i gamda ney gibi sen yâr için kıldum figân
Gözlerüm yaşından özge kanı hem-dem bir nefes*

*Hâlet-i nez'a varub vashun diler ditrer gönül
Çıkмага tenden iver bu kuşça cânım bir nefes*

⁵⁶⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/404; Râmiz, *Âdâb-ı Zuraîfâ*, 96; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/273.

⁵⁶⁹ Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 3/2171; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, nşr. Mustafa İsen (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 254.

⁵⁷⁰ Bkz. *Mecmû'a-i Eş'âr*, (Millî Kütüphane, *Yazmalar Koleksiyonu*, No. A3291), 5b (Erişim 17 Haziran 2020).

*Senden ayrılmagdan ölmek yeg durur bin kez bana
Dostum sensüz gerekmez iki âlem bir nefes*

*Mihnet ile cân virüb kurtulmayınca gussadan
Râhat olmaz ey İbâdî ibn-i Âdem bir nefes”⁵⁷¹*

MÂCID

(ö. h.1159 / m.1746)

Mâcid Mahmud Paşa, Enderun’da yetişmiş şairlerdendir. “Soğan Yemez” lakabıyla anılan Mâcid’in nerede doğduğuna dair bilgi mevcut değildir. Sarayda sır kâtipliği ve miftah ağalığı vazifelerinde bulunup, 1727’de Sultan III. Ahmed’in (ö. 1736) veziri Mehmed Paşa’nın hizmetinde kapıcıbaşılık yapan Mâcid, 1745’te kapıcılar kethüdalığına atanmıştır. 1746 senesinde Mirahor Mustafa Paşa (ö. 1756) yerine vezirlik rütbesiyle kaptan-ı derya olan Mâcid Mahmud Paşa, kendisi soğan yemediği gibi soğanın gemilere girişini yasaklayıp askerlerini de yemekten menetmiş ve kuralı ihlal edenleri ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Halkın ve sarayın tepkisini çeken bu davranışından dolayı 1746 yılında görevinden azledilip Midilli adasında ikâmete mecbur bırakılan Mâcid Mahmud Paşa’nın ömrü aynı yıl adada nihayet bulmuş ve orada defnedilmiştir.⁵⁷²

Tarih ilminde yetkin, musikide maharetli ve şiir söylemede kabiliyetli biri olan Mâcid Mahmud Paşa’nın herhangi bir esere sahip olduğuna dair bilgi mevcut değilken, birkaç şiiri Eyyubî Ebu Bekir Ağa’nın (ö. 1759) “Mecmua”sına kaydedilmiştir.⁵⁷³

*“Lezzet de olsa lâ’lin ser-çeşme-i zülâle
Cânlar bağışlar idi dil-teşne-i visâle*

*Kurdu kemân-ı nâzı ol ebrüvâne dil-keş
Şemşîrini idince cân ü dile havâle*

⁵⁷¹ Mustafa Âli, *Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, 254.

⁵⁷² İsmail Hakkı Aksoyak, “Mâcid”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 18 Haziran 2020); İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 270; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/906; Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 265; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/899.

⁵⁷³ Rıfki Melül Meriç, “Hicrî 1131 Tarihinde Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi (Nâzımı Kilârî Ahmed Refî)”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 2 (1956), 142.

*Hoy-kerde olduğu dem gül-berg-i rûy-i âli
Mihr-i münîre bakdım varmış hemân zevâle*

*Aldıkça dost cevri kilik-i beyâne Mâcid
Ney oldu elde hâme itdi nevâda nâle”⁵⁷⁴*

SA’İD

(ö. h.1188 / m.1774)

Kâtibzâde Mehmed Sa’îd Efendi’nin nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmediği gibi hayatı hakkında bilgiler de oldukça kısıtlıdır. Geçici süreliğine nâip olarak bulunduğu Midilli adasında vefat eden şair orada defnedilmiştir. Nazmından iyi bir şair olduğu anlaşılan Sa’îd’in herhangi bir esere sahip olduğuna dair malumat mevcut değildir.⁵⁷⁵

*“Bûse-i vuslat alınmaz şâhid-i gamnâkdan
Dâne-çîn olmak ne mümkün hürmen-i eflâkdan*

*Sâf-tab’ı güft ü gûy-ı halk takdîr eylemez
Tîre olmaz safvet-i yem cünbiş-i hâşâkdan*

*Âşık-ı dîvânededen sorma cefâ-yı gamzesin
Vahşet-i düzd anlanılmaz merdüm-i bî-bâkdan*

*Râz-ı aşkı sîne-i pür-şerha ma’lûm eylemez
Fehm olunmaz reng-i kâkûl şâne-i sad-çâkdan*

*Edemez kimse dilimden fikr-i ruhsârın cüdâ
Pertev-i lerziş-nümâ-yı mihr alınmaz hâkdan*

*Hâl-i gerdânın n’ola zülfün ederse ber-karâr
Mest olur su’bân beççe-i kursa-i tiryâkdan*

⁵⁷⁴ Rıfki Melül Meriç, “Hicrî 1131 Tarihinde Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi (Nâzımı Kilârî Ahmed Refi’)", 143.

⁵⁷⁵ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 417; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1452; Silâhdârzâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Silâhdârzâde*, 152; Şefkat, *Tezkire-i Şu’arâ*, 158.

*Eyle gel nazmın Sa'îdâ arz-ı pîş-i defteri
Kadrin âlî oldugun ister isen eflâkdan*

*Ya'ni kim revnâk-tırâz-ı mesned ihsânına çerh
Sadra teşrîfînde etdi tevbeler imsâkdan*

*Bezmi-i feyz-âsârına sahbânda olsa râh-yâb
Zannım oldur add olunmaz sâhib-i idrâkdan*

*Mâ-hasal kasdım hemân izhâr-ı isti'dâddır
Yoksa gelmez vasfin îfâ hâme-i çâlâkdan*

*Eyleye zâtın Hudâ me'mûn her âsîbden
Tâ ki nazm u nesr zâhir ola tab'-ı pâkdan”⁵⁷⁶*

SELMÂN

(ö. h.995 / m.1586)

Selman Çelebi, Kavala'da dünyaya gelmiştir. Pargalı İbrahim Paşa'nın (ö. 1536) hizmetkârlarından birinin evladı olan şair, Paşa'nın vakıflarında kâtiplik yapmış ve Midilli adasında vefat etmiştir.⁵⁷⁷

*“Ol mug-beçeden itmege isyâna şikâyet
Eflâke gider döne döne nâle vü feryâd”⁵⁷⁸*

1.5. Rodos Şairleri

Rodos Ege Denizi'nin güneydoğusunda yer alan dördüncü büyük adasıdır. Tarihi milattan önceye dayanan kadim bir geçmişe sahip Rodos; Roma İmparatorluğu, Venedikliler, Rodos Şövalyeleri gibi idarelerde bulunduktan sonra 1522 yılında

⁵⁷⁶ Şefkat, *Tezkire-i Şu'arâ*, 158.

⁵⁷⁷ Bekir Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 352; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 436; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1494; Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü'ş-Şuara*, nşr. Namık Açığöz (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 185; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/445.

⁵⁷⁸ Riyâzî, *Riyâzü'ş-Şuara*, 185.

fethedilmiştir. 1912'ye kadar 390 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalan adada pek çok cami, mescit, imaret, tekke ve kütüphane inşa edilmiştir.

Osmanlı devrinde tersane, çini üretimi ve tarımıyla öne çıkan Rodos ayrıca yerli Rum Hristiyan halkı, Avrupa'dan mülteci olarak gelen Yahudiler, Anadolu'dan adaya yerleştirilen Müslüman Türklerle etnik, dinsel ve dilsel çeşitliliğe sahip ve üç dinin yaşam bulduğu ender yerlerdendir.

Rodos'un en önemli husûsiyeti Ege'deki diğer adalara kıyasla gözde bir sürgün yeri olmasıdır. Başta Kırım Hanları olmak üzere idareye ters düşen paşalar, rütbeli memurlar ve şairlerin yaşamak mecburiyetinde bırakıldığı ada, bu vesileyle edebî ve kültürel bir varlık da kazanmıştır.

Yapılan taramalar sonucunda Türk edebiyat tarihinde Rodos adasında doğmuş dört (Muhîti, Nevâyî, Tevfik, Velî), başka yerde doğmasına rağmen adaya gelip yerleşmiş ve ömrü orada nihayet bulup defnedilmiş sekiz (Ehlî, Haşmet, Necîb, Özrî, Râmî, Râtib, Şahin Giray, Şânî) olmak üzere toplam on iki şair tespit edilmiştir.

Rodos'ta doğan şairlerin biri XVI. (Muhîti), biri XVII. (Velî), biri XVIII. (Nevâyî) ve biri de XX. yüzyıla (Tevfik) aittir. Vefat ettikleri yerlere bakıldığında ikisi İstanbul'da (Muhîti, Velî), biri İzmir'de (Tevfik) ve biri de Bahçesaray'da (Nevâyî) medfundur.

Rodos doğumlu şairlerin meslek ve sıfatları şu şekildedir: bir kadı (Muhîti), bir Kırım Hanı (Nevâyî), bir muallim (Tevfik) ve bir müderris (Velî). Rodoslu şairlere ait herhangi bir eser kaydı bulunmazken şiirleri tezkire ve muhtelif mecmualarda yer almaktadır.

Rodos adasını tavattun etmiş şairlerin ise ikisi XVI. (Özrî, Şânî), biri XVII. (Ehlî), dördü XVIII. (Haşmet, Râmî, Râtib, Şahin Giray) ve biri de XX. yüzyılda (Necîb) yaşamıştır. Bu şairlerin biri Edirne'de (Şahin Giray), beşi İstanbul'da (Ehlî, Haşmet, Necîb, Râmî Şânî), biri Tosya'da (Râtib) ve biri de Üsküp'te (Özrî) doğmuştur.

Adaya gelen şairlerden ikisi kadı (Ehlî, Özrî), biri Kırım Hanı (Şahin Giray), biri mahkeme reisi (Necîb), biri müderris (Haşmet), biri reisülküttab (Râtib), biri vezir /

paşa (Râmî) ve biri de yeniçeridir (Şânî). Bu şairlere ait herhangi bir eser kaydı bulunmazken şiirleri tezkire ve muhtelif mecmualarda yer almaktadır.

1.5.1. Rodos'ta Doğan Şairler

Bu başlık altında Rodos adasında doğan dört şair (Muhîti, Nevâyî, Tevfik, Velî) alfabetik olarak sıralanmış, başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak biyografileri yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmaların gerçekleşmesine imkân verilmiştir.

MUHÎTÎ

(ö. h.1008 / m.1599)

Ahmed Muhîti Efendi, Rodos'ta doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde tamamlayıp İstanbul'a hicret eden Muhîti, Bostanzâde Mehmet Çelebi'den (ö. 1598) ders alıp mülâzım olmuştur. Şam, Edirne ve İstanbul'da kadı nâipliği görevlerinde bulunduktan sonra Anadolu kazaskerliğine getirilen Bostanzâde Mehmed Çelebi'nin iradesiyle Erzurum'a askerî kassam olarak vazifelendirilmiştir. Lala Mustafa Paşa (ö. 1580) serdarlıkla Erzurum'a gelince Muhîti Efendi'yi hoca olarak yanına aldırması, bilahare ordu kadısı olarak tayin etmiştir. 1582 yılında Bağdat mal defterdârı olan Lalezar Efendizâde Ahmed Efendi ile beraber Bağdat'a gidip Bağdat şairleriyle sohbet etme imkânı bulan Muhîti, aynı yılın Muharrem ayında Hz. Hüseyin'in kabrini de ziyaret edip o esnada irticalen bir gazel söylemiştir.⁵⁷⁹ 1585'te Şam kadılığına atanan Ahmed

⁵⁷⁹ Bkz. Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, nşr. Süleyman Solmaz (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 273;

Kemingâh-ı safâdan zâhir olup lütf-ı zebânı
Bihamdillah ziyâret eyledüm şâh-ı şehidânı

Sen ol şâh-ı güzînün kurretü'l-aynısın ey server
Olur Yûsuf ile İsmail anun kulu kurbânı

İki aynum efendi ravzasına sen gül-i âlün
Birisi nehr-i şâhî birisi nehr-i Süleymânî

Sipihri üzre şafakla encüm-i tâbendeler yir yir
Işıklardur ki seylâb eylemişdür el için kanı

Muhîti Efendi, bu görevinden emekli olup İstanbul'a avdet etmiş ve ömrü İstanbul'da nihayet bulmuştur.⁵⁸⁰

İyi bir devlet adamı olmasının yanında meclislerin aranan simalarından ve güçlü bir şair olan Muhîti'nin tezkirelerde gösterilmiş ve mecmualarda yer bulmuş pek çok şiiri mevcuttur.⁵⁸¹ Tezkirelerde örnek beyitleri sunulan Ma'rûf-i Kerhî (ö. 815) ve Molla Câmî (ö. 1141) gibi büyük sufileri anlatan mesnevisinden bahsedilmesine rağmen herhangi bir izine ulaşılammıştır. Tuhfe-i Nâilî'de "Divan" sahibi olduğunun söylenmesi ve kütüphanedeki yerlerinin belirtilmesi ise hatalıdır.⁵⁸² Tuman'ın işaret ettiği "Divan" aynı dönemde yaşamış Muhîti mahlaslı Hurûfî bir şaire aittir.⁵⁸³

*“Ey Muhitî umarum dergâh-ı Hak'dan rûz u şeb
Kullarını gayre muhtâc eyleyüb âc itmesün*

*Mâh muhtâc olduğüçün âftâbe eksilir
Hak Te'âlâ sag gözi sol göze muhtâc itmesün”⁵⁸⁴*

NEVÂYÎ

(ö. h.1152 / m.1739)

II. Mengli Giray, 1682 yılında babası Hacı Selim Giray'ın (ö. 1704) sürgünde bulunduğu Rodos adasında dünyaya gelmiştir. İyi ve özel bir eğitim alan Mengli Giray, babası vefat edince Kırım'a dönmüş ve tahtta bulunan kardeşi Gazi Giray'ın (ö. 1709)

Muhitî mâteminde böyle kan dökmezdi çeşminden

Eger ayn-ı sa'âdet bilmeyeydi kendüye anı

⁵⁸⁰ Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 272; Beyânî Mustafa b. Carullah, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, nşr. İbrahim Kutluk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 260; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 295; Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, 494; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, nşr. Aysun Sungurhan (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 770; Mehmet Fatih Köksal, “Muhîti”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 19 Haziran 2020); Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1098; Rıza, *Tezkire-i Rıza*, 205; Riyâzî, *Riyâzü's-Suara*, 292.

⁵⁸¹ Bilge Kaya Yiğit - Abuzer Kalyon, “Peşteli Hisâlî'nin Metâli'u'n-Nezâ'ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/1 (2013), 358; Edirneli Nazmî, *Mecma'u'n-Nezâir*, 1000; Mehmet Fatih Köksal, “Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası: Mecmûa-i Nevâdir”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3/4 (2019), 96; Ayrıca bkz. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, “Katalog Tarama” (Erişim 19 Haziran 2020).

⁵⁸² Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/930.

⁵⁸³ Bkz. Gönül Ayan, *Muhîti, Hayatı, Eserler ve Edebî Kişiliği Divanının Tenkitli Metni* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995).

⁵⁸⁴ Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 274.

yanında seraskerlik ve nureddinlik sonra da tahta geçen diğer kardeşi Kaplan Giray'ın (ö. 1738) yanında kalgaylık hizmetlerinde bulunmuştur. 1724 senesinde Kırım Hanlığı'na getirilen II. Mengli Giray, Patrona İsyanı'ndan sonra (1730) azledilip önce Yanbolu'ya sonra Rodos'a sürgün edilmiştir. 1737'de tekrar Kırım Hanlığı'na getirilen II. Mengli Giray, Osmanlı yararına pek çok hizmetlerde bulunmuş ve Bahçesaray'da vefat edip, Bahçesaray Han Camii haziresine defnedilmiştir.⁵⁸⁵

Âkil, tedbirli ve iyi bir edip diye tarif edilen, Ali Şir Nevâyî'ye duyduğu husûsî alakadan dolayı şiirlerinde Nevâyî mahlasını kullanan II. Mengli Giray'ın⁵⁸⁶ herhangi bir eser sahibi olduğuna dair bilgi mevcut değildir.

*“Üftâde-i dâm-ı ser-i zincîr-i cefâyız
Bir zülf-i siyehkâra kul olmaga sezâyız*

*Ger şâh-ı serîr dâr olursa n'ola cânân
Gamı çekerüz biz dahi kûyinde gedâyız*

*İtmeklik için Hân rehn-i dîdeye sürme
Her şâm u seher tâlib-i teşrîf-i sabâyız*

*Bir pula satarsa bizi agyâra aceb mi
Ol âfet-i gül-çehreye çün bâd-ı hevâyız*

*Eylerse Nevâyî n'ola eş'ârımı tahsîn
Biz silsile-i Hân-ı Kırım Mengli Girây'ız”⁵⁸⁷*

⁵⁸⁵ Cemal Kurnaz - Halil Çeltik, “Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 51 (2009), 275-294; Cemal Kurnaz - Halil Çeltik, “Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 6 (1998), 670-692; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 451; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, nşr. İbrahim Gültekin (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 144; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 284; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1086; Mustafa İsen, “Nevâyî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 20 Haziran 2020); Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/982.

⁵⁸⁶ Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 148.

⁵⁸⁷ Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 148.

TEVFİK

(ö. h.1389 / m.1969)

Tevfik Nevzad Çağdaş Bey, 1885 yılında Rodos adasında dünyaya gelmiştir. Babası Avukat Habib Efendi'dir. İlk tahsiline Rodos'ta başlayan Tevfik, Muğla ve Midilli idadilerini tamamlayıp, Sakız rüşdiye ve idadisi muallimliği, Kadıköy Sultanisi muallimliği, Bursa, Edirne ve İzmir darulmualliminlerinde muallimlik hizmetlerinde bulunup bilahare Hüdavendigâr vilayeti istatistik müdürlüğü, Karacabey kaymakamlığı ve Hariciye vekâletinde Farsça mütercimliği vazifelerini ifa etmiştir. Maaşı yetersiz gelince tekrar öğretmenliğe dönen Tevfik Bey, Darüşşafaka ve Alman Lisesi'nde Türkçe ve iktisat öğretmenliği yapmış ve İzmir'de vefat etmiştir.⁵⁸⁸

Rodos'ta “Âfitab” ve “Selâm”, Sakız'da “Tatbikat”, İstanbul'da “Akşam”, “İleri” ve “Edebiyat-ı Umumiye”, Konya'da “Babalık” ve “Yeni Fikir” gazete ve dergilerinde Ömer Hayyam'ın (ö. 1131) şiirlerine yaptığı çevirilerle kendi şiirleri yayımlanan⁵⁸⁹ Tevfik Nevzad Çağdaş'ın *Devre Kasideler*⁵⁹⁰ adlı şiir kitabı bulunmaktadır. Ayrıca “Onmıyan Aşk” adlı bir kitabından bahsedilmesine rağmen kaydına ulaşılamamıştır.⁵⁹¹

*“Rûhun bu leyl-i fir-kât içinde bükâsı var
Bildim ki cân yakan yeni bir mâcerâsı var*

*Ey kalb ızdırâbını dindir biraz da gül
Güller açıldı pür safâ Nisan havâsı var*

*Devrin elemli hastasıyım anlayan da yok
Bak ben zavallının ne kadar âşinâsı var*

*Hep ızdırâb çekmek için halk edilmişim
Şiirimde şiir-i har-ı Fuzûlî edâsı var*

⁵⁸⁸ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2403; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/133; Veli Kılıçaslan, “Tevfik Nevzad Çağdaş”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2019 (Erişim 20 Haziran 2020).

⁵⁸⁹ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2403.

⁵⁹⁰ Tevfik Nevzad Çağdaş, *Devre Kasideler* (İstanbul: Millet Yayını, 1948).

⁵⁹¹ Bkz. Veli Kılıçaslan, “Tevfik Nevzad Çağdaş”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2019 (Erişim 20 Haziran 2020).

*Gülsem de aglasam da samîmî teessürüm
Nâ-merd olur diyenler bu kalbin riyâsı var*

*Cemiyetin mizâcına ben uymak istemem
Şahsiyetimde münferid kalmak belâsı var*

*Elbette ye's elinde oyuncak olur gider
Her kim ki asrı hırpalayan bir zekâsı var”⁵⁹²*

VELÎ

(ö. h.1066 / m.1655)

Veliyüddin Efendi, Rodos adasında doğmuştur. İlim tahsili için İstanbul'a hicret eden Veliyüddin, Kafzâde Faizî Efendi'den (ö. 1622) mülâzım olmuş ve tedricen ilerleyerek müderrisliğe kadar yükselmiştir. 1645 yılında Siyavüş Paşa Medresesi'nde, 1647'de Haydar Paşa Medresesi'nde, 1648'de Etmekçioğlu Medresesi'nde, 1650'de Kara Çelebizâde Mahmud Efendi Medresesi'nde, 1653'te Sahn-ı Seman Medresesi'nde ve 1654 senesinde Atik Ali Paşa Medresesi'nde müderrislik vazifelerini ifa edip görevi başında ömrü nihayet bulmuştur. İstanbul'da medfundur.⁵⁹³

Şiirlerinde Velî mahlasını kullanan şair, sivri dili, hiciv ve hezl söylemesiyle ün yapmıştır. Sicill-i Osmânî'de “Divan” sahibi olduğu söylenmesine rağmen herhangi bir kaydına ulaşılamamıştır.⁵⁹⁴

*“Gönlüm aldıysa ziyân eyledüm yârumdan
Râziyum ben hele bir cânıla bâzârumdan*

*Zâyi' olmadı benim âh-ı seher-gâhlarum
Raks ider kilik-i terüm nagme-i âsârumdan*

⁵⁹² İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 5/2403.

⁵⁹³ Beyhan Kesik, “Velî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 21 Haziran 2020); İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 528; İsmail Belig, *Nuhbetü'l Âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'ar*, 672; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1660; Rıza, *Tezkire-i Rıza*, 286; Safvet, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, 469; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ*, 3/231; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1179; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 184.

⁵⁹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1660.

*Ne kadar nâdire-gû şâ'ir-i sehîr idigüm
Bilinür çâşni-i lezzet-i güftârumdan*

*Rûz-i nev-rûz gibi geldi Velî şâhid-i şevk
Haber itdi bana pâyân-ı şeb-i târumdan”⁵⁹⁵*

1.5.2. Rodos'ta Medfun Olan Şairler

Bu başlık altında başka yerde doğmasına rağmen Rodos adasına gelen ve medfun bulunan sekiz şairin (Ehlî, Haşmet, Necîb, Özrî, Râmî, Râtîb, Şahin Giray, Şânî) biyografileri başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren eserlere ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara imkân tanınmıştır.

EHLÎ

(ö. h.1009 / m.1600)

Tayyibzâde Mehmed Ehlî Efendi, İstanbul'da doğmuştur. Babası Edirneli Kadı Tayyib Efendi'dir. Âşık Çelebi'nin (ö. 1572) de akrabası olan Ehlî, tahsilini İstanbul'da tamamlayıp Hocazâde Şems Çelebi'den mülazemet aldıktan sonra Edirne'de müderrislik yapmaya başlamıştır. Bir müddet sonra baba mesleği olan kadılığa geçen Ehlî Efendi, Yenice Vardar, Serez gibi şehirlerde görevde bulunup Rodos kadısı iken vefat etmiştir. Rodos'ta medfundur.⁵⁹⁶ Rıza (ö. 1671) ve Riyâzî (ö. 1644) ise diğer kaynakların aksine Kahire'de vefat ettiğini söyler.⁵⁹⁷

Ehlî Efendi, devrin şuarasından farklı olarak kötü hasletlerden uzak, tasavvufa meraklı ve tasavvufî istilahları kullanmayı seven, nazik ve hoş şiirler söyleyen iyi bir şair olarak

⁵⁹⁵ Rıza, *Tezkire-i Rıza*, 286.

⁵⁹⁶ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şuarâ*, 1/403; Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 111; Beyânî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 42; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 108; Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, 161; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 220; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/446; Nev'izâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti'ş-Şakaik, Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, nşr. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/446; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/80; Yunus Kaplan, “Ehlî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 21 Haziran 2020).

⁵⁹⁷ Rıza, *Tezkire-i Rıza*, 139; Riyâzî, *Riyâzü'ş-Şuara*, 79.

görülmüştür. Tezkire ve mecmualarda şiirleri bulunan⁵⁹⁸ Ehlî için Sicill-i Osmânî'de “Hüsn-i Dil” adlı bir mesnevi sahibi olduğu söylenmesine rağmen herhangi bir kaydına ulaşılammıştır.⁵⁹⁹

*“Makâl-i hatt ü la’l-i yâri zâhid kıl ü kâl anlar
Ne bilsün bu rumûzı kimse ancak ehl-i hâl anlar*

*Sipihri-i saltanatda mihr-i âlem-tâb olup dâ'im
Kemâl ü devletini aklı var ise zevâl anlar*

*Cefâ vü cevri yârün âşıkâ lütf ü himâyetdür
Velîkin anı bî-idrâk olan kahr ü celâl anlar*

*Şu denlü rûze-i hecrinde cânânun za'îf oldum
Ki îd-i vaslı için kim beni görse hilâl anlar*

*Ulü'l-ebşâr olan kimse kimesne aynına bakmaz
Ki zîrâ cümleyi Ehlî kemâl ehli kemâl anlar”⁶⁰⁰*

HAŞMET

(ö. h.1181 / m.1768)

Abbas Efendizâde Mehmed Haşmet Efendi, İstanbul'da doğmuştur. Babası Yenişehirli Kazasker Abbas Ebu'l-Hayy Efendi'dir. Müderris olan babasından özel dersler alıp medrese tahsilini tamamlayan şair, Arapça ve Farsçayı kesbedip, bu dillerin edebiyatlarını da öğrenmiştir. Önce mülâzım sonra müderris olan Haşmet, Sahn-ı Seman medreselerinde ders verecek dereceye yükselmiştir. Koca Râgıb Paşa (ö. 1763) ile yakınlık kurup himayesini kazanan Haşmet, sultanın huzuruna çıkacak kadar iltifat

⁵⁹⁸ Bünyamin Ayçiçeği, “Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecmû'aları: İnceleme-Dizin”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 16 (2016), 294; Hasan Gültekin, “Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû'a-i Nezâir”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2010), 118; Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 658, 785; Yılmaz, Top, “Bursalı Şair Nakîb-zâde Ni'metî (ö. 1060?) Efendi ve Onun Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3424 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Kasâ'id Adlı Şiir Mecmuasının Muhtevası”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 31 (2014), 299; Yiğit - Kalyon, “Peşteli Hisâli'nin Metâli'u'n-Nezâ'ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları”, 348.

⁵⁹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/446.

⁶⁰⁰ Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 785.

görmüştür. Sivri dili ve hicivleri sebebiyle etrafındakilerin tepkisini çeken şair, önce İstinye'deki evinde hapis cezasına çarptırılmış lakin uslu durmamasından dolayı 1762 yılında bir başka şair Kerküklü Abdürrezzak Nevres (Nevres-i Kadîm) (ö. 1762) ile birlikte Bursa'ya sürgün edilmiştir. Râgıb Paşa, Sultan III. Mustafa'dan (ö. 1774) Haşmet'in affını talep etmesine rağmen müspet bir karşılık görmemiştir. Altı yıla yakın zaman Bursa'da yaşayan Haşmet, Bursa halkından da tepki görünce önce İzmir'e oradan da Rodos'a sürülmüştür. Ömrü Rodos'ta nihayet bulan şair, adada medfundur.⁶⁰¹

Klasik Türk edebiyatının renkli simalarından ve önde gelen şairlerinden olan Haşmet'in, başta Râgıb Paşa olmak üzere pek çok şaire nazireler barındıran *Divan*'ı,⁶⁰² "Hâbnâme" ve "Vâkı'anâme" adıyla da bilinen, III. Mustafa'nın tahta çıkışını ve kendisinin o gece gördüğü rüyayı anlatan mensur *İntisâbü'l-Mülûk*'u, Râgıb Paşa adına yazdığı, Cahiliye ve Asr-ı Saadet devri şairleri ile İslam büyüklerinin şiire verdiği kıymeti anlatan *Senedü's-Şu'arâ*'sı, Sultan III. Mustafa'nın kızı Hîbetullah Sultan'ın (ö. 1762) doğumu münasebetiyle Râgıb Paşa'nın emriyle kaleme aldığı *Vilâdetnâme*'si⁶⁰³ ve Kars'ın İran tarafından muhasarasını anlatan *Târîh-i Muhâsara-i Kars Der Zamân-ı Ahmed Paşa*⁶⁰⁴ adlı eserleri bulunmaktadır.

*“Câm-ı meyi ruhsâre-i takvâya nikâb et
Gösterme ubûdiyyetini halka hicâb et*

*Görsün revîşin şevki ayag-ı mey ile dil
Pâ-yı gamı pîçide-i emvâc-ı şarâb et*

⁶⁰¹ Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 38; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 89; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 191; İsmail Hakkı Aksoyak, "Haşmet", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 23 Haziran 2020); Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/654; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/148; Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, nşr. F. Sabiha Kutlar Oğuz vd. (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 227; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 288; M. Orhan Okay, "Haşmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/422-424; Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ*, 77; Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 31; Sevda Önal Kılıç, "18. Yüzyılda Bir Edebî Muhit Olarak Koca Ragıb Paşa Konağı", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/4 (2016), 147-158; Şefkat, *Tezkire-i Şu'arâ*, 86; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/203.

⁶⁰² Abbas Efendizâde Mehmed Haşmet, *Divan-ı Haşmet*, nşr. İ. Hakkı Aksoyak - Mehmet Arslan (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018); Mustafa Aslan, *Haşmet Divanı: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995).

⁶⁰³ Divan ve devamındaki üç eser "Haşmet Külliyyatı" adıyla tertip edilmiş ve yayımlanmıştır. Bkz. *Haşmet Külliyyatı*, nşr. İ. Hakkı Aksoyak - Mehmet Arslan (Sivas: Dilek Matbaacılık, 1994).

⁶⁰⁴ Emrah Aydemir, *Haşmet'in Tarih-i Muhasara-i Kars Der Zaman-ı Ahmed Paşa Adlı Eseri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

*Germ-âbe-i vuslat ısınır âteş-i terle
Sen tarh-ı esâs-ı heves-i âlem-i âb et*

*Ten nâle ile nâl ü gönül lâl ile pür-cûş
Geh mevc-i şarâb et dili geh târ-ı rebâb et*

*Dâg-ı dili Haşmet hat-ı ruhsârına sakla
Var terbiyet-i gülşeni der-dest-i sehâb et”⁶⁰⁵*

NECÎB

(ö. h.1320 / m.1902)

İbrahim Necîb Bey, 1823 yılında muhtemelen İstanbul’da doğmuştur. Babası reisülulema ve nakîbü’l-eşrâf Kıbrıslı Hasan Tahsin Bey’dir (ö. 1861). Tahsilini tamamlayınca muhtelif şehirlerde nâiplik vazifesinde bulunan Necîb bilahare bidayet ve istinaf mahmeleri reisliğine atanmıştır. Nihai görevi olan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd İstinaf Ceza Mahkemesi başkanlığına getirilen Necîb Bey, ikametgâhı olan Rodos adasında vefat etmiş ve adada defnedilmiştir.⁶⁰⁶

Rind meşrepli bir şair diye tanıtılan İbrahim Necîb Bey’in birkaç manzumesinin torunu Doktor Ali Fuad Bey’de bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca kızı Hatice İffet Hanım (ö. 1912) da edebiyatımızın kadın şairlerindedir. Onun da bir divançe oluşturacak miktardaki şiirinin oğlu Ali Fuad Bey’in elinde bulunduğu söylenmektedir.⁶⁰⁷

*“Bu cây-ı bî-vefâda inşirâh-ı tâm kâbil mi
Huzûr-i dille imrâr-ı dem ü eyyâm kâbil mi*

*Gül ü mül sünbül ü bülbül deminden müstefîd olmak
Aceb mümkün midir fasl-ı bahârı râm kâbil mi*

*Medâr-ı def’-i efkâr olmak üzre bezm-i işretde
Bu şeb dest-i dil-ârâdan dolu bir câm kâbil mi*

⁶⁰⁵ Abbas Efendizâde Mehmed Haşmet, *Divan-ı Haşmet*, 137.

⁶⁰⁶ İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1576; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1038.

⁶⁰⁷ Bkz. İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/1001.

*Nedendir tâli'imden gördüğüm envâ'-ı tazyikât
O yâre arz idüp esbâb-ı isti'lâm kâbil mi*

*Sebük-magzân ile bahse girişme iltizâm eyle
Sükûti râh-ı aşkda zâhidi ilzâm kâbil mi*

*Demi geldi Necîbâ verd-i ra'nâ-yı dil-ârâya
Merâm-ı andelîbi eylemek ifhâm kâbil mi”⁶⁰⁸*

ÖZRÎ

(ö. h.929 / m.1522)

Özrî Efendi, Üsküp'te doğmuştur. Babası Üsküp kadısı Karaca Hasan Efendi, kardeşi ise bir başka Üsküplü şair İzârî Efendi'dir (ö. 1522). Tahsilini tamamlayınca kadılığa başlayan Özrî, vazife aldığı şehirlerdeki zalim ve haksız davranışları nedeniyle mütemadiyen görev yeri değiştirilmiştir. İlm-i Nücum ve Remil ilmine vukufiyeti sebebiyle her yıl saraya takvim gönderen şair, kendi ölümünü dahi önceden baktığı fal ile tayin etmiştir. Falda ay tutulmasının olduğu bir gece vefat edeceğini söyleyen Özrî, Varna kadılığı döneminde destek amaçlı katıldığı Rodos muhasarasında, ay tutulmasının yaşandığı bir yatsı vaktinde Rodos'ta vefat etmiş ve diğer şüheda ile birlikte adada defnedilmiştir.⁶⁰⁹

Ayağındaki aksaklıktan dolayı Özrî mahlasını tahallüs eden şairin herhangi bir eser sahibi olduğuna dair kaynaklarda bilgi mevcut değilken, şiirleri muhtelif mecmualarda bulunmaktadır.⁶¹⁰

*“Sûz-i âhumdan sakınsun mâh-ı tâbânum benüm
Âsumânı göke boyar dūd-i efgânum benüm*

⁶⁰⁸ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1576.

⁶⁰⁹ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, 2/1064; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 170; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 355; Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ'izi'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, 399; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 554; Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, nşr. Rıdvan Canım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 387; Mehmet Fatih Köksal, “Özrî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 24 Haziran 2020); Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/656.

⁶¹⁰ Ayçiçeği, “Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecmû'aları: İnceleme-Dizin”, 243; Edirneli Nazmî, *Mecma'u'n-Nezâir*, 394, 431, 1029, 1083, 1114, 1138, 1317; Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 609, 1423, 1801, 2134, 2372; Yiğit - Kalyon, “Peşteli Hisâli'nin Metâli'u'n-Nezâ'ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları”, 360.

*Olmasaydı gözlerüm zahmına müjgânım fetîl
Nûr-i çeşmüm kande bulunurdu dermânım benüm*

*Odlara yakdı cihânı âteş-i ruhsâr-ı yâr
Dilleri hâkister itdi âh ü efgânım benüm*

*Şeh-süvârum tevsen-i işkunla oldum hem- 'inân
Yiridür sahrâ-yi mihnet olsa meydânım benüm*

*Mevc-i râhat bâd-ı vuslatdan yudum el Özrîyâ
Derd ü gam havf ü elemdür çün nigejbânım benüm”⁶¹¹*

RÂMÎ

(ö. h.1119 / m.1707)

Mehmed Râmî Paşa, 1654 yılında İstanbul Eyüp'te doğmuştur. Babası Terazici Hasan Ağa'dır. Tahsilini tamamlayınca divan kâtibi olarak göreve başlamıştır. Vazifesi esnasında tanıştığı şair Nâbî (ö. 1712) ile dostluk kurup himayesine giren Râmî, edebî yönünü Nâbî sayesinde geliştirmiştir. Bilahare Nâbî'ye hâmîlik yapıp İstanbul'a gelmesine vesile olan Musahib Mustafa Paşa'nın (ö. 1685) masraf kâtipliğine getirilen şair, Mustafa Paşa ile birlikte Akdeniz ve Mora'da muhtelif sıfatlarda vazife almıştır. Musahib Mustafa Paşa'nın vefatından sonra Nâbî ile hacca giden Râmî, hacdan döndüğü 1690 yılında beylikçi ve 1696 senesinde de reisülküttab olarak tayin edilmiştir. 1699'da Karlofça Barış Antlaşması'na baş murahhas olarak katılan Râmî'nin başarısı padişah tarafından taltif edilerek sadrazamlığa yükseltilmiştir. Sultan II. Mustafa'nın (ö. 1703) vezirliğini de yapan Râmî, Edirne Vakası⁶¹² (1703) olarak da anılan Cebeciler Ayaklanması'nda dirayet gösteremediği için azledilip Kıbrıs'a sürülmüştür. Bilahare affedilip Mısır valiliğine atansa da buradaki vazifesinden de alınarak 1705 yılında

⁶¹¹ Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 1801.

⁶¹² Bkz. Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/445-446.

Rodos'ta yaşamaya mahkûm edilmiştir. Ömrü Rodos'ta nihayet bulan Mehmed Râmî Paşa, adada medfundur.⁶¹³

Devlet adamlığıyla beraber edebî kişiliğiyle de şöhret bulmuş Mehmed Râmî Paşa, hoş tabiatı ve güzel söz söylemedeki yetkinliği ile Türkçe, Farsça ve Arapçayı maharetle kullanmıştır. Şiirlerinde Nâbî'nin etkisi hissedilen Râmî'nin *Divan*'ı,⁶¹⁴ yaptığı mektuplaşmaları derlediği *Münşeât*'ı,⁶¹⁵ hat ve hesapla ilgili *Hülâsa-i İnşâ* risalesi⁶¹⁶ ve Karlofça görüşmesiyle alakalı bilgileri barındıran *Vekâyi'-i Müsâlahâ*⁶¹⁷ isimli eseri vardır.

“Yok sînemizde zerre kadar kînemiz bizim

Mahsûd-ı âftâbdır âyînemiz bizim

Olma kabâ-yı câh için ey dîde hun-feşân

Ter-dâmen etme hurka-i peşmînemiz bizim

Derlerse n'ola mâlik-i gencînedir bize

Zîrâ ki feyz ile toludur sînemiz bizim

Geçdik mey-i sabûhdan ey pîr-i mûg hemân

Çok görme neşve-i mey-i dûşînemiz bizim

⁶¹³ Ahmed Resmî, *Halîfetü'r-Rü'esâ*, 48; Ali Fuat Bilkan, “Râmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 26 Haziran 2020); Faik Reşad, *Eslâf*, nşr. Emrah Aydemir - Fatih Özer (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 137; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 365; İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l Âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'ar*, 133; Mehmed Siraceddin, *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, 58; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1348; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/305; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 302; Recep Ahışalı, “Râmî Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/449-451; Safvet, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idü'l-Eş'âr*, 148; Sâlim, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 312; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ*, 4/219; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/364.

⁶¹⁴ Mehmed Râmî Paşa, *Râmî Divanı*, nşr. Ali Fuat Bilkan (İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları, 1998); Mehmed Râmî Paşa, *Râmî Divanı*, nşr. Erdal Hamamî (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).

⁶¹⁵ Ersin Kırca, *Sadâret Yazışmalarını Hâvî Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116 / 1703-1704) İnceleme Metin* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

⁶¹⁶ Ersin Kırca, “Münşeât Mecmualarının Tarihi Gelişimi ve Râmî Mehmed Paşa'nın Hülâsa-i İnşâ İsimli Eseri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 2/3 (2016), 84-100.

⁶¹⁷ Derya Deniz, *Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi'nin Sulhname'si (Vekâyi'-i Musâlahâ) Tahlil ve Metin* (İstanbul: Başakşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

Âzâde-tıfl-ı mekteb-i emniyyeyiz n'ola
Yeksân olursa şenbe vü âdînemiz bizim

Râmî aceb demez mi ki bir kez o nev-cevân
*Âyâ nic'oldu bende-i dîrînemiz bizim*⁶¹⁸

RÂTİB

(ö. h.1214 / m.1799)

Ebubekir Râtib Efendi, Kastamonu Tosya'da dünyaya gelmiştir. Babası ulemadan Çilingir Hacı Ali Efendi'dir. İlk eğitimini babasından özel dersler alıp memleketinde tamamlayan Râtib, ilmini ilerletmek için İstanbul'a hicret etmiştir. Divan-ı Hümayun amedçisi Ethem Efendi'ye (ö. 1763) intisap edip Arapça ve Farsça dillerini öğrenen Râtib Efendi, 1779 yılında amedi odasında kâtipliğe başlamıştır. Hat sanatındaki mahareti vesilesiyle Sultan III. Mustafa'nın (ö. 1774) şehzâdesi III. Selim'e (ö. 1808) talik yazı dersleri veren şair, 1785'te Silistre'ye sipahi kâtibi olarak tayin edilmiştir. III. Selim tahta geçince (1789) Râtib Efendi'yi İstanbul'a getirtip reisülküttaplık makamını tevdi etmesine rağmen, burçlara düşkünlüğünden dolayı ayın Akrep burcunda olmasını bahane gösterip vazifeyi kabul etmeyen Râtib, padişahın gazabına uğrayarak Bozcaada'ya sürülmüştür. Bir müddet sonra affedilip 1791 senesinde Silistre'ye yeniçeri kâtibi olarak görevlendirilmiş, aynı yıl Avusturya ile imzalanan Zıştovi Antlaşması münasebetiyle Avusturya'ya elçi olarak atanmıştır. Viyana'dan döndükten sonra baş muhasebeci, 1794'te şikk-ı salis defterdarlığı ve zahire nâzırlığı, 1795'te ise reisülküttap olarak hizmet vermiştir. Viyana'da edindiği yenilikçi fikirler ve sultana yakınlığı sarayda kendisini çekemeyenlerin iftiralarına hedef olmasını doğurmuş ve 1796 yılında azledilip Rodos'a sürülmüştür. 1799 senesinde Rodos'ta idam edilen Ebubekir Râtib Efendi'nin başı İstanbul Kanlıca'daki Ata Efendi Tekkesi'ne, bedeni ise Rodos'a defnedilmiştir.⁶¹⁹

⁶¹⁸ Sâlim, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 317.

⁶¹⁹ Ahmed Resmî, *Halîfetü'r-Rü'esâ*, 137; Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 49; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 141; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 371; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebubekir Râtib Efendi", *Belleten* 39/153 (1975), 49-76; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1360; Sema Arıkan, "Ebubekir Râtib Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/277-278; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/302.

İyi bir devlet adamı, marifetli bir sefir, Nakşî Mehmed Ataullah Efendi'ye (ö.1789) müntesip bir derviş ve üç dilde nazma muktedir bir şair olan Râtib Efendi'nin elçiliği döneminde kaleme aldığı ve bulunduğu yerin siyasî, içtimaî, kültürel ve pek çok yönünü not ettiği *Tuhfetü's-Sefâret fî Ahvâl-i Asâkiri'n-Nasârâ ve'l-İdare* adlı "Sefaretname"si⁶²⁰ ve yine elçiliği döneminde devleti adına muhtelif krallarla gerçekleştirdiği mektupları mevcuttur.⁶²¹

*"Gönülde âteş-i hasret fîrûzân oldu gittikçe
Dü çeşm-i hûn feşânım aynı ummân oldu gittikçe*

*Yine bir mehveşin mecbûr-i hüsnü oldum âlemde
Sipîhr-i dilde mühr-i mihri tâbân oldu gittikçe*

*Elinden dâd ü feryâd etmemek mümkün midir zîrâ
Cefâsı ol mehin bî-hadd ü pâyân oldu gittikçe*

*Çeker dil intizâr-ı subh-ı vasl-ı yârı hasretle
Dîrâzi-i şeb-i firkat nümâyân oldu gittikçe*

*Nihâyet yok yem-i hicrâne Râtib neyleyim bilmem
Uzandı sâhil-i maksûda pinhân oldu gittikçe"⁶²²*

ŞAHİN GİRAY

(ö. h.1201 / m.1787)

Şahin Giray Han, Edirne'de doğmuştur. Babası Topal Ahmed Giray, kardeşi ise II. Sahib Giray'dır (ö. 1807). Avrupa'da eğitim alıp Han olan kardeşi II. Sahip Giray devrinde kalgaylık ve Çariçe II. Katerina'ya (ö. 1796) yaverlik yapan Şahin Giray, kardeşi vefat edince 1777 yılında Kırım Hanlığı tahtına oturmuştur. Rusya yanlısı politikaları ve reformist fikirleri sebebiyle 1783 senesinde ayaklanan Kırım halkından canını kurtarmak için Rusya'ya kaçmış ve Rusya'nın desteğiyle tekrar Hanlığa

⁶²⁰ Ebubekir Râtib Efendi, *Nemçe Sefaretnamesi*, nşr. Abdullah Uçman (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015).

⁶²¹ Hüner Tuncer, "Osmanlı Elçisi Ebubekir Râtib Efendi'nin Viyana Mektupları", *Belleten* 43/169 (1979), 73-105.

⁶²² Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebubekir Râtib Efendi", 71.

getirilmiştir. 5-6 ay gibi kısa bir müddet daha idarede kalsa da Rusya'nın işgaliyle saltanatı sona ermiş ve bu sefer Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Rusya'nın Kırım'ı işgaline zemin hazırladığı için 1786'da Rodos'a sürülen Şahin Giray, adada idam edilip defnedilmiştir. Son Kırım Han'ı olan Şahin Giray, siyaset ve idareciliğe kıyasla şiirde kabiliyetli biri olarak görülmüştür.⁶²³

*“Yâr gelüb âşıkın menzilini kılsa cây
İtmiye mi gün yüzü dîdeleri rûşen ây*

*Yâr-i ser-efrâzsın sende bu göz kaş ki var
Katli için âşıkın yana gerek ok u yây*

*Yayub ona güllerin gün yüze kaldın nikâb
Menzil-i akrebde tâ münhasif olmuştur ây*

*Yâr dilerse eger sînemizi kâ'iliz
Tek bizi ol mehlikâ lütfuna kılsın sezây*

*Yaz semender gibi yanmaga tâlibligim
Ey kalem arz it eger diler ise ol hümây*

*Yâ meh-i rahşânda mı dehre ziyâ-bahş olan
Tal'at-ı rûyun mudur âleme viren cilây*

*Yâ lec idüp müdde'î gün yüzün inkâr ider
Eyler idi ol gabî âkil ise zerre rây*

⁶²³ Cemal Kurnaz - Halil Çeltik, “Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, 287; Cemal Kurnaz - Halil Çeltik, “Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı”, 684; Fatîm, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 264; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 173; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 463; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1561; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, 308; Mustafa İsen, “Şahin Giray”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 28 Haziran 2020); Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 71; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/480.

*Yâre ider ehl-i aşk durmayub arz-ı hüner
Nevbet-i arz-ı hüner sende mi Şâhin Girây*⁶²⁴

ŞÂNÎ

(ö. XVI. YY.)

Şânî Çelebi, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası gibi sipahi olarak yeniçeri ocağında bulunan Şânî, Rodos adasında tımar sahibi olup adaya yerleşmiştir. Hangi tarihte vefat ettiği bilinmeyen şair, haddi aşan hicivleri ile tanınmıştır.⁶²⁵

*“Bir ki evbâşı dirüb başına merdâne kopuz
Oturur meygede sadrında emîrâne kopuz*

*Mutribün yeltesine uydugiçün öksüzünün
Meclis içre yüzini çaldı levendâne kopuz*

*Çaldum ayagina tolaşdı bagırsagi anun
Karşuna egdügiçün boynını mestâne kopuz*

*Bir iki pul ile def haylî gerer idi gögsin
Çaldı meclisde yanından anı rindâne kopuz*

*Rûm abdalı gibi kanzil olup sohbet arar
Sarılup bir nemed içine gedâyâne kopuz*

*Güşmâl eyleyeli Şânî anı pîr-i safâ
Bir kıl ile yeder ise uyar oglana kopuz*⁶²⁶

1.6. Sakız Şairleri

Sakız Ege Denizi'nin en büyük beşinci adasıdır. Bölgede yetiştirilen sakız ağaçlarından ismini almış olan adanın geçmişi antik çağlara kadar uzanır. Sakız'a ilk Türk akınları

⁶²⁴ Gazelin tamamı için bkz. Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 263-264; Özer Şenödeyici, “Osmanlı'nın Görsel Şiirleri III: Trajedinin Gölgesinde Hüner Gösterisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2009), 586-697.

⁶²⁵ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, 3/1409; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 468; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 460; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/476.

⁶²⁶ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, 3/1409.

Çaka Bey (ö. 1095) tarafından gerçekleştirirse de asıl Türk İslam beldesi hâline gelişi 1566 yılında olmuştur. Sakız adası zaman zaman farklı güçlerin işgaline uğramışsa da 1913'e kadar 347 sene Osmanlı idaresinde kalmıştır. Bu süre içerisinde pek çok cami, mescit, imaret ve tekke inşa edilmiş; hac ve ticaret güzergâhında bulunduğu için askerî açıdan kuvvetlendirilmiştir.

Müslüman Türkler, Ortodoks Rumlar, Katolik Latinler ve az sayıda Yahudiyle etnik, dinsel ve dilsel bir çeşitliliğe sahip Sakız adası gerek orada doğmuş gerekse oraya yerleşmiş ve Türk edebiyatında yer edinmiş mühim şairleri yetiştirmiştir.

Yapılan taramalar sonucunda Türk edebiyat tarihinde Sakız adasında doğan üç (Edhem, Fâik, Nevres) başka yerde doğmasına rağmen adaya gelip yerleşmiş ve ömrü orada nihayet bulup defnedilmiş dört (Abdî, Bezmî, Çaresiz, Ziyâ) olmak üzere toplam yedi şair tespit edilmiştir.

Sakız'da doğan şairlerin üçü de XIX. yüzyıla aittir ve üçü de İstanbul'da medfundur. Bu şairlerin meslekleri ve sıfatları şu şekildedir: bir kâtip (Edhem) ve iki bürokrat (Fâik, Nevres).

Sakız adasında doğan şairlere ait bir divan ve muhtelif bahislerde yazılmış mensur ve manzum altı adet eser mevcuttur.

Sakız adasını tavattun etmiş şairlerin ise biri XVII. (Abdî), ikisi XVIII. (Bezmî, Çaresiz) ve biri de XIX. yüzyılda (Ziyâ) vefat etmiştir. Bu şairlerden birinin doğum yeri bilinmezken (Ziyâ), ikisi İstanbul'da (Abdî, Bezmî) ve biri de Karaman Ereğlisi'nde (Çaresiz) dünyaya gelmiştir.

Adaya gelen şairlerden biri Cihangirî şeyhi (Çaresiz), biri imam ve Cihangirî dervişi (Bezmî), biri paşa (Abdî) ve biri de vezirlik (Ziyâ) görevlerini ifa etmiştir. Bu şairlere ait bir divan ve çeşitli bahislerde kaleme alınmış beş eser bulunmaktadır.

1.6.1. Sakız'da Doğan Şairler

Bu başlık altında Sakız adasında doğan üç şairin (Edhem, Fâik, Nevres) biyografileri başta şair tezkireleri olmak üzere, eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir.

Nazımlarından örnekler sunularak şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilmiştir.

EDHEM

(ö. h.1303 / m.1885)

İbrahim Edhem Efendi, 1815 yılında Sakız adasında doğmuştur. Babası Sakız Kalesi'nde görevli topçu kolağası Mustafa Efendi'dir. Küçük yaşta babasını kaybeden Edhem, amcası kolağası Hasan Efendi'nin himayesinde yetişmiştir. Amcası tarafından küçük kardeşi Ahmed Esad Efendi (ö. 1875) ile birlikte İstanbul'a tahsile gönderilen Edhem Efendi eğitimini tamamlayınca Hazine-i Hassa Nâzırı Giritli Mazlum Fehmî Paşa (ö. 1862) ve Ticaret Nâzırı Mehmed Kabûlî Paşa'nın (ö. 1877) yanında valilik ve sefarethane gibi kurumlarda kâtiplik ve muhtelif memuriyetlerde bulunup bilahare İstanbul şehremaneti azalığına seçilmiştir. Mütevazı ve münzevi bir hayat süren İbrahim Edhem Efendi, sadrazamlık vazifesini de ifa etmiş kardeşi Esad Efendi'nin Beşiktaş'taki konağında vefat edip Eyüp kabristanına defnedilmiştir.⁶²⁷

Rind gönüllü, lakayıt meşrepli ve zevk sahibi zarif bir insan olarak tarif edilen İbrahim Edhem Efendi'nin İstanbul'da yayımlanan Servet gazetesinde çıkmış gazellerinden başka eserinin olduğu malum değildir.⁶²⁸

*“Feyz-i Yezdân iledir bezli her ehl-i keremin
Olmasa bâd güher-pâş olamaz mevc-i yemîn*

*Sûretâ dogrulara fâ'ik olur kec-nigehân
Nazar et tavrına fevkinde menârın alemin*

*Mâtemi sûrına gâlib olur ehl-i hünerin
Karalanmış gam-ı dehr ile vücûdı kalemin*

*Vuslat u firkatı tev'em bilür erbâb-ı kemâl
Farkı ne harf ü şümârında emelle elemin*

⁶²⁷ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 1/403; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/25.

⁶²⁸ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 1/403.

*Sâgarı bezm-i sühânda o kadar dâim kim
Derd-i ser vermededir neş'esi mazmûn-ı Cem'in*

*Etme hâmûş-ı girân-gûş-ı gurûra feryâd
Nâlenin medhali yok gûşına lâl u asamın*

*Artırır vasf ile meh-pârelerin pertevini
Her makarrı ola burc-i kamer ehl-i rakamın*

*Edhem etmekde beni bir gül-i ter zâr u hazîn
Bûlbülü şimdi benim gülşen-i cevr ü sitemin”⁶²⁹*

FÂİK

(ö. h.1254 / m.1834)

Süleyman Fâik Efendi, 1783 yılında Sakız adasında dünyaya gelmiştir. Babası Sakız Tahsildârı Hacı Hafız Ali Ağa'dır (ö. 1797). İki yaşındayken babasıyla İstanbul'a gelen Fâik tahsiline burada başlayarak; Reisülkurra Salih Efendi'den Kur'an-ı Kerim, Gürcü Osman Efendi'den Farsça, İslam Efendi'den Arapça dersleri görüp, Bosnalı Abdurrahim Efendi'den sülüs ve nesih hattı meşk etmiştir. 1799'da sadaret mektubî odası kâtipliğine girip 1800'de hacelik payesi almıştır. Bu süre içerisinde çalışma arkadaşı hattat Abdülkadir Kadrî Efendi'den divanî ve rik'a yazı biçimlerini de öğrenmiştir. 1802'de Yenişehirli Mustafa Paşa'ya Mora'da kâtiplik hizmetiyle başlayan gezgin memur hayatı, 1807'de Silistre'de kâtiplik, 1808'de Edirne ve Salanik'te zabıt kâtipliği ile devam etmiştir. 1810 senesinde ser-amedî hulefası ve kâğıd-ı birun emaneti, 1811'de sadaret mektupçuluğu ve arabacılar kitâbeti, 1817'de Köstendil âyânının halifeliğinde bulunup, aynı yıl Bosnalılar ve Nemçeliler arasındaki anlaşmazlığı gidermek için Bosna'ya memur olarak tayin edilmiştir. 1820'de sipahi kâtipliği, 1822'de ise vergi memurluğu ile vazifelendirilmiştir. 1823'te Bozok'ta memuriyetle görevlendirilen Fâik, 1825'te kalyonlar kitâbetine getirilip hemen akabinde sadaret mektupçuluğu tevcih edilmiştir. 1832'de ruznamçe-i evvel makamına yükseltilip, 1834 senesinde cizye muhasebeciliği sıfatıyla Ceride Nezareti'ne atanmıştır. Muhtelif

⁶²⁹ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 1/404.

görevlerde ve pek çok şehirlerde hizmet vermiş Süleyman Fâik Efendi, İstanbul’da vefat edip Rumelihisarı kabristanına defnedilmiştir.⁶³⁰

İnşada başarılı bir kâtip ve doğruluğu seven usta bir şair olarak tarif edilen Süleyman Fâik Efendi’nin şiir, latife ve hikâyeleri ile bazı şairlere dair bilgileri barındıran *Mecmû’a’sı*,⁶³¹ Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi’nin (ö. 1788) şeyhülislamlara dair “Devhatü’l-Meşâyih” isimli eserine⁶³² ve Giritli Ahmed Resmî Efendi’nin (ö. 1783) reisülküttapleri tanıttığı “Hadikatü’r-Rü’esâ”sına *Sefînetü’r-Rü’esâ* adıyla zeyli vardır⁶³³

*“Mukbilin câhına mı mâlına mı ta’n idelim
Müdbirin kârına mı hâline mi ta’n idelim*

*Olmadı mes’ele-i müşkîlimiz şerh ile hâl
Hâcenin kılına mı kâlına mı ta’n idelim*

*O bûtun ateş-i ruhsârı beni yandırdı
Vechinin eline mi nâlına mı ta’n idelim*

*Gam ile geçmededir vaktimiz eyvâh eyvâh
Felegin mâhına mı sâline mi ta’n idelim*

⁶³⁰ Fatin, *Hâtîmetü’l-Eş’âr*, 377; İbnü’l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 1/533; İsmail Hakkı Aksoyak, “Fâik”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 30 Haziran 2020); İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 122; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1539; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/133; Selami Şimşek, “Süleyman Fâik Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/85-86; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/743.

⁶³¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. TY 3472, TY 9577 (Erişim 30 Haziran 2020); Emre Karanfil, *Mecmua-i Süleyman Fâik Efendi (Transkripsiyonlu Metin İnceleme, 1b-55a)*(Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Nur Şerif Akyel, *Mecmua-i Süleyman Fâik Efendi (Transkripsiyonlu Metin İnceleme, 1b-57a)*(Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶³² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. TY 3421; Süleymaniye Kütüphanesi, *Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü*, No. 1148; Millet Kütüphanesi, *Ali Emîri Efendi, Şer’iyye Bölümü*, No. 1084, 1085; Milli Kütüphane, No. A 3681/3 (Erişim 30 Haziran 2020).

⁶³³ Ahmed Resmî, *Hadikatü’r-Rü’esâ*, İstanbul: Takvimhâne-i Amire Matbaası, 1853, (Bu eser Süleyman Fâik’in zeyliyle birlikte basılmıştır); Ayrıca bkz. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, *Veliyyüddin Efendi Bölümü*, No. 145/6, 3442; Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 1984; Süleymaniye Kütüphanesi, *Hâlet Efendi Bölümü*, No. 609.

*Hazret-i mîr-i suhan-pervere olmaz tanzîr
Fâik'in tab'ına mı kâlına mı ta'n idelim*⁶³⁴

NEVRES

(ö. h.1293 / m.1876)

Osman Nevres Efendi, 1820 yılında Sakız adasında doğmuştur. Aslen Rum olan Nevres Efendi, Laz Ali Rıza Paşa'nın (ö. 1846) hizmetlilerinden Süleyman Fâik Efendi tarafından küçük yaşta Sakız'dan alınıp İstanbul'a getirilmiş ve Ali Rıza Paşa'nın himayesine verilmiştir. Nevres'in iyi bir eğitim almasını sağlayan Paşa Bağdat valiliğine atanınca şairi kitâbet hizmetinde kullanmıştır. Ali Rıza Paşa'nın vefatından sonra İstanbul'a gelen Nevres Hariciye mektubî kaleminde görev yapmıştır. Münşir Abdülkerim Nâdir Paşa'nın (ö. 1883) maiyetinde Bağdat'ta vazife alıp bilahare Irak-Hicaz orduları tahrirat başkâtipliği ve Irak-Hicaz orduları muhasebeciliğine atanmıştır. Nâdir Paşa ile birlikte Diyarbakır, Kerkük, Musul ve Bağdat gibi şehirle uzun zaman memuriyette bulunup 1871'de Bağdat'taki vazifesinde yolsuzluk yaptığı iddiasıyla azledilen ve İstanbul'a dönen Nevres, 1872 senesinde Şumnu'ya II. Ordu münşirliği görevine getirildiyse de hakkındaki iftiralar peşini bırakmayıp tekrar azledilmiştir. Bu olay sonrası aklî dengesini yitiren Nevres Efendi, Haydarpaşa Hastanesi'ne yatırılarak tedavi görmüştür. Kısmen sıhhatine kavuşunca Zaptiye Nezareti mektupçuluğuna başlamışsa da hastalığı tekrar nüksedince işinden ayrılarak evine çekilmiş ve bir müddet sonra vefat etmiştir. İstanbul Üsküdar'da hayata veda eden Osman Nevres Efendi, Karacaahmet mezarlığında medfundur.⁶³⁵

Üç dilde şiir yazmaya muktedir bir şair ve musikişinas bir devlet adamı Osman Nevres Efendi'nin *Divan*'ı,⁶³⁶ içinde altı hikâyenin anlatıldığı *Destâr-ı Hayâl* mesnevisi,⁶³⁷

⁶³⁴ Fatin, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 377.

⁶³⁵ Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 96; Avni Erdemir, *Musikişinas Divan Şairleri* (Ankara: Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999), 341; Bayram Ali Kaya, "Nevres", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013 (Erişim 01 Temmuz 2020); Fatin, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 497; İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1603; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 337; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1252; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/283; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1102; Vildan S. Coşkun, "Nevres", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/57-58.

⁶³⁶ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, nşr. Bayram Ali Kaya (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010).

⁶³⁷ Osman Nevres, *Destâr-ı Hayâl* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1872).

Abdülkerim Nâdir Paşa için yazdığı *Eser-i Nâdir Mecmû'atü't-Tarab alâ Lisâni'l-Edeb*'i,⁶³⁸ ve *Mersiye-i Kerbelâ*⁶³⁹ isimli eserleri bulunmaktadır.

*“Takarrür eyleyeli ezberimde hubb-i vatan
Birinci mes'eledir defterimde hubb-i vatan*

*Coşar deniz gibi çeşmim telâtum etdikçe
Dilimde gayret-i millet serimde hubb-i vatan*

*Takallübât-ı felekle hâlel-pezîr olmaz
Elest mâyesidir gevherimde hubb-i vatan*

*Harâm olur bana mey âb-ı Kevser olsa dahî
Temessül eylemese sâgarımda hubb-i vatan*

*Cihâna bakmam eger cennet olsa da Nevres
Telâtum etmese çeşm-i terimde hubb-i vatan”*⁶⁴⁰

1.6.2. Sakız'da Medfun Olan Şairler

Bu başlık altında başka yerde doğmasına rağmen Sakız adasına gelen ve medfun bulunan dört şairin (Abdî, Bezmî, Çaresiz, Ziyâ) biyografileri başta şair tezkireleri olmak üzere eserleri ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak yazılmış, hayatlarına dair özel bilgiler veren çalışmalara ayrıca işaret edilmiştir. Nazımlarından örnekler sunulurken şairlik yönleri de gösterilen şairlerin ayrıca eserleri ve bu eserlerin günümüzdeki durumu belirtilerek yeni araştırmalara imkân tanınmıştır.

ABDÎ

(ö. h.1103 / m.1691)

Nişancı Abdurrahman Abdî Paşa, İstanbul Anadoluhisarı'nda doğmuştur. Enderun'da eğitimini tamamlayan Abdî, 1659 yılında sarayda peşkir ağası sonra da sır kâtibi olmuştur. 1669'da vezirlik rütbesiyle nişancı, 1678'de İstanbul kaymakamı, 1679'da

⁶³⁸ Osman Nevres, *Eser-i Nâdir Mecmû'atü't-Tarab alâ Lisâni'l-Edeb* (İstanbul: Daru't-Tıbaatü'l-Âmire, 1880).

⁶³⁹ Osman Nevres, *Mersiye-i Kerbelâ* (İstanbul: Tasviri-i Efkâr Matbaası, 1874).

⁶⁴⁰ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 464.

Bosna valisi, 1680’de ikinci kez nişancı, 1684 ve 1687 yıllarında Basra valisi, 1689’da Rumeli valisi, 1690’da Kandiye muhafızı ve 1691’de Sakız adası muhafızı görevlerini ifa eden Abdurrahman Abdî Paşa, Sakız’da vefat edip yine orada defnedilmiştir.⁶⁴¹

Devlet hizmetlerinin yanında edebiyat sahasında da mühim eserler meydana getiren Abdî Paşa, üç dilde şiir yazmaya muktedir bir şair ve Osmanlı’nın ilk vakanüvisidir.⁶⁴² Abdî Paşa’nın IV. Mehmed’in (ö. 1693) emri ile kaleme aldığı *Vakâyi’nâme*’si,⁶⁴³ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın (ö. 1683) isteği üzerine yazdığı *Kanunnâme*’si,⁶⁴⁴ Feridüddîn Attâr’ın (ö. 1221) “Pendname”sine *Müfîd* adlı şerhi,⁶⁴⁵ Kâ’b b. Züheyr’in (ö. 645) “Kasîde-i Lâmiyye’sinin (Kasîdetü’l-Bürde) şerhi olan *Şerh-i Kasîde-i Lâmiyye*’si,⁶⁴⁶ ve Urfî-i Şîrâzî’nin (ö. 1591) bazı kaside ve gazellerine şerhi bulunmaktadır.⁶⁴⁷ Ayrıca Atatürk Kitaplığı’nda “Abdî Paşa Divanı” adıyla kayıtlı, içinde lugazlar, tarihler ve birkaç gazelini barındıran fakat divan denilemeyecek kadar eksik sayfaları olan bir eseri de mevcuttur.⁶⁴⁸

“*Rûh-i dil-cû da güzel zülf-i semen-bû da güzel*

Nice tercîh edeyim o da güzel bu da güzel

Nice sarsılmasın Allah’ı seversen âdem

Sîne sîmin ü miyân ince o pehlû da güzel

⁶⁴¹ Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 204; Güftî *Teşrifâtü’s-Şu’arâ*, 179; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 3; İsmail Belig, *Nuhbetü’l-Âsâr li Zeyl-i Zübdeti’l-Eş’ar*, 337; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/52; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/22; Nagehan U. Eke, “Abdî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014 (Erişim 03 Temmuz 2020); Safvet, *Nuhbetü’l-Âsâr Fi-Ferâ’idi’l-Eş’âr*, 255; Sâlim, *Tezkiretü’s-Şu’arâ*, 498; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fudalâ*, 4/114; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/641; Üzer, *Safayî ve Tezkiresi*, 551.

⁶⁴² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/53.

⁶⁴³ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi’nâmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993).

⁶⁴⁴ Abdurrahman Abdî Paşa, *Abdurrahman Abdî Paşa Kanunnâmesi*, nşr. H. Ahmet Arslantürk (İstanbul: Okur Kitaplığı Yayınları, 2012).

⁶⁴⁵ Büşra Karacan, *Abdurrahman Abdî Paşa’nın Müfîd Adlı Eseri (1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Muhammet Kamçı, *Feridüddîn Attâr’ın Pendnâmesi’nin Abdurrahman Abdî Paşa Şerhi: Müfîd Eseri (35a-105a Varakları Arası İnceleme-Metin)* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶⁴⁶ Millet Kütüphanesi, *Ali Emiri Koleksiyonu*, No. Edebiyat 340 (Erişim 03 Temmuz 2020); Süleymaniye Kütüphanesi, *Esad Efendi Bölümü*, No. 2754, *H. Hüsnü Paşa Bölümü*, No. 1013-002, *Yazma Bağışlar Bölümü*, No. 4229-001; Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, No. 196/10 (Erişim 03 Temmuz 2020).

⁶⁴⁷ Bkz. Mehmet Akif Gözitok, “Türk Edebiyatında Urfî-i Şîrâzî Şerhleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017), 84.

⁶⁴⁸ İBB Atatürk Kitaplığı, *Türkçe Yazmalar Bölümü*, No. O.126 (Erişim 03 Temmuz 2020).

*Böyle pakîze bir âşûb-ı cihân sev Abdî
Yohsa şâyeste degil aşka her âlûde güzel*⁶⁴⁹

BEZMÎ

(ö. h.1136 / m.1723)

Halil Bezmî Efendi, İstanbul Kumkapı semtinde bulunan Bâlî Paşa mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası doğduğu mahalledeki Çadircı Ahmed Çelebi Camii Müezzini İsa Halife adında bir zattır. Tahsilini tamamlayıp 15 yaşını aşınca; Anadolu, Acem ve Arap diyarlarını gezme arzusuyla yola koyulan Bezmî, hac farizasını yerine getirip dönüş yolunda uğradığı Sakız adasında Halvetiyye'nin Cihangiriyye kolu şeyhlerinden Çâresiz İlyas Efendi'ye (ö. 1706) intisap edip seyr u sülûkunu tamamlayarak hilafet almıştır. Şeyhi vefat edince İstanbul'a dönen ve bazı ekâbirin husûsî imamlığını yapan şair, "İmam Bezmî" adıyla da anılır olmuştur. Ne şekilde ve nasıl gerçekleştiğini bilmediğimiz fakat kaynakların belirttiği üzere Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694) ile tanışıp yakın dostluk kuran Bezmî Efendi ayrıca Tekirdağ'a giderek Şeyh Müslî Efendi'de (ö. 1687) çile çıkarmış ve epeyce süre hizmetinde bulunmuştur. 1720 yılında şeyhi İlyas Efendi'nin Sakız'a gelmesini işaret ettiği bir rüya gören Bezmî, hemen toparlanıp adaya gitmiş ve kalan ömrünü orada geçirip şeyhinin merkadinin yanına defnedilmiştir. Safâyî (ö. 1725) ve Mehmed Siraceddin (ö. 1907) diğer kaynakların aksine vefat tarihini h. 1120 / m. 1708 olarak verir. Herhangi bir eser sahibi olduğu bilinmeyen Halil Bezmî Efendi'nin tasavvufî şiirleri bulunmaktadır.⁶⁵⁰

*“Erişdir sâkiyâ peymânemi rindâne düştükçe
Ayaklandır harâbât ehlini mestâne düşdükçe*

*Olur her bergi bir girdâb-ı bahr-i âteşîn-emvâc
O mâhın pertev-i hüsni gül-i handâna düşdükçe*

⁶⁴⁹ Sâlim, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, 499.

⁶⁵⁰ Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-Endüz*, 69; Faik Reşad, *Eslâf*, 54; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 78; Mehmed Siraceddin, *Mecma' -i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, 73; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/372; Râmiz, *Âdâb-ı Zuraîfâ*, 36; Sâlim, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, 244; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fudalâ*, 4/735; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/97; Üzer, *Safâyî ve Tezkiresi*, 91.

*Beni pâ-bend-i sevdâ eyledi zencîr-veş zülfi
Müsel sel halka halka gerden-i cânâne düşdükçe*

*Olur her mûy-ı ten bir nahl-i âteş-bâr-ı tavr-ı aşk
Fürûg-ı berk-i nezzârem dil-i nâ-dâna düşdükçe*

*Cemâl-i şâhid-i hâli temâşa kıl gel ey Bezmî
O şâhun aks-i rûyî sâgar-ı rahşâna düşdükçe”⁶⁵¹*

ÇÂRESİZ

(ö. h.1118 / m.1706)

Çâresiz İlyas Efendi, 1592 yılında Karaman Ereğlisi’nde doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde tamamlayıp eğitimine devam etmek üzere İstanbul’a gelen İlyas Efendi, Ahırkapı Akbıyık Tekkesi Halvetî Cihangirî şeyhi Çarhacı Ahmed Efendi’ye (ö. 1669) intisap etmiştir. Hilafet alınca Kabasakal Camii, Nahlbend Camii ve Nişancı Paşa Camii kürsü şeyhliği vazifelerinde bulunan İlyas Efendi, bilahare pirdaşı Sakızlı Abdurrahman Paşa’nın Sakız adasında inşa ettirdiği tekkeye şeyh olarak tayin edilmiştir. 1694’de Sakız istila edilince Manisa’ya geçen İlyas Efendi, güvenliğin sağlandığı 1695 yılında tekrar adaya dönmüştür. Uzun bir ömür sürüp Sakız adasında vefat eden Çâresiz İlyas Efendi, dergâhının haziresinde medfundur. Sufi şairin irtihaline Nesib Dede “*Sakızlı Şeyh*” terkihiyle tarih düşmüştür.⁶⁵² Herhangi bir eser sahibi olduğuna dair bilgi bulunmayan Çâresiz İlyas Efendi’nin kaynaklarda örnek olarak sunulmuş şiirinden başka bir nazmı elimizde mevcut değildir.

*“Gel haber vireyüm haber sorarsan
Bugünün yaruna salub yürüme
Bâzergânsan bunda sermâyen bozub
Aslını ziyâna virüb yürüme*

⁶⁵¹ Sâlim, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, 245.

⁶⁵² Ayvansarâyî, *Veşâyât-ı Ayvansarâyî*, 146; Halit Özkan, “Yusufefendizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/41-42; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/796; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fudalâ*, 4/415; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1238.

*Çâresiz'e çâresizlikdür öğüt
Kahrı lütfi ne gelür aşk ise yut
Ululardan sana bu direm öğüt
Sakın şikâyet idüben yürüme*⁶⁵³

ZİYÂ

(ö. h.1234 / m.1818)

Yusuf Ziyâeddin Paşa, aslen Gürcü olup nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Benli Hacı Mustafa Paşa'nın (ö. 1762) kölesi olan Ziyâ, Mustafa Paşa'nın kardeşi Anadolu kazaskeri İbrahim Beyefendi'nin (ö. 1798) hanesinde özel hocalardan dînî ve fennî ilimler, muhasebe ve kitâbet, musiki ve hüsn-i hat, ata binip silah kullanmak gibi muhtelif dersler almıştır. Hâmîsi Mustafa Paşa vefat edince maden emini İspanakçı Mustafa Paşa'nın (ö. 1778) enderun ağalığı vazifesine başlayan Yusuf Ziyâ, 1777'de Darendeli Mehmed Paşa'nın (ö. 1784) daha sonra da Halil Hamid Paşa'nın (ö. 1785) silahdarlık hizmetine geçmiştir. Hamid Paşa vefat edince maden-i hümayun eminliği ve mir-i miranlığa yükseltip 1792 yılında vezirlik payesiyle taltif edilmiştir. 1793'te Diyarbakır, 1794'te Erzurum, 1796'da Çıldır ve Trabzon valiliklerinde bulunup 1798'de sadrazam olarak atanmıştır. 1801 senesinde Napolyon Bonapart'ın (ö. 1821) Mısır'ı işgale kalkışmasını ordunun başında Mısır'a giderek engelleyen Ziyâ Paşa, 1805'te sadrazamlık vazifesinden istifa etmesine rağmen aynı yıl Trabzon valisi olarak görevlendirilmiştir. 1807'de Erzurum valiliği ve şark seraskeri, 1808'de Bağdat, Basra, Konya ve Halep valilikleri ile 1809'da ikinci kez sadrazam olduktan sonra azledilip 1811'de Dimetoka'ya ardından Rodos'a sürülüp maden eminliği makamı elinden alınmıştır. 1815'te affedilip vezirlik rütbesiyle Eğriboz ve Karlılı, 1816'da Sakız muhafızlığına getirilen Yusuf Ziyâ Paşa, Sakız adasında vefat edip Şeyh Çâresiz İlyas Efendi Tekkesi haziresine defnedilmiştir.⁶⁵⁴

⁶⁵³ Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 146.

⁶⁵⁴ Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 303; İncinur Atik Gürbüz, "Ziyâ", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015 (Erişim 05 Temmuz 2020); İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 555; Kemal Beydilli, "Yusuf Ziyâ Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/34-37; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1701; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/572.

Akıllı, dirayetli bir devlet adamı ve iyi bir şair olan Yusuf Ziyâ Paşa'nın inşa ettirdiği cami, kütüphane ve vakıflarından⁶⁵⁵ başka herhangi bir esere sahip olduğu bilinmemekle beraber farklı makamlarda bestelenmiş şarkıları bulunmaktadır.⁶⁵⁶

*“Câm-ı endûh-ı felekden şimdi mahmûrlardanız
Yâni bezm-i dil-rübâdan dûr u mehcûrlardanız*

*Birbirin ta'kîb idüb gelmekdedir seng-i kazâ
Her taraftan hâtırı nâ-şâd u meksûrlardanız*

*Cevr-i nâ-sâz-ı felekden çekdiğim Mevlâ bilir
Gerçi biz ikbâl ile âlemde meşhûrlardanız*

*Ser-fürû itmez iken dünyâ için a'lâlâra
Şimdi ednâya mümâşat ile mecbûrlardanız*

*Kem bahâ bulsa n'ola kâlâ-yı şî'rin ey Ziyâ
Kadr-i eş'âr ile biz ma'zûr u magdûrlardanız”⁶⁵⁷*

1.7. Diğer Adalarda Yaşamış Şairler

Ege Denizi'nin yukarıda incelenen adalarından başka; İstanköy, İşketoz ve Semadirek adalarının da kayıtlara geçmiş birer şairi bulunmaktadır. Küçük hacimli ve az nüfusa sahip olmalarına rağmen geçmişleri antik çağlara kadar uzanan bu adalardan İşketoz, Eğriboz'un kuzeyinde, Yunanistan anakarasına oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır. 1538 yılında fethedilen ada 1830'a kadar 292 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Adalardan bir diğeri olan İstanköy Ege Denizi'nin güneydoğusunda Anadolu sahillerine yakın bir mevkidedir. 1522 yılında Rodos'la beraber fethedilen ada 1912'ye kadar 390 sene Osmanlı idaresinde kalmıştır. Semadirek adası ise Ege Denizi'nin kuzeyinde Çanakkale Boğazı'nın karşısında yer alır. Ada İstanbul'un fethini müteakip boğazların emniyetini sağlamak için 1456 yılında

⁶⁵⁵ Kürşat Çelik, “Keban'da Yusuf Ziyâ Paşa Külliyesi”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2014), 49-64.

⁶⁵⁶ ProjeTSM, “Yusuf Ziyâ Paşa Besteleri” (Erişim 05 Temmuz 2020).

⁶⁵⁷ Fatîm, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 303.

fethedilmiş ve 1459-79 dönemi çıkarıldığında 1923'e kadar 447 sene resmen Osmanlı egemenliği altında bulunmuştur.

Stratejik konumlarından dolayı askerî ve siyasî açıdan ehemmiyet arz eden bu üç ada aynı zamanda Türk edebiyat tarihine adını yazdırmış üç şairle birlikte de anılmaktadır. Üç şairden biri XVII. yüzyılda Semadirek'te doğup Kudüs'te vefat etmiş Hatmî; İstanbul'da doğup İstanköy'de vefat etmiş XVIII. yüzyıl şairi Azîz ve Tire'de dünyaya gelip İsketoz'da medfun XVI. asır şairi Sa'yî'dir. Bu şairlerden biri kadı (Sa'yî), biri kâtip (Hatmî) ve biri de müderrislik (Azîz) mesleklerini ifa etmiştir. Bahsedilen şairlere ait bir divan ve muhtelif bahislerde yazılmış dört eser mevcuttur.

AZÎZ

(ö. h.1197 / m.1783)

Abdülaziz Efendi, 1736 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Vakanüvis Mehmed Subhî Efendi'dir (ö. 1769). Medrese tahsilini tamamlayınca tıp eğitimine yönelen Abdülaziz Efendi bu sebeple Viyana'ya da gitmiştir. İstanbul'a döndüğünde sarayda hekimlik vazifesine başlayan Azîz, 1757 senesinde müderrisliğe geçmiştir. Uzun müderrislik hizmetinin ardından 1776'da hekimbaşılık makamına getirilmesine rağmen bir yıl sonra azledilmiştir. 1782'de Üsküdar kadılığına atanan Azîz Efendi, sivri dili sebebiyle bu görevinden de azledilip İstanköy adasında yaşamaya mecbur kılınmıştır. Ömrü İstanköy'de nihayet bulan Azîz Efendi, adada medfundur.⁶⁵⁸

Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca ve Latince dillerine hâkim, tıbbı dair araştırmaları ve tercümeleriyle Batı'daki hekimlik çalışmalarını Türk topraklarına taşımış bir âlim olan Azîz Efendi, aynı zamanda şiir ve musiki ile de uğraşmış bir sanatkârdır. Döneminin bilinen ve kemâl sahibi şairlerinden olan Azîz Efendi'nin Nedim etkisi hissedilen Arapça, Farsça şiirlerin ve tarihlerin yer aldığı *Divan*'ı,⁶⁵⁹ *Mecmû'atü'l-Letâif*

⁶⁵⁸ Ali Haydar Bayat, "Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 11/4 (1982), 58; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 357; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 59; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/100; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/200; Nuri Özcan, Ayşegül Demirhan Erdemir, "Abdülaziz Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/190-191; Râmiz, *Âdâb-ı Zurâfâ*, 225; Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*, 93; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/670.

⁶⁵⁹ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 2827.

Sandukatü'l-Maârif adlı güfte mecmuası,⁶⁶⁰ Türk tıp tarihinde Avrupa tıbbından ilk tam tercüme olma özelliğini taşıyan Hollandalı hekim Herman Boerhaave'nin (ö. 1738) "Aphorismi de Cognoscentis et Curantis Morbisin Usum Doctrinae Domesticae Digesti" isimli Latince eserini *Kıtâ'atü'n-Nekâve fî Tercemet-i Kelimet-i Boerhâve* adıyla Türkçeleştirmesi,⁶⁶¹ Ali bin Muhammed Berkî'nin (ö. 1545) astrolojiye dair "Bürhânü'l-Kifâye" adlı Farsça eserinin Türk diline aktarımı olan *Terceme-i Bürhânü'l-Kifâye*'si⁶⁶² ve astrolojiye dair Harezmi'nin (ö. 1301?) Farsça "Eşcâr u Esmâr"ının tercümesi olan *Terceme-i Eşcâr u Esmâr*⁶⁶³ isimli eserleri bulunmaktadır. Ayrıca Fransızcadan tercüme ettiği "İtalyan Tarihi" kitabı ve ahlâka dair bir risalesinden bahsedilmesine rağmen kaydına ulaşılamamıştır.⁶⁶⁴

"*Yek câm-ı vâzgûn ile çarh u siyehkâr
Mest u harâb-ı gaflet ider ehl-i devleti*

*İtdin o yâre gerçi hekîmâne intisâb
Lîkin bir özge derde düşürdün tebâbeti*"⁶⁶⁵

HATMÎ

(ö. h.1029 / m.1619)

Abdurrahim Hatmî Çelebi, Semadirek adasında dünyaya gelmiştir. Hakkında yeterli bilgi bulunmayan şair, divan kâtipliği vazifesinde bulunmuş ve hangi sebeple gittiğini bilmediğimiz Kudüs'te vefat etmiştir. Hoş sohbeti ve güzel konuşmasıyla tanınmış Hatmî'nin, eser sahibi olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ F. Emine Berksan, *Hekimbaşı Abdülaziz Efendi'nin Güfte Mecmuasındaki Şarkılar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁶⁶¹ Beyazıt Devlet Kütüphanesi, *Veliyüddin Efendi Bölümü*, No. 2484; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 1690, TY 4220; Süleymaniye Kütüphanesi, *Esad Efendi Bölümü*, No. 2462; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, *Hazine Bölümü*, No. 564.

⁶⁶² İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 2728, TY 6550.

⁶⁶³ Çorum İl Halk Kütüphanesi, No. 3007; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY 2760, İzmir Milli Kütüphanesi, No. 806, 844, 884, 903 (Erişim 06 Temmuz 2020).

⁶⁶⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/100; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/200.

⁶⁶⁵ Fatin, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 356.

⁶⁶⁶ İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 195; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/245.

“Yalnız sana degildür cevri devri rûzigâr
Açlıgından ey gönül deryâ köpük kusmaktadur”⁶⁶⁷

SA'YÎ

(ö. h.960 / m.1552)

Memikzâde Ramazan Sa'yî Efendi, Tire'de doğmuştur. Tahsilini memleketinde tamamlayıp Bursa'ya gelen şair, talik hatta kendisini geliştirip kitâbet hizmetine girmiştir. Bilahare Merhaba Efendi'nin (ö. 1543) danışmendi olarak Edirne'ye geçen Sa'yî, efendisinden mülâzım olduktan sonra muhtelif Rumeli kasabalarında kadılık yapmıştır. İşketoz adası kadılığında bulunuyorken hizmetlileri tarafından öldürülen Sa'yî Efendi, adada defnedilmiştir.⁶⁶⁸

Sefahate düşkün fakat herkesçe sevilen ve devrinin önde gelen şairlerinden görülen Sa'yî'nin, herhangi bir esere sahip olduğu bilinmezken, şiirleri muhtelif mecmualarda bulunmaktadır.⁶⁶⁹

“Niçe bir dirsün be sûfi sâgar u sahbâyı ko
Bir dahi bana bu sözi söyleme gavgâyı ko

Muzdarîb-hâl eyleme diller perîşân olmasun
Bir dem ey bâd-ı sabâ ol zülf-i anber-sâyı ko

Ömre çün kim i'timâd olmaz bu günden yarına
Hey kıyâmet bana lütf it va'de-i ferdâyı ko

⁶⁶⁷ Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/245.

⁶⁶⁸ Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 175; Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, 2/989; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 126; İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 428; Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, 350; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 440; Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, 308; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1483; Riyâzî, *Riyâzü's-Şuara*, 184; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/441

⁶⁶⁹ Abuzer Kalyon, *Peşтели Hisâlî Metâli'u'n-Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme Metin* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 1418; Edirneli Nazmî, *Mecma'u'n-Nezâir*, 1529, 1584; Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 268, 468, 1238, 1412, 2029, 2177, 2470, 2758; Sadık Yazar, “XVI. Yüzyılda Derlenmiş Bir Musammat Mecmuası”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/1 (2013), 631.

*Var iken âlemde ey şâl-i mahabbet tâc-ı gam
Geyme zer-beft-i cihânı efsar-i dîbâyı ko*

*Öykünürmiş şîve-i çeşm-i nigâra bir dahi
Anma Sa 'yî bana ol nergis diyen a 'mâyı ko''⁶⁷⁰*

⁶⁷⁰ Pervâne Bey, *Mecmuatü 'n-Nezâir*, 2177.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALARIN ŞİİRİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALARIN ŞİİRİ

1. ADALI ŞAİRLERİN ŞİİRİNE YANSIYAN ADALAR

Osmanlı geniş bir coğrafyaya yayılmış ve içinde hem kara hem de deniz kültürlerine sahip milletleri barındıran bir devlettir. Her bölge sahip olduğu iklim ve coğrafi şartlara göre yaşam, inanç, düşünce, davranış, üretim, tüketim vb. hayatın akışına ait durumları etkilediği gibi o toplumun sanatsal faaliyetlerine de tesir etmiş ve bir şekilde meydana getirilen ürünlerde kendini hissettirmiştir. Bu sanat dallarından birisi de edebiyattır. Klasik Türk edebiyatında her ne kadar işlenen konular, türler, şekiller, üretilen ve kullanılan mazmunlarda bir ortaklık görülse de lokal anlamda her şair ve nasir bulunduğu bölgenin husûsiyetini bir ölçüde eserine yansıtmıştır. Rumeli’de yaşamış bir şairin Anadolu’da, Türkistan’da veya Arap yarımadasında yaşamış bir şairle duyma, düşünme ve anlatma açısından farklılıklarının bulunması; edebî sanatları kullanmada değişkenliklerin görülmesi gayet doğaldır. Bu, içinde yaşanan bölgenin müellif üzerindeki etkisinden dolayıdır.⁶⁷¹ Edebiyat araştırmalarında yöresel söylemlerin incelenmesi hem Osmanlı toplumunu ve Osmanlı şairlerini tanıma hem de klasik Türk şiirinin bölgesel bazda beslendiği unsurları görme açısından faydalı olacaktır.

Tezin bu bölümünde Osmanlı devri klasik Türk şiirinin Ege adalarındaki varlığı adalı şairlerin şiirlerinden yola çıkarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Eğriboz, Girit, Limni ve Sakız adalarından belirlenen 17 şairin divan, divançe, mecmualardaki şiirleri ve manzum eserleri taranarak alakalı mısraların, beyitlerin ve bölümlerin fişlenip şekil yönünden değil fakat mana yönünden incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu şairlerin tercihindeki en büyük etken şiirlerinde adalara dair detaylara daha çok yer vermeleridir.

17 şairden yedisi (Aşkî, Hikmetî, Hilâlî, İlmî, Nûrî, Salacıoğlu, Şefik) Girit’te doğmuş ve yaşamış; ikisi ise (Sırrî, Şahinoğlu) başka yerde doğmasına rağmen Girit’e yerleşmiş şairlerdendir. Geriye kalan sekiz şairden dördü (Mâhir, Sâmi, Sırrî, Viranî) Eğriboz’da doğmuş; ikisi (Hibrî, Esîrî) Eğriboz’a sonradan gelip orada vefat etmiş; biri (Siyâhî)

⁶⁷¹ Halil Çeltik, *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası* (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013), 24.

Limni, biri (Nevres) de Sakız adasında doğmuş şairlerdendir. Bu şairlerin biri XVI., dördü XVII., biri XVIII., onu XIX. ve biri de XX. yüzyıla aittir. Farklı asırlardan, statülerden, meslek gruplarından ve tarikatlardan seçilen şairlerin şiirleri; adalar coğrafyası, adalardaki dînî-tasavvufî hayat, adalı şairlerin şiirinde gayr-i müslim unsurlar, adalarda sosyo-kültürel yaşam, adalı şairlerin aşka bakışları ve güzellik algıları, adalarda rindlik ve adalardaki Rum güzeller ile farklı milletlerin şiire yansımalarını havi yedi başlık ve çok sayıdaki alt başlıkta tahlil edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Adalar ve Ada Coğrafyası

Şair içinden çıktığı toplumun ve coğrafyanın mahsulüdür. Bu sebeple ortaya koyacağı eserlerde ister istemez oralara ait bir doku bulunur. Bazen de şairin yaşadığı muhit, şiirinin ana malzemesi olur ve bir manzumenin doğmasını sağlar. Bu durum hem edebiyat sahasına bir eser kazandırır hem de tarihe bir not düşülmesini sağlar. Elbette şiirler birincil derece tarihî vesika değildir fakat yazıldığı dönemin kültürünü, değerlerini, sosyal yapısını, imar vaziyetini, şehirlerin durumunu görmede ufuk açıcı detaylar sunabilmektedir. Bu başlık altında Ege adalarının ve adalar coğrafyasının adalı şairlerin nazmında ne şekilde yer bulunduğu incelenmiştir. Adalı şairlerin Ege ve Akdeniz'e bakışları, içinde yaşadıkları adaları coğrafi, sosyal, siyasî, askerî yönden tarif ve tavsifleri, adalarda yaşanmış doğal afet ve ictimâî kargaşaları anlatımları, ada halkının şiir ve şaire karşı tutumu gibi konularda bilgiler veren beyitler açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Bahr-i Sefîd

Bahr-i Sefîd, Osmanlı devrinde Ege ile Akdeniz'i içine alan bir sahayı tanımlamak için kullanılmıştır. Zaman içerisinde Ege'ye Adalar Denizi, Akdeniz'in doğu kısmına Bahr-i Sefîd-i Şarkî ve Afrika kıyılarını kapsayan bölüme de Bahr-i Sefîd-i Mağribî ismi verilmiştir.⁶⁷² Eğribozlu Ebubekir Sâmî Paşa bir naatında, Hz. Muhammed'in doğumuyla âlemde bereket ve rahmet rüzgârının esmeye başladığını, bunun Bahr-i Sefîd sabahlarının arzulu ve istekli yeliyle karıştırılmaması gerektiğini söyler ve Ege'nin hoş iklimine işaret eder.

⁶⁷² İdris Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaletinin Kuruluşu (1534)", *Tarih Dergisi* 38 (2011), 61-77.

“*Ne subh-ı bahr-i sefîd-i muhît-i arz u hevâ
Nesîm-i feyz u tecellî olur o yemde vezân*”⁶⁷³

1.1.2. Rum'un Diyarı

Hanyalı Nûrî Osman, “Resûlallâh” redifli gazelinde, Rum'un diyarında tutuklu kaldığını ve Hicaz'a (Hacca) gitmek istediğini Hz. Peygamber'den istimdatta bulunarak dillendirmektedir. Tutuklu kalmışlık, adanın denizle sınırlı bulunmasını ve ulaşım zorluğunu, Rum'un diyarı demesi de adadaki Rum nüfusun çokluğunu ve Girit'in Anadolu'dan ziyade Rumeli'ye nispet edildiğini gösterir.

“*Girifte oldu Nûrî çâkerin Rûm'un diyârında
Nasîb et ana iklîm-i Hicâz'ı yâ Resûlallâh*”⁶⁷⁴

1.1.3. Sınırlandırın Deniz

Hanyalı Mehmed Şefik Efendi bir beytinde, dört tarafının deniz ile sarıldığını, bu vaziyetin vuslata mâni olduğunu, kalbinin ayrılık ve hasret ateşiyle yanıp tutuştuğunu anlatmakta ve adalardaki mahrumiyet hâlinde şikâyet etmektedir.

“*Dört yanımda gûyiyâ deryâ kesilmiştir benim
Hasret-i nâr-ı firâk verdi dile pek sûz-ı tâb*”⁶⁷⁵

1.1.4. Girit

Girit, büyüklük bakımından Ege adaları arasında en geç fetholunanıdır. Ada, hacmi ve stratejik konumu dolayısıyla, idaresi altında bulunduğu devlete Akdeniz hâkimiyetini de vermektedir. Girit'in fethine katılan asker şairlerden biri olan Şahinoğlu; Girit'i, ele geçirildiğinde yabancı devletlere üstünlük sağlanılacak bir merkez olarak görmekte ve adanın fethinin de Hanya'nın kazanılmasından sonra hızlandığını söylemektedir.

“*Girid cezîresi Firenk kilidi
Hanya anahtarı açtı Girid'i
Gâzi Yusuf Paşa yarar kul idi
Pâdişâhın yarar kulu nic'oldu*”⁶⁷⁶

⁶⁷³ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 19.

⁶⁷⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 850.

⁶⁷⁵ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 8.

Giritli sufi şair Salacıoğlu Mustafa ise şiirinde, Girit'in fethini âdeta bir tablo gibi resmeder. Kâfirlerin yaptığı zulümlerden ve denizlerdeki asayişin bozukluğundan dem vuran şair, bu vaziyetin fetihle düzeldiğini, yaşanan şiddetli savaşta akan kanlarla Akdeniz'in kızıla boyandığını ve nihayetinde İslam ordularının gâlip gelip düşmanları cehenneme gönderdiğini söylemektedir.

*“Kuş uçmazdı ebed deryâ yüzünde cevr-i kâfirden
Erişip seyf-i himmetle nihâyet ol kerem-kânı*

*Şu denlü cenk olup Bahr-i Sefîd döndü kızıl kana
Adûnun lâşesiyle gâziyân doldurdu nîrânı”⁶⁷⁷*

Kandiyeli Hilâlî, Girit'in konumuna ve coğrafi özelliklerine değindiği mısralarında, adayı Akdeniz'de bir nokta olarak görmektedir. Nokta, divan şiirinde küçüğü makbul görülen ağız, dudak, ben gibi uzuvların teşbihinde kullanılır. Ayrıca yüz güzelliğinin unsurlarından olan ben için de nokta tabiri tercih edilmektedir. Yine tasavvufi söyleyişte özellikle Hurûfî inanışta her şeyin ve bütün harflerin aslı ve başlangıcı noktadır.⁶⁷⁸ Bu çerçevede Hilâlî, Girit'i Akdeniz'in başlangıcı ve ona güzellik katan bir detayı olarak görmektedir. Doğudan batıya uzanmış insan eline benzetilen adada, kible yönü başparmağın işaret ettiği tarafa doğrudur. 750 mil çevreye, 300 mil uzunluğa ve kırk mil genişliğe sahip Girit'te ayrıca dokuz kale bulunduğu söylenmiştir.

*“Hilâlî sohbetin söyle Girid'in vasfını eyle
Girid Akdeniz'e nokta yaradılmış hakîkatle*

*Gurûba karşı bir ucu bir ucu şarka yüz tutmuş
Yed-i insâna benzermiş ki başparmak düşer kible*

*Yedi yüz elli mildir çevre yanı kal'ası dokuz
Anın tûline üçyüz mil ki kırk mil arzdır belle”⁶⁷⁹*

⁶⁷⁶ Elçin, *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şairleri*, 51.

⁶⁷⁷ Salacıoğlu, *Divan*, 78.

⁶⁷⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), “Nokta”, 360.

⁶⁷⁹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 171.

Hanyalı Nûrî, Girit'i mutedil suyu ve havasıyla cennete benzetir ve Rum diyarının en güzel iklimine sahip olduğunu söyler.

*“Mu'tedil âb u hevâsı cennet-âsâdır Girid
Rûm içinde ya'nî bir iklim-i ra'nâdır Girid”⁶⁸⁰*

Kandiyeli Ali Râşid Efendi, kaleme aldığı “Girid” redifli şiirinde adanın farklı yönlerine değinerek memleketini anlatmaktadır. Râşid Efendi, Girit'i: Güneşe, şah beyte, Fatıha suresine, Hz. Meryem'e, irfan ve mana kaynağına, Behzad ve Mani'nin ilham kaynağına, İskender'in seddine, dağlarını Tuba ağacına, süslü ve renkli bahçeleriyle bitmeyen bir bahara, doğu ve batı arasında bir cennet bahçesine, sonsuz hazineye, Yemame yakutuna, güzelliğiyle tüm kâinatın dilinde olan dilbere, Hz. Hakk'ın armağanına, gözlerin şimdiye kadar hiç görmediği güzele, Allah'ın Sâni isminin tecelli ettiği yere, uğruna can feda edilecek sevgiliye, en ufak taşı bile cevherlere değışilmeyecek kadar kıymete, şeref ve haysiyeti çok yüksek olan yere, dillerin vasfını söylemekte kifayetsiz kaldığı güzele, can ile bedeninin sığınağı olan ve bendesi olmakla övünülecek beldeye benzeterek tanıtır.

*“Mıhr-i pertev-sâz-ı feyz-i âsumânîdir Girid
Şah beyt-i matla'-ı seb'a'l-mesânîdir Girid*

*Meryem-âsâ yan gelüb yaslandı deryâ üstüne
Akdeniz'de şübhesiz hırzu'l-emânîdir Girid*

*Feyz ü isti'dâd-ı tab'-ı pâkî fevka'l-âdedir
Menba'-ı irfân u mişkât-ı me'ânîdir Girid*

*Dest-i kudret pek güzel resm itdi şekl-i heybetin
Hıre-sâz-ı a'yün-i Behzâd u Mani'dir Girid*

*Tiz-pâdır esb-i isti'dâd-ı vâlâ-haşmeti
Murg-i zî-bâl mı ya berk-i nâ-gehânîdir Girid*

⁶⁸⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 963.

*Sedd-i İskender mi bu ya kal'a-i kudret midir
Başka tarza benzemez üssü'l-mebânîdir Girid*

*Dagları eflâke ser çekmiş durur Tûbâ gibi
Cennetin sûret-nümâ-yı hâl u şânıdır Girid*

*Bir bahâr-ı dâ'imî neşr-i letâfet eyliyor
Bâg-ı revnâk-bahş-ı firdevs-âşiyânîdir Girid*

*Bir güzel mevki'de düşmüş nokta-i vaz'iyeti
Şark u garbın bâg-ı rıdvân-ı zamânıdır Girid*

*Sor güher-sencân-ı dehre gevher-i hâsiyyetin
Kenz-i lâ yefnâ-yı yâkût-ı Yemâmi'dir Girid*

*Arzû-yı vuslatı ol dil-berin dillerdedir
Kâ'inâtın ser-te-ser vird-i zebânıdır Girid*

*Hıfz ider dâ'im nigâh-ı i'tinâ-yı kudreti
Hazret-i Hakk'ın bize bir armagânıdır Girid*

*Öyle dil-berdir ki mislin görmemiş çeşm-i şuhûd
Âlemin şâh-ı şehîm-i hüsn-i ânıdır Girid*

*Sâni'in i'câz-nümâdır sun'-i hikmet-pervesi
Hikmet-i esrârının rûhu'l-beyânıdır Girid*

*Cân fedâ olsun yolunda ol şeh-i bâlâ-terin
Cümlelerin cânân-ı hâs-ı dil-sitânıdır Girid*

*Emr ü fermânına vakf-ı cevher-i cân eyleriz
Gayret-i milliyenin zarf-ı mekânıdır Girid*

*En ufak bir taşını bin yere tercih eylemem
Bî-bahâ gevherlerin kân-ı kühânıdır Girid*

*Yüz sürerler âsitân-ı dergeh-i ihsânına
Ka'betü'l-ulyâ-yı feyz-i câvidanıdır Girid*

*Vasf olunmaz feyz ü isti'dâd-ı hâl ü mevki'i
Hâk-i pâki kimyâ-yı kâm-rânıdır Girid*

*Bende-i ednâsı olmak devleti besdir bana
Râşid'in kehfü'l-emân-ı cism ü cânıdır Girid"⁶⁸¹*

Hanyalı Nûrî, maddî sıkıntıdan dem vurduğu beytinde, kendini Girit'te bir harabeye benzetmekte ve herhangi bir yardım gelmemesinden dolayı çaresizce kanaat ipine sarıldığını söylemektedir.

*“Kaldım harâbe-zâr-ı Girid içre muzdarîb
Nâ-çâr tutdum iki elimle kanâ'atı”⁶⁸²*

Yine Hanyalı Nûrî Osman, Girit halkı tarafından anlaşılmadığından şikâyet ettiği mısralarında, kendi vatanında ıstırap içinde olduğunu ve içinin yangınını söndürmeye Girit'in tüm badelerini içse de kâfi gelmeyeceğini söylemektedir.

*“Şöyle mahrûrum ki nâs u hâlet-i hayretle ger
Bâdesin cümle Girid'in içsem olmam teşne-yâb*

*Hod-be-hod fikr eylerim hâlim Girid'e ben garîb
Kimse bilmez derdimi etdim vatanda iktirâb”⁶⁸³*

Hanyalı Nûrî, kendisiyle boy ölçüşecek bir şair yetişmediği için Girit'i ot bitmez taşlık yer olarak tavsif etmekte, bir taraftan da şiirinin kuvvetini fehm edecek kişilerin bulunmamasından dolayı gizlice sıkıntı duymaktadır.

⁶⁸¹ Sevgi, “Giritli Şairler”, 50.

⁶⁸² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 268.

⁶⁸³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 271.

*“Bu senglâh-ı Girid içre oldugum yegdir
Zararsız eylesem iş’âl nâr-ı sûzânî”*⁶⁸⁴

Hanyalı Nûrî Osman, her ne kadar hâlinden ve ada halkından şikâyet etse de Girit’ten başka bir yere gidemeyeceğini, kendisinin “silsile-i tâk” olarak tanımladığı ve adanın ortasından göğe yükselen Ak Dağlar (Levkos Oros, Aspra Vuna, Madaras) adındaki dağ silsilesine bağlı bulunduğunu söyler.

*“Girid’den edemem gayrı bir mahalle sefer
Beni şu silsile-i tâk ile ki bağladılar”*⁶⁸⁵

Girit, mesafe olarak başkent İstanbul’dan uzak bir konumda yer alsa da, oradan gelen sevinçli ve sıkıntılı haberleri işitip mukabelede bulunacak kadar yakındır. Sultan II. Mahmud’un (ö. 1839) oğlu Şehzâde Bayezid dünyaya geldiğinde Kandiye valiliğini yürüten Ebubekir Sâmî Paşa, bu haberi sabah rüzgârı gibi esen müjdeli bir yele benzetmiş ve Girit’in tüm bahçelerinin rengârenk açılıp daimî bir güzelliğe büründüğünü söylemiştir.

*“Bâd-ı tebşîri vezân oldukda mânend-i sabâ
Oldu hem-revnâk-ı riyâz hald ile arz-ı Girid”*⁶⁸⁶

Buna benzer bir bahar vurgusunu da Hanyalı Nûrî yapmaktadır. Nûrî, Kandiye’ye vali olarak atanan Hacı Hakkı Paşa’nın gelişiyle sadece Kandiye’nin değil, tüm Girit ikliminin ilkbahara dönüştüğünü söyler.

*“Yalnız Kandiye degil cümle Girid
Feyz-i teşrîfinle oldu nev-bahâr”*⁶⁸⁷

1.1.5. Hanya

Hanya, Kandiye ve Resmo ile birlikte Girit adasının üç merkez şehrinden biridir. Gerek nüfus yoğunluğu gerek kültürel muhitleriyle ilim ve irfan ocağı olan Hanya, kendisinde yetişen ve orada bulunmuş ediplerin şiirlerine de girmiş ve güzelliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hanya’da doğup büyüyen ve bu şehrin şairlerinden olan Hanyalı Nûrî

⁶⁸⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 289.

⁶⁸⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 966.

⁶⁸⁶ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 65.

⁶⁸⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 293.

Osman, “Hanya” redifli gazelinde memleketini tarif, tavsif ve taltif ederken Şu benzetmeleri kullanmaktadır: Şairler kaynağı ve söz blbllerinin ruhunun bedeni, misk kokusunun anavatanı sayılan Hoten Şehri gibi ilim ve irfan kokularının merkezi, taze yetişmiş gonca ağızlı güzel, gl renkli badeleriyle Yemen kahvesi kadar meşhur, güzeller menbaı, sade tasvirlerle dolu eski bir manastır, cennetin katlarından olan Aden, gümüş tenli beyaz yüzlü dilberlerle dolu yasemin bahçesi.

*“Menba’-ı zümre-i erbâb-ı suhendir Hanya
Andelb-i suhenin rhuna tendir Hanya*

*Bundadır râyiha-i nf-ı ma’rif bunda
Söylesem sanma hatdır ki Hoten’dir Hanya*

*Teng ise sret-i zhirde ne mâni’ çn dil
Bir bt-i tâze-res () gonce-dehendir Hanya*

*Bunda neş’et eder ey sâki akk-i seyyl
Kahve-i bâde-i gül-rengel Yemen’dir Hanya*

*Őre-zr-ı leb-i derysı melhat knı
Hblar menba’ı pr-Őr u fitendir Hanya*

*Suver-i sâde duhân ile leb--leb memlû
Bt-perestna o bir deyr-i khendir Hanya*

*Hüccet-i hikmet ile b u hevâsı Şâhid
Ki letfetde Girid içre Aden’dir Hanya*

*Dil-beri Nûrî beyz yüzlü sevdnn hep
Ysemen-zr gibi sm-bedendir Hanya”⁶⁸⁸*

Hanyalı Nûrî Osman, Hanya limanının burç, hisar ve dalga kıranlarının yıkılmasını ve onların tamirini anlatan bir tarih Şiirinde, bu unsurların kışları gelen dağlar gibi büyük

⁶⁸⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 870.

dalgalara karşı şehri müdafaa ettiğini ve onarılmaması hâlinde şehrin yok olabileceğini söylemektedir.

*“Hanya ’nın ez-cümle burc-i fânûsu dîvârları
Münhedim olmuş yıkılmışdı suya lenger gibi*

*Burc ile kulle miyânında hisâr-ı üstüvâr
Tâ temelden münhedim olmuş açılmış der gibi*

*Kalsa bir eyyâm böyle Hanya ’nın limanına
Kış gününde talgalar gelmekdedir dağlar gibi”⁶⁸⁹*

Nûrî Osman, yaşadığı bölgenin coğrafi koşullarından ziyade halkın ilim, irfan ve bunlarla meşgul olanlara kıymet vermemesinden yakınır. Hanyalıların kendini okur yazan sanan ümmiler olduğunu söyler.

*“Hanya da bir şey değil pes-pâyedir
Ümmîdir ammâ denir okur yazar”⁶⁹⁰*

Yine bir beytinde Nûrî Osman, güzel sözün kıymetini ehil kişilerin anlayabileceğini belirtmekte, kendi zamanında ve Hanya’da yazdığı şiirleri satıp söyleyeceği kimse bulunmamasından dolayı şikâyet etmektedir.

*“İnşâmı Hanya ’da kime satsam zemânede
Âdem gerek ki fark ede hüsn-i kitâbeti”⁶⁹¹*

1.1.6. Kandiye

Hanya ve Resmo ile birlikte Girit adasının merkez şehirlerinden biri de Kandiye’dir. Dînî ve edebî muhitleriyle Türk tasavvuf hayatına ve klasik Türk şiirine değer katmış pek çok ismi yetiştiren Kandiye şehri, şiirde de farklı yönleriyle ele alınmıştır. Halvetî Müslîhî şeyhi Kandiye’li Ahmed Hilâlî Efendi, Kandiye’yi ilmin, irfanın, sanatın ve devletin baş şehri İstanbul’a benzetip ikinci İstanbul diye tavsif etmiş ve nice Allah dostunun bu topraklarda bulunduğunu dile getirmiştir.

⁶⁸⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 1162.

⁶⁹⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 295.

⁶⁹¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 267.

*“Ulu şehir durur Kandiye ki şehir-i sâni İslâmbul
İçinde kırkları hâzır yediler üçleri bile”⁶⁹²*

1225/1810 yılında yaşanan Girit depreminde harap olan Kandiye'nin hâlini gazelinde şehri konuşurarak anlatan Hanyalı Nûrî Osman; Kandiye'yi Rumeli şehirlerinin sınırlarını koruyan bekçiye, zengin ve bereketli topraklarıyla Kandehar şehrine, ilimlerin kaynağına, güçlü hisara, dünyada eşi bulunmayan kaleye, düşmanlara karşı dirençli ve itibar sahibi yere, insanların imrenerek baktığı cennete benzetmiş ve mamur olan her yerinin yaşanan depremle bir gecede harabeye döndüğünü, pek az yerinin ayakta kaldığını ve insanların perişan olduğunu söylemiştir.

*“Buldân-ı Rûm ilinde ser-hadd-i mâl-dârım
Nâmım (a) Kandiye dendi vüs 'atde Kandehâr 'ım*

*Hısn-ı hasîn-i Rûm 'um bir tuhfe merzûbânâm
Ben menba '-ı ulûmum gâyet metîn hisârım*

*Bir kal 'a-i kebîrim dünyâda bî-nazîrim
A 'dâya pek asîrim şâyân-ı i 'tibârım*

*Ammâ ki şimdi bilmem bir tarz-ı diger oldum
Cem 'iyyetim perîşân olmuş ne târ (u) mârım*

*Cennet gibi gelirdim her âdemin gözüne
Gül-zâr idim mukaddem hâlâ hezâr-ı zârım*

*Ma 'mûr idi ziyâde her cânibim velîkin
Şimdi harâbe oldum vîrân-ter-i diyârım*

*Bir gice emr-i Hak 'la kesb eyledim bu hâli
Bir zelzele ile ya 'ni hayfâ ki bî-karârım*

⁶⁹² Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 183.

*Şedâd-ı ebniyemden pek azı kaldı ma'mûr
Oldu zemîne rîzân gel gör ki hâk-sârım*

*Hep zümre-i harâbât olmuş içimde sâkin
Böyle yıkındılarla reşk-i dil-i fikârım*

*Zabt etmediyse Nûrî Hanya'da bu vukû'u
Kendim dedim târîh Kandiye harâbe-zârım*⁶⁹³

Mehmed Şefik Efendi bir beytinde, Kandiye'de dostsuz kaldığını, derdini, düşüncelerini ve sırrını paylaşacak bir ahabap bulamadığını, bu şehrin geniş ve kalabalık olmasına rağmen kendisine dar geldiğinden sitem etmektedir.

*“Dertleşip sır verecek kalmadı bir yâr bana
Kandiye şehri ne kadar vâsi ise dar bana”*⁶⁹⁴

1.1.7. Rafyol Suları

Rafyol veya Rafyoli, Hanya yakınlarında, pınarları, çeşmeleri ve suyunun lezzetiyle ün yapmış bir mesire alanıdır. Hanyalı Nûrî, bu güzel yerin adını miyâhiyye türündeki iki gazeline redif olarak kullanarak Rafyol'un sularını tanıtmaya ve methetmeye yoluna gitmiştir.⁶⁹⁵ İlk gazeline bu suları can bağışlayan, ferahlatan bir zevk durağı, ölümsüzlük iksiri, Aden cennetinin suyu, eşi benzeri bulunmayan, tadı içki gibi ekşiyip sirkeye dönmeyen saf suya benzetmiştir.

*“Habbezâ cân-bahş imiş servâbı âb-ı Rafyol'un
Menzil-i zevke güşâde bâbı âb-ı Rafyol'un*

*Dinse nâmına anın mâ'ü'l-Hızır çespândır
Oldu züvvâra hayât işrâb-ı âb-ı Rafyol'un*

⁶⁹³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 1111.

⁶⁹⁴ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 7.

⁶⁹⁵ Miyâhiyye türü ve klasik Türk edebiyatındaki miyâhiyyeler için bakınız: Süleyman Eroğlu, “Türk Edebiyatında Miyâhiyye Türüne Bir Örnek: Hâsib Efendi'nin Miyâhiyyesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (2008), 429-439.

*Selsebîl-i cennetü 'l-adnin bu durur cedveli
Benzemez gayra bu âb u tâbî âb-ı Rafyol'un*

*Bunda sâkiye ne hâcet dest-i kudretten için
İstemez ümmü 'l-fesâd ahbâbı âb-ı Rafyol'un*

*Çâşnîde benzemez ümmü 'l-fesâd-ı bâdeye
Ekşimez mânend-i sirke nâbî âb-ı Rafyol'un*

*Nûrî istersen eger mâ 'ü 'l-hayâtı turma var
Rûh-ı İskender imiş bevvâbı âb-ı Rafyol'un”⁶⁹⁶*

İkinci gazelinde ise Nûrî, Rafyol sularını sıkıntılarını giderip ferahlatan suya, erimiş altına, toprağını göze çekilecek kıymette sürmeye, ölüyü diriltecek kudrete, cennette verilmeye layık saf ve temiz suya, insanların rağbet ettiği ve yer bulabilmek için erken gidilmesi gereken cazibe merkezine benzetmiştir.

*“Var ise ger hafakân işte âb-ı Rafyoli
İç âfiyet ola zer-i müzâb-ı Rafyoli*

*Olan beriyye-nevred Hicâz-ı hecd etsin
Girerse destine sürme turâb-ı Rafyoli*

*Niçün dirilmez o gezmez ayakda ke 'l-evvel
Ki içdi böyle sulardan kebâb-ı Rafyoli*

*Ya Hızr ola ya Süleymân ya Cem ya İskender
Zemânede yapa cây-ı harâb-ı Rafyoli*

*Fakat nasîbidir ehl-i cinânın ol tensîm
Verildi cümleye lîk âb-ı nâb-ı Rafyoli*

⁶⁹⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 768.

*Döşene cur'a-i mey-hârelerle sümmâki
Sezâdır bu südde-i devlet-me'âb-ı Rafyoli*

*Benim efendicigim gel bu Nûrî bende ile
Ziyâret edelim erkence bâb-ı Rafyoli”⁶⁹⁷*

1.1.8. Asmalı Semâhane

Giritli sufi şairlerden olan Ahmed Hilâlî Efendi bir beytinde, seyr u sülûkunu tamamladığı ve zikir meclislerinin kurulduğu Kandiye'deki dergâhını tanıtır. Bu yapıya da bir er tarafından “Asmalı Semâhâne” adının verildiğini söyler.

*“Hay ile Hû isminde yer bulmuşum ey âşık
Adına komuş bir er Asmalı Semâhâne”⁶⁹⁸*

1.1.9. Eğriboz, Kızılhisar

Ege Denizi'nin ikinci büyük adası olan Eğriboz, Türk tasavvuf hayatına ve klasik Türk şiirine kazandırdığı isimlerle, Türk kültür tarihinde mühim yere sahiptir. Bu isimlerden biri Kütahya'da doğup Eğriboz adasının Kızılhisar kasabasında vefat eden Hibrî Ali Efendi'dir. Kelam ve fıkıh ilimlerinde yetkin olan Hibrî, kaleme aldığı manzum *Akaidnâme*'sinde hem anavatanı olan Kütahya'ya hem de ikinci yurdu olan Kızılhisar'a ve bu iki şehrin halkına dua edip Allah'ın fazlını eksik etmemesi, onları cennetle mükâfatlandırması ve her türlü âfetten koruması için yakarıшта bulunur.

*“Kütâhiyye ahâlisine yâ Rab
Müyesser eyle fazlun eyle cennet*

*Vatanum maskat-ı re'sümdurur ol
Anı eyle devâhinden sıyânet*

*Dahi hem sâkin-i Kızılhisâr'ı
Garîk-i bahr-ı ihsân et temâmet*

⁶⁹⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 907.

⁶⁹⁸ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 169.

*Olara olmaya müstevlî âfât
İsâbet etmeye dahi belîyyet*

*Tavattun eyledüm ben dahi anda
Ezelde böyle takdîr oldı kısmet*

*Bu iki şehriin ehli de İlâhî
Ola mansûr gâlib tâ kıyâmet”⁶⁹⁹*

1.1.10. Limni ve Limni Halkı

Limni adası, bizim tarihimizde siyasî ve coğrafi konumundan ziyade Türk tasavvuf hayatının önde gelen isimlerinden Niyâzî-i Mısırî'nin sürgün edildiği ve medfun bulunduğu yer olarak bilinir. Mısırî'nin yaşadığı dönemdeki faaliyetleri, eserleri, şiirleri ve güçlü kişiliğiyle oluşturduğu ekol, kendisinden sonra dervişleri ve sevenleri tarafından da yaşatılmış, devam ettirilmiştir ve farklı bölgelere taşınmıştır. Fakat bu devam ettirme çabası zaman zaman gerek devlet eliyle gerekse de halkın olumsuz tutumuyla sekteye uğramıştır. Limni'deki Mısırî Dergâhı şeyhlerinden Abdî-i Siyâhî, Limni halkının düşünce ve davranışlarını, Mısırî tekke ve türbesine gösterdikleri muameleyi anlattığı bir gazelinde, ada insanının hilekâr ve nefesine düşkün olduğunu, dedikodu yapıp köpek gibi birbirlerine saldırdığını, geceleri Mısırî Dergâhı'ndaki mumları çaldığını, eskiden böyle olmayıp bu hâlin sonradan peydah olduğunu, durmadan kendisine de iftiralar atıp fitne çıkarma peşinde koştuklarını söyler ve şikâyette bulunur.

*“Bir garâib derd durur bu cezîre insânına
Her birisi nefs-i şeytân hîle gelür aklına*

*Birbirini kelb gibi yemek dilerler cümle seg
Kimi hunzır kimi iblis kimi şeytan fikrine*

*Gice olunca giderler mum çalarlar Mısırî'den
Mel'ûna dönmüş Yezidân-ı Şam gelür hep aklıma*

⁶⁹⁹ Ateş, *Hibrî Ali Efendi'ni Zuhru'l-Masîr Adlı Eseri*, 136.

*Geldigimde var idi üç beş kimesne ihtiyâr
Şimdi bir fırka gürûh-i Deccâl gelir hep aklıma*

*Pâdişâhum gör Siyâhî ne çeker bu fitneden hem
Gece gündüz her birisi taş atarlar başıma*⁷⁰⁰

1.2. Adaların Dînî-Tasavvufî Hayatı

Yaşanılan coğrafyanın şartları hayat tarzını etkilediği gibi dînî düşünce ve yaşayışa da tesiri vardır. Bu başlıkta adalardaki dînî ve tasavvufî hayatın adalı şairlerin şiirlerine yansımaları incelenmiştir. Başta mezhepler -özellikle Ehl-i Sünnet dışı görülen mezhepler-, ibadetler olmak üzere, adalarda yaygınlık göstermiş tarikat ve tasavvufî neşvelerin şiirde nasıl yer bulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca tasavvuf, tarikat, mürşit, derviş, abdal gibi kavramların algılanışı ve onlara yüklenen anlamlar gösterilmiştir. Yine adalardaki tarikatların icra ettikleri ayinler ve bu tarikatlara mahsus kıyafetler adalı şairlerin nazmından yola çıkarak tanıtılmıştır.

1.2.1. Caferîlik

Caferîlik, Şîî inançta altıncı imam kabul edilen Cafer es-Sâdık'a (ö. 765) nispetle kurulmuş ve On İki İmam Şîliğinin fikhî/amelî ekolünü ifade eden mezheptir.⁷⁰¹ Daha çok İran coğrafyasında rağbet gören bu mezhep, Osmanlı topraklarında yaşayan Şîî itikada sahip vatandaşların yanında pek çok sufînin de benimsediği bir yol olmuştur. Bunun önde gelen sebebi tasavvufta Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e beslenen büyük muhabbet ve Hz. Peygambere ulaşan tarikat silsilelerinde mühim bir konumda bulunan Cafer es-Sâdık'a duyulan hürmettir.⁷⁰² Caferîlik, adalardaki tarikatlar ve dervişler tarafından gerek mezhep gerekse neşve/muhabbet biçiminde yaygın olarak kabul edilmiş ve sufi şairlerin nazmında her iki şekilde de kullanılmıştır. Ayrıca Osmanlı coğrafyasının sair yerlerinde genelde Bektâşî dervişlerde görülen Caferîlik, adalarda Kâdirî ve Halvetî dervişlerin de intisap ettiği bir mezhep olmuştur.

⁷⁰⁰ Abdî-i Siyâhî, *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısırî*, 75a.

⁷⁰¹ Bkz. Hayreddin Karaman, "Ca'feriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/4-10.

⁷⁰² Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/2.

Eğribozlu Bektâşî dervişi Mehmed Emin Sırrî bir beytinde, Caferîliği doğru yol, ilahî ilmin kaynağı ve Allah'ın insanlara bir lütfu olarak görmektedir.

*“Ca’fer-i Sâdık yoldur bil tarîk-i müstakîm
Menba’-ı ilm-i Hudâ’dur ma’den-i cûd u sehâ”*⁷⁰³

Sırrî Efendi, On İki İmam'ı methettiği bir müseddesinde doğru mezhep arayanlara Caferîliği adres olarak göstermektedir.

*“Dilersen mezheb-i hak Ca’ferî ol”*⁷⁰⁴

Mehmed Emin Sırrî, akıl sahiplerinin Cafer-i Sâdık'ı kendine rehber edinip Caferî olduğunu, böylelikle aldanmaktan ve doğru yoldan çıkmaktan korunduğunu söyler.

*“Ca’fer-i Sâdık’dan aldı mezhebi ehl-i ukûl
İktidâ iden ana meyl itmedi hiç sâg u sol”*⁷⁰⁵

Sırrî Efendi yine bir beytinde, Caferîliğin âşıkların mezhebi olduğunu, bu aşk yolun önderliğinde Cafer-i Sâdık'ın bulunduğunu ve bu uğurda canını feda edebileceğini dillendirir.

*“Biz gurûh-ı âşıkânız Ca’fer oldı pîrimüz
Sâdıkız yolında bin cândan geçer her birimiz”*⁷⁰⁶

Giritli Kâdirî şeyhi Hüseyin Aşkî Efendi de Caferîliği âşıkların mezhebi olarak tanıtır ve bu aşk yolunun sözle anlatılamayacağını ancak Cafer-i Sâdık'ın mezhebine girmekle bilineceğini söyler.

*“Kâl ile gelmez vücûda âşıkânın mezhebi
Ol bilür ânı kim anda mezhebi Ca’fer’indir”*⁷⁰⁷

Giritli Halvetî Müslihî şeyhi Ahmed Hilâlî Efendi, Cafer-i Sâdık'ın kemal sahibi ve hakikatler denizi olduğunu söyler. Şair, Hz. Ali, Hz. Fatma ve Hz. Hüseyin'i varlığının

⁷⁰³ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 81.

⁷⁰⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 50.

⁷⁰⁵ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 16.

⁷⁰⁶ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 25.

⁷⁰⁷ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 149.

sebebi olarak görür ve Caferîliğin hem imanı hem de mezhebi olduğunu açıkça ilan eder.

*“Ca’fer-i Sâdık kemâl bahr-i hakâyıktır o zât
Mezhebimdir hem imânım cümlesi şâhım benim*

*Ali zâtım Fâtıma sırrım demim oldu Hüseyin
Meşrebim Zeyne’l-abâ hem Ca’ferîdir mezhebim”⁷⁰⁸*

Mehmed Emin Sırrî, aşk ehlinin Hanefî ve Hanbelî gibi Sünnî mezheplere tâbi olamayacağını ve kendisi gibi âşıkların Cafer-i Sâdık’ın mezhebini doğru yol olarak gördüğünü söyler.

*“Ehl-i aşk bilmez ne sözdür Hanefî vü Hanbelî
Ca’fer-i Sâdık yolunu bilmişüz râh-ı yemîn”⁷⁰⁹*

Bektâşîliğin Yedi Ulu Ozanından biri sayılan Virânî Abdal, Caferîlik ve diğer mezhepleri Hz. Hüseyin ve Yezid taraftarı olma zeminine çekip değerlendirir. Şair, kendisinin doğru yol olan Caferîliği seçtiğini ve diğer mezheplerin söz ve fiillerine asla uymayacağını haykırarak âdetâ meydan okur.

*“Uymazam hergiz Yezîd’in kavline vü fi’line
Mezhebim haktır hakikat Ca’ferîyim Ca’ferî”⁷¹⁰*

Mehmed Emin Sırrî, Caferî mezhebine girmekle dört mezhebin (Hanefî, Şâfîî, Mâlikî, Hanbelî) dışında kaldığını ve bu mezheplerin Caferîliği hak olarak görmediğini söyler.

*“Ca’fer’ün yolında kıldık iktidâ
Zâhidâ dört mezhebün ihrâcıyuz”⁷¹¹*

Sırrî Efendi yine bir başka beytinde, genel kabule göre dört hak mezhepten (Hanefî, Şâfîî, Mâlikî, Hanbelî) sayılmayan Caferîliği seçtiği için mezhepsiz görüldüğünü belirtir.

⁷⁰⁸ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 179.

⁷⁰⁹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 18.

⁷¹⁰ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 206.

⁷¹¹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 160.

“Ca’fer’ün yolında kıldum iktidâ
Olmuşum kayd-ı mezâhibden berî”⁷¹²

1.2.2. Nusayrîlik

Nusayrîlik, Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 883) tarafından kurulmuş, Hz. Ali’ye ilahlık isnat eden batınî bir fırkadır. Görüşlerini İslamî unsurlardan alan fakat İslam itikadıyla uyuşmayan Nusayrîlik, Şiîliğin marjinal tarafını teşkil eden Gulat-ı Şia sınıfında değerlendirilmiştir.⁷¹³ Edebiyatımızda kendilerini Nusayrîliğe atfeden ve bu ifadeyi şiirine yansıtanlar genellikle Bektâşî şairler olmuştur. Bu kullanım onları kesin olarak Nusayrîliğe aitmiş gibi göstermeye yeterli bir delil sayılmamakla birlikte, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e karşı duydukları muhabbetin coşkuluğunun ifade biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Kendini Nusayrî olarak tanıtan adalı şairlerden biri Eğribozlu Bektâşî şeyhi Virânî Abdal’dır. Virânî Nusayrî olduğunu, Hz. Ali’ye aklı ve gönlü ile bağlı bulunduğunu, sözünden dönmektense parça parça edilip öldürülmeyi yeğlemekte; zaten ölüm, hastalık ve sağlık gibi bu dünyaya ait hâllerin onu etkilemediğini söylemekte ve Nusayrîliğini yineleyerek ilan etmektedir.

“Virânî’yem bu yolda cân-nisârem
Ali’ye aşk ile akl ile yârem
Nusayrîyem bu kavle uyârem
Gerek zerre vü zerre olsa pârem
Nusayrîyem Nusayrîyem Nusayrîyem
Ne ölmüşüm vü ne sagım ne sayrı”⁷¹⁴

Nusayrîliğin şهادeti “Ben şهادet ederim ki Ali b. Ebû Tâlib’ten başka ilah, Muhammed Mahmûd’tan başka hicâb, Selmân-ı Fârisî’den başka bâb yoktur” ifadesidir ve Hz. Ali “ayn”, Hz. Muhammed “mim” ve Hz. Selman “sin” harfleri ile simgelenmiştir. Burada, Hz. Ali’ye ilah denilmesi bir beşerin ilah yerine konulmasından ziyade aşkın bir ilahın insana hulûlü şeklindedir.⁷¹⁵ Virânî, bu inancı gösteren başka bir beytinde, ilk anlamıyla göz, uzak anlamıyla Hz. Ali’yi ifade eden “ayn” kelimesini

⁷¹² Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 278.

⁷¹³ Bkz. İlyas Üzüm, “Nusayrîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/270-274.

⁷¹⁴ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 47.

⁷¹⁵ Üzüm, “Nusayrîlik”, 33/272.

kullanarak hem baş gözüyle hem de Hz. Ali vasıtasıyla Hakk'ı görüp doğruyu bulduğunu ve onun yardımıyla Nusayrîlerin şahı olduğunu söyler.

*“Nusret buluben olmuşum şâh-ı Nusayrî
Hakk'ı gördüm ayn ile settârım Ali'dir”⁷¹⁶*

1.2.3. Râfizîlik

Râfizîlik, sözlükte “terk etmek, bırakmak, ayrılmak” manasındaki rafz kökünden türemiş ve “bir fikir veya gruptan ayrılmış kişi veya topluluk” anlamına gelen kavramdır. Tarihte Râfizîler, Hz. Hüseyin'in (ö. 680) torunu Zeyd b. Ali'nin (ö. 740) Emevî Devleti'ne karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i meşru halife saymasından dolayı kendisini terk eden ilk İmamîleri, ardından ilk üç halifenin hilafetini kabul etmeyen tüm Şîî grupları daha sonra da Şîî unsurlar taşıyan bazı batınî oluşumları ifade etmek için kullanılmıştır.⁷¹⁷ Râfizîliği bir mezhepten ziyade Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunan bir görüş gibi değerlendirmek daha doğrudur. Edebiyatta Râfizî söylem daha çok Bektâşî şairlerde bulunmakla birlikte sair tarikatlara müntesip sufi şairlerce de kullanılmıştır. Celvetî şeyhlerinden Hanyalı Nûrî Osman, Fâzıl Bey'e ait bir gazeli tahmininde, Âl-i Abâ'yı sevenlerin Râfizî olarak anıldığını, bu kötü ithama itibar etmediğini, Râfizî görüşün aksinin derviş zümreler arasında kabul edilemeyeceğini söyler ve Fâzıl Bey'in Ehl-i Beyt'i sevene Râfizî denilmesinin, Sünnîliğin de sadece Yezid'e nispet edilmesinin doğru olmadığı düşüncelerini destekler.

*“Bu muhâlif görünür zümre-i ehl-i hâle
Bende-i Âl-i Abâ rafz ile gelsin kâle
İtibâr eylemezem böyle fenâ akvâle
Ne revâ Râfizî itlâkı muhibb-i âl'e
Hem Yezîd'e oluna nisbet-i Sünnî senevî”⁷¹⁸*

Eğribozlu Virânî, Râfizîliği ile övünür ve kendisine Râfizî diyenlerin kıyamet gününde zorluk çekmemesi için dua eder.

⁷¹⁶ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 182.

⁷¹⁷ Mustafa Öz, “Râfizîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/396-397.

⁷¹⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 389.

*“Bana her kim dediyse Râfizîdir
Hakâret görmeye rûz-i kıyâmet”⁷¹⁹*

Eğribozlu Bektâşî dervişi Mehmed Emin Sırrî ise Râfizîliği aksi manada kullanıp, Hz. Ali’yi çok sevdiği için insanların ona karşı Râfizî olduğunu yani kendisinden uzaklaştığını söyler.

*“Râfizîdir bana bu halk-ı âlem
Sehâ çok sevdiğimden Murtazâ’yi”⁷²⁰*

1.2.4. Hâricîlik

Hâricîlik, “çıkılmak, itaatten ayrılıp isyan etmek” anlamındaki “hurûc” kökünden, “isyan eden, ayrılan” manasında bir sıfat olan “hâric” kelimesine nispet eki ilave edilmesiyle meydana getirilmiş terimdir. Bir topluluğu ifade etmek için de Hâriciyye ve Havâric tabirleri kullanılmıştır. Tarihte ilk Hâricî fırka Hz. Ali ve Muaviye arasında yaşanan Sıffin Savaşı’nda ortaya çıkmıştır. Savaşın sonlanması için Muaviye’nin sunduğu hakem kararını kabul eden Hz. Ali, Kur’an’ın hükümlerine uymadığı gerekçesiyle ordusundaki bir grup asker tarafından tekfir edilmiş ve bu askerler savaşı terk ederek İslam tarihindeki ilk Hâricî eylemi gerçekleştirmiştir.⁷²¹ Dînî ve siyasî bahislerdeki aşırı görüş ve faaliyetleriyle her dönemde var olan bu fırka, özellikle tasavvuf karşıtlığıyla bilinmekte ve gerek tasavvuf edebiyatında gerekse de klasik şiirde incelikten yoksun, kaba, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve derviş düşmanı ham Müslüman profilini tarif için kullanılmıştır. Giritli Hüseyin Aşkî, Hâricîlerin karakterini gösterir bir beytinde, Hz. Ali’yi sevmesinden dolayı Hâricîler tarafından suçlandığını, bunun büyük bir fitne olduğunu, maalesef bu bedbaht düşüncenin dünyada yayıldığını söylemekte ve Hz. Ali’den yardım dilemektedir.

*“Suçlu olduk şâhi sevmekden aceb fitne-i azîm
Tuttu kevnî Hâricîler nikbeti senden meded”⁷²²*

⁷¹⁹ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 159.

⁷²⁰ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 262.

⁷²¹ Ethem Ruhi Fığlalı, “Hâricîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/169-175.

⁷²² Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 130.

Virânî, “aşk” redifli gazelinin bir beytinde, âşıkları gül bahçesine, aşkı da o bahçeyi güzelleştiren iklime benzetir. Güzelliği anlamaktan mahrum olan Hâricîlerin gözüne ise aşk, rahatsızlık veren diken gibi görünmektedir.

“Âşıklar gülistândır aşk hevâdır
Havâricler gözünün hârıdır aşk”⁷²³

Mehmed Emin Sırrî, Hz. Ali safında bulunup onun sırrına mahrem olduğunu, sözlerinin Hz. Ali’nin yardımıyla Hâricîlerin tüm itirazlarını Zülfikar gibi kestiğini söyler.

“Bihamdillâh Ali’nün sırrına mahrem olub geldüm
Kelâmum Hâricî boynunda Sırrî Zülfikâr oldı”⁷²⁴

Giritli Kâdirî şeyhi Aşkî Efendi, bulunduğu irfan yolundan ve Hz. Ali sevgisinden dolayı Hâricîlerce başı kesilse, tecrit olursa dahi dönmeyeceğini söyleyip meydan okur ve bu mücadelede Hz. Ali’den himmet ister.

“Başımı kesse Havâric dönmezem dost dönmezem
Tutalım kim kıra geldim yâ Ali senden meded”⁷²⁵

Aşkî Efendi yine bir beytinde Allah’a seslenerek, kıyamet günü müminlerin Allah’ın cennet ve ikramlarına mazhar olmasını, Hâricîlerin de cehenneme gidip ateşlerde yanmasını diler.

“Dilerem rûz-i cezâda ey Hudâ senden dilek
Hâricîler oda yansın mü’min cennât u cûd”⁷²⁶

1.2.5. Namaz

Namaz, İslam’ın beş şartından biri olup her Müslümanın yerine getirmekle yükümlü olduğu farz ibadetlerdendir. Giritli Hilâlî, kulluk ve ibadetin ehemmiyetini vurguladığı gazelinin üç beytinde, namaz kılıp dua etmekle âlemde şeref elde edileceğini ve dünyadaki asıl kâr ve kazancın bu olduğunu söyler. Yine gerek namazdaki tesbihatın gerekse namaz dışında Allah’ı zikretmenin ihmal edilmemesini ve vaktin

⁷²³ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 103.

⁷²⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 268.

⁷²⁵ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 128.

⁷²⁶ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 134.

değerlendirilmesini tavsiye eder. Farz olan beş vakit namazla yetinmeyip, Hakk'a yakınlık kazanmak ve ahlâkı güzelleştirmek için çalışmayı tembih eder.

*“Kıl namâzın et niyâzın âlem içre bul şeref
Kâr u kesbe heves eyle âlem içre bul şeref*

*Tesbîhi boş koyma aslâ elde kolan görüne
Vaktini bil et niyâzın âlem içre bul şeref*

*Beş vakit farz deyü kalma anın ile her zamân
Farz-ı Hakk'a yok nihâyet bâtının bil bul şeref*⁷²⁷

Hanyalı Nûrî, namazı Allah'ın huzurunda bulunmak olarak görür ve kâidenin/oturuşun namazın rükûnlarından biri olmasa asla onun (Allah'ın) karşısında kıyamı bırakmayacağını söyler.

*“Oturmaz idim efendim cemâline karşı
Namâz içinde eger olmasaydı izn-i ku'ûd*⁷²⁸

1.2.6. Oruç

İslam'ın şartlarından biri Ramazan ayında tutulan oruçtur. Hanyalı Nûrî Osman, peri gibi melek yüzlü bir gence gönlünü kaptırması yüzünden her şeyi unuttuğunu ve bu yıl ne orucu tutabildiğini ne de bayram namazını kılabildiğini söyler.

*“Bu yıl ne rûzeyi tutduk salât-ı îdi ne kıldık
Perî-veş bir melek-peyker civâna vâh çarpıldık*⁷²⁹

1.2.7. Hac

Giritli Hilâlî, İslam'ın şartlarından biri olan hac ibadetini konu edindiği gazelinin matla beytinde, Allah'a niyazda bulunarak hacca gitmeyi ve Hz. Peygamber'i ziyaret etmeyi ister. Sağlığı ve imkânı yerinde olan her Müslümanın hayatında bir defa yapması gereken bu ibadeti yerine getirmekle Müslümanlığına değer katmayı diler.

⁷²⁷ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 127.

⁷²⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 627.

⁷²⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 769.

*“Dilerim yârimi Hak’dan edeyim bir kerre hâc
Gydirem İslâmıma nûr ile bir güzîde tâc”⁷³⁰*

1.2.8. Tarikat

Tarikat, Arapçada “yol” anlamındadır. Terim olarak ise “bir mürşit rehberliğinde ahlâkı güzelleştirmek, sürekli bir tefekkür ve tezekkür bilinciyle Allah’a ulaşmak için takip edilen usûl ve uygulanan metotlara denir.”⁷³¹ Tasavvufi telakkide tekâmül yolculuğunda olan insan, nihaî hedefine varabilmesi için dört safhadan geçmesi gerekir. Bunlar: Şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Biri ikmâl olmayınca diğer basamağa geçilmez. Bu dörtleme Türk tasavvuf edebiyatında yoğun olarak kullanılmıştır. Eğribozlu sufi şair Virânî, bu yolculuğun şeriatla başladığını, dînî hükümlerin kavranılmasından sonra ilahî sırların keşfolacağı tarikat makamına geçilmesi gerektiğini söyler.

*“Tâlib isen ey gönül eyle nazar şerî’ata
Sırr-ı ilâhî anlayıp bas kademin tarîkata”⁷³²*

Giritli Hilâlî, şeriatsız tarikatı bir kanadı eksik kuşa benzetir. Tarikatsız şeriatın da tam anlaşılamayacağını, Allah’ın Kur’an’da İslam’a “sırât-ı müstakîm / doğru yol” diyerek beden ve ruh gibi şeriatla tarikatı birleştirdiğini söyler.

*“Bir kanad ile uçan kuş uzv-i noksân öyle bil
Hem tarîkatsız şerî’at demedi âyetde Hak”⁷³³*

Giritli Hüseyin Aşkî Efendi, tarikatı ebedî ve keyifli bir hayat iksiri sunan sakiye benzetir. Tarikatın, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin yolunu izlemek olduğunu söyleyen şair, içinde yaşadığımız bu âlemin izafî olduğunu, hakikatin ancak tarikat vasıtasıyla görüleceğini belirtir.

*“Hayât-ı cân-ı bâkîdir tarîkat
Bu keyfe özge sâkidir tarîkat*

⁷³⁰ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 88.

⁷³¹ Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili 1* (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006), 175.

⁷³² Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 238.

⁷³³ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 137.

*Şi'ârı Mustafa vü Mürtezâ'dır
Kamu âlem izâfidir tarikat*⁷³⁴

Eğribozlu Sırrî de tarikat meydanının emirinin Hz. Ali olduğunu söyler ve Hz. Ali'yi hakikat yolunun rehberi olarak görür.

*“Ali'dür mîr-i meydân-ı tarikat
Ali'dür rehber-i râh-ı hakikat*⁷³⁵

Hanyalı Nûrî, tarikatın şirkten kurtardığını ve gönüllerdeki kederi giderip müntesiplerine sefa verdiğini söyler.

*“Mükedder komaz gerd-i şirki silermiş
Dil-i ehl-i hâle safâdır tarikat*⁷³⁶

Sırrî Efendi, tarikat denizine dalmasıyla, yani bu yolun icaplarını yerine getirmesiyle fikrinin ve hâlinin değiştiğini, dilinden inci ve cevher misali kıymetli sözlerin dökülmeye başladığını söyler.

*“Tarikat bahrine gavvâs olalı
Zebânun Sırrîyâ gevher-nisârdur*⁷³⁷

Bu dünyada teşekkül etmiş herhangi bir kurumun yahut düşüncenin, eleştiriden, itirazdan ve kınanmadan uzak kalması mümkün değildir. Tarikat da bundan nasibini almıştır. Giritli sufi şair Salacıoğlu Mustafa, Müslümanların tarikata itiraz etmeyeceğini, bu tür davranışların ancak azgın kâfirler ve ırkı Yahudi olanlardan gelebileceğini söyler.

*“Ehl-i tarîke dahl edenin sorsan aslını
Ya kâfir azması yâhud ırkı Yahûdîdir*⁷³⁸

Her işte, her meslekte olduğu gibi tarikat içerisinde de vazifesini düzgün yapmayan, noksan ve kusurlu kişiler bulunur. Hanyalı sufi şair Nûrî Osman, bir öz eleştiriye

⁷³⁴ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 114.

⁷³⁵ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 74.

⁷³⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 606.

⁷³⁷ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 123.

⁷³⁸ Salacıoğlu, *Divan*, 221.

giderek tarikat ehlinin çoğunda gurur ve kibrin bulunduğunu, dillerinde ve gönüllerinde mütevazılık ve Allah'a karşı acziyetlerini gösterir bir ibarenin mevcut olmadığını söyler.

*“Bizim ehl-i tarîkin de çoğunda kibr u nahvet var
Dilinde anların aslâ tezellül meskenet yokdur”⁷³⁹*

Hüseyin Aşkî, yalancı dervişleri eleştirdiği bir beytinde, tasavvufun ilhamını aldığı ve baş tacı olarak gördüğü Ehl-i Beyt'i tanımayan ve onların kıymetini bilmeyen cahillerin, kendilerini tarikat ehli gibi gösterip bu minval üzere konuştuklarını fakat işin gerçeğinden uzak olduklarını söyler.

*“Zihî nâdân ki Evlâd-ı Resûl'ün kadrini bilmez
Tarikat bahsini eyler velâkin dersini bilmez”⁷⁴⁰*

1.2.9. Mürşit

Mürşit, “doğru yolu gösteren, irşat eden” anlamlarına gelir. Tasavvufi olarak ise “seyr u sülûkunu tamamlayıp irşat vazifesiyle görevlendirilen tarikat lideri” manasındadır. Mürşidin hizmetinde bulunan ve ondan eğitim alan kişiye de “mürit” denir.⁷⁴¹ Tasavvufî hayatın önemli figürlerinden olan mürşit, tasavvuf edebiyatının da mühim bir öznesidir. Mürşidin vasıfları, mürşidin gerekliliği, mürşidin icra ettiği görev, sahte mürşitler vb. pek çok yönüyle işlenen mürşit kavramı, adalardaki irfanî yaşantının aynası olan şairlerin nazmında da yer bulmuştur. Giritli Ahmed Hilâlî Efendi, mürşidin doğru yol göstericiliğine işaret ettiği bir beytinde, Allah'a layık kul ve Hz. Peygamber'e yaraşır ümmet olmak isteyen kişiye bir mürşide varıp ondan ders okumasını tavsiye etmektedir.

*“Hakk'a makbûl olmak istersen yürü mürşîde var
Ya Resûl'e ümmet olmaksı murâd mürşîde var”⁷⁴²*

Giritli Hilâlî, mürşidin ilahî sırlara vâkıf, manevî eğitim olan seyr u sülûkta dervişin hâllerini anlayacak nitelikte kâmil olması gerektiğini söyler ve böyle biri bulunulduğunda hemen bağlanılmasını tavsiye eder.

⁷³⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 681.

⁷⁴⁰ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 158.

⁷⁴¹ Bkz. Uludağ, *Tasavvufun Dili 1*, 53-103.

⁷⁴² Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 102.

*“Rumûz-i Hakk’a vâkıf kâmil-i mürşide gel bağlan
Rumûzu fehmeder âşıkların sözüne gel bağlan”*⁷⁴³

Eğribozlu Sırrî, mürşidin söz ve telkinlerini Allah’a yaklaştıran bir vasıta olarak görür ve mürşidin elini tutup ona bağlanmanın Hakk’a bağlanmak anlamına geldiğini söyler. Akıllı olanların bir mürşide intisap ettiğini ve ancak deli olanların bu yoldan habersiz kaldıklarını belirtir.

*“Murşid eli Hak eli bilmez anı her deli
Gözle müdâm bu yolu mürşide gel mürşide”*⁷⁴⁴

Sırrî Efendi, mürşidin dilinden haktan başka bir şey çıkmadığını, bu sebeple de onun kelamının Kur’an mesabesinde olduğunu söyler. Kur’an ise içindekilere iman edenleri hâkikata ve kurtuluşa ulaştıran kesin bir delildir. Mürşit, Allah’ın buyruklarına ve Hz. Peygamberin sünnetine tavizsiz uymasıyla, yaşayan Kur’an gibidir ve insanı irfana ulaştıracak kudrete sahiptir. Bu beyit, Allah’tan insana, insandan Allah’a doğru olan yolculukta mürşidin rolünü göstermesi açısından da mühimdir.

*“Murşid sözi Kur’ân’dur Kur’ân sana bürhândur
Bürhân sana insândur irfâna irem dersen”*⁷⁴⁵

Hüseyin Aşkî Efendi bir beytinde, insanın kendiliğinden ve hiçbir gayrette bulunmadan vahdet makamına ulaşamayacağını, boş yere şikâyet ve feryat etmesinin de bir fayda vermeyeceğini söyleyip, muvahhit olmak için rehberin lüzumuna işaret eder.

*“Makâm-ı kurb-i tevhide tevekkelsen irişmez dil
Muvahhid olmağa rehber gerekdir itme vâveylâ”*⁷⁴⁶

Eğribozlu Sırrî Efendi, bağlı bulunduğu Bektâşî yolunun usûllerini ortaya koyduğu beytinde, nefsinin terbiye etmek isteyen tâlibin önce kâmil bir mürşit bulmasını ve bu manevî yolculuğunda kendisine yardımcı olacak, edep ve erkânı gösteren bir rehber edinmesi gerektiğini söyler.

⁷⁴³ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 152.

⁷⁴⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 246.

⁷⁴⁵ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 226.

⁷⁴⁶ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 97.

*“Eger tâlib isen bu yolda cânâ
Sana mürşîd gerekdür dahi rehber”⁷⁴⁷*

Sırrî, bir mürşide bağlanmanın önemini anlattığı gazelinin matla beytinde, tasavvuf yoluna gireceklerin önce eşref-i mahlûk olarak yaratıldığının farkına varıp, insanlığının kıymetini anlaması ve insandaki sırrı kavraması gerektiğini söyler. Allah’ı arayıp bulmak ve tanımak insana has bir eylemdir. Bu bilinçle mürşide varılmalı ve onun rehberliğinde hakiki sevgili olan Allah’a ulaşma yolunda can dâhil tüm varlıktan vazgeçilmelidir.

*“Âdem isen insânı bul mürşîde ir mürşîde ir
Vir cânunu cânânı bul mürşîde ir mürşîde ir”⁷⁴⁸*

Hanyalı Şefik, ilahî aşkın mürşit vasıtasıyla elde edileceğini ve kişinin ancak bu şekilde vahdete ulaşılacağını söyler.

*“Mürşîd olunca aşkı olur yohsa âdeme
Olmaz visâl-i vahdete bir gayr-ı reh-nümâ”⁷⁴⁹*

Salacıoğlu Mustafa bir beytinde, erenlerin huzurunda bulunduğu zaman, edebe titizlikle uymayı ve fazla konuşmaktan sakınmayı tembih etmektedir.

*“Edeple erenler huzûruna var
Sakın anda çokluk kelâm istemez”⁷⁵⁰*

Eğribozlu Sırrî, kâmil bir mürşidin terbiyesine girildiğinde kişinin gassalin önündeki meyyit gibi dünya ile alakasını kesmesini ve kendisini teslim etmesini söyler. “Ölmeden önce ölünüz” hadisinin sırrının ancak böyle keşfolanacağını belirtir.

*“İbtidâ terk-i sivâ ol hizmet it bir kâmile
Mûtû kable en-temûtu sırrına ol âşinâ”⁷⁵¹*

⁷⁴⁷ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 146.

⁷⁴⁸ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 129.

⁷⁴⁹ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 8.

⁷⁵⁰ Salacıoğlu, *Divan*, 160.

⁷⁵¹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 89.

Sırrî, kâmil bir mürşit irşat yoluyla, dervişinin kötü yönlerini giderip ahlâkını güzelleştireceğini ve gönlünü sevinçle dolduracağını söyleyerek, mürşidin icra ettiği görevlerden bir kısmını ortaya koyar.

*“Er seni irşâd eyler cân u dili şâd ider
Nefsini berbâd ider tut elini bir erün”⁷⁵²*

Ahmed Hilâlî, müridin şeyhine bağlanmakla çıktığı manevî yolculukta karşılaşacağı her hâli, içine düştüğü her müşkül durumu, gerek rüyada gerek hayat içerisinde şahit olduğu her vaziyeti mürşidine anlatması gerektiğini söyler. Mürşit, bu yaşananlara bakarak müridin katettiği manevî mesafeyi görecek ve zorluklarını gidererek onu teselli edecektir.

*“Zâhir ü bâtında eyle şeyhine hâlini arz
Kıl u kâlin hâl-i zâtın eyle sen hâlini arz*

*Müşkülün var ise sana hal eder hem bildirir
Her ne kim seyrân görürsen eyle sen hâlini arz*

*Hâline lâyık teselliler bulasın her zamân
Gizleme her gördüğünü bildigini eyle arz”⁷⁵³*

İstismarcılar her meslekte ve işte olduğu gibi tarikat içerisinde de mevcuttur. Mehmed Emin Sırrî, irşat vazifesi bulunmamasına rağmen şeyhliğe soyunanları ve onlara tâbi olanların hâllerine değindiği beytinde, sahte şeyhleri baykuşa benzetir ve onlara sorgusuz biat edenlerin mekânının da viraneler olduğunu söyler. İyi rehberin güzellikleri doğuran bir etkisi olduğu gibi kötü rehberin de çirkinliklere götüren bir yönü vardır.

*“Her kimin ki rehberi baykûş ola
Yolu vîrânlara dâ’im dût ola”⁷⁵⁴*

⁷⁵² Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 181.

⁷⁵³ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 118.

⁷⁵⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 61.

Hilâlî, kâmil mürşit bulmanın zorluğunu anlattığı gazelinin bir beytinde, âlemde güzel hasletlerle donanmış nice mükemmel erin bulunduğunu fakat gözüne ve gönlüne gaflet perdesi inmiş, nefesine esir olmuş kişilerin bunları göremeyeceğini belirtir ve kendisinin de böyle mürşide intisap etmek için arayışta olduğunu söyler.

*“Bu âlemde ne erler var gözü şaşkı olan görmez
Hulûs-i tâmma erişmiş bulunur mu aceb bir er”⁷⁵⁵*

1.2.10. Derviş

Derviş, bir tarikata bağlı, Allah yolunda mütevazılığı ve fakirliği tercih ederek dünyaya meyli kesen kişidir. Dünyaya ve içindekilere lakayıt duruşu sebebiyle derviş motifi gerek tasavvuf edebiyatında gerekse de klasik edebiyat içerisinde yoğun olarak kullanılmıştır. Eğribozlu Sırrî, derviş profilini çizdiği gazelinin ilk beytinde, dervişin gönlü mahzun, ateşler içinde yanan ve gözlerinden yaş yerine kan akıtan kişi oluşunu söyler.

*“Derviş olan kişinin sînesi sûzân olur
Gözi yaşı dem-be-dem akdığı hep kân olur”⁷⁵⁶*

Dervişliğin birinci ilkesi, masivayı yani Allah’tan başka ne varsa hepsini terk etmek ve onlara karşı alakayı kesmektir. Mahmed Emin Sırrî, dervişlik iddiası güden kişinin dünyanın türlü meşguliyetlerine aldanıp Allah’tan uzak kalmaması gerektiğini, onun asıl maksadının Hakk’ın rızasını kazanıp vahdete ulaşmak olduğunu söyler ve bu yolda olanları ikaz eder.

*“Sûfi vahdet bul ferâgat eyle hûy-ı hâyı ko
Kesret-i dünyâdan el çek gel yeter gavgâyı ko”⁷⁵⁷*

Salacıoğlu Mustafa, dervişleri methettiği gazelinin bir beytinde, dervişlik yolunun mürşitten himmet dilenmek değil, âlemde canlı cansız ne varsa ayırt etmeden samimiyetle hizmet etmek olduğunu söyler.

⁷⁵⁵ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 104.

⁷⁵⁶ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 136.

⁷⁵⁷ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 242.

“Baba himmet kuzum hizmet buyurmuş çünkü ehlullah
Kamuya sıdk ile hizmetdir ancak kâr-ı dervîşân”⁷⁵⁸

1.2.11. Abdal ve Urum Abdalı

Abdal kelimesi, Arapça “karşılık, birinin yerine geçen” anlamlarına gelen “bedel” ve “bedîl” kelimelerinin çoğuludur.⁷⁵⁹ Tasavvuf literatüründe ise Abdal terimi, dervîş manası taşımakla beraber, XII. yüzyılda Anadolu’ya gelen Yesevî dervîşler ile Melâmî ve Kalenderî neşveye sahip heterodoks sufi zümreleri tanımlamak için kullanılmıştır. Abdallar, fakirliği tercih etmiş, belli ritüellere bağlı kalarak sürekli seyahat eden, saç, sakal, bıyık ve kaş tıraşı olan, genellikle hayvan postundan yapılmış elbise giyen, keşkül, nacak ve teber gibi teçhizattan başka eşyası bulunmayan, Allah’a yaklaşmak, onun rızasını kazanmak için dünyasını bedel olarak vermiş ve bu hâl üzere yaşamaya çalışan, Sünnî itikadın aksine Şîi ve batınî inanışa sahip kişilerdir.

Anadolu’yu mesken tutan sonra da Osmanlı ordusuyla fetihlere katılıp Rumeli coğrafyasına geçen ve Balkanların İslamlaşmasında büyük rol oynayan Abdallar, “Urum Abdalı, Abdalân-ı Rum ve Rumeli Abdalı” gibi isimlerle de ifade edilmiştir. XVI. asırdan itibaren Bektâşîlik içerisinde eriyen Abdallık, bu tarikat mensuplarının kullandığı bir unvan hâline gelmiştir.⁷⁶⁰ Diğer tarikler ise Abdallığı dünyaya karşı lakayit bir neşve olarak içlerinde yaşatmıştır. Hanyalı Celvetî şeyhi Nûrî Osman, Abdalın terk yönünü ortaya koyduğu beytinde, gerçek Abdallığın ibadet ve imana güvenmek değil, meşhur zâhit İbrahim b. Edhem (ö. 778) gibi Allah yolunda tüm servet ve varlığından vazgeçmek olduğunu söyler.

“Zühd ü takvâ hırkasından gel soyun Abdâl isen
İbn-i Edhem gibi vârandan geç ol üryân-ı dost”⁷⁶¹

Bektâşî şeyhi Virânî, dünyanın güzelliğine kapılanın, Allah’a karşı kulluğunu unutup nefesine esir düşenin, gece gündüz tüm meşgalesi eş, çocuk geçindirmek ve mal kazanmak olanın ne gerçek kulluk şuuruna ulaşabileceğini ne de dervîş olabileceğini

⁷⁵⁸ Salacıoğlu, *Divan*, 190.

⁷⁵⁹ Süleyman Uludağ, “Abdal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/69-71.

⁷⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 111.

⁷⁶¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 609.

söyler ve gerçek Abdalın, dünyanın bu tür aldatmacalarına asla baş eğmeyeceğini belirtir.

*“Ey cihânın ziynetine dil verip Deccâl olan
Kendi nefsin bilmeyip Hak’tan yana ihmâl olan
Gece gündüz zikr ü fikri avrat oğlan mal u mülk
Ser-fürû etmez bu hâle baş açık Abdâl olan”*⁷⁶²

Bektâşîlik ile harmanlanan Abdallık, Bektâşî dervişi Sırrî’nin nazmında da işlenmiştir. Sırrî, Abdal gibi dünya ile bağıını kopardığından beri tüm sıkıntılardan arınıp özgürlüğe kavuştuğunu ve mahzun gönlünün mamur hâle geldiğini söyler.

*“El çeküb dünyâ hevâsından bugün Abdâl-veş
Fârig u âzâdeyüz ma’mûr durur virânemüz”*⁷⁶³

Sırrî’ye göre Abdallık, masivadan Allah’a doğru giden, dert ve çilelerle bezeli bir aşk yolculuğudur ve temelinde Âl-i Abâ’ya muhabbet yatar. Bu aşk ve muhabbete sahip kişi; padişahlık, vezirlik ve ağalık gibi payelere ihtiyaç duymaz.

*“Bugün Abdâl olub terk-i sivâyım
Müdâm derd u belâyâ mübtelâyım
İrişdüm kenz-i aşka pâdişâyım
Beni sen sanma zâhid gedâyım
Ne şâhum ne vezîrim ne agâyım
Muhibb-i bende-i Âl-i Abâ’yım”*⁷⁶⁴

Eğribozlu Virânî, kendisinin de Urum Abdalı olduğunu, Hz. Muhammed’in “el-Fakru Fahrî”⁷⁶⁵ hadisine bağlanıp fakirliği yani Allah’tan başka bir şeye sahip olmamayı hâl edindiğini ve bu yolda kendine Hz. Ali’nin rehberlik ettiğini söyler.

*“Biz Urum Abdâlıyız Hayder’durur sultân bize
Mustafâ’nın fakridir uş dîn ile îmân bize”*⁷⁶⁶

⁷⁶² Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 27.

⁷⁶³ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 161.

⁷⁶⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 49.

⁷⁶⁵ Fakirlik Övüncümdür.

Hz. Ali'yi methettiği bir gazelinde Virânî, Urum Abdallarının merkezinde Hz. Ali'nin bulunduğunu, hidayet ve saadetin onun eliyle geldiğini söyler ve bu yolun temelinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt muhabbetinin yattığını ilan eder.

*“Biz Urum Abdâlıyız bildik hidâyettir Ali
Başımızda tâc u devlet hem saâdettir Ali”⁷⁶⁷*

Bektâşîliğin ve Urum Abdallarının önde gelen isimlerinden bir tanesi de Kızıl Deli lakabıyla anılan Seyyid Ali Sultan'dır (ö. XV. yy.). Horasan'dan Anadolu'ya gelip Rumeli fetihlerine katılan ve günümüz Yunanistan sınırlarındaki Dimetoka kasabasına bağlı Ruşenler köyünde dergâhını kuran Kızıl Deli,⁷⁶⁸ Virânî'nin şiirinde Urum Abdallarının serdari, gözlerinin nuru, Hz. Peygamber ve Hz. Ali gibi sözleri din ve iman kabul edilen bir otorite olarak görülmüştür.

*“Biz Urum Abdâlıyız serdârımız Kızıl Veli
Çeşmimizde şu'le-i envârımız Kızıl Veli
Bülbül-i şeydâ biziz gülzârımız Kızıl Veli
Dînimiz îmânımız ikrârımız Kızıl Veli
Nûr-i Ahmed Haydâr-ı Kerrâr'ımız Kızıl Veli
Kande baksak dem-be-dem didârımız Kızıl Veli”⁷⁶⁹*

Ehl-i Beyt sevgisinin yoğun olduğu Bektâşîlik içerisinde yer alan Urum Abdallarının düsturlarından biri de tevellâ ve teberrâ ilkesidir. Tevellâ Ehl-i Beyt, Hz. Ali ve onların soyundan gelenlere karşı muhabbet duyan ve onların dostu olanları sevme ve yakınlık gösterme; teberrâ ise Ehl-i Beyt, Hz. Ali ve onların soyundan gelenlere karşı düşmanlık güdenleri ve bunları destekleyip sevenleri sevmeme ve uzak olma hâlidir.⁷⁷⁰ Virânî, Urum Abdallarının, Ehl-i Beyt düşmanlarından uzak oldukları ve bu sayede ayrıcalık kazandıklarını söyler.

⁷⁶⁶ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 193.

⁷⁶⁷ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 205.

⁷⁶⁸ Bkz. Haşim Şahin, “Seyyid Ali Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/48-50.

⁷⁶⁹ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 205.

⁷⁷⁰ Bkz. Hüseyin Dedekargınoğlu, “Alevîlikte Tevellâ ve Teberrâ Kavramları”, *Ankara, Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, S. 93, (2020), 163-191.

“*Teberrâ eylemek kavm-i adûya
Urum Abdâlîyız erkân bizimdir*”⁷⁷¹

Tarih ve edebiyat kitaplarına bakıldığında, her devrin müellifinin kendi zamanından ve insanından şikâyet ettiği görülür. Virânî de kendi zamanındaki şeyh ve Abdalların gayesinin Allah’ın buyruklarına uygun hareket edip onun rızasını kazanmak değil, eş, çocuk ve mal elde etmek olduğunu söyler.

“*Ey Virânî bu zamânın şeyhi vü Abdâlî hem
Maksûdu bil Hak degildir avret oğlan maldır*”⁷⁷²

1.2.12. Kalender

Kalender, sözlük anlamıyla “Dünya malına önem vermeyen, müsamahakâr, olur olmaz her şeyin üstünde durmayan kimse” demektir.⁷⁷³ “Tasavvuf tarihinde ise ilk defa X. yüzyılda Orta Asya ve İran’da ortaya çıkan, Hinduizm, Budizm ve Maniheizm gibi dinlerden, Zerdüştlük, Mazdekîlik gibi inançlardan etkiler taşıyan, Şîlik ile harmanlanmış ve Cemaleddin-i Sâvî (ö. 1232) tarafından sistemleştirilmiş, dünyayı kale almayan, toplumun düzen, inanç ve geleneklerine muhalif olan ve buna düşünüş, davranış ve giyimleriyle de karşı çıkan, isimlerine Kalenderî, bağlı buldukları akıma da Kalenderîlik denilen sufi zümreyi ifade eder.”⁷⁷⁴ XIII. asırda Anadolu’da görülmeye başlayan Kalenderîlik, Abdallık gibi XVI. yüzyıldan sonra Bektâşîlik içerisinde erimiştir. Bektâşîlikte kısmen heterodoks düşünce ve yaşayış biçimini sürdüren Kalenderîlik, diğer tarikatlara dünyaya ve içindekilere karşı umursamazlık neşvesi olarak geçmiştir. Eğribozlu Sırrî, Kalenderliğin sözlük anlamına bağlı kalarak tavrını tanıttığı ve bu mizaca bürünülmesini tavsiye ettiği gazelinin matla ve makta beyitlerinde, Kalenderliğin dünyaya karşı muhabbeti kesip dünyevî telaşlardan uzaklaşmak, nefsin tuzaklarına karşı uyanıklık, hem beden hem de ruhen bir yolculuğa çıkmak olduğunu söylemektedir.

⁷⁷¹ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 152.

⁷⁷² Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 183.

⁷⁷³ Kubbealtı Lugatı, “Kalender” (Erişim 30 Kasım 2020); Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, nşr. Paşa Yavuzarslan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), “Kalender”, 578; Zafer Erginli (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), “Kalenderî”, 525.

⁷⁷⁴ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderîler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 5; Nihat Azamat, “Kalenderîye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/254-256; Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, 120.

*“Gel ey dil geç şu dünyâdan Kalender ol Kalender ol
Ferâgat eyle gavgâdan Kalender ol Kalender ol*

*Gel ey Sırrî seyâhat kıl bu nefsine siyâset kıl
Kamudan geç ferâgat kıl Kalender ol Kalender ol”⁷⁷⁵*

Celvetî şeyhlerinden Salacıoğlu Mustafa, Kalenderlik ile âşıklığı bir tutar. Tahkir edilip rezil olunacaksa bu, nefis yüzünden değil aşk için olmalıdır ve bundan çekinilmemelidir. Zira aşk ve aşkın halleri kişiyi yüceltir. Nefsine uyup kendini yüce ve üstün görenler ise en alçak mertebelere düşer.

*“Kalender-meşreb ol rüsvâ-yı aşkdan ictinâb etme
Nice yüz bin nezâfet ehlinin süfliyyetin gördük”⁷⁷⁶*

Hanyalı Celvetî şeyhlerinden Nûrî Osman, hakiki Kalenderlerin riyadan uzak, kimseye yüz tutmayan, kimseden bir şey beklemeyen ve kimsenin kapısında uşaklık yapmayan hür ve bağımsız kişiler olduğunu söyler.

*“Kalenderân-ı hakikat riyâ nedir bilmez
Efendi yokdur o yârânda böyle bed havhav”⁷⁷⁷*

Nûrî Osman, adalardaki ve bağlı bulunduğu Celvetî ekol içerisindeki Kalenderî neşveyi dillendirdiği beytinde, riyakârlığı küfür olarak addeder. İnsanı, ne dervişim deyip giydiği hırkanın ne de keşişim deyip kuşandığı zünnarın kurtaracağını söyler ve herkesin olduğu gibi görünmesi gerektiğini belirtir.

*“Birdir yanımda küfr u riyâ ben Kalenderim
Yokdur tesellî hırka vü zünnârdan bana”⁷⁷⁸*

1.2.13. Mücerret

Mücerret kelimesi sözlükte, “Çıplak, yalın, açık, yalnız, münferit, evlenmemiş, bekâr” anlamlarıyla karşılık bulur.⁷⁷⁹ Tasavvufî manada ise “dervişin dünya ve ahiret

⁷⁷⁵ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 195.

⁷⁷⁶ Salacıoğlu, *Divan*, 175.

⁷⁷⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 846.

⁷⁷⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 591.

⁷⁷⁹ Şemseddin Sami, “Mücerret”, 849.

nimetlerini bir yana bırakıp sadece Allah'a yönelmesi" demektir.⁷⁸⁰ Allah'a yaklaşmak için dünyayı terk ediş, zamanla tasavvufi çevrelerde evlenmemeyi ve bekâr kalmayı doğurmuştur. İslamî buyruk ve geleneğe tezatlık arz eden bu hadise, Bektâşîlik içerisinde yaygın olarak görülmekle beraber diğer sufi zümrelerde de nadiren tercih edilmiştir. Adalı mücerretlerden Giritli Halvetî Müslîhî şeyhi Hilâlî Efendi, bu nadiratın emsallerindedir. Şiirinde mücerretliğini açıkça dillendiren Hilâlî, dünyaya ait ne varsa hayatından ve gönlünden çıkardığını, tek övücünün muhabbet olduğunu ve her hâlini Hz. Peygamber'e arz ettiğini söyler. Yine evlenmeyip bekâr kalmaya sabrettiğini, dilinde ve zihninde herhangi bir sevgili bulunmayıp sadece Allah ile meşgul olduğunu belirtir.

*“Mücerredlik benim terkîm muhabbet fahr ile hâlim
Habîbullâh'a yüz tutdum ânadır cümle ahvâlim
Sabîrim vahdet-i hâlde Hudâ fikrimde zikrimde
Muhakkak gayri yok hâşâ benim cân içre cânânım”*⁷⁸¹

1.2.14. Melâmet

Melâmet, sözlükte “Azarlama, kınama, ayıplama, yerme” anlamlarına gelir.⁷⁸² “Tasavvufî manada ise Melâmîlik, IX. asırda Nişabur'da Hamdûn Kassâr (ö. 884) tarafından kurulmuş, Dede Ömer Sikkînî (ö. 1457) vasıtasıyla Bayamîlik içinde Anadolu ve Rumeli'ye yayılarak ikinci devrini, Muhammed Nûru'l-Arabî (ö. 1888) ile de üçüncü devrini yaşamış bir tasavvufî akımdır. Kurumsal bir tarikat hüviyeti taşımayan Melâmîlik, daha çok bir düşünüş ve yaşayış tarzını ifade etmektedir. Melâmîler, iyi yönlerini gizleyip kötü taraflarını aşîkâr ederek halkın kınamasıyla nefislerini ıslah etmeyi, dergâh, kıyafet, erkân, âyin gibi kimliklerini izhar eden yapı ve ritüellere sahip olmamayı ve halkın içinde gizlenip Hakk'la birlikte olmayı ilke edinmişlerdir. Bu yaşama biçimi tüm tarikatlara bir neşve olarak girmiş ve bazı sufilerce dervişliğin zirvesi olarak görülmüştür.”⁷⁸³ Adalardaki farklı tarikatlara mensup sufi şairlerin nazmında da yer bulan Melâmîlik çeşitli yönleriyle tanıtılmıştır. Giritli Kâdirî

⁷⁸⁰ Süleyman Uludağ, “Mücerred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/447-448.

⁷⁸¹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 148.

⁷⁸² Kubbealtı Lugatı, “Melâmet” (Erişim 02 Aralık 2020); Şemseddin Sami, “Melâmet”, 776.

⁷⁸³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 22; Erginli, “Melâmet”, 646.

şeyhi Aşkî Efendi, Melâmî neşveye sahip olduğunu, bu sebeple ar, namus gibi halk arasında kabul görmüş kalıplara bağlı kalmadığını, halkın kınamasından ve tecrit etmesinden de çekinmediğini, bilakis bu vaziyetin nefsinı temizleyip, gönlüne ilahî ikramların sunulmasını sağladığını söylemektedir.

*“Taş çaldık âr nâmus şişesin çâk eyleyüp
Biz melâmet âşıkıyuz dem-hâne düşdi gönlümüz”⁷⁸⁴*

Bektâşî dervişi Eğribozlu Sırrî, melâmeti, şeref ve mutluluk payesi sayar ve kendisi gibi olmak isteyenlere önce riyadan kurtulmalarını tavsiye eder.

*“Sırrî-veş olmak dilersen şu cihânda şâdmân
Giy melâmet tâcını riyâyı terk it zâhidâ”⁷⁸⁵*

Sırrî, Melâmîlik ile âşıklığı bir tutar ve her iki meslekte olanların cefadan zevk duyduğunu söyler.

*“Cefâdur âşıkun dâ'im safâsı
Melâmet okuna her dem nişân ol”⁷⁸⁶*

Halevetî şeyhlerinden Hilâlî Efendi, Melâmîlerin kıymetini dillendirdiği beytinde, Melâmîliği zorlu bir yol olarak görür ve kemâl sahibi kimselerin Melâmî neşveye sahip olanlara dua ettiğini söyler.

*“Kemâl ehli eder anlara duâ
Melâmiyyûn bed alandır murâbî”⁷⁸⁷*

Hanyalı Nûrî Osman, dervişi, madenler üzerinde işlem yaparak kıymetli hâle getiren kimyagere benzetir ve bir bakışıyla gönülleri hâlden hâle tebdil edebileceğini, kişiyi nefs-i emmâreden kurtarıp yüce makamlara çıkarabileceğini söyler. Melâmîliğin ise dervişlik içerisinde şerefli bir unvan olduğunu belirtir.

⁷⁸⁴ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 160.

⁷⁸⁵ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 90.

⁷⁸⁶ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 194.

⁷⁸⁷ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 121.

“Nigâh-ı lütfu dervîşin muhibbe kimyâ kâfi
Melâmî ol ki uşşâk içre bu bir nâm-ı izzetdir”⁷⁸⁸

1.2.15. Hacı Bektâş-ı Veli ve Bektâşîlik

“Bektâşîlik, XIII. yüzyılda Anadolu’ya gelen Horasan Erenlerinden Hacı Bektâş-ı Veli’nin (ö. 1271) manevî şahsiyeti etrafında şekillenmiş ve Balım Sultan (ö. 1516) ile sistemleşmiş, Ehl-i Beyt muhabbetinin ve terennümünün yoğun olduğu bir Türk tarikatıdır. Osmanlı Devleti’nin ordusunu temsil eden yeniçeriler arasında rağbet bulan Bektâşîlik, gerçekleşen fetihlerle beraber geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.”⁷⁸⁹ Bektâşîliğin hayat bulduğu yerlerden biri de Ege adalarıdır. XV. asırda Eğriboz ve diğer adalarda, XVII. yüzyıldan itibaren de Girit’te görülmeye başlayan Bektâşîlik, adaların Osmanlı idaresinden çıkışına kadar asırlarca Türk irfan ve edebiyat hayatına katkıda bulunan bir okul olmuştur. Adalı şairlerin nazmında da konu edilen Hacı Bektâş-ı Veli ve tarikatı, farklı yönleriyle tanıtılmış ve methedilmiştir. Eğribozlu Virânî, “Bektâşîler” redifli gazelinde, Bektâşîlerin Muaviye ile Hz. Ali arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı’nda Hz. Ali’yi tekfir edip ordusundan ayrılan Hâricîler gibi olmadıklarını, Hz. Ali ve soyundan gelenlere sıdk ile bağlı bulduklarını söyleyip, Hâricîlere ve o düşüncede olanlara lanet eder. Yine Kerbela’da Hz. Hüseyin’i ve yanındakileri şehit eden Yezid’in ismini anmaktan bile ictinap ederek, Bektâşîlerin her an bu feci olayı yâd ettiklerini ve Allah’ın lanetinin Yezid’in üzerine olması için zikir çektiklerini dillendirir.

“Hâricîler zümresine ettiler la’net hemîn
Tuttular Âl-i Ali dâmânını Bektâşîler

La’netullah ile her dem zıkr edüb yâd ettiler
Bil filân ibn-i filânın şânını Bektâşîler”⁷⁹⁰

Virânî, Bektâşîlerin Caferî mezhebine tâbi olup doğru yolu bulduklarını ve Hacı Bektâş-ı Veli’inin gösterdiği edep, erkân ve usûllere göre yaşamaya çalıştıklarını söyler.

⁷⁸⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 298.

⁷⁸⁹ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Bektâşîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/373-379.

⁷⁹⁰ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 229.

*“Ca’ferî mezhep olup secde-i tahkîk ettiler
Sürdüler Şâh-ı Velî erkânını Bektâşîler”⁷⁹¹*

Eğribozlu Sırrî, Bektâşîlerin, sultan dahi olsa kimseden bir şey beklemediklerini, tek münasebetlerinin Allah ile olduğunu söyler. Kimseye minnet etmemekle gösterdikleri mertlik, hâllerinde ve sözlerinde bulunan hikmetten dolayı da herkesçe takdir edildiklerini belirtir.

*“Sultâna yok minnetleri Hak iledür ülfetleri
Dehri tutup hikmetleri merdân durur Bektâşîler”⁷⁹²*

Mehmed Emin Sırrî, hakikatı bulmak, hem bu dünyada hem de ahirette sultanlar gibi rahat etmek isteyenlerin, dervişlik hırkasını giyip “Tarîk-i Nâzenîn” olarak isimlendiren Bektâşîlik yolunda incelmelerini ve kabalıklarından kurtulmalarını söyler.

*“Var sen de durma ey kabâ Sırrî gibi gel giy abâ
Hükm idesin kâfdan kâfa sultân durur Bektâşîler”⁷⁹³*

Hanyalı Celvetî şeyhi Nûrî Osman, Hacı Bektâş-ı Velî’yi methettiği gazelinde, Hacı Bektâş’ın Hz. İsa gibi mücerret olduğunu ve makamının evliyaların sultanı derecesinde yücelerde bulunduğunu söyler.

*“Şevket-i tecrîd ile mânend-i İsâ-i Mesîh
Tâc-dâr-ı evliyâdır Hâcî Bektâş Velî”⁷⁹⁴*

1.2.16. Halvetîlik

Halvetîlik, Ömer el-Halvetî’ye (ö. 1397) nispet edilen ve İslam dünyasının en yaygın tarikatlarından biridir. Günümüzde İran’ın Geylan bölgesine bağlı Lahican kasabasında doğan Ömer el-Halvetî, ilk eğitimi babasından görmüş bilahare amcası Ahî Muhammed Halvetî’ye (ö. 1378) intisap ederek seyr u sülûkunu tamamlayıp hilafet almıştır. Amcası vefat edince irşat postuna oturan Ömer pek çok halife yetiştirmiştir. Anadolu’ya Amasyalı Pîr İlyas (ö. 1433) vasıtasıyla gelen Halvetîlik, muhtelif kollara ayrılarak

⁷⁹¹ Atalay, *Virânî Divanı ve Risâlesi*, 230.

⁷⁹² Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 148.

⁷⁹³ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 148.

⁷⁹⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 882.

çoğalmış gerek Rumeli gerekse adalara kadar uzanmıştır.⁷⁹⁵ Giritli Halvetî Müslîhî şeyhi Hilâlî Efendi, Halvetîliğin bu doğurgan yapısını cennette bulunduğu inanılan, gövdesi büyük, dalları ve meyvesi bol Tuba Ağacı'na benzetmiş ve diğer tüm tarikatların kaynağının Halvetîlik olduğunu söylemiştir.

*“Gerek sâ’ir tarîkin aynı andan
Zirâ Tûbâ denildi Halvetiyye”*⁷⁹⁶

Eğribozlu Sâmî, Halvetî şeyhlerinden Sofyalı Bâlî Efendi’yi (ö. 1553) methettiği bir manzumesinde Bâlî Efendi’yi Halvetîlerin sultanı diye tanımlar, şeref, makam ve mevkide itibarıyla da Mevlânâ’ya müsavi olarak görür. Yine Mevlânâ’nın şöhreti nasıl Anadolu’da yayılmışsa, Bâlî Efendi’nin namının da Rumeli’de öyle yayıldığını ve Rumeli irfanının ondan neşet ettiğini söyler.

*“Ne şeh ol tâc-ver-i hangâh-ı Halvetîyân
Molla Hünkâr’a mu’âdil şeref ü ikbâl*

*Rûm’a mebsût ise ger sâyesi Mevlânâ’nın
Rûmili pertev-i feyziyle bunun hep mâlî”*⁷⁹⁷

1.2.17. Celvetîlik

Celvetîlik, Halvetî ve Bayramî tarikatlarından beslenip, bu irfan okullarının bir kolu olarak XVI. yüzyılda Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1628) tarafından kurulmuştur. İstanbul’da teşekkül eden Celvetîlik, Anadolu, Rumeli ve adalara kadar ulaşarak Osmanlı coğrafyasına yayılmış ve tesis ettiği muhitlerde pek çok sufi şairin yetişmesine vesile olmuştur.⁷⁹⁸ Bunlardan biri Girit’in önde gelen Celvetî şeyhlerinden Nûrî Osman’dır. Nûrî, Celvetî olduğu için Allah’a şükreder ve içinde taşıdığı yakıcı sırrı ilan etmesinde şaşılacak bir şey olmadığını söyler. Celvetîliğin aşka götüren yolların başı olduğunu ve diğer yolların yanıltıcı, zorlu ve belalı olduğunu belirtir. Yine Celvetîliğin

⁷⁹⁵ Bkz. Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/393-395.

⁷⁹⁶ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 121.

⁷⁹⁷ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 54.

⁷⁹⁸ Bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, “Celvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/273-275.

sözlükte “aşıkâr etmek, ortaya çıkarmak” anlamına gelmesine rağmen hakikatte gizli bir sır olduğunu söyler.

*“İzhâr edersem âteş-i sırrım aceb midir
Minnet Hudâ’ya mezhebimiz Celvetiyyedir*

*Ne Celvetiyye şâh-reh-i ışk kim ânın
Yanında gayrı yol var ise berzâhiyyedir*

*Zâhirde Celvetiyye ise bil bu meslegi
Ma’nîde öyle anla ki sırr-ı hafîyedir”⁷⁹⁹*

Hanyalı Nûrî, bağlı bulunduğu irfan okulunu methettiği bir başka manzumesinde, Celvetîlerin şeriata tavizsiz uyan, tarikat vasıtasıyla Allah’ı bilen ve hakikat perdesini aralamış kişiler olduğunu söyler.

*“Şerî’at ânların huyu
Tarikatden bilen hûyu
Hakikatden alan bûyu
Gürûh-i Celvetîlerdir”⁸⁰⁰*

1.2.18. Kâdirîlik

Kâdirîlik, günümüzde İran’ın Geylan bölgesinde bulunan Neyf köyünde doğmuş ve Bağdat’a gelerek farklı ilim dallarında tahsil görüp kendini yetiştirmiş Abdülkadir Geylânî’nin (ö. 1166) manevî şahsiyeti etrafında teşekkül eden tasavvufî ekoldür. Abdülkadir Geylânî’nin çocukları ve talebeleri vasıtasıyla geniş bir coğrafyaya yayılan Kâdirîlik, İslam dünyasının en büyük tarikatlarından. Kâdirîlik, Anadolu’ya ilk defa Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1470) ile girmiş olmasına karşın Bursa ve İznik çevresiyle mahdut kalmıştır. XVII. yüzyılda İsmail Rûmî (ö. 1631) ile İstanbul’a gelen Kâdirîlik, bu tarihten itibaren Anadolu, Rumeli ve adalarda yaygınlık göstermeye ve Türk tasavvuf edebiyatında hissedilmeye başlamıştır. Adalardaki Kâdirî şeyhlerinden Aşkî Efendi, Kâdirîliği övdüğü beytinde, kendisinin yeri yurdu bulunmayan başıboş bir serseri

⁷⁹⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 281.

⁸⁰⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 361.

olmadığını, aşk yolunun rehberi Abdülkadir Geylanî'ye bağlı ve onun dergâhına müntesip bir derviş olduğunu söyler.

*“Sanma meni serseri remz-i aşkın rehberi
Hankâh-ı Kâdirî ol yüce sultân imiş”*⁸⁰¹

Aşkî Efendi, Abdülkadir Geylanî'nin Hz. Peygamber ve Hz. Ali soyundan geldiğini, onlar gibi Allah yolunu gösterdiğini, Hakk'a ulaşmak isteyenlerin gireceği bir kapı olduğunu söyler. Yine Abdülkadir Geylanî'nin vefat etmiş olsa bile kendisine sıdk ile bağlı olanların imdadına yetiştiğini ve kerametinin kesilmediğini belirtir.

*“Çün Abdülkâdir-i sâdık irür imdâda ol tasdik
Ali nesli durur tahkik açmış bâb-ı Hak'dır bu”*⁸⁰²

Genellikle Sünnî mezhepler arasında yaygın olan Kâdirilik, adalarda Caferî mezhebine tâbi zevâtın da intisap ettiği bir yol olmuştur. Bunlardan biri Aşkî Efendi'dir. Aşkî, Âl-i Abâ'nın yolunda, Caferî ve Geylanî mektebinde Kâdirî olduğunu söyler ve bu yoldan asla dönmeyeceğini açıkça ilan eder.

*“Dervîş Aşkî derdmendi gör garîb-i kemteri
Dönmezem Âl-i Abâ'dan Ca'ferîyim Ca'ferî
Hem nazar-gâh-ı Hudâ'dan Kâdirîyim Kâdirî
Dönmezem şâhın yolundan dost yâ Muhammed yâ Ali”*⁸⁰³

1.2.19. Tarikat Kıyafetleri

“Her dinin ve her inancın kendi mensuplarına bazı anlamları ifade etmek için kullandığı semboller vardır. İslam tasavvuf kültüründe de pek çok sembole rastlanır. Bunların en başında tarikat ehlinin giydiği kıyafetler gelir.”⁸⁰⁴ Dervişlerin en çok kullandığı ve dervişliğin şiarı sayılan aba, tarikat kıyafetleri arasında ilk sırada yer alır. Aba, yünden dokunmuş ve genellikle fakir kimselerin giydiği hırka cinsinden bir üst giysisidir. Hanyalı Nûrî, sufilerin abaya rağbet etmesinin nedenini açıkladığı beytinde, Hz. Peygamber'in abasının altına topladığı ve Âl-i Abâ diye isimlendirilen Hz. Fatma, Hz.

⁸⁰¹ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 166.

⁸⁰² Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 223.

⁸⁰³ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 247.

⁸⁰⁴ Ramazan Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, *EKEV Akademi Dergisi* 12/36 (2008), 43-66.

Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i sevmenin tarikatta farz olduğunu ve bu zevatın aba altında toplanmalarından dolayı abanın dervişler arasında makbul olduğunu söyler.

*“Âl-i Abâ mahabbeti farz olduğu için
Makbûldur tarikat içinde abâ-yı şeyh”⁸⁰⁵*

“Tac, tarikatta şeyhlerin ve belli mertebeye gelmiş dervişlerin giydiği, tarikatlara göre şekil ve renkleri farklılık gösteren başlıktır.”⁸⁰⁶ Bu başlıklardan birisi Bektâşîlikle özdeşleşmiş Elifî Tac’dır. “*Elifî Tac altı dört, üstü iki terkli ve sivri olup elif harfine benzediği için bu isimle anılmıştır.*”⁸⁰⁷ Elifî Tac’ı Bektâşîlerle beraber Kâdirî, Nakşî ve Kalenderî dervişleri de kullanmıştır.⁸⁰⁸ Eğribozlu Sırrî, bağlı bulunduğu Bektâşî yolunun timsali olan Elifî Tac’ı giyip, dervişliğin şiarı olan abayı kuşandığını, yoluna sâdik ve her şeyiyle Allah’a teslim olduğunu söyler.

*“Âlemi vâr iden geçer mi kuldan
Tâcımız elifdür abâmuz çuldan
Ezelden ahd itdüm dönmem bu yoldan
Geçer günâhımdan Allah ganîdür”⁸⁰⁹*

“Sikke, Mevlevîlerin kullandığı, yün ve keçeden yapılan, yekpare, yukarıya doğru daralan fakat sivrilmeyen, genellikle 25-30 cm uzunluğunda, kahverengi, bal yahut beyaz renkli bir külahtır.”⁸¹⁰ Mevlevîlikte muhip olmak veya çileye girmek isteyen tâliplere sikke giydirmek belli ritüellere bağlanmıştır. “*Şeyhin müracaatını kabul ettiği tâlip önce gusül abdesti alır, şeyhin önüne gelerek başını dizine çeker, şeyh efendi tekbir getirerek sikkeyi tâlibe giydirir ve her ikisi Fâtiha suresini okur. Bu hadiseye de “sikke tekbirmek” denir.*”⁸¹¹ Adalı Mevlevî dervişlerden Şefik Efendi, bu geleneğe işaret ettiği beytinde, başına tekbirle Mevlevî sikkesi giyenlerin, yani Mevlevî tarikine intisap edenlerin manevî âlemde yüce mertebelere ulaşacağını söyler.

⁸⁰⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 621.

⁸⁰⁶ Semih Ceylan, “Taç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/363-365.

⁸⁰⁷ Erdoğan Ağirdemir, “Bektâşîlikte Tac Çeşitleri ve Anlamları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi* 60 (2011), 369.

⁸⁰⁸ Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, 48.

⁸⁰⁹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 309.

⁸¹⁰ Ağirdemir, “Bektâşîlikte Tac Çeşitleri ve Anlamları”, 367.

⁸¹¹ Nebi Bozkurt, “Sikke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/185-186.

“*Olur cihânda şehin-şâh-ı ma’nevî ol kim
Serine sikke-i hünkârı giyse bâ tekbîr*”⁸¹²

Şefik Efendi, bağlı bulunduğu irfan mektebini methettiği beytinde, başına Mevlevî sikkesi giyip semâ âyiniyle aşk denizine dalanların, Hz. Âdem’in cenneti bir buğday tanesine değişmesi gibi dünyayı ve ahireti terk edeceklerini ve gönüllerinin Allah aşkı ile dolacağını söyler.

“*Âdem-âsâ cenneti bir habbeye eyler fedâ
Bahr-i devr-i çarh-ı aşk ol Mevlevî-i sikke-pûş*”⁸¹³

Şefik Efendi, Mevlânâ’ya intisap edip Mevlevî sikkesi giymekle başını süslediğini, bu dünyanın bağlayıcı yularından ve boş meşguliyetlerinden kurtulduğunu söyler.

“*Terk etdi terki Şefik sâde sikkesin
Zîb-i ser etdi eyledi Monlâ’ya intimâ*”⁸¹⁴

“*Kemer, tasavvufta “mürşide hizmete bel bağlamak” anlamına gelen bir derviş eşyasıdır. Genellikle Kâdirî ve Rifâî tariklerinin kullandığı, adına Gayret Kemerî de denilen bu eşya; çuhadan yapılmış, 18 cm genişliğinde, bir meşinin üzerine tutturulmuş on altı halka, dört çengel ve bir kemerden oluşur. Gayret Kemerî dervişliğe kabul edilen tâlibe şeyh efendi tarafından tekbirlerle kuşandırılır.*”⁸¹⁵ Hanyalı Nûrî, Ali Usta (ö. 1803) adında bir derviş yeniçerinin vefatına düştüğü tarihte, Ali Usta gibi Gayret Kemerî kuşanmış cengâver bir derviş askeri yeniçeri ocağının daha önce görmediğini söyler.

“*Görülmemişti ocag-ı yeniçeride çeri
Ânın gibi kemer-i gayreti kuşanmış evvelâ*”⁸¹⁶

Giritli Kâdirî şeyhlerinden Aşkî Efendi bir tarih manzumesinde, derviş olmasına rağmen savaşçı yönünü de ortaya kayar ve kendisini ihtar ederek, gaflete düşmemesini ve belinde kemer elinde balta her zaman hazır beklemesini söyler. Bu cihada hazır

⁸¹² Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 12.

⁸¹³ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 15.

⁸¹⁴ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 8.

⁸¹⁵ Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, 56.

⁸¹⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 1058.

bulunma hâli hem zahiren dış güçlere hem de manevî yönden nefsin saldırılarına karşıdır.

“Bir iki üç beş ne lâzım bu seferdir bu sefer
Aşkîyâ gâfil bulunma belde kemer elde teber”⁸¹⁷

Hanyalı Nûrî, asıl dervişliğin kılık kıyafet giymekten öte gönlünü masivadan temizlemek olduğunu, yoksa eski bir hırkaya bürünüp mücerret gibi görünmenin sadece Hz. İsa’yı taklit etmekten ibaret kalacağını söyler.

“Derûnun saf kıl nakş-ı sivâdan sûrete bakma
Mukallid olsa da her delk-pûş aslâ Mesih olmaz”⁸¹⁸

1.2.20. Zikir ve Zikir Âyinleri

Zikir, sözlükte “sözünü etmek, anmak, hatırlamak” gibi anlamlara gelir. Dînî manada “Allah’ın isimlerini anarak onu unutmamak ve gaflete düşmemek için yapılan ibadettir.”⁸¹⁹ Tasavvuf literatüründe ise zikir, “toplu olarak ve tarikatların koyduğu usûllere uyarak Allah’ın isimlerini söylemek suretiyle ibadet maksadıyla düzenlenen törendir.”⁸²⁰ Ayet ve hadislerde kalp ve dil ile Allah’ı zikretmenin emredilmesi, sufi çevrelerde hafî (sessiz) ve cehrî (sesli) olarak, kuudî (oturarak) ve kıyamî (ayakta) şekillerde icra edilir âyinleri doğurmuştur. Adalı şairlerin nazmında gerek mahiyetini gerek uygulamasını anlatmak gayesiyle yer bulan zikir ada sufiliğini görmek açısından önem arzeder.

Giritli Halvetî şeyhi Hilâlî Efendi, düzenledikleri âyin ve erkânların Hz. Peygamber’in hadislerine dayandığını, Allah’ı anmanın din ve iman gereği olduğunu söyler.

“Dînimiz îmânımız bir nutk-i Hak ile durur
Âyinemiz erkânımız bildiren sâhib-hadîs”⁸²¹

⁸¹⁷ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 245.

⁸¹⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 722.

⁸¹⁹ Karaman vd., “Zikir”, 620; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409-412.

⁸²⁰ Erginli, “Zikir”, 1258; Kubbealtı Lugatı, “Zikir” (Erişim 07 Aralık 2020).

⁸²¹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 87.

Giritli Üveysî Hikmetî Efendi, savaş portresi çizdiği beytinde, derviş olarak kendini bir askere, Allah'ın isimlerini çelik ve demirden yapılmış sağlam bir kaleye, nefsin arzularını da düşmana benzetir ve Allah'ın esmâsını zikrederek düşman nefsin saldırılarına karşı koyduğunu söyler.

*“Kal'a-i pûlâd u âhendir bana esmâ-i Hak
Düşmen üzre na'ra-i Allâhu ekber bendedir”⁸²²*

Hilâlî bir beytinde, nefis mertebelerinde yükselmek ve ilahî sırları bilmek isteyenlerin, dillerinden zikri düşürmemelerini söyler ve zikrin tasavvufî eğitimdeki rolünü gösterir.

*“Dilin zâkir gönül mest olmaga cehd et bu âlemde
Ki zâtullâha mâlik olmak istersen odur miiftâh”⁸²³*

Hilâlî, Allah'ı zikretmenin öncelikle hâlis niyet ve samimiyet gerektirdiğini, bu şekilde yapıldığında davranışlara uygunluk, gönle genişlik ve ferahlık vereceğini söyler.

*“Zikr-i Hakk'ı ger hulûs ile edersen ey püser
Ere hâlâtın kemâle bula gönlün inşirâh”⁸²⁴*

İnsana gündüzler çalışmak, geceler ise dinlenmek için verilmiştir. Fakat bir sufi, geceyi sadece dinlenme değil Allah ile baş başa kalma anı olarak da görür, gecesini tefekkür ve tezekkür ile geçirmeye gayret eder. Hilâlî, sufinin bu hâline işaret ettiği beytinde, sabaha kadar bir ilim addettiği Allah'ın isimlerini zikretmeyi ve üzerinde düşünmeyi tavsiye eder. Ayrıca seher vaktinin önemini de vurgulayan şair, bu saatin ilahî sırların elde edildiği vakit olduğunu söyler.

*“İlm-i esmâya müdâvim olagör subha degin
Feth ola remz-i kemâlât server-i vakt-i seher”⁸²⁵*

Halvetî Müslihî şeyhi Hilâlî Efendi, toplandıkları zikir meclislerini bir muhabbet kaynağı olarak tarif eder ve burada “Hak” ismini zikir ettiklerini söyler.

⁸²² Nûrî Osman, *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*, 61.

⁸²³ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 91.

⁸²⁴ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 90.

⁸²⁵ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 99.

*“Cem’imiz ayn-ı muhabbet tevhîdimiz zât-ı Hak
Meclîsimiz pür-cemâldir zikrimiz ezkâr-ı Hak”⁸²⁶*

“Devran, bir sufinin veya topluca sufilerin şevk ile ayağa kalkıp dönmesi demektir. Başta Halvetîlik, Mevlevîlik, Kâdirîlik, Rifâîlik gibi tarikatlarda görülen devran, kol kola girip yahut el ele tutuşup bir halka oluşturarak Allah’ın esmâsını zikretmek şeklinde uygulanmıştır.”⁸²⁷ Halvetîliğin adalı temsilcilerinden Hilâlî, zikri ve devranı Hz. Peygamber ile onun soyundan gelenlerden öğrendiklerini ve onlara uyduklarını söyler ve bu sebeple Allah’ı zikrederken şevke gelip raks ettiklerini belirtir.

*“Zikr ile Âl-i Muhammed hâlidir devrânımız
Şevkimizden raksa girdik şevkimiz esrâr-ı Hak”⁸²⁸*

Hanyalı Celvetî şeyhi Nûrî Osman, devranın Celvetîlik içerisinde de bulunduğunu gösteren beytinde, Allah’a bir sevgili gibi hitap edip ona ulaşmak ve güzelliğini görmek gayesiyle derviş olduğunu ve vuslatın lezzetini tatmak için devran halkasına girdiğini söyler. Ayrıca sufi telakkide devran, Allah’tan gelip yine ona ulaşmayı anlatan bir yolculuktur.⁸²⁹

*“Beni dervîş etdi hasret-i dîdârın ey cânân
Bu hasret oldu devr-i halkada devrânıma bâ’is”⁸³⁰*

Bedevî Topu, Bedevîlik tarikine müntesip dervişlerin zikir esnasında şevke gelip birbirine sarılarak zikre devam etmeleri şeklinde türemiş olsa da kıyamî ve devranî zikir düzenleyen pek çok tarikatın uyguladığı bir âyin olmuştur. “Karşılıklı iki sıra yahut halka hâlinde “Hay” ismini zikreden dervişler, şeyhin işaretiyle etrafında ellerini birbirinin sırtına koyarak toplanır ve o esnada söylenen ilahilerin makamında salâ okunmaya başlar. Salâ sonuna kadar “Ya Hay” zikrini dizlerini yaylayarak tekrar ederler. Salâ bitince hızlı hızlı “Hay, Hay” zikrine geçirilir ve şeyhin “İllallah”

⁸²⁶ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 132.

⁸²⁷ Bkz. Süleyman Uludağ, “Devran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/248-249.

⁸²⁸ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 132.

⁸²⁹ Bkz. Kemikli, *Dost İlinden Gelen Ses*, 43

⁸³⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 616.

*demesiyle nihayetlendirilir.*⁸³¹ Hanyalı Nûrî, bu zikir şeklini dillendirdiği beytinde, dokuz feleğin, yerin, göğün ve bunlar arasındakilerinin, hâsılı âlemde ne varsa her şeyin Allah'ı zikrettiğini söyler ve bu zikir âyininde yeryüzü ile insanın sırt sırta vermesini bir Bedevî Topu'na benzetir.

*“Bir Bedevî Topu'dur Âdem ile rûy-i hak
Çarha girip nüh felek etmede devrân-ı ışk”*⁸³²

Semâ, sözlükte “işitmek, duymak, dinlemek” anlamlarına gelir.⁸³³ İlâhî aşkla vecde gelen sufinin kalkıp raks etmesi olarak tüm tarikatlarda görülen semâ, usûl ve erkân bakımından en sistemli şeklini Mevlevîlik içerisinde almıştır. Bu sebeple semâ denildiğinde genellikle, “Mevlevî dervişlerin ney, kudüm, bendir gibi çalgılar ve okunan ilahiler eşliğinde, tennûre isimli beyaz elbise giyerek, belli usûllere göre ayakta ve kolların iki yana açılmasıyla dönerek yaptıkları, adına mukabele de denilen âyin” akla gelmektedir.⁸³⁴ Giritli Mevlevî dervişi Şefik Efendi, adalardaki Mevlevî varlığı ve yaşantısını anlatan beytinde, şeyhi ve Hanya Mevlevîhanesi'nin kurucusu Şemsî Efendi'yi hakikat güneşi diye tarif eder ve hem kendisinin hem de diğer dervişanın onun feyzinden istifade ettiğini söyler. Yine ney eşliğinde semâ ettiklerini ve insaf sahibi kimselerin bu âyinin icrasına itiraz etmeyeceklerini belirtip, müzik, zikir ve böyle törenlerin tertibine muhâlif kimselerin bulunduğu da gizliden işaret eder.

*“Neyle ider âşık semâ hâl ehli eyler ittibâ
Şems-i hakikatdan şua feyz alur andan cânımız”*⁸³⁵

“Hatm-i Hâcegân, Nakşibendîliğin ve ondan doğan kolların benimsediği zikir usûlüdür. Kuudî olarak, hafî şekilde, şeyhin belirlediği ve işaret ettiği esmâ, ayet ve duaların

⁸³¹ Derya Çakır Baş, “Bedeviyye”, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 593-594; Ömer Tuğrul İnancı, “Osmanlı Tarihinde Sufilik Âyin ve Erkânları”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 149.

⁸³² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 758.

⁸³³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012), “Semâ”, 1090.

⁸³⁴ Kubbealtı Lugatı, “Semâ” (Erişim 08 Aralık 2020); Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976), 355.

⁸³⁵ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 14.

okunmasıyla gerçekleşen törende herhangi bir müzik kullanılmaz.”⁸³⁶ Celvetî tarikine bağlı bulunmasına rağmen adalardaki çeşitli sufi gruplara şiirinde yer veren Nûrî Osman, “Hatm-i Hâcegân” redifli gazeliyle hem Girit’teki Nakşibendî varlığını gösterir hem de düzenledikleri törenleri metheder. Nûrî, Hatm-i Hâcegân zikriyle Nakşibendî dervişlerinin gönüllerindeki masiva sevgisini temizlediklerini ve bu yolun büyüklerinin kalplerinin nur ile dolu olduğunu söyler. Yine Hatm-i Hâcegân’ı, Hz. İsa’ya Allah tarafından indirilmiş sofraya benzetir⁸³⁷ ve o sofrada bulunan kişilerin gönüllerinin ferahlayıp sevinç ve mutlulukla dolduğunu belirtir.

*“Nakşibendiler nukûş-i mâsivâyı mahv eder
Nûrdan memlû dil-i pîrân-ı Hatm-i Hâcegân*

*Süfredir fakr ehline ol halka-i pür-ibtihâc
Süfre-i İsa’ya benzer hân-ı Hatm-i Hâcegân”⁸³⁸*

Tarikat ehlinin ve düzenledikleri törenlerin çokluğu ve çeşitliliği kadar bunlara muhâlif olup zikir meclislerini bidat sayarak buralara katılanları küfürle itham edecek derece ileriye gidenler de her zaman bulunmuştur. Giritli Hilâlî, “Dûzah” redifli gazelinde, cehenneme gidecek kişilerin tarifini yaparken bunların arasına zikri inkâr edenleri, zikir vesilesiyle katedilen nefis mertebelerini ve yaşanan hâlleri, zikir sonucu kalbe doğan ilhamları kavrayamayanları, edepten ve incelikten uzak olanları da koyar.

*“Zikri inkâr edenin mahallidir ayn-ı dûzah
Fikr-i hâsı bilmeyenlerin mahallidir dûzah”⁸³⁹*

Nûrî Osman, “Semâ” redifli gazelinde, semâ’a saldıranların hâllerinde şaşılacak bir durum olmadığını, semâ’ın zevkine ancak bir mürşide intisap etmeye nasibi bulunan kişilerin varacağını söyler. Yine semâ’ın verdiği sefayı Allah’ın seçkin kullarının tatmaya layık olduğunu, yoksa sıradan insanların ve muarızların bu lezzetin kıymetini bilemeyeceğini belirtir.

⁸³⁶ İnançer, “Osmanlı Tarihinde Sufilik Âyin ve Erkânları”, 129; Reşat Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/476-477.

⁸³⁷ Bkz. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Mâide, 5/112-115.

⁸³⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 826.

⁸³⁹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 92.

*“Münkirler etse âna ta’arruz aceb midir
Zirâ nasîb-i sâhib-i ikrârdır semâ*

*Nûrî ne bilsin öyle safâyı avâm-ı nâs
Ancak havâs-ı Hakk’a sezâ-vârdır semâ”⁸⁴⁰*

Hilâlî, zikir ehline karşı çıkanların bu lezzeti tatmamış, ilahî sırdan nasibini almamış kişiler olduğunu söyler ve bir kelime oyunu yaparak muarızların karşı çıkmakla zikir ehline karıştıklarını, Allah’ın yardımıyla onların da kurtuluşa ereceklerini belirtir ve dervişliğin yüce gönüllülüğünü gösterir.

*“Sırr-ı mahrem olmayanlar ehl-i zikri dahl eder
Dahl edenler dâhil olur erişir imdâd-ı Hak”⁸⁴¹*

1.3. Adalalardaki Gayr-i Müslim Unsurlar

Ege adaları, Osmanlı Devleti’nin pek çok yerinde olduğu gibi başta Müslüman ve Hristiyanlar olmak üzere farklı din ve milletten pek çok insana ev sahipliği yapmış ve ortak yaşamın güzel örneklerini göstermiş kara parçalarıdır. Bu başlıkta adalarda yaşayan gayr-i Müslimlerin, başta Hz. İsa ve Hz. Meryem gibi inanç eksenini oluşturan unsurları, kilise, manastır, haç, ikona, mum gibi ibadethane ve oralara ait detayları ile dînî bayramlarının adalı Müslüman Türk şairlerin nazmında ne kadar yer bulduğu ve nasıl işlendiği gösterilmiştir.

1.3.1. Kâfir

Kâfir, sözlükte “örten, gizleyen, inkâr eden” anlamlarına gelir. Dînî terminolojide ise “Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve Allah’tan getirdiklerine inanmayan yahut bunlardan birini inkâr eden kimsedir.”⁸⁴² Klasik Türk edebiyatında daha çok âşığın karşısında duran ve her türlü kötü özelliği kendinde toplamış rakib için kullanılan kâfir tabiri bazen hakaret amaçlı bazen de aslî manasıyla gayr-i müslimleri tarif için tercih edilmiştir. Eğribozlu Sırrî, Hz. Peygamber’in “*Dünya mü’minin zindanı ve kâfirin cennetidir*” hadisini beytine alıp kâfiri asıl manasında

⁸⁴⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 747.

⁸⁴¹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 132.

⁸⁴² Fikret Karaman vd., *Dînî Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), “Kâfir”, 314; Kubbealtı Lugatı, “Kâfir” (Erişim 10 Aralık 2020).

kullanarak, Müslümanlara bu dünyanın geçici güzelliklerine aldanıp bağlanmamalarını ve imanları sonucu kavuşacakları cennetin yanında dünya hayatının zindan gibi olduğu söyler. Kâfirlere ise bu dünya, küfürleri dolayısıyla ahirette duçar olacakları cehennem yanında cennet gibi görünecektir.

*“İşitgil gûş-i cân ile kelâm-ı Mustafâ'dur bu
Bu dünya mü'mine zindân olubdur kâfire cennet”⁸⁴³*

Sırrî, kâfirleri ve kendini Müslüman gibi gösteren münafıkları yerdiği manzumesinin iki beytinde, İslam imanından uzak olanların doğru yoldan çıktıklarını söyler ve bu kâfir kimselerden zulüm gördüğünü belirtip, o kâfir kişiye, sahip olduğu din ve imana, ait olduğu millete, o millete destek çıkıp arkasında ve yanında olan dostlarına lanet okur ve leşlerinin köpekler tarafından yenilmesi temennisinde bulunur. Eğriboz'un Yunanistan'a ilhakını gören, mağduriyetler yaşayan, zulümlere şahit olan ve memleketinden hicret etmek zorunda kalan Sırrî'nin bu sözleri, başından geçen olaylara ve buna sebep olanlara duyduğu öfkenin bir yansımasıdır.

*“La'net anun cânına dînine îmânına
Kavmine yârânına itler yiye tenini*

*Ol kâfirün elinden kurtulmadum dilinden
Çıkdı meger yolından itler yiye tenini”⁸⁴⁴*

Hanyalı Nûrî, kâfir tabirini beytinde iki farklı şekilde kullanmıştır. İlkinde sevgilisine seslenerek rakibinden uzak durmasını, ilgi göstermemesini ister ve rakibin dinsiz ve hain olduğunu söyler. İkinci olarak ise Kur'an-ı Kerim'in “Kâfirleri dost edinmeyin” ayetlerine⁸⁴⁵ telmihte bulunarak, müminin ancak müminlerle dostluk kurması gerektiğini vurgular.

*“Âkıbet eyler hıyânet kıl hazer küffârdan
Sanma mü'mindir gözüm reddet rakîb-i dinsizi”⁸⁴⁶*

⁸⁴³ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 100.

⁸⁴⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 306.

⁸⁴⁵ Bkz. el-Mâide, 5/51; en-Nisa, 4/144.

⁸⁴⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 905.

Derviş Sırrî, kâfirlere meydan okuduğu beytinde, kendisini döneminin Hızır'ı olarak tanıtır ve sözlerinin hakikat olduğunu söyler. Bu sözlerini de Hz. Nuh'un gemisine benzetir ve ebedî kurtuluşa götüren bir vasıta olduğunu, sözlerine uymayan kâfirlerin ise inkâr tufanında helak olacağını belirtir.

*“Hızır-ı vaktim bendedür âb-ı hayâtun ma'deni
Mü'mine Nûh-i necâtım kâfirün tûfânıyam”⁸⁴⁷*

Sırrî, kâfire mistik bir yorum getirerek ve bağlı bulunduğu Bektâşî ekol içerisindeki Hurûfî tesiri de hissettirerek Allah'ı anlatan ve ayetlerini bildiren kitabın insan olduğunu, insan kitabını okuyanların irfan sahibi kişiler olduğunu ve bu okumaya mazhar olanların her yerde Allah'ı müşahede ettiğini söyler. Bu melekeye sahip olmayanları ise yolunu şaşırılmış ve menzile ulaşmak için yanlış kılavuzlar edinmiş kâfirlere benzetir.

*“Âdemun vechi Kitâbullâhdur
Okuyanlar ârif-i billâhdur
Kande baksa gördüğü Allah'dur
Görmeyenler kâfir-i gümrâhdur”⁸⁴⁸*

1.3.2. Hristiyan, Yahudi

Ege adaları, farklı din ve millete müntesip insanların beraber yaşadığı özel bir coğrafyadır. Bu çok kültürlülük kaçınılmaz olarak edebiyata da yansmıştır. Salacıoğlu Mustafa, Girit'teki Müslüman, Hristiyan ve Yahudi varlığını dile getirdiği beytinde, tahkir, tağyir ve tefrike gitmeden tüm bu dinlere tâbi kişilerin Allah'ın kulu olduğunu ve aynı kapıya bağlı bulduklarını müsamahakâr bir üslûpla söylemiştir.

*“Hep Müselmân u Nasârî vü Yehûd bende-i Hak
Bir efendi kuluyuz cümle kapı yoldaşınız”⁸⁴⁹*

Hanyalı Nûrî, adaların dînî yaşantısına dair ipuçları barındıran gazelinin bir beytinde, zâhit meşrepli ulema ile dervişlerin çekişmesini dervişin tarafından anlatarak, ham

⁸⁴⁷ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 205.

⁸⁴⁸ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 31.

⁸⁴⁹ Salacıoğlu, *Divan*, 222.

sofuların hasetliklerinden dolayı dervişleri yerdiğini ve onları bazen Hristiyan bazen de Yahudi olmakla itham ettiklerini söylemektedir.

“Başladı ta’na yine âşka soft-i hasûd
Gazâbından gehî Nasrânî olur gehî Yehûd”⁸⁵⁰

1.3.3. Hz. Meryem

Hz. Meryem, Hz. İsa’nın annesidir. Hem Hristiyanlıkta hem de İslam’da önemli bir figür olan Hz. Meryem, klasik Türk edebiyatı içerisinde iffeti, adanmışlığı, mucizeleri gibi yönleriyle kullanılmıştır. Hanyalı Nûrî, rızık bahsini işlediği gazelinin bir beytinde, rızık için endişe edilmemesini, rızka Allah’ın kefil olduğunu ve samimi bir kalp ile ona bağlanılıp güvenilmesini salık vermektedir. Bu sözlerini de babası tarafından Allah’a adanıp mabede verilen Hz. Meryem’e Allah katından yiyecek gelmesini örnek vererek güçlendirmektedir.⁸⁵¹

“Rabt-ı kalb eyle Hudâ’ya verir elbet rızkın
Gaybdan geldi tâze üzüm Meryem’e yem”⁸⁵²

Nûrî Osman, Giritli Hristiyan Rum terziye aşkını anlattığı manzumesinin bir beytinde, sevdiği kızın dinine uygun olarak yani Hz. Meryem’in üstüne yemin ederek, put gibi güzele riyasız, yapmacılıktan uzak ve samimi şekilde gönül verdiğini ilan etmektedir. Hanyalı Nûrî’nin bu gazeli, adalarda Müslüman ve Hristiyanların sadece beraber bulunmadığını aynı zamanda gönül ilişkilerine de girdiklerini göstermektedir.

“Rûh-i revân-ı Meryem Ana’ya yemîn edem
Kim ol bütün hulûs-veriyim bî-riyâsıyım”⁸⁵³

1.3.4. Hz. İsa

Hz. İsa, “Ulu’l-Azm” peygamberlerden kabul edilen, kendisine dört büyük kitaptan biri olan İncil’in gönderildiği ve Kur’an’da ismi geçen resullerdendir. İslam’a göre hak dini tebliğ eden, Hz. Muhammed’in geleceğini müjdeleyen ve türlü mucizeler gösteren Hz. İsa, ölmeden göğe uruc ettirilmiştir. Hristiyanlık akidesinde ise insandan doğan tanrı

⁸⁵⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 631.

⁸⁵¹ Bkz. Âl-i İmran, 3/37.

⁸⁵² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 810.

⁸⁵³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 793.

oğlu kabul edilen Hz. İsa, çarmıha gerilerek öldürölmüş, üç gün sonra tekrar dirilmiş ve cennete yükselmiştir. İslam inancında kul ve peygamber olarak kabul edilen Hz. İsa, Hristiyanlıkta üçlü tanrı inancından (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) Oğul’u temsil etmektedir. Pek çok peygamber gibi Hz. İsa da edebiyatta kullanılmıştır. Babasız dünyaya gelmesi, mücerret yaşantısı, nefesiyle hastalara şifa verip ölüleri diriltmesi, göğe yükseltilmesi, kıyamete yakın nüzul edeceği gibi yönleriyle şiirde işlenen Hz. İsa, inançla sanatın harmanlandığını gösteren güzel örneklerdendir. Adalı şairlerin nazmında da yer bulan Hz. İsa, bazen sevgilinin ve idarecinin, bazen mürşidin, bazen de dervişin hâlini ve tavrını anlatmak için başvurulan bir unsur olmuştur. Eğribozlu Mâhir, Dürriizâde Abdullah Efendi’nin (ö. 1828) ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmesi üzerine yazdığı tarih manzumesinin bir beytinde, Abdullah Efendi’nin etrafındakileri lütuf ve ikramıyla sevindirmesini Hz. İsa’nın nefesiyle diriltmesine benzetmiş ayrıca köhnemiş ve yaşlanmış sistemi getirdiği yeni uygulamalarla tazelediğini ve gençleştirdiğini söylemiştir.

*“Dem-i cân-bahş-ı lütfu andırır i’câz-ı İsa’yı
Cevân-ı ahdi pîr-i çarhı etdi tâzededen ihyâ”⁸⁵⁴*

Numan Mâhir, güzelin özelliklerini sıraladığı gazelinin matla beytinde, gönlünün içi dışı bir, heykel gibi güzel ve alımlı, Hz. İsa’nın nefesi gibi muhatabına can veren, ay yüzlü, işveli ve cilveli bir sevgili istediğini söylemektedir.

*“Sûret gibi dil bir büt-i âyîne ber ister
İsa dem ü meh-peyker ü hem şîve-ger ister”⁸⁵⁵*

Mâhir, bir gazelinde, sevgilinin kırmızı dudaklarından dökülen sözleri Hz. İsa’nın nefesine benzetir ve hevesini kaybedip ölmüş gönülleri dirilttiğini söyler.

*“Pek reşha-i la’li o Mesîhâ-demin ey dil
Kim mürde dilân-ı hevese rûh-i revândır”⁸⁵⁶*

Hanyalı Nûrî, sevgilinin sözünü Hz. İsa’nın nefesiyle aynı görür ve bir kere bile işitilmesinin yeninden hayat bulmaya yeteceğini söyler.

⁸⁵⁴ Mâhir, *Divan*, 30.

⁸⁵⁵ Mâhir, *Divan*, 88.

⁸⁵⁶ Mâhir, *Divan*, 97.

“İsâ gibi cân-bahş olur ey âfet-i devrân
Bir kerre senin sâmi’-i güftârın olanlar”⁸⁵⁷

Numan Mâhir, kendi şiirini Hz. İsa’nın hastaları iyileştirip ölüleri diriltme mucizesine benzeter ve gönül okşayıcı sözlerinin dertli gönüllere şifa ve yeni bir hayat sunduğunu söyler.

“Dil-i bîmâre gûyâ nutku i’câz-ı Mesîhâ’dır
Hayât-ı tâze geldi bir nefesde dil-nüvâzımdan”⁸⁵⁸

Hz. İsa, göğe yükseltildiği zaman üzerinde dünyaya ait sadece bir iğne bulunmuştur. Bu sebeple dördüncü kat semada kalmış ve daha ileriye gidememiştir. Eğer iğne Hz. İsa’nın yanında bulunmasaydı onun da Hz. Muhammed gibi arşa çıkacağı rivayet edilmiştir.⁸⁵⁹ Mâhir, beytinde bu olayı dillendirerek, gönlünün sevgilinin gamzesinden gelen okla yanık, ciğerinin yaralı olduğunu söyler ve bu vaziyetini Hz. İsa’ya benzetip vuslatın gerçekleşmemesinden sitem etmektedir.

“Ciger dûzî-i te’sîr-i gönül-efrûzî-i gamzen
Felekde sûzen-i İsâ-yı rûh-âverde kalmışdır”⁸⁶⁰

Mâhir, hemşehrisi Mısriyye şeyhi Mustafa Azîz Efendi’ye (ö. 1840) düzdüğü methiyesinde, Azîz Efendi’nin nefesinin ölmüş gönülleri sabah yeli dirilttiğini ve sözlerinin de müritlerine Hz. İsa gibi can verdiğini söyler.

“Feyz-i nefesi bâd-ı saba mürde dilâna
Bir nutk-ı Mesîhâ demi cân-bahş-ı mürîdân”⁸⁶¹

Giritli sufi şairlerden Hilâlî, bağlı bulunduğu yolun ve dervişlerin hâlini anlattığı gazelinin matla beytinde, Hz. Muhammed’in ismini İncil’de geçtiği üzere Ahmed olarak kullanıp onun ahlâkı ile ahlaklandıklarını ve sözlerinin Hz. İsa’nın sözleri gibi hastalara şifa, ölümlere can verici olduğunu söyler.

⁸⁵⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 344.

⁸⁵⁸ Mâhir, *Divan*, 127.

⁸⁵⁹ Bkz. Ahmet Talat Onay, *Mazmunlar ve İzahı*, nşr. Cemal Kurnaz (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 260.

⁸⁶⁰ Mâhir, *Divan*, 85.

⁸⁶¹ Mâhir, *Divan*, 59.

*“Nutm-i İsa nutkumuz esrârımız esrâr-ı Hak
Hulk-i Ahmed hulkumuz esrârımız esrâr-ı Hak”⁸⁶²*

Hanyalı Nûrî, Hz. İsa'nın evlenmeyip hiçbir dünya malına sahip olmayarak tuttuğu mücerretlik yolunu ulaşılmaması zor olan Kaf Dağı'na benzetir. Beytinde, zamanın İsa'sı ve Kaf Dağı'nın Anka'sı olmak isteyenlerin dünyaya gönül vermemelerini, erkeklik ve kadınlık gibi kişileri kalıplara sokan özelliklerden arınmalarını ve tecrit ile vahdete ulaşmalarını söyler.

*“Yürü İsa-yı vakt ol kâf-ı tecrîd üzre ankâ ol
Gönül verme sakın dünyâya erlik ile zenden geç”⁸⁶³*

Nûrî, “Mesîhâ” redifli gazelinde, Hz. İsa'yı methedip gökte bulunmasından dolayı tüm feleklerin onun güzel kokusuyla dolduğunu, büyük meleklerin onun hizmetinde bulunduğunu, yerinin Allah'a yakın yüce bir mevki olduğunu söyler. Hristiyanların, onun tasvirini yapmakla hataya düştüklerini ve onun asla bu suretlere benzemediğini, mücerretlikle ruh gibi saf olup sadece Hakk'ı tebliğ ettiğini belirtir ve Hristiyanların bu hâlini Hz. İsa'ya şikâyet eder.

*“Sünbül-i bâg-ı felek mûy-i Mesîhâ
Tutdu dimâg-ı dili bûy-i Mesîhâ*

*Zümre-i kerrûbiyân âna perestâr
Arş-ı mu'allâ-yı Hak kûy-i Mesîhâ*

*Sûretini aldı mı kavmi ne mümkün
Benzeyemez sûrete rûy-i Mesîhâ*

*Âlem-i tecrîdde rûh gibidir
Hep Hakk'ı bildirmede hûy-i Mesîhâ*

*Nûrî ol mug-beçeden eyle sikâyet
Gönderegör arz-ı hâl sûy-i Mesîhâ”⁸⁶⁴*

⁸⁶² Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 130.

⁸⁶³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 618.

Nûrî, kıyametin büyük alametlerinden görülen Hz. İsa'nın nüzûlünü beytinde kullanarak, sevgilisini aniden karşısında görünce şaşkınlıkla Hz. İsa'nın indiğini ve kıyamet vaktinin geldiğini sandığını söyler.

“Görünce nâgeh o cânânı Nûrîyâ sandım
Kıyâmet erdi nüzûl eyledi Cenâb-ı Mesîh”⁸⁶⁵

Nûrî Osman, Hz. Muhammed'le diğer peygamberleri kıyasladığı gazelinin bir beytinde, Hz. İsa'nın birkaç kişiye hayat vererek gösterdiği mucizenin, Hz. Muhammed'in binlerce cahili iman nuruyla ihya etmesinin yanında zayıf kalacağını söyler.

“Eger bir iki mevtâyâ hayât irdiyse İsa'dan
Muhammed nice bin cühhâli ihyâ itdi ekvânda”⁸⁶⁶

1.3.5. Haç

Haç, Hristiyanlığın mühim dînî ve ikonik figürlerindedir. “Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Onun bu ölümü, insanlığın aslî günahına kefarete olmak içindir ve haç da bu kurban oluşun bir sembolüdür. Hristiyan azizlerin, haç için; Hz. İsa'nın üzerinde kolları açık durmasından dolayı tüm insanlığı kucakladığına, haçın İncil'in özeti ve insanlığın kurtuluşu olduğuna, haçın Hz. İsa ile buluşturan mistik vasıta” olduğuna dair yorumları da bulunmaktadır.⁸⁶⁷ Hristiyanlık içerisinde hürmet gösterilen haç ayrıca önünde ibadet edilen bir istikamet aracıdır. Hanyalı Nûrî, Girit'te beraber yaşadıkları Hristiyan ahâlinin haç önünde ibadet etmelerini, Müslümanların Kâbe'ye yönelmelerine benzeterek beytinde kullanmıştır. Yine Nûrî, şiirine mistik bir hava katarak hakikatin tek olduğunu ve kendisinin hakikati söylediği için hem Müslümanların hem de Hristiyan halkın takdirini ve hürmetini kazandığını belirtir.

“Müselmânân katında Kâ'be'yim ben
Nasârâ çeşmine ûdu's-salîbim”⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 586.

⁸⁶⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 619.

⁸⁶⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 852.

⁸⁶⁷ Bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, “Haç”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 14/522-524.

⁸⁶⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 788.

Sakızlı Osman Nevres, İslam'ın tevhit ve Hristiyanlığın teslis inancına atıfta bulunarak, Müslüman kişinin Allah'ı birleyip ona aracısız ibadet etmesi gerektiğini söyler. Allah'a, haç ve farklı vasıtalarla ibadette bulunanların ise tevhit itikadından uzak şekilci Hristiyanlar olduğunu belirtir.

*“Bir bil Hudâ'yı sen ki hilâfî bu meslegin
Müstelzim-i ibâdet-i şekl-i salîbdır”⁸⁶⁹*

1.3.6. Kilise

Kilise kelimesi, iman, mezhep, cemaat gibi manalar taşımakla beraber, genel anlamıyla Hristiyan inancında olanların ibadetlerini gerçekleştirdiği mabettir. Farklı din ve milletlerden oluşan Osmanlı toplumunun sahip olduğu bu çok kültürlülük klasik Türk edebiyatına da yansımış, çeşitli din ile uluslara ait unsurlar nazım ve nesirde kullanılmıştır. Adalarda mahdut bir alanda ve iç içe yaşayan Müslüman ve Hristiyanların etkileşimi anakaraya nispetle daha yüksek seviyede gerçekleşmiş ve birbirlerinin dînî ve folklorik detaylarını şiirlerine daha çok yansıtmışlardır. Bunlardan biri de kilisedir. Giritli Hilâlî, âlemlerin yaratılmasını, peygamberlerin görevlerini ve dinlerin varlık sebeplerini anlattığı gazelinin bir beytinde, Girit'te beraber yaşadığı İsevîlerin ve genel olarak tüm Hristiyanların itikadına vurgu yaparak, bu inanışta olanların Hz. İsa'yı kendilerine ilah edindiklerini ve dînî hayatlarının kilise ile sınırlı kaldığını söyler. Hristiyan ibadetlerinin sadece kilisede yapılmasından dolayı da “her etrâfî” diyerek adadaki kilise sayısının çokluğunu dile getirir. İkinci mısradan ise Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Allah ile mülaki olmasından bahseden şair, Hristiyanlara bir gönderme yaparak Allah'ın sadece kilisede değil her yerde hazır olduğunu ve kendisine nereden seslenilirse işitip mukabelede bulunacağını söyler.

*“Kilisâdır her etrâfî dem-i İsa durur Hakk'ı
Mûsâ'nın Tûr münâcâtı ki bu demde kelâm olmuş”⁸⁷⁰*

İbrahim Sırrî, kilisede bulunan unsurları ve orada yapılan ritüelleri kullandığı beytinde, âşık olarak kendisini pervaneye, aşkı kiliseye, maşuku da puta yahut ikonaya benzetmiş ve o put gibi sevgilinin güzelliği karşısında mum gibi yanmaya hazır olduğunu

⁸⁶⁹ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 390.

⁸⁷⁰ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 113.

söylemiştir. Kilisede mum yakmak, tanrıya sunulan bir adak ve verdiği nimetlere karşı gösterilen bir şükür ifadesidir.

*“Biz deyr-i mahabbetde ki pervâne-hücûmuz
Şem’-i rûhına bir sanemin yanmaga mûmuz”⁸⁷¹*

Hanyalı Nûrî, bahar geldiğinde rengârenk güllerin açılmasını ve âlemin tekrar hayat bulmasını anlattığı beytinde, “kilise” ve “kan” kelimelerini kullanarak kiliselerde yapılan Evharistia âyinini akla getirmektedir. Bu ibadet, kiliselerde Pazar günleri düzenlenir, katılanlara Hz. İsa’nın etini temsil eden ekme ve kanını temsil eden şarap sunulur. Bunları yiyip içen Hristiyanlar, insanlığın kurtuluşu için kendini kurban etmiş Mesih ile bütünleştiklerine inanır.

*“Rûz-i nev-rûzda olur ekserî rengîni gülün
Kan akıtmaktır o gün âyîn-i deyrîni gülün”⁸⁷²*

1.3.7. Paskalya

Paskalya, Hristiyanlıkta Hz. İsa’nın çarmıha gerilerek öldürülmesinden sonra yeniden dirilişinin kutlandığı bayramdır. 21 Mart gündönümünden sonra ilk dolunaya tesadüf eden yahut ondan sonra gelen Pazar günü kutlanan bu bayram, Hristiyanlık inancının en büyük yortusudur. Paskalya bayramından önce balık hariç hayvansal ürünlerin tüketilmediği bir perhiz uygulanmakta ve bayram günü kurulan zengin sofralarla nihayetlenmektedir. Ayrıca bu bayrama özel başta kırmızı olmak üzere farklı renklere boyanmış yumurtalar ve çörekler hazırlamak âdet hâline gelmiştir. Hanyalı Nûrî, birlikte yaşadığı Hristiyanların bu ritüellerini işlediği beytinde, hazırlanmış kızıl yumurtaların Paskalya’nın gelişini ve perhizin sona erişini müjdelediğini söyler ve meyhanelerde servis yapan gayr-i müslim sakilerin ellerinde billur kadehlere doldurulmuş kırmızı şarapların görülmeye başlanacağını belirtir.

*“Kızıl yumurta degildir piyâle kırmızidir
Gurûh-ı mug-beçegânın hitâm-ı perhizidir”⁸⁷³*

⁸⁷¹ Kazan, *Üsküdarlı Sırrî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan’ı ve Şerhu Medhi’n-Nebî*, 303.

⁸⁷² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 763.

⁸⁷³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 670.

1.4. Adalardaki Sosyo-Kültürel Hayat

Hayata ve insana dair ne varsa şairin malzemesidir. Bu sebeple dönem okumaları yaparken şiir en büyük kaynaklardan birini oluşturur. Bu başlık altında Ege adalarındaki sosyal yaşam ve orada oluşmuş kültürün adalı şairlerin şiirine yansımaları incelenmiştir. Ada insanların giyim kuşamları ile elbise ve kumaş çeşitleri, gündelik hayatta kullandıkları eşyalar, adalar gastronomisi, yetiştirilen meyve, sebze ve çiçek gibi tarımsal faaliyetleri, hastalıklar, bu hastalıklardan doğan sıkıntılar ve alınan tedbirler, oyun, eğlence, özel gün ve gecelerde tertip edilen şenlikler gibi konularda Osmanlı devri Ege adalarının yaşam şekli şiirlerden yola çıkarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Bayram, Şenlik ve Özel Gün Âdetleri

Ramazan ve Kurban Bayramları, kandiller ve Nevruz gibi özel günler Müslüman Türk toplumunda sevinçle karşılanır ve düzenlenen şenliklerle kutlanır. Osmanlı devri Ege adalarında da bu husûsî vakitler muhtelif uygulamalarla ihya edilmiştir. Giritli Nûrî Osman, Hanya'nın eşkıyalardan kurtarılmasını ve nizamın yeniden sağlanmasını anlattığı mesnevisinin iki beytinde, Hanya'daki bayram kutlamalarına dair bilgi vermektedir. Nûrî, Ramazan Bayramı'nın kutlanmasının asıl sebebinin nükteli bir şekilde "mübârek" diye tarif ettiği Şevval ayının gelmesine ve oruç, teravîh, türlü ibadet ve sakınmalarla geçen bir ayın ardından rahata kavuşmaya bağlar. Ayrıca bayram günü eskiden beri âdet olduğu üzere toplar atıldığını, şenlikler düzenlendiğini, sofralar kurulduğunu ve halkın sevinçle dolduğunu söyler.

“Gelelim îd-i şerîfin saded-i sohbetine

Ya'nî Şevvâl-i mübârek kademin vuslatına

Eski kânûn ne ise etdirip icrâ ol dem

Şenlik u top u simât ile ahâli hurrem”⁸⁷⁴

Nevruz, sözlükte “yeni gün” anlamına gelir. Asya'dan Rumeli'ye kadar uzanan geniş bir coğrafyada, farklı din ve milletlere mensup insanlarca 21 Mart baharın başlangıcı kabul edilir ve Nevruz olarak kutlanır. “Gerek klasik edebiyatta gerekse tasavvuf edebiyatında baharla beraber doğanın yeniden hayat bulması, Nevruz âdetleri, Nevruz'da gerçekleştiğine inanılan olaylar sıkça kullanılmış ve Nevruziye denilen bir

⁸⁷⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 535.

tür oluşmuştur.”⁸⁷⁵ Ege adalarında da ihya edilen Nevruz, Giritli sufi şair Hilâlî’nin bir manzumesinde günlerin sultanı olarak tavsif edilmiş, o gün hangi renk elbise giyilirse tüm yıl o rengin ihtiva ettiğini anlam üzere seyredeceği söylenmiş ve yılın bereketli olması için nar yenilmesi tavsiye edilmiştir. Yine Hz. Ali’nin Nevruz’da doğduğu, bu sebeple Nevruz’a “Sultan Nevruz” denildiğini ve yedi iklimde kutlandığı belirtilmiştir. Ayrıca Hilâlî, Allah’ın ve Hz. Ali’nin günü olan Nevruz’da herkesin yüzünün gülmesi, neşelenmesi ve Allah’ın kullarının gönüllerine güzellik ve hoşluk vermesi için dua etmektedir.

*“Bu gün Nev-rûz bu gün şâh-rûz Ali postunda bir sultân
Ki dünyâ şîvekâr oldu bu gün dedi şîr-i Yezdân*

*O günde her ne reng esbâb giyersen Hak sana yârdır
Yedinde hem kızıl beyzâ o gün ekl eyle hem rümmân*

*O demdir mevlûdu şâhın o demdir sırrı ol câhın
O gün esrâr ile doldu cihâna bî-aded bürhân*

*Nübüvvet sâhibi dedi Ali Nev-rûz’da sâhib-post
Münâfık hîleler katdı Yezîdân cümlesi Mervân*

*Yedi iklimde meşhûr şâh-velâyet rûzudur Nev-rûz
Ki günler pâdişâhdır dönüp döndükçe bu devrân*

*Ne reng ile gidersen ol gün ey şâhim gider bir yıl
Yüzün gülsün gönülde şîve-i Hak eylesin cevlân*

*Bu rûz remz ile Hak rûzu bu rûzdur Murtazâ rûzu
Hilâlî der denilmedi bu günden gayrıya sultân”⁸⁷⁶*

⁸⁷⁵ Bkz. Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/60-61.

⁸⁷⁶ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 186.

1.4.2. Giyim

Her milletin ve her bölgenin kendine mahsus bir giyim tarzı vardır. Bu giyim tarzını belirleyen en büyük etkenler ise din, kültür, ekonomi, iklim vb. olarak sıralanabilir. Hayatın her alanından istifade edip kendine malzeme devşiren şairler, giyim kuşam unsurlarını da es geçmeyip şiir ve nesirde kullanmıştır. Edebiyatta işlenen giyim malzemelerini tanımak, müellifin içinde yaşadığı toplumun kültürünü, değerlerini, alım güçlerini de bilmeye kapı aralayacaktır. Osmanlı devri ada kültürüne ayna tutan adalı şairlerin nazmında da yer bulan kılık kıyafet eşyaları, adalara dair mühim ipuçları taşımaktadır. Eğribozlu Sâmî, Akdeniz'in ay yüzlü, seçkin ve alımlı güzelleriyle meşhur olmasına rağmen, dal fes giyip kuşlar gibi cıvıldaşan dilberlerinin de bulunduğunu söyler. Dal fes üzerine sarık sarılmayan hafif ve zarif bir fes cinsidir.⁸⁷⁷

*“Mehveşân-ı şehri mümtâz ise de refâtarda
Dal fesli Akdeniz dil-berleri gulgulludur”⁸⁷⁸*

Hanyalı Nûrî, dal fesin genç kızlara, genç kızların da delikanlı oğlanlara yakışacağını söyler. Yaşını almış, sözünü sakınmadan konuşan kocamış kadınların ise hotoz isimli kâkül ve perçem dışında saçı içine alan, üzeri kişinin ekonomik durumuna göre kıymetli taş ve iğnelerle süslenen ve dışarıya çıkılacağı zaman üzerine yaşmak bağlanan bir başlık giydiklerini aktarır.

*“Dal fes gerek o tâze kız oğlan lâle-veş
Mânend-i langoroz kocayanlar hotuzludur”⁸⁷⁹*

Girit'te kadınların fes giydiğine işaret eden beytinde Hanyalı Nûrî, nazlı ve işveli güzele seslenerek, kâküllerinin festen dışarı çıkacağı ikazında bulunur. Ayrıca ikinci mısradaki fes ve Hindû kelimelerini tevriyeli kullanarak hem o peri gibi güzelin güzelliğiyle Fas ve Hindistan'ı yağma ettiğini söylemekte hem de kâküllerinin fes ve Hint kumaşından yapılmış başörtüsünü aşip görünmek istediğini anlatmaktadır.

*“Perçemin eyleyicek taşra fesden o şûh
Gâret eder fes u Hindû 'yu o perînin dili”⁸⁸⁰*

⁸⁷⁷ Onay, *Mazmunlar ve İzahı*, 161.

⁸⁷⁸ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 174.

⁸⁷⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 688.

Hanyalı Nûrî, Girit'te giyilen kıyafetler hakkında bilgi veren beytinde, “gökyüzünün mavi atlastan giysileri varsa bizim yerin de yeşil kadifesi var” diyerek adalı Müslüman halkın yeşil kadife kumaştan yapılmış elbiseler giydiğini söylemektedir.

*“Sipihrin atlâs-ı mâ’iden ise câmeleri
Bizim yerin de efendi yeşil kadifesi var”⁸⁸¹*

Nûrî, gösterişi seven vaizi eleştirdiği gazelinin bir beytinde, vaizin adadaki Ermeni ve ruhbanlar gibi mavi renk ferace giydiğini söylemekte ve adadaki gayr-i müslimlerin giyim tarzına dair bilgi vermektedir.

*“Mâ’i ferâceyle her dem âlemi gezmek neden
Bilmezem ben Ermeni mi yoksa bir ruhbân mısın”⁸⁸²*

Mütevazılıktan bahseden gazelinde Nûrî, Girit'te Tophane işi basmanın da bulunduğunu ve kesesi sınırlı olup elbiseleri eskimiş kişiye yeni kıyafet için eni boyu eşit Tophane işi kumaşın kâfi geleceğini söyler.

*“Bir degirmi basma Tophâne işi kâfi ana
Kîse-i ma’hûdun eskitdi gâyet dibekligin”⁸⁸³*

Nûrî, Girit'te kullanılan kumaşları sayarken Halep çiçeklisi ve Hint kalesi adlı basmalardan bahsetmekte ve bu kumaşları sert olmasından dolayı köylü güzeline benzetmektedir. Ayrıca şair, kumaşlar arasında en yumuşak ve makbulünün ipeklili bez olduğunu söylemektedir.

*“Rûh-i müceddidi gûyâ Haleb çiçeklisidir
Ya Hind kâlesinin penbe bir beneklisidir*

*Şu köylü dil-beri medh etme etme horyadlık
Mülâyemetli bezin şeh-reh-i ipeklisidir”⁸⁸⁴*

⁸⁸⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 957.

⁸⁸¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 689.

⁸⁸² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 836.

⁸⁸³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 767.

⁸⁸⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 689.

Adalarda kullanılan giyim unsurlarından biri de kar yağdı adında, kalın ve genellikle koyu renklerde üretilen bir kumaştır. Nûrî, kızların sıcak havalarda bu kumaşla dikilmiş elbiseleri giyip, Keşmirî denilen tarzda güzel görünmek istemelerini kendi kendilerine yükledikleri bir ağırlık olarak görmektedir.

*“Niçün kar yagdı sı çiçekli giyer bu hevâlarda
Şu Keşmirî bînişler kızlara hep sıklet-efzâdır”⁸⁸⁵*

Girit’te mevcut kumaşlardan biri canfestir. Canfes, ipekli, kendine has sertliği olan ve yanardöner görünüşlü bir kumaştır. Hanyalı Nûrî, canfes kumaşın özellikleriyle sevgilinin yüzünde belirmeye başlamış tüyleri birbirine benzetir ve sevgilinin bu tüylerle ayrı bir güzelliğe büründüğünü söyler.

*“Yakışmış tag dumanı cân-fes-i zibâ o ruhsâra
Hat-ı nevle edip arz-ı cemâl ol lâle-i hod-rû”⁸⁸⁶*

Perniyan, ipekli ve kıymetli bir kumaştır.⁸⁸⁷ Nakışlı atlas kumaş ile işlenerek güzel elbiselerin yapımında kullanılan perniyan, adalı hanımların da tercih ettiği bir kumaş olmuştur. Nûrî, o güzelin ipeksi yanaklarında beliren kırmızılığı çiçek sanma zira o, sanatkârane işlenmiş bir kâsenin üzerindeki mercandır diyerek, işveli güzelin al yanaklarına ve ipekli perniyan kumaşına işaret etmektedir.

*“Perniyân-ı ruhlarında sanma ol şûhun çiçek
Bir musannâ kâse-i şâhânedir mercânlıdır”⁸⁸⁸*

Destar, sarık demektir.⁸⁸⁹ Genellikle başa takılan takke ve fes üzerine farklı renklerde dolanan kumaşları ifade eder. Erkeklerin kullandığı bir giyim eşyası olan destar, ada halkının da tercih ettiği bir unsur olmuştur. Nûrî, yeşil destar sarmış bir delikanlıyı görünce onu henüz açmamış yeşil bir gül goncasına benzetir ve o güzelliğin karşısında hayretler içerine düşüp karşısındakini Hızır ve meşhur âşık Kerem sandığını söyler.

⁸⁸⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 690.

⁸⁸⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 847.

⁸⁸⁷ Şemseddin Sami, “Perniyan”, 978.

⁸⁸⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 688.

⁸⁸⁹ Şemseddin Sami, “Destar”, 252.

*“Yeşil destârını sardıkça o gül gonce-i ra'nâ
Tahayyürde kalıp Hızr Kerem-i meşhûra benzettim”⁸⁹⁰*

Lahur kumaş, Hindistan'ın Lahor şehrine nispet edilen ve genellikle şal yapımında kullanılan makbul bir tekstil ürünüdür. Ticaret yoluyla Hindistan'dan Ege adalarına kadar ulaşmış bu kumaş, adalı hanımların da kullandıkları bir giyim eşyası hâline gelmiştir. Nûrî, kırmızı Lahur şalına bürünmüş güzeli görünce, “kızıl bir kıyâmet koptu” deyip şairane bir üslupla güzelin ve güzele güzellik katan elbisenin tesirini dillendirmiştir.

*“Kopdu yine kızılca kıyâmet nedir bugün
Başındaki o kırmızî lâhûr derim sana”⁸⁹¹*

Nûrî, güzeli elbiseleri üzerinden değerlendirdiği gazelinde, adalı kadınların giyim tarzına dair önemli detaylar vermektedir. Cafcaflı pembe şalvar giymiş işveli güzel, gülü kışkılandırmaktadır. Dünyanın devretmesi, göğün rengi ve ayın ışığı varlığını güzelin Lahur şalına borçludur. Atlas kumaştan dikilmiş, fındık rengindeki feracesiyle şafak vakti beliren kırmızılığa ve göğün maviliğine benzeyen güzelin entarisindeki kertikli süslemeler de Hz. Zekeriya'nın kesildiği testereyi andırmaktadır. Güzelin yüzünü örten yaşmağının altından sezilen dudakları ise nergis çiçeğinin ortasındaki sarılık gibi görünmektedir.

*“Penbe şalvâr-ı mucafcafla o şûh-i zîbâ
Gül-i ala yine bir tafra satar bî-pervâ*

*Şâl-ı lâhûrisinin o rengine takliden
Atlâs-ı çarh o süreyyâ ile gûyâ hâşâ*

*Fındıkî reng ile ferâcesinin atlâsına
Şafak-ı al ile mâ'i göge benzer cânâ*

*Çevresi kesme o entârîdeki kertikler
Zekeriyyâ-yı dili biçmege âletdir ya*

⁸⁹⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 781.

⁸⁹¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 584.

*Gerçi yaşmagını taklîd ile öpdürmüşdür
Nergisin eyle nazar gözü sarıdır ammâ*⁸⁹²

“İstufa, sırma, sırma benzeri tel ile veya ipekle işlenmiş, ensiz ve tok bir kumaştır.”⁸⁹³
Nûrî, şiirin ölçü ve niteliğini anlattığı beytinde, nazmın sade ve anlaşılır olması gerektiğini, işlenmesi ve kullanması meşakkatli istufa kumaşı gibi zorlayıcılıktan kaçınılmasını söylemektedir.

*“Nûrî kumâş-ı şî’rin ola sâde dâ’imâ
İstufa gibi âlemi var mı tekellüfün”*⁸⁹⁴

1.4.3. Yiyecek ve İçecekler

Milletlerin kendine has yaşam biçimleri olduğu gibi mutfak kültürleri de mevcuttur. Mutfak kültürünü meydana getiren pek çok etken bulunmakla beraber bunların başında coğrafya ve iklim koşulları gelir. Arazi şartlarının ve hava olaylarının izin verdiği ölçüde gelişen tarım ve hayvancılık, mutfakların şekillenmesinde ve çeşitlenmesinde belirleyici olmuştur. Aynı medeniyetin paylaşılmasıyla ortak bir üst mutfağa sahip olan Osmanlı toplumunun ayrıca bahsedilen tesirlerle doğmuş yöresel lezzetleri de bulunmaktadır. Bu yöresel lezzet duraklarından biri Ege adalarıdır ve adalı şairlerin nazmına yansımış yemekler, Osmanlı devri ada mutfağına dair mühim bilgiler vermektedir.

Giritli şair Hilâlî bir beytinde, yâr ile zerde tatlısı ve yağlı pilav yemeyi arzulamaktadır. Bu iki yemek genellikle düğünlerde misafirlere ikram edilir. Şairin bu yemekleri sevgiliyle birlikte yemek istediğini söylemesi, aynı zamanda evlenip düğün yapmak düşüncesinde olduğunun ve Girit düğünlerinde bu yemeklerin sunulduğunun da göstergesidir.

*“Ey Hilâlî sen ne dersin bu kelâma hav dav
Yâr ile bile ye sen zerd ile bir yağlı pilav”*⁸⁹⁵

⁸⁹² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 592.

⁸⁹³ Kubbealtı Lugatı, “İstufa” (Erişim 28 Aralık 2020); Şemseddin Sami, “İstofe”, 546.

⁸⁹⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 759.

⁸⁹⁵ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 157.

Adalarda tüketilen gıdalardan biri de maş fasulyesidir. Bezelyeye benzer, börülce cinsinden bir bakliyat olan bu fasulye için Hanyalı Nûrî, mideye taş gibi oturup ağrı yaptığını, aklın ve tıbbın faydalı olduğunu söylemesine rağmen aksi tesirinin bulunduğunu aktarır.

*“Taş olur mi’dede agrıdır mâş
Hikmet ü tıbbı mugâyirdir mâş”⁸⁹⁶*

Meyhaneler, içkinin tüketildiği yerler olmakla beraber yemeklerin hazırlandığı ve kendine has mutfak kültürünün bulunduğu mekânlardır. Nûrî, çektiği dert ve tasadan bedeninin hilal gibi kamburlaştığını söylemekte ve sakiye seslenerek helal olan kebab ve haram olan şarap siparişi vermektedir. Şairin bu siparişi, hem helal-haram farkındalığını hem de meyhanelerde kebab gibi et yemeklerinin servis edildiğini göstermektedir.

*“Hilâle döndü küdüretle cismimiz sâki
Getir kebâb-ı helâli içir harâm-ı şarâb”⁸⁹⁷*

Girit meyhanelerinde tüketilen yiyeceklerden biri de kuzu kellesidir. Hanyalı Nûrî, işret meclislerinde cimri kişilerin sadece bir kuzu kellesi söyleyip onunla iktifa ettiklerini ve kayık tabak içerisinde servis edilen bu kelle ile eğlendiklerini söyler.

*“Bir kuzu kellesin tabak-ı hâleye koyup
Çarh-ı hasîs işret eder bak çanagina”⁸⁹⁸*

Adalar mutfağındaki yiyeceklerden biri de keten helvasıdır. Un ve kıvamlı şerbetle hazırlanan, bittiğinde tel tel olup pişmaniyeyi andıran bu tatlı genellikle kış mevsiminde yapılır, dost ve akrabaların toplandığı uzun kış gecelerinde sohbet eşliğinde tüketilir. Hanyalı Nûrî de bu helvaya soğuk kış mevsiminde rağbet olduğunu söylemektedir.

*“Vakt-i sermâda ketân halvâsına ikbâl var
Bir güzeste dil-beri al hâb-gâh-ı ülfete”⁸⁹⁹*

⁸⁹⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 551.

⁸⁹⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 595.

⁸⁹⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 863.

⁸⁹⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 869.

Cenazelerde helva yemek âdet hâline gelmiştir. Adalarda da mevcut olan bu âdeti dillendiren Şefik Efendi, iblis diye nitelediği rakibinin ölümünün ardından yenilecek helvanın lezzetli olacağını söyler.

“Gerçi helv olmuş hilâf-ı meşrebi rind-i meyin
Merg-i iblîs-i rakîbde bittabi helvâ lezîz”⁹⁰⁰

Girit’in meşhur ürünlerinden biri baldır. Salacıoğlu Mustafa, her bölgenin önde gelen bir mahsulü bulunduğunu, Girit’in de balıyla ünlü olduğunu söyler. Ayrıca şair, şiirinin tatlılığının ve güzelliğinin Girit balından kaynaklandığını belirtmektedir.

“Her hâk-i diyârın olur elbette metâ’ı
Şîrîn sühânımın sırrı Girid’in aselidir”⁹⁰¹

Hanyalı Nûrî, şiirlerini Girit balına benzetir ve bu bal varken Şam’ın şekerine ihtiyaç duymayacağını söyleyerek, Girit ve adalar şiirinin klasik edebiyat içerisinde mümtaz bir yere sahip olduğuna işaret eder.

“Engübîn-i Girid’dir sühânım
N’eyleyim kand u sükker-i Şâm’ı”⁹⁰²

Nûrî başka bir beytinde, sözlerini lezzetiyle mest eden Girit balına benzetir ve işitip okuyan aşk hastalarına şifa verip can bağışladığını söyler.

“Benim her nutk-i cân-bahşım şifâdır haste-i ışka
Giridîyem halâvet-mestizdir engübînimde”⁹⁰³

Nûrî, Hz. Ali’ye düzdüğü methiyesinde kendisini Girit bağına, kaleme aldığı methiyelerini de saf baldan hazırlanmış bal şerbetine benzetir ve kabul edilmesi niyazında bulunur. Şairin bu içecekten bahsetmesi, balıyla meşhur Girit’te halkın bal şerbeti yapıp tükettiğinin ve bu şerbeti hürmet gösterdikleri kişilere ikram ettiklerinin delilidir.

⁹⁰⁰ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 12.

⁹⁰¹ Salacıoğlu, *Divan*, 156.

⁹⁰² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 906.

⁹⁰³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 871.

*“Nûrî-i bâg-ı Girid'im armaganım kıl kabûl
Medh-i pâkin işte bir nâçizdir şehd-âb-ı nâb”⁹⁰⁴*

Adalarda hazırlanan ve tüketilen içecekler arasında demirhindi şerbeti ve erik şarabı bulunmaktadır. Nûrî, gönlü yanmış kişilere demirhindi şerbetinin fayda vermeyeceğini ve onlara sevgilinin dudağı gibi kırmızı olan erik şarabı gerektiğini söyler.

*“Dil-i mahrûra temur hindi kâr etmez efendi
Leb-i la'li gibi yârin gelir âlû-yı sahbâ”⁹⁰⁵*

Sakız adası, adını kendisinde yetişen sakız ağaçlarından almıştır. Ada hem sakızı hem de bu sakızdan üretilen rakısıyla meşhur olmuş hatta rakının anavatanı Sakız adası olarak görülmüş ve bu sebeple rakı –özellikle şiiirde- “Sakızlı Ak” ve “Sakızlı Su” olarak anılmıştır. Hanyalı Nûrî, zâhidlerin gizliden Sakızlı Su’yu içtiğini fakat sufileri içki içmekle suçlamanın töre hâline geldiğini söylemektedir.

*“Çekiyor nihânî zâhid meydir sakızlı sudan
Bu revîş bu töre olmuş hele resm-i sûfiyâne”⁹⁰⁶*

Adalarda tüketilen içeceklerden biri de kahvedir. Hanyalı Nûrî, kahvenin zihni dağılmış ve düşünceleri bozulmuş kişiye ilaç gibi geldiği söyler. Fakat kahvenin sevda mizaçlı olduğunu ve uyku kaçırıcı yönünün bulunduğunu belirtir.

*“Haste-i derd-i fikr-i fâsid için
Misli yok bir ilâçdır kahve
Hiç uyutmaz karînini zirâ
Sevdeviyyü'l-mizâçdır kahve”⁹⁰⁷*

Kahve her dem içileceği gibi en makbul ve zevkli zamanı yemekten sonra tüketilmesidir. Nûrî de bir beytinde, Allah’ın verdiği türlü nimetlerle doydıklarını söyleyip şükreder ve artık kahvelerin pişirilip kokusunun anber gibi etrafa yayılmasını ister.

⁹⁰⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 273.

⁹⁰⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 587.

⁹⁰⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 873.

⁹⁰⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 939.

“Toyduk envâ’-ı ni’âmla şükr ola
Anber-âmîz olsun artık kahveler”⁹⁰⁸

Kahvenin eşlikçilerinden biri her ne kadar sağlığa zararlı da olsa tütündür. Nûrî, tütün ve altın süslemeli lüle isteyen müşteriye hitaben, bu aldıklarının yanına dostlarını ve sevdiklerini toplayıp kahve eşliğinde sohbet etmenin yakışacağını söyler.

“Harîdâr u duhân u lüle-i zerrîn-hâhâna
Yanında kahve-i irfân salâ ahbâb-ı yârâna”⁹⁰⁹

1.4.4. Meyveler ve Çiçekler

Her bölgenin iklim şartlarına göre yetiştirdiği meyve, sebze, çiçek ve ağaçları bulunmaktadır. Bu tarımsal faaliyetler hem insanların gıda ihtiyaçlarını karşılamalarına hem de ticaret yoluyla maddî imkân sağlamalarına vesile olmaktadır. Adalar coğrafyası da mutedil iklimiyle farklı meyve, sebze ve çiçeğin yetişmesine müsait bir yapıyı haizdir. Bu bereketli üretim, doğal olarak edebiyata yansımış ve adalı şairlerce adalarda yetişen nebatat şiirde kullanılmıştır. Günümüzde zeytiniyle meşhur olan Ege adaları ve Ege Denizi’nin etrafındaki şehirler, geçmişte de zeytincilikle uğraşır ve yöre halkı yaşesini bu işten temin ederdi. Nûrî’nin bir mesnevisinde, eşkıyaların peşinde koşan valinin zeytinliği yakması, köylülerin valinin huzuruna çıkıp, tek geçim kaynaklarının bu olduğunu arz edip, bu işten vazgeçmesi hususunda yalvarmalarını anlatan beyitleri, adalarda yetiştirilen ürünleri, tarımsal uğraşları ve ekonomiyi göstermesi açısından önemlidir.

“Yıkdı bir anda harâb eyledi virân etdi
Zeytûn ağaçlarını kesmege fermân etdi

Verdi zeytûnliga âteş yanıp eyvâh bütün
Gündüz oldu gice gicesi olmuş san gün

Ki inâyet buyur ey dâver-i re’fet-ârâ
Yakma zeytûnlığı yazıkdır efendim zirâ

⁹⁰⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 352.

⁹⁰⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 973.

*Fukarâ kullarınız sonra anınla geçinir
Yansa hep ba'd-ez-în ol yerde aceb kim gezinir*⁹¹⁰

Hanyalı Nûrî bir matla beytinde, bu dünyada ne dayıya ne halaya ne de anne babaya borçlu kalınmaması gerektiğini belirtir. Allah'a dayanıp güvenenlere, tek bir zeytinin bile kâfi geleceği ve kendisinin bu hâl üzere olduğunu söyler. Nûrî'nin zeytini zikretmesi hem Kur'an'da bahsedilmesinden hem Girit'te yetiştirilmesinden hem de besleyici olmasından dolayıdır.

*“Ne amma ne hala ne eb u mâdere minnet
Kâfi bize zeytûn Hudâ-pervere minnet*⁹¹¹

Adalarda yetişen ve severek tüketilen meyvelerden biri hünnaptır. Şiirde ünnab/hünnab şeklinde kullanılan ve genellikle içki yanında meze olarak tüketilen hünnabı Hanyalı Nûrî de bu maksatla zikretmiştir. Şair, şarapla beraber hurmadan ziyade taze hünnap yemeyi sevdiği söyleyerek adaların işret meclislerinde tercih edilen gıdaları göstermiştir.

*“Agzıma alsam muhannâ parmagin duht-i rezin
Meşrebimce tâze ünnâb oldu hurmâdan lezîz*⁹¹²

Çâr-ebrû, dört kaşlı demektir. Bıyıkları yeni terlemeye başlamış genç için kullanılan bu tabir, dudağın üst tarafında beliren bıyığın iki kaşını anımsatmasından dolayı “çâr-ebrû” şeklinde ifade edilmiştir.⁹¹³ Hanyalı Nûrî bir beytinde, adalarda erik ve şeftalinin yetiştirilip tüketildiğini, işret meclislerinde kurulan sofralarda ikram edildiğini söylemekte ve bu işret meclislerine neşe katan unsurlarından birinin de genç oğlanlar olduğunu belirtmektedir.

*“Bendeniz indinde birdir âlû da seftâlû da
Tıfl-ı çâr-ebrû hemân gelsin şu bezm-i vahdete*⁹¹⁴

⁹¹⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 540.

⁹¹¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 614.

⁹¹² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 635.

⁹¹³ Pala, “Çâr-ebrû”, 98.

⁹¹⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 869.

Adalar, ılıman ikliminden dolayı portakal, limon gibi narenciye yetiştiriciliğine müsaittir. Nûrî, gönlünün sevgiliden ayrı kalma ızdırabıyla paramparça olduğunu ve tıpkı portakal gibi dilimlere ayrıldığını söyler ve ada meyvelerinden portakalı şiirinde kullanarak adalardaki tarım ürünlerinden birini tanıtır.

*“Dil şerha şerhadır elem-i hecr-i yârdan
Aynıyla portakal gibidir dilim dilim”*⁹¹⁵

Adalarda yetişen narenciyelerden biri de limondur. Hanyalı Şefik, şiirlerini Girit limonuna benzeter ve şimdiye kadar yazılmış şeker gibi tatlı, başucu eserler arasına kendisinin de dâhil olduğunu söyler. Şair, bu söylemiyle hem adalardaki meyvelere dair bir bilgi verir hem de klasik edebiyat içerisinde adalar şiirinin iddiasını gösterir.

*“Şekkerâmîz olan âsâr-ı serverîye Şefik
Katdı limon-ı Giridî’yi idüb mezc-i şeker”*⁹¹⁶

Girit bitkilerden biri lavantadır. Nûrî, Girit lavantasını kokusu ve güzelliğinden dolayı sihirli bir iksir gibi görür ve bu muhteşemliğin hiçbir kimya ile sağlanamayacağını söyler.

*“İksîre hem-ser oldu Girid’in lapantası
Kimyâ dahi olursa diger kâra kim bakar”*⁹¹⁷

Eftimun, bağbozan, gelinsaçı, cinsaçı, kızıl sarmaşık ve sarı ot gibi isimlerle de bilinen çok yıllık ve asalak bir bitkidir. Tarla ve bahçe bitkileri için zararlı olan bu ot, geleneksel tıpta ilaç hazırlamakta kullanılmıştır. Eski dilde, hastalıkların kaynağı olarak görülüp adına ahlât-ı erbaa (balgam, safra, dem, sevda) denilen ve mizaçta değişiklik yapan rahatsızlıkların tedavisi için hazırlanan ilaçların ana malzemesi olan eftimun, edebiyat içerisinde genellikle sevdadan kaynaklanan psikolojik hastalıkları iyileştirici yönüyle ele alınmıştır.⁹¹⁸ Hanyalı Nûrî, sevda illetine tutulmuş kişiye güzelin omuzlarına dökülmüş uzun saçlarının değil, fesleğenlikte birbirine dolanmış Giritli eftimun otunun fayda vereceğini söyler.

⁹¹⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 820.

⁹¹⁶ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 14.

⁹¹⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 698.

⁹¹⁸ Bayram Ali Kaya, “Klasik Türk Şiirinde Şifâli Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015), 273.

*“Degildir mûy-i gîsû sevdevî’t-tab’a nâfidir
Bu eftimûn Giridîdir sarılmış feslegenlikde”⁹¹⁹*

Yasemin, hoş kokulu, beyaz, kırmızı, mor, pembe, sarı renkli çiçekleri olan sarmaşık cinsinden bir bitkidir. Evlerin bahçelerine, bağlara, parklara ekilen bu çiçek, açtığı zaman rayihasını geniş bir bölgeye yayma özelliğine sahiptir. Nûrî bir beytinde, mahallelerini dolduran yasemin kokusunu, gül gibi güzel, gonca gibi nazik ve hoş güzelin gezmeye çıkışına bağlamaktadır. Şairin, beytinde gül, gonca ve yasemini kullanması, mahallelerinin yasemin kokularıyla dolu olduğu söylemesi bize Girit’in bahçe ve sokaklarını süsleyen bitkileri de görme imkânı vermektedir.

*“Gül-geşte çıkdı var ise ol gonca-i latîf
Toldu mahalle râyiha-i yâsemin ile”⁹²⁰*

1.4.5. Kullanılan Eşyalar

İnsanlar sahip oldukları kültürlere, yaşadıkları coğrafyanın şartlarına ve ihtiyaçlarına göre araç gereçler temin edip hayatlarını idame ettirirler. Eşyalardaki çeşitlilik, toplumların teknolojik, ekonomik ve sosyolojik gelişmişliğini görmek açısından da önemlidir. Bu gelişmişlik ve çeşitliliği gösterecek kanallardan biri de edebiyattır. Adalar halkının yaşantısına ayna tutan adalı şairler, kendilerinin de kullandığı pek çok eşyayı şiire aktarmış ve içinde buldukları toplum ve döneme dair bilgileri günümüze taşımıştır. Ada kültürünün mühim aksettiricilerinden olan Hanyalı Nûrî, bir beytinde sevgilisine hitaben, “gece oldu gizlenmeye lüzum kalmadı” diyerek peçesini açıp yanağındaki ayva tüylerini göstermesini ister. Ayrıca şair sevgilinin gündüz kullandığı göz alıcı, altın sırmalı Firengî şemsiyenin gece vakti hükmünü yitirdiğini söyleyerek adalı kadınların altın süslemeli Frenk işi şemsiye kullandıklarına işaret eder.

*“Hat geldi şimdi ref’-i hicâb et ki vakt-i şeb
Şemsiyye-i Firengî-i zer-târa kim bakar”⁹²¹*

Salacıoğlu Mustafa, sufilerin su ile beslenip yetiştiklerini ve onları abanoz tarak hâline getirirler bile değiştiremeyeceklerini söyler. Su, şeffaf, temizleyici ve girdiği her kabın

⁹¹⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 872.

⁹²⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 866.

⁹²¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 698.

şeklini alıp özelliğini kaybetmeme kabiliyetine sahiptir. Abanoz ise koyu yahut siyah rekli, sert ve şekil vermesi zor bir ağaçtır. Şair, sufileri tarak gibi dilim dilim etseler, abanoz gibi sert ve kara göstermeye çalışsalar da bir neticeye ulaşamayacaklarını söyleyip sufileri müdafaa eder. Ayrıca abanoz tarak tabirini kullanması, ada halkının bu eşyaya aşına olduğunu ve kullandığını gösterir bir delildir.

*“Su ile buldu perverîş sufi
Etseler anı şâne-i âbanûs”⁹²²*

“Âbâdî kâğıt, ham ipekten yapılan, yarı mat, saman renginde ve mürekkebi emip yazıyı net gösterdiği için hattatlarca tercih edilen bir yazı kâğıdıdır.”⁹²³ Hanyalı Nûrî, güzelin yüzünde belirip kendini gösteren tüyleri ve çizgileri âbâdî kâğıt üzerine yazılmış bir kasideye benzetmektedir. Şairin, hat, âbâdî kâğıt ve kaside kelimelerini birlikte kullanması, hat ve edebiyat sanatının iç içeliğini, adalardaki şair ve hattatların yazı malzemesi olarak özellikle kaside gibi uzun manzumeleri yazmada âbâdî kâğıt tercih ettiklerini gösterir.

*“Hattın olunca cilve-nümâ anlaşıldı kim
Âbâdî kâğıd üzre yazılmış kasîdedir”⁹²⁴*

Klasik edebiyatta özellikle tasavvuf edebiyatında zâhit ve sufi dînî yaşantının iki kutbunu ifade etmek için kullanılmıştır. Birbirleriyle pek anlaşamayan bu iki zümre, sürekli mücadele hâlinindedir. Giritli sufi şair Salacıoğlu Mustafa, bir beytinde bu çekişmeyi dillendirip, zahitlerin sufilere söyledikleri acı sözlerin her derde deva pelesenk yağı gibi şifalı olsa bile kabul edilemeyeceğini söyler. Şairin, pelesenk yağını zikretmesi, bu yağın adalarda bilinip kullanıldığının da bir göstergesidir.

*“Rencûr-i rızâ âşika kâse-i zühdün
Dühn-i pelesân olsa dahi mu'teber olmaz”⁹²⁵*

Hanyalı Nûrî, muhtelif şairleri methettiği manzumesinde hemşehrisi şair Kâmî'yi Girit sabununa benzettir ve yazdığı eserleriyle eskimiş şiiri temizleyip yenilediğini söyler.

⁹²² Salacıoğlu, *Divan*, 167.

⁹²³ Kubbealtı Lugatı, “Âbâdî” (Erişim 05 Ocak 2021); Şemseddin Sami, “Âbâdî”, 21.

⁹²⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 644.

⁹²⁵ Salacıoğlu, *Divan*, 164.

Şairin, Girit sabunu benzetmesi adalarda böyle bir ürünün varlığına ve kullanıldığına delalet eder.

“Köhne eş’ârı çü sâbûn-ı Girid
Yaykadı etdi temîz u tecdîd”⁹²⁶

Misk-i Rumî, sümbül cinsinden güzel kokulu bir çiçektir. Yağı çıkartılıp kokusu yapılan Misk-i Rumî ayrıca kadınların saçlarına taktıkları broş ve aksesuarı tanımlamak için de kullanılmıştır.⁹²⁷ Nûrî, dünyanın bütün sümbül bahçelerini gezdiğini, nice Misk-i Rumî görüp menekşe tanıdığını fakat gönlünün istediği o güzel gibi birini henüz görmediğini söyler. Şairin, Misk-i Rumî’den bahsedışı, çiçek, koku ve takı olarak bu objenin adalardaki varlığının bir delilidir.

“Ne Misk-i Rûmîdir bu ne beneşşe zülf-i dil-cûyu
Nazîrin görmedim gezdim cihânın sünbülîstânın”⁹²⁸

Bir başka beytinde Nûrî, Misk-i Rumî’yi hem aksesuar hem de koku manasında kullanmaktadır. Şair, o ceylan gibi güzel saçlarını boynuna doğru salıp saçsa, gönlünün saçına koyduğu Misk-i Rumî’ye takılmayacağını söyler. Ayrıca beyitte misk, gerden ve gazal kelimelerini kullanması misk kokusunun menşeyini de hatırlatmaktadır. Misk kokusu, Çin’in Hoten bölgesinde yaşayan geyiklerin karın kısmında oluşan ve zamanla dökülen urdan elde edilir. Bu misk, temin edilmesindeki zahmetten ve güzel kokusundan dolayı oldukça değerlidir. Başka bir ifadeyle de şair, sevgilinin saçlarını Misk-i Rumî’ye kıyasla daha kıymetli olan miske benzetmekte ve miskin yanında Misk-i Rumî’nin anılmayacağını söylemektedir. Nûrî’nin anlam yüklü bu beyti, adalarda hem miskin hem de Misk-i Rumî’nin koku olarak kullanıldığını gösterir.

“Misk-i Rûmîye nigâh eyleye mi miskin dil
Saçların saçsa eger gerden-i pâke o gazâl”⁹²⁹

⁹²⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 511.

⁹²⁷ Serdar Genç, “Rusçukta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17-19. yy.)” *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 12/24 (2017), 241.

⁹²⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 301.

⁹²⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 216.

1.4.6. Hastalıklar

İnsan hayatı düz bir çizgide ilerlemeyip bazen ferahlık ve iyilik, bazen de sıkıntı ve hastalıklarla örülü inişli çıkışlı yapıdadır. Yaşam içindeki bu tezatlık, hayatı anlamlı kılmada ve güzel anların değerini artırmadadır. Hayatı zorlu kılan unsurlardan biri olan hastalıklar, bireysel ve kitlesel seyreden türleriyle, ferdin ve toplumun mizacında olumsuz değişikliklere sebebiyet vermekte ve bazen büyük yıkımlar yapacak kadar etkili olmaktadır. İnsana dair ne varsa nazmında kullanan şairlerin bizzat kendilerinin de tecrübe ettiği sağlık sorunlarını görmezden gelmesi beklenemez.⁹³⁰ Bu sebeple adalı şairler, ada yaşantısının pek çok yönünü aktardığı gibi o coğrafyada vuku bulan hastalıkları da konu edinmişler ve günümüze taşımışlardır. Geçmiş zamanların salgın hastalıklarından olan veba, dünyanın muhtelif yerlerinde olduğunu gibi adalarda da görülmüştür. Hanyalı Nûrî bir beytinde, vebanın Girit'e gelip epey zaman durduğunu ve Allah'ın Hz. İbrahim'i ateşten koruması gibi kendisini de vebaya tutulmaktan korunduğunu söyler. Bu beyit bize ayrıca, XVIII. asrın ikinci yarısında Girit'te bir veba salgını olduğunu da göstermektedir.

*“Vebâ âteş idi hayli zemân sabr eyledi turdu
Çü İbrâhim mesrûr olmuş idi şîve-i Hak'dan”⁹³¹*

Salgın hastalıklarda alınacak tedbirlerden biri karantinedir. Vebanın yayıldığı Girit adasında da halk karantinaya alınmış ve bu vaziyet şiire yansımıştır. Nûrî, veba dolayısıyla artık sevgilisiyle buluşamadıklarını, güvenli fakat ayrılığın hüznüyle dolu bir köşeye çekildiğini söyler. Veba korkusundan gönlüyle baş başa inziva hayatı yaşamasına rağmen şair, sabırlı olmayı ve isyan etmemeyi tembih etmektedir.

*“Çekildi kûşe-i hicrâna gönlüm tutdu nev-mesken
Vebâ-yı hatt-ı cânândan kaçıp şimdi bulup me'men*

*Yeter estagfirullâh etdigim hercâ'îlik cânâ
Vebâ havfindan olduk inzivâda bir gönül bir ben”⁹³²*

⁹³⁰ Bilal Kemikli, “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 20.

⁹³¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 316.

⁹³² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 315.

Karantinanın en büyük zorluklarından biri arzulanan yeterli gıdaya ulaşamamaktır. Nûrî, kış günlerinde ve tecrit hâlinde şarapsız kaldığını, sevgilinin hayaliyle kendini avutup gönlünü şenlendirdiğini söyler.

*“Şu eyyâm-ı vebâda bâdesiz savm-ı şitâdan vây
Hayâlin olmasa şâhım gıdâsı bu dil ü cânın”⁹³³*

Hastalık durup karantina uzayınca, günler, haftalar ve aylar hükmünü yitirmeye başlar. Nûrî bir beytinde, uzun süren salgın hastalık ve tecritten dolayı yılın tüm aylarını Zülükde diye isimlendirip yaşanmamış sayar. Veba dolayısıyla senenin tüm haftalarının da inzivaya çekildiğini ve her günün birbirinin aynı olduğunu söyler.

*“Bu sâlin cümle mâhı olduğu zü’l-ukde rûşendir
Vebâdan inzivâda seb’ası da çarh-ı devrânın”⁹³⁴*

Fakirliğin üstüne hastalık ve karantina eklenince, hayatın zorluğu katmerlenerek artar. Nûrî, kendisinin ve kendi gibilerin zaten düşkün ve ihtiyaç içinde olduklarını, bir de hastalıkla uğraşamayacaklarını söyler ve vebanın bulaşacaksa unvan sahibi, zengin kimselere bulaşmasını ister.

*“Vebâ biz hâk-pâyız sâ’iliz rindân-ı devrânın
Girersen koltuguna gir cihânda ehl-i unvânın”⁹³⁵*

Hastalıklar bazen sevdiklerimizi de bu hayattan koparır. Hanyalı Nûrî bir beytinde, hemşehrisi ve dostu şair Kâmî’nin vebadan dolayı ölmesine sitem edip, üzüntüsünü dile getirir.

*“Allah Allah bulmadın mı gayrısın zâlim vebâ
Niçün ol nâzuk vücûda urdun işte hançeri”⁹³⁶*

Dünyada hiçbir şeyin ebedî kalmadığı gibi hastalıklar da sonsuza dek durmayıp geçer fakat ardında pek çok hasar bırakır. Nûrî, vebanın çok sıkıntı ve zahmet verdiğini, nihayetinde geçtiğini lakin Girit’te büyük yıkım ve can kaybına sebep olduğu söyler.

⁹³³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 355.

⁹³⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 355.

⁹³⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 355.

⁹³⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 347.

*“Hayli telâş verdi vebânın sıkındısı
Hayfâ cihâna toldu Girid’in yıkındısı”⁹³⁷*

Sıtma, insanın üşüme, ateş, titreme nöbetleri geçirmesine sebep olan ve bitkin düşüren bir hastalıktır. Nûrî, sıtma geçmiş olsa bile verdiği hasarın bir müddet daha devam ettiğini, boşanmış bir kadının üç ay iddet bekleyip bu süre içinde başka bir evlilik yapamaması gibi insanın da sıtmayı atlatınca kendisine gelip rutin hayatına dönmesinin zaman alacağını söyler.

*“Bıraksa sıtma yine haylî dem sürer za’fi
Zen-i mutallakanın iddet zemânı gibi”⁹³⁸*

Bel soğukluğu, cinsel ilişki yoluyla bulaşan, başta ürolojik bölgeler olmak üzere vücudun farklı yerlerine rahatsızlık veren ve nihayetinde kısırlığa yol açan hastalıktır. Nûrî bir beytinde, bel soğukluğunu ölüme yakın derece bir hastalık olarak görür ve peşinin bırakılmadan tedavi edilmesi gerektiğini söyler.

*“Efendi ugradın zanneylerim kabz oldugun yokdur
Bu bel sovucludur kesme ardın dem-be-dem işlet”⁹³⁹*

Basur, hemoroid olarak da isimlendirilen, anal bölgede oluşup ağrı ve kanama yapan bir hastalıktır. İlaç ve cerrahî müdahaleyle tedavisi mümkün olan bu hastalıkta, ağrıların giderilmesi için sıcak su banyosu tavsiye edilmektedir. Nûrî, ilmiyle âmil olmayan âlimin sözlerini tesirsiz, soğuk ve basur gibi rahatsızlık verdiğini söyler.

*“Bâsûr-veş lakırdısı bana sovak gelir
Bir âlimin ki olmaya zâtında hoş amel”⁹⁴⁰*

Perhiz, hastalıktan veya sağlıklı yaşama arzusundan dolayı belli yiyecekleri tüketmeyerek yahut az tüketerek uygulanan beslenme düzenidir. Nûrî, hasta kişinin ancak sağlığına kavuştuğu zaman perhizini bozmasının uygun olduğunu söyler. Beytine mistik bir düsturu da ekleyen şair, tasavvufî yaşantıyı ve o yaşantı içinde bir neşve olan

⁹³⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 888.

⁹³⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 962.

⁹³⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 609.

⁹⁴⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 775.

mücerretliği arzulayanın da önce eksik olan yerlerini tamamlayıp olgunluğa erişmesini tavsiye eder.

“Evvel iriş hakîkate sonra mücerred ol
Perhîz bozma hasteye ba’de’l-ifâkadır”⁹⁴¹

1.4.7. Muhtelif Oyun, Eğlence ve Uygulamalar

Yukarıda geçen konu başlıklarının haricinde adalı şairlerin şiirine yansıyan meşru ve gayr-i meşru bazı uygulama ve âdetler de mevcuttur. Bunlar, avcılık, oyun, kına yakmak gibi spor, eğlence ve folklorik pratiklerle genel ahlâka aykırı olan rüşvet alıp vermedir. Hanyalı Nûrî, avcılığa değindiği bir beytinde, sevgilisine Pervilya denilen bölgede ava gitmeyi teklif etmekte ve gül gibi güzel sevgilisinin kokusundan o yerin havası ve suyunun da istifade etmesini istemektedir. Şairin bu söylemi, Girit’in Hanya şehrinin kırlarında, özellikle Pervilya bölgesinde avcılık yapıldığını gösterir.

“Sayda çikalım Pervilya’ya ey gül-i ra’nâ
Bûyâ ola senden o yerin âb u hevâsı”⁹⁴²

Avcılıkta kullanılan silah kadar avı yakalamak için eğitilmiş hayvanlar da önemlidir. Nûrî, bir beytinde, zamanının en iyi avcısı olduğunu, gönlünün atmaca gibi avını yakalayıp eline getirdiğini ve avın elinde korkudan titrediğini söyler. Şairin bu ifadeleri, Girit avcılığında köpeklerle beraber eğitilmiş atmacaların kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca Nûrî’nin avcılık terimlerini kullanarak inşa ettiği bu beyit, şairin şiir vadisindeki iddiasını da ortaya koyar. Mâhir bir avcı gibi en güzel sözleri bulup manzumelerini oluşturan şair, nazmıyla nice gönülleri fethetmiştir.

“Turmaz av elimde ditrer hafefâtı der-kâr
Ben ki sayyâd-ı zemânım gönlüm atmacamdır”⁹⁴³

Avcılık, silahı ele alıp merada av aramak gibi görünse de nişancılık, iz, ses ve koku takibi, sessiz ve kamufle olmak gibi nitelikleri ve riayet edilmesi gereken kuralları gerektirir. Ayrıca avcılık, mizacında merhamet ağır basan kişilere uygun bir saha da değildir. Şefik Efendi, avcılığın kolay gibi görünmesine rağmen geyik ve ceylan

⁹⁴¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 693.

⁹⁴² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 917.

⁹⁴³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 700.

yavrularının vurulmasına her gönlün razı olmayarak korkup çekineceğini ayrıca bu tür avların zor olduğunu söylemektedir. Şairin bu beyti, adalarda geyik ve ceylan varlığına ve avcılığına işaret eder.

*“Avcı ta’lîmine çıkmak ne kolay şey görünür
Geyik âhû beççenin saydına her dil ürker”⁹⁴⁴*

Adalarda oynandığı kesin olmamakla birlikte şiirde kullanılan terimlerle varlığı bilinen eğlencelerden biri de çevgandır. Çevgan, altışar kişiden oluşan iki takımın at üzerinde ellerindeki çevgan denilen sopalarla yerdeki topa vurarak kaleye sokmaya çalıştıkları, poloya da benzeyen eski bir oyundur. Giritli Aşkî, bir beytinde çevgan oyununu tasavvufî manada kullanarak, “Şathiye tarzında iddialı sözler söyleyip başını kılıçların önüne atma! Malayani şeylerle uğraşma! Allah’a vuslat istiyorsan her şeyi terk et!” diye tembihte bulunur. Şairin bu sözleri, çevganın adalarda oynanmasa bile bilindiğine işaret eder.

*“Başını top eyleyüp çevgân ögünde oynama
Arş-ı Rahmân kâbil olmaz itmeyince terk-i terk”⁹⁴⁵*

Salacıoğlu Mustafa, aşkı, çevgan oyununa benzetir ve kendisinin bu oyunun en mâhir kişisi olduğunu söyler.

*“Top u çevgânın Salacıoğlu’dur şimdi eri
Gelmedi meydân-ı aşka böyle bî-pervâ-yı aşk”⁹⁴⁶*

Müslüman Türk toplumunda kurban edilecek hayvana kına yakmak âdet hâline gelmiştir. Ayrıca askere yahut savaşa gidecek kişilerin ellerine ve başlarına kına yakmak da vatan uğruna kurban olunuşu ifade eden bir uygulamadır. Adalı sufi şairlerden Aşkî Efendi, nefisle mücadeleyi savaşa benzetmiş, nefsin arzu ve isteklerine karşı başa kına yakılıp cenk meydanında savaşıyan erler gibi mücahede edilmesini istemiştir. Aşkî’nin bu beyti, adalardaki Türk İslam geleneklerine güzel bir misaldir.

⁹⁴⁴ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 14.

⁹⁴⁵ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 181.

⁹⁴⁶ Salacıoğlu, *Divan*, 174.

*“Pend ü nushim ger tutarsan gir vücûd iklimine
Gel cihâd et ur tamâ’in başına eyle kınâ”⁹⁴⁷*

Gayba ve geleceğe dair bilgiler her zaman insanın merakını celbetmiştir. Bu merak, yıldız, kahve, el, remil vb. gibi fallar üretmiştir. Tefe’ül de bu fallardan biridir. Başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere, hadis ve şiir kitaplarının belli dualar okunduktan sonra rastgele açılan sayfasında tesadüf edilen harf, kelime ve cümlelere anlamlar yükleyerek yorumlamak olan tefe’ül, adalı şairlerin nazmına da yansımıştır. Aşkî, dört kitapta tefe’ül falına baktığını ve hepsinde karşısına aşk çıktığını söyler. Aşkî’nin bu beyti, adalardaki tefe’ül falında Kur’an haricinde diğer kutsal kitaplardan da istifade edildiğini gösterir.

*“Fâl idindim dört kitâbı çıkdı fâlim gine aşk
Yek nazar kıldım ana ben didi togrı sana bak”⁹⁴⁸*

Nûrî, Girit falcılarına dair bilgi içeren beytinde, devrinin falcılarının yıldız, bakla ve remil fallarına baktıklarını, söylediklerinin bazen doğru bezen de yalan çıktığını belirtir.

*“Süreyyâdan da bir kaç bakla saklar eski püsküden
Gehi kâzib gehi sâdık çıkar çarhın da remmâlî”⁹⁴⁹*

Hanyalı Nûrî, yaşadığı dönem Girit’inde rüşvetin yayıldığını hatta mahkemelere kadar girdiğini söyler ve bu asırda meyhanelerin mahkemedен daha kötü yerler olmadığına işaret eder.

*“Âlem-i ma’deleti tutdu fireng-i rüşvet
Bu asırlarda degil mey-kededen mahkeme kem”⁹⁵⁰*

1.5. Adalı Şairlerde Aşk, Âşık, Maşuk, Rakib ve Güzellik Unsurları

Klasik Türk şiirinde en çok kullanılan temalardan biri aşktır. Aşk; âşık, maşuk ve rakib karakterleri arasında yaşanan muhabbet merkezli, yoğun ve çeşitleri duyguları kapsar. Türk edebiyatında aşk hikâyelerinin kurgulanışı, sevgilinin methi, rakibin zemmi, âşığın çektikleri ve sitemi gibi özellikler genel manada benzerlik göstermesine rağmen yöresel

⁹⁴⁷ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 171.

⁹⁴⁸ Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*, 178.

⁹⁴⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 891.

⁹⁵⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 810.

olarak bazı ifade ve tarif husûsiyetlerini de barındırmaktadır. Bu başlık altında adalı şairlerin aşkı algılayışları, beşerî ve ilahî aşkı tarifleri, âşık, maşuk ve rakibin karakter özellikleri ve şiirlerinde kullandıkları güzellik unsurları gösterilmeye çalışılmıştır.

1.5.1. Aşk

Aşk, şiirin beslendiği en büyük kaynaktır. Aşkın, insanda oluşturduğu coşkun hisler, âşık, maşuk ve rakib gibi doğurduğu karakterler, edebiyatta sıkça kullanılan unsurlar olmuş ve pek çok türün merkezini teşkil etmiştir. Klasik edebiyatta aşkın daha çok insancıl yönü işlenirken, dînî/tasavvufî edebiyatta mistik ve ilahî boyutuna yer verilmiştir. Klasik Türk edebiyatının adalardaki temsilcilerinde de bu uygulama aynı şekilde sürdürülmüştür. Aşkı tarif etme, âşığın yaşadıklarını ve çektiklerini dile getirme, maşukun güzelliğini ve yaptıklarını anlatma ile rakibin varlığından ve düşmanlığından sitem etme gibi söylemler, adalı şairlerin nazmında, içinde yaşadıkları toplum ve coğrafyanın malzemelerinden de istifade edilerek kullanılmıştır. Sakızlı Osman Nevres, aşkın sırlarının ne ilham ne de akıl yürütme yoluyla keşfedilemeyeceğini, meşhur filozof Eflatun'un bile aşkı izah etmekte kifayetsiz kaldığını söyler ve aşkın kesbî değil vebî oluşuna işaret eder.

*“İşrâk u felsefeyle bilinmez rumûz-i aşk
Ma'zûrdur bu fenne Felâtûn-ı hûş-yâr”⁹⁵¹*

Eğribozlu Sırrî, aşkı hazineye benzetmiş ve bu hazineye sahip olmak isteyen kişilerin tüm beklenti ve arzularını terk edip, bedel olarak varlıklarını vermeleri gerektiğini söylemiştir.

*“Genc-i aşk-ı ister isen Sırrîyâ
Her taraftan yıkılab virâne ol”⁹⁵²*

Aşkın yerleştiği ve yaşadığı yer gönüldür. Fakat aşk girdiği gönle gam, elem ve derdi de beraberinde getirir. Bu unsurlar aşka hem ıstırap hem de lezzet katmaktadır. Salacıoğlu Mustafa bir beytinde, bu sıkıntılı hâllere tasavvufî kisve giydirerek, “gam şeyhi, elem kutbu, dert abdalı” olarak tanımlar ve gönül dergâhında toplanıp aşk devranı yaptıklarını söyler. Aşkın bunlarla zevkli hâle geldiğini belirtir.

⁹⁵¹ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 378.

⁹⁵² Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 183.

“Şeyh-i gam dervîş hem kutb-i elem abdâl-ı derd
Cem olub dergâh-ı dilde etdiler devrân-ı aşk”⁹⁵³

Aşka düşmüş kişinin en büyük arzusu sevgiliye kavuşmaktır. Eğribozlu Sırrî, canana vâsıl olmak isteyen kişinin önce aşk uğruna canını vermesi gerektiğini, yani vuslat için kendi benliğinden geçmesini ve tamamen sevgilinin hasletlerine bürünüp tevhide ulaşmasını söyler. Bu derdin başka bir dermanının da bulunmadığını belirtir.

“Virmeyenler aşka cân cânân degül
Derdi anun kâbil-i dermân degül”⁹⁵⁴

Hilâlî, aşkı Hakk’a götüren bir rehber olarak görür lakin bu yolculukta ilerleyebilmek için namus zincirlerinden kurtulmak gerektiğini söyler. Namus, her ne kadar toplu yaşam içerisinde görünmeyen kanunlar oluşturup nizamı sağlasa da muhabbetin layıkıyla yaşanmasına ve hissedilmesine bir set çeker. Şair, namusun bu yönünü şeklen güzel ve ihtişamlı fakat sesi çirkin olan tavus kuşuna benzetir ve her şeyin görünenden ibaret olmadığına işaret eder.

“Hakk’a reh-ber aşk olur hem aşka perdedir nâmûs
Men eder halkı muhabbetden olur şekli tâvus”⁹⁵⁵

Aşk, hem beşer olan sevgiliye hem de hakiki sevgili olan Allah’a ulaştıran bir araçtır. Giritli Hilâlî, yâre vuslatın eşek, at ve beygir gibi vasıtalarla olamayacağını, ancak aşk ile gerçekleşeceğini söyler. Aşkın ele geçmesinin ise heves, istek, gayret ve çalışmaya bağlı olduğunu belirtir.

“Yâre vâsıl olmak istersen çalış eyle heves
Aşk ile varmak olur merkeble olmaz yâ feres”⁹⁵⁶

1.5.2. Âşık

Âşık, aşkın eylem bulduğu karakterdir. Âşığın yaşadığı yoğun ve tutkulu sevgi gerek insana gerek Allah’a karşı akılla muvazene edilemeyecek davranışları ve coşkun mizacıyla edebiyatta kullanılan en büyük figür olmuştur. Âşığa gösterilen bu rağbet,

⁹⁵³ Salacıoğlu, *Divan*, 172.

⁹⁵⁴ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 197.

⁹⁵⁵ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 111.

⁹⁵⁶ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 110.

onu tanımlamayı, niteliklerini belirlemeyi, tavır ve davranışlarını tarif etmeyi doğurmuş ve şairler şiirlerinde bunu izah etmeye çalışmışlardır. Adalı şairlerden Sakızlı Osman Nevres, âşığın profilini çizdiği gazelinin üç beytinde, âşığın içi yaralı, canı yanık ve varlığını aşkla mahvedip benliğine dair tüm sıfat ve nişanlardan kurtulmuş kişi olduğunu söyler. Bu hâle bürünmenin de zor olduğunu, ancak ciğeri kanayan, gönlü yanık ve gözyaşları dinmeyen kişilerin bu makama erişeceğini ifade eder. Ayrıca şair, âşıklığa hevesli kişilerin sevgilinin her sözünü emir bilerek uygulamasını hatta “kâfir ol” derse hemen olunması gerektiği söyler.

*“Âşık âzürde-derûn sûhte-cân olmalıdır
Mahv olub aşkla bî-nâm u nişân olmalıdır*

*Hâlet-i aşkı kolay sanma ki âşık olanın
Bagrı kan gönlü yanık eşki revân olmalıdır*

*Emrini dinlemeli tutmalıdır her ne ise
Kâfir ol derse dahi yâr hemân olmalıdır”⁹⁵⁷*

Eğribozlu Sırrî, ilahî aşka değindiği beyitlerinde, aşkta sevgililerin birbirlerine vefalı olması gerektiğini, hakiki aşkın Hak ile yaşanacağını, Allah’a âşık olduğunu iddia edenlerin de bu vefasız dünyanın yalancı cazibesine kapılmaması gerektiğini söyler. Ayrıca Hak’tan gafil buldukları hâlde âşık olduklarını söyleyenlerin, aşkın sırlarını bilemeyeceklerini belirtir.

*“Cihândan geç çün cihân bil bî-vefâdur
Eger âşık isen gel dinle tekrâr
Ne bilsün Sırrîyâ esrâr-ı aşkı
Olar kim olmadı Hak’dan haber-dâr”⁹⁵⁸*

Aşkta dikkat edilecek hususlardan biri sevgililerin aralarındaki hâlleri ve sırları ifşa etmemesidir. Bu ketumluk, hem beşerî hem de ilahî aşkta geçerlidir. Sırrın ifşası, aşkın büyüsunü bozup mahremi yabancı dillere düşüreceğinden, aşk ve irfan ehli tarafından şiddetle kınanmış ve bu davranışta bulunanlardan mazhar oldukları hâllerin alınacağı

⁹⁵⁷ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 380.

⁹⁵⁸ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 139.

söylenmiştir. Hilâlî de bu konuya değindiği beytinde, “Hakk’ı gördüm, bildim” diyene itibar edilmeyeceğini, asıl marifetin ve gerçek âşıklığın sırrı tutmak ve bildiğini söylememek olduğuna işaret eder.

*“Hakk’ı gördüm diyene erbâb-ı hâl âşık degil
Bilmemek ulu sıfatdır ârifân buldu safâ”⁹⁵⁹*

Aşk, iki ayrı kişiyi birleştirip tek vücut hâline getiren özelliğe sahiptir. Giritli Hilâlî, bir beytinde aşkın bu husûsiyetini dile getirip âşık ve maşukun aşk vesilesiyle ikilikten kurtulup bir olduğunu, hakiki aşkın arada yabancı unsur bırakmadığını söyler. Bu tek vücut hâline gelme durumu, ilahî aşkta vahdete ulaşmayı da ifade eder.

*“Âşık u ma ’şûk bir olsa der Hilâlî hoş olur
Arada bîgâne kalmaz ey benim şâhım meded”⁹⁶⁰*

Hanyalı Şefik, bir beytinde sevgilisine hitaben, “gönlünün arzuladığı sözde bir âşık bulabileceğini fakat kendisi gibi, onun her hâline âşına gerçek âşığı kazanmasının güç olduğunu” söyler. Şaire göre aşk, nefsin arzularını tatmin eden his değil, iki sevgilinin birbirlerinin hâllerine sessiz ve sözsüz âgâh olmasıdır.

*“Mizâcınca bulursun vâkıâ sen sûretâ âşık
Velî benden gibi nabz-ı âşinâ âşık kazanmak güç”⁹⁶¹*

1.5.3. Vazgeçen Usanmış Âşık

Şiirde, âşık genellikle sevgilinin hayaliyle mest olmuş, ona ulaşma arzusuyla yanan bir karakter olarak anlatılmasına rağmen bezen de aşktan usanmış, sevgilinin naz ve kapislerinden yılmış, bekârlık ve yalnızlığa methiyeler düzen bir yapıda işlenmiştir. Âşığın bu asi tavırları, karşı bir işve olarak algılanacağı gibi insan tabiatında mevcut vazgeçme iradesinin tasarrufu olarak da yorumlanabilir. Usanmış âşık, adalı şairlerin nazmında da yer bulmuştur. Hanyalı Nûrî, aşk ülkesini baştanbaşa dolandığını, âşık olmaktan, sevgililerin isteklerinden ve nazlarından bezdiğini söyler. Yine şair, önceden insana korku veren bir yer olarak gördüğü vahdet köşesinin ve yalnızlığın rahatını yeni anladığını belirtir.

⁹⁵⁹ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 72.

⁹⁶⁰ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 98.

⁹⁶¹ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 10.

*“Cihân-ı ıŖkı ey dil ser-be-ser biz serseri gezdik
Ta’aŖŖukdan usandık vaz’-ı mahbûbândan bezdik*

*Biz evvelden seni vahŖetgeh-i cân anlamıŖdık lik
Senin ey kûŖe-i vahdet henüz bu râhatın sezdik”⁹⁶²*

Nûrî bir beytinde, sevgili tarafından terk edilmenin kendisine hiçbir elem getirmediğini, üzülmünün de hiçbir faydası olmayacağını bilakis özgürlüğe kavuŖturduđu için ayrılıktan zevk duyduğunu söyler.

*“Terk eylediyse yâr bizi olmazız melûl
Zevk eyleriz ki fâ’idesi yok te’essüfün”⁹⁶³*

Bir baŖka Ŗiirinde Nûrî, önceden çiçek bahçelerinde açan en güzel gül diye tavsif ettiği yâri ile baŖbaŖa olduklarını, fakat Ŗimdi sararıp solmuŖ bir yaprak gibi o güzel kokulu sevgiliden ayrıldığını, bu ayrılıŖla kirpiğinden ansızın gelen kan içici oklar olarak gördüğu sitemlerinden kurtulduğunu ve yabancı sevgilerin tozundan gönlünü temizleyip rahata eriŖtiđini söyler. Son beyitte ise belli bir kemâl seviyesine ulaŖmamıŖ, asil duyguların kıymetini bilmeyen sokak güzellerinin sevgiye de önem vermeyeceklerini ve bu tür güzellerin edepsiz olduğunu öğrendiğini itiraf eder.

*“Gül-i ra’nâ-yı bâg-ı ittihâd-ı yâr idik evvel
O utr-ı Ŗâhîden pejmürdelikle Ŗimdi ayrıldık*

*Gelir nâgeh deyû müjgândan bir tîr-i hûn-âŖâm
Gubâr-ı hubb-i agyârdan süpürdük Ŗneyi sildik*

*Kenârın dil-beri elbette hor-yârlık eder Nûrî
Efendi Ŗehrîler mahbûbı bî-ayb oldugun bildik”⁹⁶⁴*

Hasan İlmî, aŖkı belaya benzetir ve kendisini baŖı sevgilinin zülfüne bağlı bir esir olarak görür. Bu zülûf kemendinden kurtulduğunda ise rahata eriŖip özgürlüğüne kavuŖacağını söyler.

⁹⁶² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 754.

⁹⁶³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 758.

⁹⁶⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 769.

“Başımda olmasaydı yârin hevâ-yı zülfi
Âzâde-ser olurdum dûş olduğum belâdan”⁹⁶⁵

Osman Nevres bir beytinde, sevgilinin çektirdiklerine dayanamaz ve zalim güzele “ağzın yok olsun, her işin ters gitsin, zayıflıktan belin kıla dönsün ve yanağındaki kırmızılık kaybolup gece gibi kararsın” diyerek beddua eder.

“Yok olsun agzın ey büt nâra yansın ben gibi hâlin
Miyânın mûya dönsün görmesin gün mâh-ı ruhsârın”⁹⁶⁶

1.5.4. Adalı Güzeller ve Güzellik Unsurları

Şiir, güzeli tarif ve tavsif etmek için kullanılan en iyi vasıtalarından biridir. Klasik şiirde gerek bedensel özellikleri gerekse huy güzellikleriyle taltif edilen sevgililer, adalı şairlerin nazmında da yöresel unsurlardan istifade edilerek methedilmeye çalışılmıştır. Nûrî Osman, güzelleri ve onların özelliklerini tanıttığı bir gazelinde sevgilinin iki dudağını, neşeli, cilveli ve tatlı sözlü Kandiye dilberlerine benzetmiştir.

“Tûtî-i hâmem eyleyicek vasf-ı dü lebin
Ey Nûrî şûh-i Kandiye-veş tatlı sözlüdür”⁹⁶⁷

Eğribozlu Sırrî, sevgilisinin dudaklarını ölümsüzlük veren suya, sözlerini can bağışlayan çeşmeye, boyunu serviye benzetir. Ayrıca şair, bunca güzelliğe sahip olmasına rağmen dilberin nazlanmasından dolayı sitem eder.

“Dudagun âb-ı hayvandur sözün ser-çesme-i cândur
Boyun serv-i hırâmândur yeter nâz itme ey dil-ber”⁹⁶⁸

Sırrî bir başka beytinde, güzelin dişlerini ele alır ve inciye benzetir. Şair, sevgilisinin dünyada eşi benzeri bulunmadığını söylerken aşkın yakıcılığından da sitem eder.

“Ey dişleri dürdâne yandırdı beni aşkun
Yok sen gibi bir dâne yandırdı beni aşkun”⁹⁶⁹

⁹⁶⁵ Avcı, “Hasan İlmî ve Me’âlimü’l-Garâm Adlı Divançesi”, 203.

⁹⁶⁶ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 423.

⁹⁶⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 688.

⁹⁶⁸ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 151.

⁹⁶⁹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 178.

Klasik şiirde de bulunmasına rağmen adalı şairlerin nazmında bariz bir şekilde öne çıkan ve sıkça kullanılan güzellik unsurlarından biri sevgilinin kaşlarıdır. Bu durum, adalı dilberlerin kaşlarının güzelliğinden kaynaklanacağı gibi şairlerin birbirlerini etkilemesi sonucu gerçekleşmiş olabilir. Eğribozlu Sâmî, güzelin kaşını yaya benzetir, cihanda eşi bulunmadığını, öne çıkan bir özelliği ve şöhreti var ise bunun kaşlarından dolayı olduğunu söyler.

*“Felekde mislini kim görmüş ey kemân-ebrû
Var ise şöhret-i gurre şu ebrûvân iledir”⁹⁷⁰*

Hanyalı Nûrî, “Şerîf” redifli gazelinde, Hz. Hasan’ın kaşlarının kavisini mihraba benzetir ve o güzelliğin karşısında mest olup aşk namazına niyetlendiği söyler. Bu gazel, adalı sufi şairlerin Ehl-i Beyt’e bağlıklarını ve muhabbetlerini gösteren güzel bir örnektir.

*“Kaşların mihrâbını gördükde tekbîr eyledim
Niyyetim kılmak salât-ı ışkî cânânım Şerîf”⁹⁷¹*

Hilâlî, gazelinde, müşdidinin yüz güzelliğini ve yüzündeki uzuvları cami ve camideki unsurlara benzeterek sevgiyi ibadet boyutuna taşımıştır. Şeyhin kavisli kaşlarını mihraba, gözlerini imama, yanaklarını cemaate, dudaklarını müezzine, burnunu hatibin çıktığı minbere, kulaklarını camiye girilen kapılara, zihninin berraklığını kevser ırmağına, düşüncelerini ve sözlerini tesirli ve Hakk’a götüren vasıtaya benzetir. Sözleri ve yaşayışıyla her an Allah’ı ve Hz. Peygamber’i hatırlattığını söyler ve bir kişinin hem insan hem cemaat hem de cami özellikleri taşımasına hayret eder.

*“Kaşın mihrâbına şâhım gözün ayn-ı imâm olmuş
Cemâ’at ruhlarındır hem mü’ezzin leblerin olmuş*

*Hatîbin minberi burnun kurulmuş kürsî sadrında
İki kulak durur kapı ki kudretle binâ olmuş*

⁹⁷⁰ Tozlu Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni, 178.

⁹⁷¹ Aydın, Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı, 751.

*Şadırvân oldu dimâğın ki oldur Kevser ırmagı
Yed-i kudret verir abdest reh-i Hakk'a süvâr olmuş*

*Niyâza yüz tutup her ân Resûlullâha verir cân
Buna kâ'il midir insân cemâ'at câmi' bir olmuş”⁹⁷²*

Hilâlî, sevgilisinin yüz ve vücut hatlarını methettiği beyitlerinde, her uzvu bir çiçekle betimleyerek âdeta bir çiçek bahçesi resmi çizer. Dudaklarını altın renkli fulyaya, yanaklarını yüz yapraklı güle, gözlerini büyük ve parlak renkli tekerleğe benzeyen çarkifelek çiçeğine, kaşlarını yaya, kırmızı yanaklarındaki tüyleri karanfile, nefesini ve sözlerini güzel kokulu yasemin çiçeğine benzetir. Yine sevgilinin güzelliği karşısında menekşelerin boynunu büktüğünü, güzel kokusunun şebboyu, yaban gülünü ve zambağı ardında bıraktığını belirtir.

*“Lebin zerrîn rûhun sad-berg gül olmuş
Gözün çarh-ı felek kaşın yay olmuş*

*Hatun hâli karanfile zîbâdır
Demindir yâsemen nutkun kavlı olmuş*

*Benefşe başın egmiş şebbûyundur
Gül-i nesrîn ile zanbak kol olmuş”⁹⁷³*

Adalı şairlerin nazmında güzeller ve sevgililer her zaman müspet yönleriyle anılmamış bazen de âşıklarına ve etrafındakilere çektirdikleriyle öne çıkarılmıştır. Hanyalı Nûrî, yârinin ilgisizliğinden yakınır ve gösterdiği yakınlığı güneş ışığına benzetip bir görünüp bir yok olduğunu söyler. Alaka gösterdiği zamanların ise yüzünü kızartmaktan ibaret olduğunu belirtir. Ayrıca kendini sevenlere vefasız olan güzel, yabancılara karşı da cefasını esirgemez.

*“Yârin bu zerreye keremi yüz kızartmadır
Hurşîd pertevi gibidir âşnâlığı*

⁹⁷² Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 112.

⁹⁷³ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 114.

*Agyâra da cefâsı mukarrer o âfetin
Uşşâka hasr ederse bile bî-vefâlığı*⁹⁷⁴

Bir başka beytinde Nûrî, dünyada o dilber gibi bir güzeli daha önce görmediğini fakat bu kâfir mahubun güzel olmasına rağmen âşıklarının katili, akılları baştan alıcı ve imanları çalan birisi olduğunu söyler.

*“Görmedi Nûrî o kâfir gibi bir dil-ber gözüm
Kâtil-i uşşâk u akl alıcı îmân hırsızı*⁹⁷⁵

Güzellerin kötü vasıflarından biri de paraya olan düşkünlükleridir. Nûrî, bir beytinde âşığa tavsiyede bulunur ve sevda uğruna kendini harcamamasını, güzellerin para istediklerini ve bu düzenin böyle işlediğini söyler.

*“Niçün tâ böyle kendin pârelersin öğren ey sühte l
Gurûş ister güzeller sen verirsin yalnız onluk*⁹⁷⁶

Esîrî, güzelliğiyle gururlanıp âşıklarına çile çektiren güzele, böyle yapmamasını, güvendiği güzelliğinin kalıcı olmadığını, onun da yavaş yavaş gelip geçeceğini söyler.

*“Begüm magrûr olup hüsnün inen cevri itme uşşâka
Güzellik pâyidâr olmaz geçer âheste âheste*⁹⁷⁷

1.5.5. Rakib, Ağyar

Rakib, klasik Türk edebiyatında anlatılan aşk maceralarında âşık ile maşukun arasına giren, sevgiliyi âşığın elinden almaya çalışan bir karakterdir. Rakibin düzen bozucu yönü, mahubunu elde etme çabası ve sevgilinin rakibe ilgi göstermesi âşık tarafından katlanılması mümkün olmayan bir olaydır. Bu sebeple rakib, âşık tarafından sürekli kötülenir ve ortadan kalkması için her türlü yola başvurulur. Adalı şairlerin nazmında da yer bulan rakib, âşığın dilinden farklı şekillerde zemmedilmiştir. Eğribozlu Sırrî bir beytinde, sevdiğinin yabancılarla gezmesini, meclislerde bulunmasını kıskanır ve bu yaptığının onu sevene reva olmadığını, ayrılık ateşiyle bir köşede sessiz ve mahzun kaldığını söyleyip sitem eder.

⁹⁷⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 887.

⁹⁷⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 904.

⁹⁷⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 757.

⁹⁷⁷ Pervâne Bey, *Mecmuatü'n-Nezâir*, 2539.

*“Meclise agyâr ile varmak revâ mı sevdiğüm
Uşşâk-ı üftâdeyi hecr ile hâmûş eyledün”⁹⁷⁸*

Rakibin varlığına tahammül edemeyen âşık, sevgilinin rakibe ilgi göstermesine ise asla katlanamaz. Fakat sevgili âşığına cefa etmek için rakibe ihsandan kaçınmaz. Hanyalı Nûrî, bu durumdan şikâyet ettiği beytinde, güzeller şahının kâfir rakibe izzet ve ikramda bulunduğunu, onu asıl seven kuluna da sürekli hakaret ettiğini söyler.

*“O şâh dâ'im eder bu gedâsını tahkîr
Rakîb-i kâfire izzet eder inâyet eder”⁹⁷⁹*

Hanyalı Şefik, kâfir rakibin sevgiliye yaklaşmakla âşığı ayrılık derdine müptela ettiğini söyler ve zamanın sultanı diye tanımladığı güzele, kendisinden başka kimsenin bağlanmamasını ister.

*“Mübtelâ-yı derd-i hicrân eyleyân kâfir rakîb
Etmesin şâhen-şeh-i devrâna gayrı intisâb”⁹⁸⁰*

Kâbe ve civarı Beytü'l-Haram diye isimlendirilmiş ve oraya gayr-i müslimlerin girişi yasaklanmıştır. Nûrî bir beytinde, âşıklara sevgilinin bulunduğu yerin Kâbe mesabesinde olduğunu, kâfir rakibin o bölgeye girmesinin yasaklandığını söyler ve sevgiliden rakibi yanına yaklaştırmamasını ister.

*“Uşşâka Ka'be-i ser-i kûyun makâmıdır
Kâfir rakîbi koyma ki Beytü'l-Harâm'dır”⁹⁸¹*

Nûrî, o güzeller şahına uyarıda bulunup, şeytan rakible yakın olmamasını ister ve meleklerle iblisin bir arada oturmasının uygun olmadığını söyler.

*“Rakîb-i dîv ile şâhum karîb olma ki
Gerek degil ki meleklerle ola celîs iblîs”⁹⁸²*

⁹⁷⁸ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 179.

⁹⁷⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 650.

⁹⁸⁰ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 8.

⁹⁸¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 666.

⁹⁸² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 730.

Âşığın dilinden konuşan Nûrî, rakibini sevgilinin mahallesinde bile görmeye katlanamaz ve “Ey istenmeyen kâfir rakib, burada ne işin var? Hemen o güzelin mahallesinden yıkıl git!” diyerek rakibi kovar.

*“Aceb nedir işün ey kâfir-i rakîb senin
Mahallesinden o şûhun yıkıl be-hey merdûd”⁹⁸³*

Nûrî, gözünün nuru sevdiğine rakibin nezle gibi tasallut olduğunu ve çapak gibi her yanına bulaşıp rahatsızlık verdiğini söyler.

*“Ol nûr-i ayna nezle gibi çökdü bir rakîb
Gördüm yapışdı her tarafına çapak gibi”⁹⁸⁴*

Rakib, sadece sevgiliye yaklaşmakla kalmaz, aynı zamanda âşığı da kötüler. Nûrî, köpek rakibin sevgiliye kendisi hakkında kötü sözler söylediğini fakat bunların mesnetsiz ve işe yaramaz olduğunu, o ceylan gözlü güzelle her an beraber bulunduğunu söyler.

*“Ne herzeler yidigin hakkımızda kelb rakîb
O âhû-dâde ile her zemân söyleşiriz”⁹⁸⁵*

Âşık, rakibin sevgiliye bakmasına ve görmesine bile müsaade etmez. Nûrî bir beytinde, rengârenk elbiseler giymiş melek yüzlü güzele “eğer düşman rakib bakarsa gözleri kör olsun” diye beddua eder.

*“Yine destâr-ı sebzîn sardı ol şûh-i melek-sîmâ
Bakarsa kör ola çeşm-i rakîb-i düşmen-i ef’â”⁹⁸⁶*

Rakib, yaptıklarıyla âşığa zulmeder ve onun âhını alır. Zulüm ile payidar olunmayacağını bilen âşık ise rakibin er geç cezasını göreceğinden emindir. Nûrî, yemin ederek, âh kılıcını şeytan rakibin başına dayadığını ve elbet bir gün öleceğini söyler.

⁹⁸³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 627.

⁹⁸⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 265.

⁹⁸⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 714.

⁹⁸⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 582.

“Vallâhi bir gün ölse gerekir rakîb-i dîv
Zirâ ki seyf-i âhı serine tayatmışız”⁹⁸⁷

Saldırıları her zaman rakibten gelmez. Âşık da rakibe karşı taarruzda bulunur fakat insafını elden bırakmaz ve bu yaptığından dolayı rakibin sızlanmasına hak verir. Nûrî, bir beytinde hakaret dozunu abartarak rakibin anasını sattığını, bu sebepten rakibin serzenişlerinde haklı olduğunu söyler.

“Ey rakîb etdiğin azarda hakkın vardır
Öte gün gayretile ananı satdım bilirim”⁹⁸⁸

Gerek âşık gerek rakib sevgiliye ulaşma yolunda birbirlerine karşı yapacaklarından geri durmazlar ve gâlip gelmek için her yolu denerler. Şefik, âşığın can düşmanı olan kâfir rakibi yenip intikamını almakla mesut olacağını ve bu zaferden büyük bir haz duyacağını söyler.

“Adû-yı cân olan kâfir rakîbden intikâm almak
Be-kâm olmaz mı âşık eylemez mi bu zaferden haz”⁹⁸⁹

1.6. Adalı Şairlerde Rindlik

Klasik Türk şiirinde rind ve işret meclisleri sık kullanılan unsurlardandır. Bir duruş ve davranış olan rindlik klasik Türk şiirinde merdane söyleyişin tarzı olmuştur. Bu başlıkta adalı şairlerin rindliği tanımlamaları ve rindane söyleyişleri ile adalardaki işret meclisleri ve oralarda tüketilen müskirat, alkollü içkiler harici kullanılan uyuşturucular ve tütünü şiirlerinde nasıl kullandıkları gösterilmiş ve izah edilmeye çalışılmıştır.

1.6.1. Rind, Laubali, Er

Klasik Türk şiirinde rind, “Görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyasına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoş görülme, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine ârif, hakîm, gönül ehli kimse” olarak tasvir edilir.⁹⁹⁰ Rindin, âleme karşı duruşu ve bakışı bir boş vermişlik değil bilakis her şeye hak ettiği ilgiyi gösterme şeklindedir. Dünya ve içindekilerinin

⁹⁸⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 715.

⁹⁸⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 809.

⁹⁸⁹ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 16.

⁹⁹⁰ Kubbealtı Lugatı, “Rint” (Erişim 04 Mart 2021); Pala, “Rind”, 377.

yalancı ve yanıltıcılığının farkında olan rind, hakikatin ve hakiki güzelliğın peşindedir. Düşüncesi, davranışları ve sözleri hep bu bilincin tezahürüdür.

Klasik şiirin mühim figürlerinden olan rind, laubali ve merdane tavrı, dünyaya lakayıt duruşuyla adalı şairlerde sadece söyleyiş olarak kalmamış, âdeta bir karakter hâlini almıştır. Bu tavrın oluşmasında kuşkusuz adaların denizle mahdut yapısının etkisi büyüktür. Türlü imkân ve makama erişmede anakaradaki şairler kadar fırsatı bulunmayan adalı şairler, bu durumu avantaja çevirip, merkez otoriteden uzak kalmanın doğurduğu rehavetle ve herhangi bir yaptırıma maruz kalma korkusu duymadan bazen kendilerini rind kisvesine bürüyerek nazımlarını oluşturmuşlar bazen de rindliğe methiye düzerek insanları o tavrı takınmaya davet etmişlerdir.

Hanyalı Şefik, “bezm-i harabat” olarak tanımladığı meyhaneleri ve sohbet meclislerini neşenin ve muhabbetin menbaı olarak görür. Rindlerin, bu meclislerdeki muhabbetle beslendiklerini ve kemal yolculuklarını buradaki aşkla tamam ettiklerini söyler. Meyhaneden kasıt içki içilen yer değil, Allah ve Peygamber sevgisinin konuşulduğu mekândır. İkmal edecek, neşe verecek unsur da içki olmayıp muhabbetir. Bu muhabbet öyle lezzetli ve tesirlidir ki verdiği zevk başka yerde bulunmaz. Rindlik libasını giyip, aşk meyiyle mest olanlardan da her türlü çekince uzaklaşır. Aşka ve Hakk’a vâsıl olan rind, artık kimseye ihtiyaç duymaz, aşk onun üstadı olur. Yalnızlığı, yani sadece Hak ile birlikte bulunması, onun en büyük zevki hâline gelir.

*“Rind isen eger bezm-i harâbâta buyur gel
Bu neş’ede ikmâl-i mahabbetle tamâm ol”⁹⁹¹*

*Mest-i bî-pervâ-yı aşkım lâubâli meşrebem
Kûşe-i mey-hâneden olmaz bana bir câ lezîz”⁹⁹²*

*Rind mey-i hemdem eder pîr-i mugânı yalnız
Bezm-i vahdetde bulur zevkle âsâr-ı neşât”⁹⁹³*

⁹⁹¹ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 20.

⁹⁹² Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 12.

⁹⁹³ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 16.

Rindlik, Hakk'a ulaştıran bir vasıttır. Giritli Hilâlî, kendisini rindlik yolunda danışma mercii olarak görür ve Hakk'a ulaşmak isteyenlere, yalancı dñyanın aldatmacalarına kapılmamaları ve laubali meşrebe bñrñnmeleri yönünde tavsiye verir.

*“Lâubâlî meşreb ol Hakk'a ulaşam der isen
Bu Hilâlî'ye danış sen sana der etme inâd”⁹⁹⁴*

Rindlik, mal, mñlk, rñtbe, şan ve şöhretten uzak durmak ve onlara iltifat göstermemektir. Hanyalı Nñrî, rind olma yolunun izzet, şan ve şöhreti terk etmekten geçtiğini ve rindliğin kişiye dñya payelerinden arındırıp anasından doğduğu ilk günkü gibi saf hâle getireceğini söyler. Kendisini de ikbal peşinde koşmaması için uyarır.

*“Nñrîyâ terk eyle izz u şanı kim
Rind olanlar âleme şânsız gelir”⁹⁹⁵*

Rindliđin vasıflarından biri de tok gözlü olmak, eldekiyle yetinmektir. Adalı rindlerden Nñrî, müstağni olduğunu ve kimseye minnet etmediğini belirtir. Ayrıca şair, ne dñyalık kazanmak için başkasına kulluk etmeye ne de milletin demesi için âbid görünmeye hiç niyetinin olmadığını söyler. Zira bu dñyada rızkı, ahirette de mükâfatı verecek olan yalnızca Hz. Allah'tır.

*“Müstagnîyiz ey dil felege minnetimiz yok
El-kıssa ibâdâtına hiç niyyetimiz yok”⁹⁹⁶*

Hilâlî, akılı bir perde olarak görür ve gerek dñyanın gerekse ahiretinin sırrını çözmeye güç yetiremeyeceğini söyler. Her iki âlemin sırlarının keşfi ise laubali meşreb olup onlara ait beklentileri terk edince gerçekteşecektir.

*“Sırr-ı dñnyâ remz-i ukbâ akl ile girmez ele
Lâubâlî meşreb ol Hilâlî sen seyrânına”⁹⁹⁷*

Rind, olduğu gibi görünen ve görñndñđü gibi olan kişidir. Bu sebeple kibir ve gösterişten kaçınır. Nñrî, dervişliği hırka ve zikirden ibaret sanan sufiye hitaben,

⁹⁹⁴ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 96.

⁹⁹⁵ Aydın, *Hanyalı Nñrî Osman ve Divanı*, 671.

⁹⁹⁶ Aydın, *Hanyalı Nñrî Osman ve Divanı*, 480.

⁹⁹⁷ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 166.

rindlerin kibir ve riyadan uzak olduklarını, kendini takva ehli gibi göstermeye çalışan sufünün dilindeki ezkarın ona hiçbir tesirde bulunmadığını söyleyip, rindlikteki melâmet neşvesini ortaya koyar.

*“Sûfiyâ ucb u riyâdan lâubâliler kaçar
Girmedir sem’-i kabûle na’râ-yı yâ Hû’ların”⁹⁹⁸*

Rindlik, her ne kadar dünyaya karşı bir umursamazlık olsa da söylenen sözün arkasında durmayı ve sözünün eri olmayı gerektirir. Nûrî, “er isen tüm işlerinde mert ol, kadın gibi tarafını sürekli değiştirme” diye tembihte bulunur ve tutarsız kişilerin rindlikten uzak olduğuna işaret eder.

*“Merdâne ol cemî’-i umûrunda er isen
Zen gibi tâ ki dönmeye aslâ tetarrufun”⁹⁹⁹*

Rind, âlemdeki her şeye tek nazarla bakan, bir şeyi diğerinden üstün görmeyen kişidir. Eğribozlu Sâmî, rindler arasında mümtaz bir yer edindiğini ve nazarında Cam-ı Cem’le (dünyada olup biten her şeyi gösteren kadeh) kırık bir kadehin farkı bulunmadığını iftiharla söyler.

*“Câm-ı Cem u şikeste kadeh bir gelir âna
Rindân aransa Sâmî gibi lâubâli yok”¹⁰⁰⁰*

Rind, bildiğini çekinmeden söyleyen cesur kişidir. Sâmî, bir beytinde, mey ile sarhoş olmuş kişiden korku ve kaygının kalktığını ve bu hürriyet içerisinde nara atmanın zevkli olduğunu söyler. Hak aşkıyla mest olmuş rindlerin de herhangi bir otoriteden çekinmeyip hakikati özgürce ifade ettiklerini ve yasakların onları bağlamadığını belirtir.

*“Sâki na’re-i mestâne hoş gelir
Rindân bakar mı şahne-i asrın yasasına”¹⁰⁰¹*

⁹⁹⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 765.

⁹⁹⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 759.

¹⁰⁰⁰ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 216.

¹⁰⁰¹ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 283.

Rindlik, aşk yoludur ve muhabbet üzerine inşa edilmiştir. Nûrî, rindliğinin, mizacında bulunduğunu, muhabbet şarabını içmeye doğuştan teşne olduğunu ve bu sebepten rindliği, doğru görüp intisap ettiğini söyler.

“Nûş-i sahbâ-yı mahabbet çunki meşrebdir bana
Meslek-i rindân ezelden togru mezhebdir bana”¹⁰⁰²

Rindin karşısında duran karakterlerden biri zâhittir. Rindin düşünüş ve yaşayış olarak tam tersi bir profil çizen zahit, klasik Türk edebiyatı içerisinde her zaman rindin muhâlifi ve çatıştığı kişi olarak tasvir edilmiştir. Bir rind olarak Nûrî, zahide karşı bile nezaketini bozmaz, ondan da edepli olmasını ve meclislerine saygı göstermesini ister. Buraların onun sandığı gibi mey içilen batıl yerler değil, muhabbetin coştığı mekânlar olduğunu söyler.

“Zâhidâ rindlerinin bezmine âdâb ile gir
Meclis-i mey-kede-veş sanma bu bezmi bâtil”¹⁰⁰³

1.6.2. Ar, Namus

Ar kelimesi, “utanmak, çekinmek” gibi anlamlara gelir. Namus ise “âdet, şeriat, kural ve dürüstlük” gibi manalar taşımaktadır. Bu iki kelime, çoğu kez birbirinin tamamlayıcısı olarak, beraber ve iffeti ifade etmek için kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde ise bu iki terim, olumlu anlamından farklı bir biçimde değerlendirilmiş ve dünya sevgisi, benlik, kibir ve riya, şan ve şöhretini kaybetmemek uğruna halka hoş görünme peşinde olan kişilerin takındıkları sıfat olarak görülmüştür. Bu sebeple çoğu şair ve özellikle melâmet neşvesine sahip sufi şairler, ar ile namusu aşka, vuslata ve hakikate perde olarak görüp kurtulması gereken sıfatlar addetmişlerdir.¹⁰⁰⁴ Adalı şairlerce de bu kavramlar geleneğin doğurduğu anlam çerçevesinde kullanılmıştır. Eğribozlu Sırrî, tasavvufu, Allah’a ulaştırın yol diye tanımlar ve dünya endişesi olan ar ve namus yüküyle bu yolda yürünmeyeceğini söyler. Bu yolun kendine ait düsturları vardır ve başka ilkeleri benimsemek menzile ulaşmaya engel olacaktır.

¹⁰⁰² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 575.

¹⁰⁰³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 772.

¹⁰⁰⁴ Bkz. Abdullah Eren, “Klasik Türk Şiirinde Ar ve Namus Kavramı”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/15 (2016), 8-22.

“Nâmus ile ârun bırak girmek dilersen bu yola
Hak râhî çün rumuz durur meyl eyleme sag sola”¹⁰⁰⁵

Hanyalı Nûrî’ye göre aşk meyiyle sarhoş olmuş rindlerin, ar ve namus gibi dünyalık iş, güç ve kazançlarda gözü yoktur. Onların en büyük sermayesi aşktır.

“Rindân-ı bâde-nûşân nâmûsı ârî n’eyler
Mest-i müdâm olanlar bu kâr u bârî n’eyler”¹⁰⁰⁶

Şefik de bir beytinde, ar ve namusu vuslata perde olarak görür. Aşk ile mest olmuş âşıkların, bu engelin farkına vardıklarını ve sevgiliye kavuşmak için bu hasletleri terk ettiklerini söyler.

“Perde-i nâmûs olunca bezm-i vasla bir hicâb
Âr u nengi terk eder âlemde hep mestân-ı aşk”¹⁰⁰⁷

Ar ve namustan vazgeçmek kolay iş değildir. Bunun için tetikleyici bir unsur gerekir. Sırrî, bu terk edişe aşkın sebep olduğunu ve ilahî aşk şarabından bir yudum alanların, kendisi gibi namusu terk edip her türlü çekinceden uzak olacağını söyler.

“Nûş idenler bezm-i vahdet câminun cur’asını
Terk ider nâmûsı ârî Sırrî-veş bî-âr olur”¹⁰⁰⁸

1.6.3. Meyhane, Sarhoş

Meyhane, içki içilen mekânlara verilen addır. Klasik Türk şiirinde hem aslî anlamıyla rindlerin, âşıkların, sefahate ve eğlenceye düşkün kimselerin gittiği yer olarak işlenen meyhane hem de âşğın gönlü olarak kullanılmıştır. Tasavvuf edebiyatı içerisinde ise mürşidin makamı, gönlü ve tekkeyi ifade etmek için tercih edilmiştir. Ayrıca aşk ve ümit gibi kişinin aklını örten ve bilincini tahakküm altına alan duygular da bazen meyhane olarak tanımlanmıştır. Gerek âşık gerekse derviş meyhanelerde neşelenir, içinde bulunduğu müşkül hâllerden bir nebze de olsa uzaklaşır. Bu neşelenme ve dertlerden arınma sarhoşlukla gerçekleşir. Sarhoşluk, aklın idare melekelerini yerine getirememesidir. Akıl, yetisini kaybedince ıstıraplar son bulur. Âşık, meyle, derviş ise

¹⁰⁰⁵ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 257.

¹⁰⁰⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 676.

¹⁰⁰⁷ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 19.

¹⁰⁰⁸ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 131.

mürşidinden aldığı evrat ve tekkelerdeki zikir ile mestliğe ve sükûna ulaşır. Bu sebeple meyhane ve sarhoş motifleri klasik edebiyatın her sahasında, o sahanın belirleyici değerlerine uygun olarak sıkça kullanılmıştır. Adalı şairlerin nazmında da yoğun olarak yer bulan meyhane ve sarhoşluk tabirleri farklı perspektiflerden işlenmiştir.

Eğribozlu Sırrî, ârif ve âşığı aynı beyitte birleştirir ve her ikisinin de dünyayı terk ediş ve sevgiliye kavuşma arzusu yönünden benzer mizaçta olduğunu söyler. Şair, ârife dünyaya meyletmemesini, âşığa da aşk meyhanesinden vazgeçmeyip yolunda sabit olması yönünde tembihte bulunur.

*“Ârif isen uyma dehre bir nefes
Âşık isen sâkin-i mey-hâne ol”¹⁰⁰⁹*

Eğribozlu Sâmî, bir beytinde meyhaneleri, gönül hastası olan âşıkları mey ilacıyla şifaya kavuşturan ferah bir hastaneye benzetmiştir.

*“Dârü-yı meyden şifâyâb olmada haste-dilân
Pür-ferâh dârü’ş-şifâdır âşıkâ mey-hâneler”¹⁰¹⁰*

İçki ve türevlerinin bağımlılık yapıcı özelliği vardır. Buna müptela olan kişi akıl ve irade melekelerini yavaş yavaş kaybeder ve bilinci zail olur. Sırrî bir beytinde, meyhane ve sarhoşluğu hem aslî hem de tasavvufî manada kullanmıştır. İlk anlamıyla, mey düşkünlüğü yüzünden meyhanenin evi gibi olduğunu, sürekli orada bulunduğunu ve sarhoşluktan dolayı da asıl evinin yolunu unuttuğunu söyler. Beyte, tasavvufî açıdan bakıldığında ise mürşit eliyle sunulan ilahî aşk şarabıyla mest olduğunu, bu dünyanın gelip geçici bir konaklama yeri olduğunun farkına vardığını ve bu farkındalığı oluşturan tekkenin de meskeni hâline geldiği belirtir.

*“Zâhidâ mey-hânedür mesken bize
Şöyle mest olduk unutduk hânemüz”¹⁰¹¹*

Giritli sufi şairlerden Hilâlî bir gazelinde, tasavvufî açıdan mey ve meyhane tarifi yapar. Şair, meyin, meyhanenin ve sevgilinin sırrını soranlara bu sırrı vereceğini ve hakikatte

¹⁰⁰⁹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 183.

¹⁰¹⁰ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 180.

¹⁰¹¹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 155.

mürşidin gönlünün Hakk'ın ulu bir meyhanesi olduğunu yani mürşidin gönlünün Allah'ın tecelli ettiği bir merkez ve her dem orada bulunduğu bir nokta olduğunu söyler. Şarabın aşka, muhabbetin ise marifetullaha yani Allah'ı tanıyıp bilmeye ve hakikate âşina olmaya götüren bir vasıta olduğunu, bu bilişmenin de gönülde gerçekleşeceğini belirtir. Fakat bu tanışma ancak kâmil bir mürşit vasıtasıyla olacaktır. Marifetullaha ulaşmış ve gönlü Allah aşkıyla dolu olan bu mürşit, dervişlerine Allah'ın isimlerini gösterir, bu isimleri nasıl zikir edeceklerini öğretir ve âdeta bir kadehe şarap doldurur gibi ağzından çıkan sözlerle ilahî aşkı dervişlerin gönlüne akıtır.

*“Ne demdir mey ile mahbûb nedir mey-hânenin sırrı
Hakikat vasfını dinle meyin mahbûbun esrârı*

*Diyem gönlünü mürşidin ulu mey-hânesi Hakk'ın
Ki aşkdır mey muhabbet ma'rifetullâh gönül sırrı*

*Dehânidir kadeh dedikleri ta'lîm-i ismullâh
Eder tâliblere telkîn eder esmâ ile zikrî”¹⁰¹²*

İnsan aklını bulandıran sadece müskirat değildir; aşk, sevinç, öfke, nefret gibi pek çok duygu da insanın sağlıklı düşünmesini engeller ve olduğundan farklı davranmasına sebep olur. Bu duygulardan bir tanesi de ümittir. Hanyalı Şefik, ümit duygusunu meyhane diye tanımlar ve gönlü bulandırdığını söyler. Umulan şeyin gerçekleşmemesiyle düşülen karamsarlık ve hayal kırıklıklarını, sarhoşluk hâlinde yapılanlara ayıldıktan sonra duyulan pişmanlığa benzeten şair, ümit etmekten uzak durulması gerektiğini belirtir.

*“Mest etdi girmeden dili mey-hâne-i ümîd
Boş sundu sonra destime peymâne-i ümîd”¹⁰¹³*

Eğribozlu Sâmî bir beytinde, tekke ve meyhane arasında kaldığını söyler. Her ikisinde de tövbe kapısının bulanık görüldüğünü belirten şair, affa ulaşır kurtuluşa erdirecek yolun tekkeden mi meyhaneden mi geçtiğini bilemediğini söyler. Bu bilinmezlik, bir

¹⁰¹² Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 183.

¹⁰¹³ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 11.

bakıma tekke ve meyhanenin aynı işlevi gören yerler olduğunun, yani âşıkların toplanıp dertlerine derman aradıkları mekânlar olduğunun beyanıdır.

“*Der-i tevbe ikisinden de görünür meksûf
Bilemem cây-ı afv tekye mi mey-hâne midir*”¹⁰¹⁴

1.6.4. Şarap, İçki ve İşret Meclisleri

Klasik şiirde şarap, içki ve işret meclisleri mühim bir yere sahiptir. Şairler o meclislerde bulunmasalar dahi şiirlerinde malzeme olarak sıkça kullanmışlardır. Bu işret meclislerinin ana motifi, şarap, şarabı ikram eden saki, meyhaneci olarak da pir-i mugandır. Şairler, duhter-i riz gibi çeşitli isimler verdikleri şarap ve türlü müskirata, kadehe, bazen yakışıklı bir oğlan bazen de güzel ve genç bir kız olan sakiye, sarhoşluğa, meyhaneciye methiyeler düzmüş; mecliste eğlence amaçlı icra edilen çalgı aletlerini, içki içme âdâbını tanıtmışlar ve pek çok kez de sarhoşluktan sonra oluşan baş ağrısından sitem etmişlerdir. Meyhane motifleri, tasavvuf edebiyatında dînî kimliğe büründürülerek; mürşit pir-i mügan, ilahî aşk şarap, zikir âyinleri de işret meclisleri diye tabir edilmiş ve üstü kapalı bir anlatım kullanmıştır. Sufi şairlerin tercih ettikleri bu kapalı ifade çoğu kez sözlerin görünen manasına bakan kesim tarafından eleştirilmiş ve bazen de şiddetli tartışmaların doğmasına sebep olmuştur. Gerek sufi gerek sair adalı şairlerce de sıkça kullanılan bu unsurlar, adalardaki işret meclislerini ve ada şiirinde bu motiflerin nasıl kullanıldığını görmek açısından önemlidir.

Klasik edebiyatta şarabın meydana çıkışı fantastik bir olay sonucu efsanevî İran Şahı Cemşid’e dayandırılır.¹⁰¹⁵ Sakızlı Nevres ise bu görüşün aksini ileri sürer ve şarabın cennette bulunduğunu, Hz. Âdem’in ona “kût-ı cân” ismini koyduğunu, mutluluk ve saadet veren bir içecek olarak tükettiğini söyler.

“*Nâmi Nevres bâdenin Cemşid’den kalma degil
Ana kût-ı cân diyü cennetde Âdem koymuş ad*”¹⁰¹⁶

Âşıklar zevk sahibi kişilerdir ve her zaman güzelin peşinden koşarlar. Hanyalı Şefik, âşıkların ve aşk yolunda ustalaşmışların, güzeller arasından en mükemmelini seçmeleri

¹⁰¹⁴ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 173.

¹⁰¹⁵ Bkz. Pala, “Câm-ı Cem”, 83.

¹⁰¹⁶ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 363.

gibi meşrubatlar arasından da en zevk verenini tercih ettiklerini söyler. Âşıkların, üzümün kızı olarak nitelenen şarabı bu kadar sevmelerinin ve her an onu içmelerinin sebebi budur.

*“Âlem-i âbın bilir zevkin yine erbâb-ı aşk
Duhterîzle dem-be-dem onunçün eyler ülfeti”*¹⁰¹⁷

Şarap, her zaman neşe ve zevk için içilmez, bazen sıkıntı ve kederi def etmek için de tüketilir. Osman Nevres bir beytinde, bade içmesinden dolayı kötülenip kınanmamasını ister. Gönlünün gama gark olduğunu, bunları unutmak ve bu hâlden kurtulmak için içtiğini söyler.

*“Etmeyin levm eger bâde içersem her dem
Ki gönül şehrine her bâd hüçûm eyler gam”*¹⁰¹⁸

Hanyalı Nûrî de kederin ilacı olarak şarabı görür ve “sıkıntıların karanlığında ateşli sıtmaya tutulmuş gibi titriyorsan, buzla serinlettiğin bir şişe şarap, bu ıstıraptan kurtulmaya kâfi gelecektir” diyerek reçete verir. Şairin bu tarifî, o devir adalarında meşrubatların içimini güzelleştirmek için buzla serinletildiğini de göstermektedir.

*“Şeb-i ekdâr ile mahmûm olsan
Şişecik bâde gibi buzla üşüt”*¹⁰¹⁹

Adalarda tüketilen müskirattan biri de rakıdır. Rakının, Sakız adasıyla özdeşleşmesinden dolayı şiirde bu içki ve ada genellikle birlikte anılmaktadır. Nûrî, meyhane ortamını bir çiçek bahçesi gibi tasvir ettiği beytinde, yasemin gibi beyaz renkli Sakız rakısının sunulduğunu, gül kadehlerde erguvan renkli meylerin servis edildiğini söyleyip işret meclislerinin renkliliğini ortaya koyar.

*“Bezminde yâsemen arak-ı Sakız’ı sunar
Güller piyâlelerle mey-i ergavân verir”*¹⁰²⁰

¹⁰¹⁷ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 22.

¹⁰¹⁸ Osman Nevres, *Osman Nevres ve Divanı*, 437.

¹⁰¹⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 614.

¹⁰²⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 694.

Eğribozlu sufi şairlerden Sırrî, meyhane motiflerini kullanarak tasavvufî anlamları gizlediği beytinde zahide seslenerek, inkârdan vazgeçmesini, aşk şarabını içip nefisine karşı savaşmasını ve ona karşı gâlip gelerek gazi unvanı almasını söyler. Şair, nefisle mücadelenin sadece kuru bilgiyle değil, aşkla gerçekleşeceğine ve ancak bu şekilde muzaffer olup hakikate ulaşılacağına işaret eder.

“*Gel ey zâhid koy inkârı şarâb iç
Helâk it nefsinî ol sen de gâzî*”¹⁰²¹

Hanyalı Şefik, meyhaneleri güzelleştiren, neşe ve zevk veren unsurunun şarap değil, saki olduğunu söyler. Sakisi bulunmayan şarap bağı, yani meyhane neşe ve zevk verme özelliğini yitirmiştir. Derviş tarafı da bulunan şairin beyti tasavvufî açıdan değerlendirildiğinde ise tekke ve dergâhların sade binalardan ibaret olduğu, ilahî aşkı sunan mürşid-i kâmiller sayesinde o mekânların kıymet kazanıp, cazip hâle geldiği manası doğar.

“*Neş’e kesb etmez gönül yârsız şarâb-ı bagdan
Sâkidir bezme veren sahbâ değil zevk ü tarab*”¹⁰²²

Olgular istekler üzerine gerçekleşir. Aramak bulmayı, çağırmak gelmeyi davet eder. Hanyalı Şefik de bir beytinde bu olaya işaret ederek, sakiden şarap getirmesini ve onun sunacağı bir yudum şarapla derdine derman bulacağını söyler. Tasavvufî manada ise bu beyit, ilahî aşka erişmeyi arzulayan bir dervişin, mürşidinden himmet dilemesi hâline bürünür ve dertli gönüllerin şifasının mürşit eliyle gerçekleşeceğini ifade eder.

“*Sâki-i cânân yetiş ver câm-ı aşkı el-amân
Bula yek-cür’ayla dil senden meded dermân-ı aşk*”¹⁰²³

Meyhane motifleriyle bezeli bir başka gazelinde Hanyalı Şefik, pir-i mugan elinden doldurulmuş bir kadeh şarabı, meyhanenin müdavimi olan rindlerin geri çevirmeyeceğini, o meyhanenin bir yudumunun ölümsüzlük iksirinden evla olduğunu ve şaraptaki bu tesirin de meyhaneciden kaynaklandığını söyler. Şairin meyhaneden kastı dergâh, meyhaneciden kastı mürşit ve meyden kastı da aşktır. Gönülleri değiştirme

¹⁰²¹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 260.

¹⁰²² Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 9.

¹⁰²³ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 19.

kabiliyetine sahip mürşit eliyle aşka ulaşan derviş, zaten istediğine kavuşmuştur ve ab-ı hayat onun için hiçbir anlam ifade etmez.

*“Bint-i inebi pîr-i mugân eyledi namzet
Hiç boş mı kor âhir onu rindân-ı harâbât*

*Bir cür’a meyi âb-ı hayâta bedel etmez
Anla ne imiş bâde-i pîrân-ı harâbât”¹⁰²⁴*

Eğribozlu Sâmî bir beytinde, işret meclislerinde bulunan unsurları gösterir ve buralarda ney ve rebab çalındığını, şarap kadehinin elden ele aktarılarak bir devir oluşturulduğunu ve bu sayede o mekânların eğlenceli hâle geldiğini söyler.

*“Neylemeli meclisi nây u rübâb olmasa
Hâne-i vîrânedir devr-i şarâb olmasa”¹⁰²⁵*

Adalarda, sarhoş olmak için sadece şarap tüketilmemiştir. Şarabın yanında farklı alkoller ve muhtelif bitkilerden türetilen keyif verici maddeler ve macunlar da tercih edilmiştir. Berş, beng ve afyon bunlardan bazılarıdır. “Berş, keten yaprağı ve afyon ruhuyla, şurup yahut macun şeklinde yapılan keyif verici bir maddedir.”¹⁰²⁶ Beng, Ban Otu da denilen ve tohumları uyuşturucu özelliğe sahip keyif verici bir bitkidir. Afyon ise haşhaş bitkisinden sızan süttten elde edilen uyuşturucu bir maddedir. Hanyalı Nûrî bir beytinde, içilecekse şarap içilmesini, ne berş ne rakı ne beng ne de afyona bulaşılmamasını söyler.

*“Bâde çek bâde ne berş u ne arak
Benglik içme ne de efyûn yut”¹⁰²⁷*

İçki ve sarhoşluk, anlık keyif verse de sonunda ıstırap beklemektedir. Eğribozlu Sâmî, bir beytinde, işret meclislerinde bulunmakla nam sahibi olduğunu sanan sefa düşkünlerinin, ayıldıklarında gelen baş ağrısı ve sersemlikten mükedder olduklarını söyleyip, bu yolun başı ve sonunda olacakları haber verir.

¹⁰²⁴ Mehmed Şefik Efendi, *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*, 9.

¹⁰²⁵ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 274.

¹⁰²⁶ Kubbealtı Lugatı, “Berş” (Erişim 02 Nisan 2021); Şemseddin Sami, “Berş”, 126.

¹⁰²⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 614.

*“Bezm-i işret deyû nâm-âver olan cây-ı safâ
Gerd-i nâ-pâk-ı humâr ile mükedderdir heb”¹⁰²⁸*

İşret düşkünlerinin korkularından biri içki yasağıdır. Yasağı koyan devlet olmasına rağmen bunun gündeme gelmesini sağlayan, şair ve sufilerin zahit olarak niteledikleri şeriata bağlı kişilerdir. Bu korkuyu dillendirdiği bir beytinde Nûrî, çoktandır içki yasağı gelmediğini söyler ve zahidin bunun farkına varmaması temennisinde bulunur. Ayrıca “şeytan kulağına kurşun” deyimini kullanan şair, bu deyim XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da varlığını göstermektedir.

*“Çoktandır emr olunmadı bâde yasasına
Şeytan zâhidin ola kurşun kulagina”¹⁰²⁹*

Nûrî, neyi ve meyi yani işret meclislerini, tüm hayatı kuşatan ve anlamlandıran şeyler olarak görür. Hayattan kendini soyutlayıp her şeyden kurtulmak isteyen kişiye de neye ve meye tövbe etmesini salık verir.

*“Olam âzâde deyû her şeyden
Tevbe-kâr olayım ney u meyden”¹⁰³⁰*

İçki ve diğer uyuşturucular gibi sarhoş edici etkisi olmasa da bağımlılık yapan maddelerden biri tütündür. Haramlığı diğer sarhoş ediciler gibi kesin olmayan tütün, umumiyetle kerih görülmüş ve uzak durulması tavsiye edilmiştir.¹⁰³¹ Fakat rindler, şairler, sufiler ve keyif ehli tarafından sıkça içilmiştir. Hanyalı Nûrî'nin bir gazeline de redif olan tütün, muhtelif özellikleriyle anlatılmıştır. Şair, kendisinin de tütün tiryakisi olduğunu söyler fakat bunun başkaları tarafından duyulmasını istemez. Şaire göre tütün, aşkıdan başka hiçbir varlığı olmayan âşığın sermayesi ve fakirlik düşüncesini bir nebze de olsa dağıtan özelliğe sahiptir. Yine tütünün kokusu, sevgilinin bulunduğu yer gibi mis kokar ve baştaki dertleri uzaklaştırıp cana ferahlık verir. Tütün ayrıca meyin eşlikçisidir ve işret meclislerinde meyle beraber tüketilip sefayı artırır. Tütün,

¹⁰²⁸ Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, 123.

¹⁰²⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 863.

¹⁰³⁰ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 513.

¹⁰³¹ Bkz. Fikret Karaman, “İslam Dini Açısından Sigara ve Tütün Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet İlmî Dergi* 35/3 (1999), 117-128.

dumanıyla beraber gönülden ve baştan tüm âhları ve kederleri uzaklaştırır ve bu özelliğiyle methedilmeye layıktır.

*“Tütünün ben dahi tiryâkisiyim ey zâhid
Yabana söyleme mensûbumu şeytana tütün*

*Bergi bî-berg u nevâ âşka ser-mâye yeter
Fakr fikri savurur uzaga yabana tütün*

*Bûy-i ra'nâsına benzer mi kûyun miski anın
Derd-i serdir bu safâdır velî her câna tütün*

*Mey-perestim arak-âlûde duhân-âşâmım
Bezmi-i işretde safâ vermede dendâna tütün*

*Dûd-ı âhım ki çıkar şâhçe-i hâmemden
O tütündür tütün ey Nûrî ammâ ne tütün”¹⁰³²*

1.7. Adalarda Rum Güzeller, Farklı Milletler ve Diller

Ege adaları, başta Türk ve Rum olmak üzere farklı milletlerin birlikte yaşadığı bir bölgedir. Bu birliktelik sosyal hayatta bir ilişki oluşturduğu gibi, gönül münasebetlerinin yaşanmasını da doğurmuştur. Ayrıca farklı dillerin konuşulduğu adalarda, diller arası bir etkileşim yaşanmış ve özellikle Girit adasında adına “Tarz-ı Girid” denilen bir ağzın doğmasını sağlamıştır. Bu başlık altında adalı Türk şairlerin Rum güzellerle olan ilişkileri, diğer milletlere karşı tutumları ve Türkçenin diğer dillerle olan etkileşimi gösterilmeye çalışılmıştır.

1.7.1. Rum Güzeller

Ege adaları, başta Türk ve Rum ahâli olmak üzere Yahudi, Ermeni gibi farklı milletlerden insanların birlikte yaşadığı coğrafyadır. Bu beraberlik hayatın her alanında bir münasebeti sağladığı gibi gönül ilişkilerinin yaşanmasını da doğurmuştur. Adalı şairlerin nazmına bakıldığında Rum güzellere medih ifade eden şiirlere ve birliktelik yaşadıklarını delillendiren beytlere rastlamak mümkündür. Eğribozlu Numan Mâhir,

¹⁰³² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 840.

gerek Rum gerekse Rumeli güzellerini taltif ettiği beytinde, Rum güzellerini, Halluh ve Nevşade şehirlerinin dilberleriyle kıyaslar. Halluh ve Nevşade Türkistan’da misk kokusuyla ünlü Hoten yakınlarında bulunan iki şehirdir. Bu şehirler, adına Ferhar denilen ve bazen şehrin ismi olarak da kullanılan puthaneleri ve bu puthanelerde hizmetli olarak bulunan güzelleriyle ünlüdür. Ayrıca puthaneyi ziyaret edip o dine dâhil olan kişilere rahipler tarafından bu güzellerden birinin armağan edilmesi âdet olmuştur.¹⁰³³ Klasik şiirde bu şehirler genellikle güzelleri, putları ve hoş kokularıyla anılmış ve güzellerin yaşadığı bir belde olarak görülmüştür. Fakat şair, beytinde Rum diyarını bu şehirlerden daha üstün tutar; işveli, nazlı, neşeli ve taze Rum güzellerinin, Halluh ile Nevşade dilberlerini gölgede bıraktığını söyler.

“*Dil-berân-ı Halluh u Nevşâde ta’n-endâz olur*
İşve girdârân-ı Rum’un şûh-veşin bir tâzesi”¹⁰³⁴

Hanyalı Nûrî bir gazelinde, Sozoraki isminde terzilik yapan Rum güzeline âşık olduğunu açıkça ilan eder. Şair, o genç ve güzel Rum terzisinin mesleğine de atıfta bulunarak, bakışının ipliğiyle ona bağlanıp müptelası olduğunu belirtir. Güzellerle dolu adaları gül bahçesine benzeten Nûrî, Sozoraki’yi bu bahçenin en güzel gülü olarak görür ve kendisinin de o güzelliği terennüm eden bir bülbül olduğunu söyler.

“*Bir derzi şûhı mug-beçenin mübtelâsıyım*
Târ-ı nigâhı bestesi bir âşnâsıyım

*Gülzâr-ı hüsn ü ân-ı Sozoraki’nin*¹⁰³⁵ *bu dem*
Ey Nûrî ben de bülbül-i destân-serâsıyım”¹⁰³⁶

Pervilya, Hanya yakınlarında bulunan bir mesire ve avlak alanıdır. Nûrî, av bahanesiyle gül gibi güzel sevgilisiyle gözlerden uzak o yere gitmeyi arzulamakta ve sevgilinin güzel kokusundan Pervilya’nın da istifade etmesini istemektedir. Alımlı ve gösterişli bir

¹⁰³³ Pala, “Ferhar”, 153.

¹⁰³⁴ Mâhir, *Divan*, 146.

¹⁰³⁵ Abdullah Aydın’ın Nûrî Divanı’nı incelediği tezinde bu ismin “Sozoraki” olarak okunması –yöresel bir söyleyiş yahut imlada bir sorun yoksa- hatalı olsa gerektir. Zira telaffuzda Arapçadaki “peltek se” Yunancadaki “Thita” harfine, “dad” harfi de “delta” harfine tekabül etmektedir. İsmi aslı “Θεοδόρα / Theodora” şeklinde olup halk ağzında “Thodora” ve yine Yunancada ism-i tasgîr yapılarak “Thodoraki” şeklinde söylenebilmektedir. Ayrıca isim ve soyisimlerin sonlarının –ki, –kis ve –is olarak bitirilmesi Girit’e mahsus bir özelliktir.

¹⁰³⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 793.

Hristiyan Rum olan bu sevgilinin güzelliğini kiliselerdeki ikonalara benzeten şair, çıkacakları gezintide Pervilya'daki manastırlara da uğrayacaklarını ve sevgilinin güzelliğinden viraneye dönmüş bu mabetlerin gül bahçesi olacağını söyler. Şairin bu beyitleri, İslam'daki dergâhlara eş değer olan manastırların Pervilya bölgesinde bulunup şiire yansiyacak kadar bilindiğini de göstermektedir.

*“Sayda kaçalım Pervilya'ya ey gül-i ra'nâ
Büyâ ola senden o yerin âb u hevâsı*

*Sayda kaçalım afr u tavra ey büt-i tersâ
Gülzâr ola vîrânesi ya'nî panayası”¹⁰³⁷*

Adalarda her ne kadar muhtelif milletler bir arada yaşasa da bazen din ve millet farklılığı gönül ilişkisine girmeye engel olmuş ve bu durum şiire yansımıştır. Hanyalı Nûrî, bir beytinde bu vaziyeti anlatır ve “İsevî olsaydım o gül yüzlü dilberi metheder, gönlümü verirdim fakat inancım ve örfüm gereği bunu yapmadım” der. Ayrıca bu beyitten çıkarılacak bir diğer anlam da Hristiyanlıkta içkinin helal görülüp tüketilmesi, İslam dininde ise haram görülüp kaçınılması yönündedir. Şair, gül yüzlü sakiye methiyeler düzmesine ve sunduğu içkiyi içmesine inancının mâni olduğunu, bunun aksinin ancak kendisinin de İsevî olmasıyla gerçekleşebileceğini söyler.

*“Medh eyler idim sâki-i gül-çihreyi Nûrî
İsâ ile bir sohbetim olsaydı benim de”¹⁰³⁸*

1.7.2. Farklı Milletler

Adalar, sadece huzurun ve barışın yurdu değil; savaşlara, karmaşalıklara ve beraber yaşayan milletlerin birbirlerine karşı düşmanlıklarına şahitlik etmiş bir coğrafyadır. Adalı şairlerin şiirleri incelendiğinde farklı milletlere daha çok kişi bazlı değinildiği, bir ulus isminin ise büyük hadiselerde yahut iki millet arasındaki gerginliklerde kullanıldığı görülür. Eğribozlu sufi şair Sırrî, Eğriboz'un Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasını ve yabancı ellere geçişini “Yunan göründü” diyerek mahzun bir şekilde ifade etmektedir. Şair, artık vatanın kaybedildiğini, bu sebeple gözlerinin kan ağlayıp, gönlünün mahzun

¹⁰³⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 917.

¹⁰³⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 857.

olduğunu söyler. Yunanların görüldüğü vatan toprağından ayrılmadan evvel veda etmek için şeyhinin kabrini ziyaret ettiğini de belirten şair ayrıca tüm bunların olacağını şeyhi tarafından kendisine bildirildiğini söyler.

*“Dün gice pîrimden oldı işâret
Varub merkâdini itdüm ziyâret
Şimdengirü gönüm neyler imâmet
Ey gözüm kan agla Yunan görindî”*¹⁰³⁹

Sırrî bir başka manzumesinde, zulüm gördüğü Ermeni papazdan beddualar ederek bahseder. Şairin ifadelerinden hem devlete hem millete asi olduğu anlaşılan bu papazın, halkı kışkırttığı ve toplumun huzurunu bozduğu için köpekler tarafından yenilmesi arzulanmakta, inancına, milletine ve dostlarına lanet edilmektedir. Sırrî, papazın bağlı bulunduğu dinin de buyruklarına uymadığını, bu sebeple yoldan çıkmış kâfir olduğunu söyler ve sözlerinin arkasında durduğunu ilan eder.

*“Ey zulmkâr ey âsî itler yiye tenini
Ermenîler papazı itler yiye tenini*

*La’net ânun cânına dînine îmânına
Kavmine yârânına itler yiye tenini*

*Ol kâfirün elinden kurtulmadum dilinden
Çıkdı meger yolından itler yiye tenini*

*Yunulmamuş egridür ya mülhid ya dehrîdür
Bunu diyen Sırrî’dür itler yiye tenini”*¹⁰⁴⁰

1.7.3. Farklı Diller

Adaların kozmopolit yapısı kaçınılmaz olarak farklı dillerin konuşulmasını ve birbirlerini etkilemesini sağlamıştır. Fakat bunlar arasında en çok etkileşime giren Türkçe ve Rumcadır. Gündelik konuşmaların yanında şiirde de yaşanan bu sentez Türk şairler tarafından bazı Rumca kelimelerin Türkçeleştirilip söylenmesini, Rumca gazeller

¹⁰³⁹ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 340.

¹⁰⁴⁰ Cansever, *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî*, 306.

ile Türkçe-Rumca ve Türkçe-Rumca-Farsça-Arapça mülemmaların yazılmasını doğurmuştur. Diğer adalara kıyasla Giritli şairlerde görülen bu tavır, klasik Türk edebiyatında “Girit üslubu” olarak tanımlanabilir. Nitekim Hanyalı Nûrî de bu söyleyişe “Tarz-ı Girid” demektedir. Şair, bir kasidesinde “niyetimi ve isteğimi Rumca ve Girit tarzıyla söylesem arzum gerçekleşmez mi padişahım?” diye sorar ve Girit’e mahsus bir söyleyiş tarzının varlığına delalet eder.

*“Rûmî lisân-ı tarz-ı Girid üzre söylesem
Olmaz mı pâdşâhımın âyâ icâzeti”¹⁰⁴¹*

Hanyalı Nûrî, başka beyitlerinde ise Giritli olduğu için Türkçesinin yetersizliğinden bahseder ve ada halkın da bu vaziyette bulunduğunu söyler. Ayrıca şair, Hz. Ali için yazdığı kasidesinde Arapça bilmediği için onu layıkıyla övemeyeceğini fakat kendi dili olan Girit Türkçesiyle elinden geldiğince buna gayret ettiğini mütevazı bir şekilde ifade eder.

*“Haddim midir senâni edem ben Giridîyem
Vardır lisân-ı Türkçenin bizde killeti*

*Bilmem Arabça tâ ki sana eyleyim senâ
Arz eyleyim muhâlifine reng-i kudreti”¹⁰⁴²*

Nûrî Osman, bağlı bulunduğu Celvetî yolunun temellerini atan Mehmed Muhyiddin Üftâde’nin (ö. 1588) Türkçe-Farsça mülemmasını Rumca mısralar ekleyip tahmis ederek adalardaki dil çeşitliliğine ve bunun şiire yansımaya dair güzel bir örnek sunmuştur.

*“Agapi mu matya mu ta kali su kala ’ne
Angeliko kormi sis to hadi su panda ’ne
De ksero apo omorfya apo sena ida ’ne
Mâhist ne-mîdânem hurşîd rûhet yâne
Bu ayrılık odına cânım niçe bir yana*

...

¹⁰⁴¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 269.

¹⁰⁴² Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 269.

*Apo to poli kaymo klego me to âh u vâh
O dulo su o Nûrîs derdinle olup hem-râh
Ksetresi to meros su ala zigoni ey mâh
Ez-la’l-i leb-et Mollâ Üftâde cüdâ nâ-geh
Hakdır ki gözüm döke yâkut ile dür-dâne”¹⁰⁴³*

Giritli sufi şairlerden Hilâlî, dil meselesine mistik açıdan yaklaşır ve Rum suresinin 22. ayetine telmih yaparak dilleri Allah’ın ayetleri olarak görür.¹⁰⁴⁴ Arapça, Farsça, Süryanice gibi tüm dillerin tek bir yaratıcı tarafından var edildiğini, bu farklılıkların kesretten vahdete götürecek yol ve Allah’ın kudretini kavramaya bir işaret olarak algılanması gerektiği tembihinde bulunur. Şairin, din dili olarak Arapçayı, edebiyat dili olarak Farsçayı ve gayr-i müslim dili olarak da Süryaniceyi husûsen zikretmesi bir parçası olduğu Girit adasında Arapçaya vâkîf, dînî ilimlerde yetkin âlimlerin bulunduğu, Farsçaya hâkim maharetli şairlerin varlığına ve muhtelif dinlere mensup kişilerin mevcudiyetine de delalet eder. Hilâlî’nin sufi neşve ile söylenmiş bu beyti, ilahî kudretin yüceliğini işaret etmekle beraber, içinde yaşadığı toplumun ilmî, edebî birikiminin ve kozmopolit yapısının da bir tezahürüdür.

*“Arabî Farsî Süryânî ne dilden olsa hep söyler
Kulagın tut gözün aç sen hayâlâtdır deyû sanma”¹⁰⁴⁵*

¹⁰⁴³ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*, 462.

¹⁰⁴⁴ “Onun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.” er-Rûm, 30/22.

¹⁰⁴⁵ Bilgi, *Giritli Hilâlî Divanı*, 78.

SONUÇ

Ege Denizi Osmanlı döneminde Adalar Denizi diye isimlendirilmiş ve burada bulunan adalar ile bazı kıyı şehirlerinin yönetildiği idare birimine Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaleti denilmiştir. Adalara yönelik ilk seferlerini XV. asırda başlatan Osmanlı Devleti önce Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla Taşöz, Semadirek, Limni adalarını ele geçirmiştir. Aynı asırda Anadolu sahillerine yakın Midilli ve Rumeli kıyısına neredeyse yapışık bulunan Eğriboz fethedilmiş ve her iki kıtaya denizden gelecek saldırılar engellenmeye çalışılmıştır. XVI. yüzyılda ise Sakız, Rodos, Oniki Adalar ve Adalar Denizi'nin muhtelif yerlerindeki küçük adalar hâkimiyet altına alınmıştır. Girit ise Osmanlı'nın bir deniz devleti olma yolunda ısrarının en büyük nişanesidir. XVII. asırda 24 yıl süren kuşatma ve savaşın ardından fethedilen Girit Osmanlı'yı Ege ve Akdeniz'in en büyük deniz gücü yapmıştır. XIX. asırda başlayan Yunan İsyanı ve devamında patlak veren Trablusgarb ve Balkan savaşlarıyla sarsılan devlet varlık mücadelesine anakarada ağırlık verince adaların işgali kolay bir şekilde gerçekleşerek 1912-1913 yıllarında Adalar Denizi'nde Osmanlı yönetimi fiilen bitmiş ve 1923 Lozan Antlaşması'yla da adalar resmen Türk egemenliğinden koparılmıştır. Neticede Semadirek ve Limni'de 447 yıl, Midilli'de 450 yıl, Rodos ve İstanköy'de 390 yıl, Eğriboz'da 360 yıl, Sakız'da 347 yıl, İşketoz'da 292 ve Girit'te 244 yıl süren Osmanlı idaresi sonlanmıştır.

Osmanlı'nın Türk İslam kimliği kazandırmak için adalara Müslüman Türkleri iskân etmesine rağmen nüfus konusunda anakaradaki yerlere kıyasla ılıman bir politika izlediği görülmüştür. Bunun en büyük tezahürü her asırda gayr-i müslim reayanın çoğunluğu teşkil etmesidir. Buna rağmen Müslüman Türk, Hristiyan Rum, Latin ve Yahudi halkıyla adalar ortak yaşamın güzel bir portresinin çizildiği kara parçaları olmuş ve Türk İslam medeniyeti içerisinde bir "Ada Kültürü" meydana getirmiştir.

Ada kültürünü besleyen pek çok etken bulunmakla beraber ana belirleyicisi denizle çevrili fizikî yapısı ile çok dinli ve dilli demografik varlığıdır. Dar alandaki bu çeşitlilikler birbirini sentezleyerek düşünce, konuşma dili, inanç, yaşam biçimi, giyim, yeme-içme, edebiyat ve mimari gibi pek çok alana yansımıştır. Hazırlanan bu tezde adalı şairlerin eserlerinden hareketle tanıtılmaya çalışılan ada kültürünün bariz

özelliklerinin başında Türkçe ve Rumcanın tüm ada halkları tarafından bilinip konuşulması gelir. Bu durum, Girit'te biraz daha ileri giderek adına Girtçe yahut Giritlice denilen melez bir dili doğurmuştur. Dînî yaşantı konusunda da adalarda medrese ekolünün aksine tekke ekolünün hâkimiyeti görülür. Osmanlı'nın yumuşak gücü olan sufiler, yeni fethedilen yerlere İslam inancını ve Türk kültürünü yaymada öncü kuvvet olarak kullanılmasına rağmen adalarda bu misyonun devamlı yürütücülüğünü üstlenmişlerdir. 12 farklı irfan okulunun ve neşvenin bulunduğu adalarda en çok rastlanan tasavvufî akım Bektâşîlik, Halvetîlik ile Halvetîliğin kolları ve Mevlevîliktir. Nitekim 107 adalı şairden tasavvufî kimliği bilinen 29'unun 8'i Halvetî, 7'si Bektâşî ve 6'sı Mevlevîdir. Adalı sufi şairlerin nazımlarından adalardaki tasavvufî yaşantıya bakıldığında Anadolu ve Rumeli'deki şubelerinde ehl-i sünnet çizgisi ağır basan Kâdirîyye, Nakşîbendiyye ve Mevlevîyye gibi tariklerin de diğer tarikatlarla beraber Şîî neşveye daha meyyal olduğu saptanmıştır.

Ada kültürünün en büyük temsilcisi ve yansıtıcısı şüphesiz adalı şairlerdir. Ege Denizi'nin yedi adasında doğmuş 68 ve sekiz adasına gelmiş 39 şair olmak üzere dokuz adada toplam 107 şair tespit edilmiştir. Bu şairlerden 13'ü Eğriboz, 59'u Girit, 3'ü Limni, 10'u Midilli, 12'si Rodos, 7'si Sakız, 1'i Semadirek, 1'i İstanköy ve 1'i de İşketoz adasına aittir. Yüzyıllar üzerinden bakıldığında ise XVI. asırda 2 doğan 6 gelen, XVII. asırda 6 doğan 8 gelen, XVIII. asırda 17 doğan 19 gelen, XIX. asırda 30 doğan 5 gelen ve XX. asırda 11 doğan 1 gelen şairden ibarettir. XVI. ve XVII. asırlarda gelen şairler fazla iken XVIII. asırda neredeyse sayı eşitlenmiş XIX. ve XX. asırlarda ise adalarda doğan şairler çoğunluğu temsil etmeye başlamıştır. Son asırlarda gelen şairlerin azalması idarî yapının zayıflamasına bağlanabileceği gibi Türk İslam medeniyetinin yerleştiğine ve adaların kendi kültür insanlarını yetiştirecek potansiyele ulaştığına da delalet eder. Adalarla en çok etkileşim İstanbul ile yaşanmış ve 19 adalı şair İstanbul'da vefat etmişken 15 İstanbullu şair adalarda ömrünü tamamlamıştır. Dört asırlık süre içerisinde adalarda doğan şairler 15 divan, 3 divançe ve 98 manzum ve mensur eser; adalara gelen şairler ise 7 divan, 1 divançe ve 32 manzum ve mensur eser kaleme almıştır.

Adalı şairlerin şiirleri incelendiğinde klasik Türk edebiyatı geleneğini sürdürmekle beraber içinde yaşadıkları adaların özelliklerini de tema olarak sıkça kullandıkları

görülmüştür. Denizle sınırlanmış adaları bir mahrumiyet bölgesi olarak niteleyen ve bu konuda genellikle sitem eden şairler; adaların coğrafi güzelliklerini ve fetih aşamasında çekilen zahmetleri göz önünde bulundurup kendilerini serhat bekçileri görerek avunmuşlardır. Bu avuntu da bize adalara dair detayları yakalama imkânı vermiştir. Adalarda yetişen çiçekleri, sokakları süsleyen bitkileri, tarım ürünlerini, mesire yerlerini, dağlarını, limanlarını nazmına malzeme yapan şairler; yaşanan afetleri, hastalıkları ve ilaç reçetelerini aktarmaktan geri durmamıştır. Ada halkının kıymet bilmeyişinden hayıflansalar da adaların güzellerini, güzellerin giydiği kıyafetleri, şenlikleri, özel gün ve âdetleri tarif ve taltif etmişlerdir.

Adalardaki dînî yaşantının şiire yansması ise daha çok tasavvuf ve mezhepler kanalıdır. Ehl-i sünnet mezhepleri olarak bilinen Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbelîliğin dışında Caferîliğini ön plana çıkaran adalı sufi şairler, bu yola bağlı bulunmalarıyla iftihar etmişlerdir. Tarikat, mürşit, derviş, abdal, kalender gibi terimleri tanımlayan, olması gereken şekliyle tarif eden ve gerektiğinde yeren şairler derviş kıyafetlerini ve zikir ayinlerini de tanıtarak adaların dînî hayatına yön veren ana unsurun tasavvuf olduğunu göstermişlerdir. Aynı ortamı paylaştıkları gayr-i müslimlerin kilise, manastır, haç, ikona gibi mabet ve mukaddeslerini de şiirlerine malzeme yapan şairler Hristiyan güzellerle girdikleri gönül ilişkilerini itiraf etmekten kaçınmamışlardır. Türkçe Rumca mülemmalar söyleyip Türkçelerinin yetersizliğinden dem vursalar da kendilerini İstanbul şairlerinden üstün gördükleri beyitleri yazmaktan çekinmemişlerdir.

“Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler” başlığıyla hazırlanan bu tez günümüz Yunanistan sınırlarında bulunan Eğriboz, Girit, Limni, Midilli, Rodos, Sakız, Semadirek, İstanköy ve İşketoz adalarındaki Türk kültür varlığı ile orada doğmuş ve medfun olan klasik Türk edebiyatı şairlerinin tespiti ve bu adaların adalı şairlerin şiirlerine yansması üzerine kurulmuştur. Klasik Türk şairleri biyografyasına katkıda bulunmayı ve Osmanlı kültür havzasının genişliğini göstermeyi hedefleyen tez ayrıca Türkiye ile Yunanistan arasında gerilim malzemesi olan adaların, Türk İslam medeniyeti ve edebiyatındaki yerine de işaret ederek millî hafızayı tazelemeyi amaçlamaktadır. Yine çalışmada şairlerin eserleri de verilerek bir adalar bibliyografyasının teşekkülüne imkân verilmiş ve yeni tahkiklerin gerçekleştirilmesine olanak sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

- BOA, Osmanlı Arşivi. [A.}MKT.MHM], No. 392, Gömlek No. 48.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [A.}MKT.MHM], No. 433, Gömlek No. 37.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SABH.I.], No. 26, Gömlek No. 2024.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 230, Gömlek No. 22066.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SMST.II.], No. 113, Gömlek No. 12323.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C..EV..], No. 373, Gömlek No. 18906.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C..ML..], No. 73, Gömlek No. 3346.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [CE..EV..], No. 411, Gömlek No. 20825.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [CE..EV..], No. 646, Gömlek No. 32560.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İ..DH..], No. 61, Gömlek No. 3032.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İ..ŞD..], No. 12, Gömlek No. 556.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV..], No. 70, Gömlek No. 7569.

Kitaplar:

- Adıyeke, Ayşe Nükhet. *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Ahdî, Bağdatlı. *Gülşen-i Şu'arâ*. nşr. Süleyman Solmaz. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>
- Âlî, Gelibolulu Mustafa. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. nşr. Mustafa İsen. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html>
- Ârif, Hikmet Bey. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. nşr. Mehmet Nuri Çınar. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240610/seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresi.html>
- Aşkar, Mustafa. *Niyâzî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Atâî, Nev'izâde. *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmiletî's-Şakaik, Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*. nşr. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

- Atalay, Adil Ali. *Virânî Divanı ve Risâlesi*. İstanbul: Can Yayınları, 1998.
- Atlansoy, Kadir. *Bursa Şairleri*. Bursa: Asa Kitabevi, 1998.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. nşr. Ramazan Ekinci. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194287/vefeyat-i-ayvansarayi.html>
- Bâdî, Ahmed Efendi. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*. nşr. Niyazi Adıgüzel - Raşit Gündoğdu. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayını, 2014.
- Bağdadî, Şefkat. *Tezkire-i Şu'arâ*. nşr. Filiz Kılıç. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194367/sefkat-tezkiresi-tezkire-isuara-yi-sefkat-i-bagdadi.html>
- Baş, Derya Çakır. “Bedeviyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. 547-608. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Baykara, Tuncer. *Aydinoğlu Gazi Umur Bey*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Beliğ, İsmail. *Nuhbetü'l-Asâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar*. nşr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Beyânî, Mustafa b. Carullah. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. nşr. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Bostan, İdris. *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Bostan, İdris. “Barbaros Hayreddin Paşa: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)”. *Türk Denizcilik Tarihi*. ed. İdris Bostan - Salih Özbaran. 143-154. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (İstanbul: Deniz Basımevi), 2009.
- Çelebi, Âşık. *Meşâ'iru's-Şuarâ*. Düzenleyen Filiz Kılıç. III cilt. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatname*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Çelebi, Kâtib. *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*. nşr. İdris Bostan. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Çelikkol, Zeki. *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Çeltik, Halil. *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

- Demircan, Yasemin. *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012.
- Elçin, Şükrü. *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şairleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Erdemir, Avni. *Musikişinas Divan Şairleri*. Ankara: Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999.
- Erginli, Zafer (ed.). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Ergün, Sadettin Nüzhet. *Türk Şairleri*. İstanbul, Tarihsiz.
- Erim, Nihat. *Devletler Arası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.
- Ersan, Mehmet Özgür. *7 Ulu Ozan*. Konya: Salon Yayınları, 2018.
- Esad, Mehmed Efendi. *Bağçe-i Safâ Endûz*. nşr. Rıza Oğraş. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-212024/esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduz.html>
- Fatin, Davut. *Hâtimetü'l-Eş'âr*. nşr. Ömer Çiftçi. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html>
- Giray, Halim. *Gülbün-i Hânân*. nşr. İbrahim Gültekin. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/66937,gulbun-i-hananpdf.Pdf?0&_tag1=2376698AFA1918268BC4FB83442C14DC197B0526&crefer=59423D0258EB3CE870585F63974C1F3536FB76FBFC557F95D441B2F7331EA886
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Güftî. *Teşrifatü'ş-Şu'arâ*. nşr. Kaşif Yılmaz. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Haşmet, Abbas Efendizâde Mehmed. *Divan-ı Haşmet*. nşr. İsmail Hakkı Aksoyak - Mehmet Arslan. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-204116/hasmet-divani.html>
- Işın, Mithat. *Tarihte Girit ve Türkler*. Ankara: Askeri Deniz Matbaası, 1945.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. nşr. Müjgan Cumhur. 1 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.

- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. nşr. M. Kayahan Özgül. 2 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. nşr. Hidayet Özcan. 3 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. nşr. İbrahim Baştuğ. 4 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. nşr. Ayşegül Celepoğlu. 5 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2013.
- İnançer, Ömer Tuğrul. “Osmanlı Tarihinde Sufilik Âyin ve Erkânları”. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. 125-187. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İpekten, Haluk vd. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.
- İsen, Mustafa. *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- İsen, Mustafa. *Varayım Gideyim Urumeli'ne*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Kabîlî. *Sultân-ı Hubâna Münâsib Eş'âr*. nşr. Mehmet Gürbüz. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208513/sulan-i-bana--munasib-esar.html>
- Kara, İsmail. *Hanya / Girit Mevlevihanesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Kara, Mustafa. *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017.
- Kara, Mustafa. *Niyâzî-i Mısrî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Karaman, Fikret vd. *Dînî Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kemikli, Bilal. *Dost İlinden Gelen Ses*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.
- Kemikli, Bilal. *Mihenk*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.
- Kemikli, Bilal. *Şehir Hayat ve Derviş*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Kemikli, Bilal. *Şiir ve Hikmet*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Kınalızâde, Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. nşr. Aysun Sungurhan Eydurhan. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html>
- Konuk, Neval. *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2008.

- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kurnaz, Cemal vd. *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Latîfi. *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. nşr. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Lowry, Heath W. *Historical Vestices of Niyâzî Mısrî's Presence on the Island of Limnos / Niyâzî Mısrî'nin Limni Adasında Bulunan Tarihi İzleri*. çev. Kıvanç Tanrıyar. İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2011.
- Lowry, Heath W. *On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri: Limnos (Limni) Adasında Yaşam*. çev. M. Alper Öztürk. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Maden, Fahri. *Girit Bektaşileri*. Ankara: La Kitap Yayınları, 2017.
- Mâhir, Numan. *Divan*. nşr. Özlem Batgı. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56156,numan-mahir-divanipdf.pdf?0>
- Matrakçı, Nasuh. *Târih-i Âl-i Osman*. nşr. Göker İnan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Mecmû'atu'l-Letâif ve Sandûkatu'l-Maârif*. nşr. İncinur Atik Gürbüz. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-203807/mecmuatul-letarif-ve-sandukatul-maarif.html>
- Mısrî, Mehmed Şemseddin. *Niyâzî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Mısrî, Niyâzî. *Divan*. Kahire: Bulak Matbaası, 1253 / 1838.
- Muhtar, Ahmed. *İstimdâd u İntibâh-ı Kalb*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1312 / 1894.
- Müneccimbaşı, Ahmed Dede. *Müneccimbaşı Tarihi (Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'ü'l-A'sâr)*. çev. İsmail Erünsal. İstanbul: Tecüman Gazetesi Yayınları, 1974.
- Naci, Muallim. *Osmanlı Şairleri*. nşr. Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Naîmâ, Mustafa Efendi. *Naîmâ Tarihi*. çev. Zuhuri Danışman. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1968.
- Nazmî, Edirneli. *Mecma'u'n-Nezâir*. nşr. M. Fatih Köksal. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195954/mecmaun-vezair-edirneli-nazmi.html>

- Neşrî. *Kitâb-ı Cihan-nümâ*. nşr. Faik Reşit Unat - Mehmet A. Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957.
- Noyan, Bedri. *Demir Baba Velâyetnamesi*. İstanbul: Can Yayınları, 1976.
- Nûrî, Osman Hanyevî. *Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid)*. nşr. Orhan Kurtoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kalenderiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Olgun, Tahir. *Şair Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*. nşr. Mehmet Atalay. İstanbul: Çantay Yayınları, 2008.
- Onay, Ahmet Talat. *Mazmunlar ve İzahı*. nşr. Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Özmen, İsmail. *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
- Paşazâde, Âşık. *Osmanoğulları'nın Tarihi*. nşr. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç. İstanbul: K Kitaplığı, 2003.
- Pervâne, Bey. *Mecmuatü'n-Nezâir*. nşr. Kamil Ali Gıynaş. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html>
- Râmiz. *Âdâb-ı Zuraîfâ*. nşr. Sadık Erdem. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- Reis, Pîrî. *Kitâb-ı Bahriyye-Denizcilik Kitabı*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1973.
- Resmî, Ahmed. *Halîfetü'r-Rü'esâ*. İstanbul: Takvimhane-i Amire Matbaası, 1269 / 1853.
- Reşad, Faik. *Eslaf*. nşr. Emrah Aydemir - Fatih Özer. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-242935/eslaf-faik-resad.html>
- Riyâzî, Muhammed Efendi. *Riyâzü's-Şu'arâ*. nşr. Namık Açıkgöz. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191371/riyazi-riyazus-suaratezkiretus-suara.html>
- Rıza. *Tezkire-i Rıza*. nşr. Gencay Zavotçu. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, 2009.

- Rodoslu, Celalettin. *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar*. Ankara: Biyografi Net Yayınları, 2015.
- Safvet, Kemiksizzade Mustafa. *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idi'l-Eş'âr*. nşr. Bilal Güzel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Salacıoğlu, Mustafa. *Divan*. nşr. Cemal Kurnaz vd. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Sâlim. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. nşr. Adnan İnce. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Sami, Şemseddin. *Kâmusu'l-A'lâm*. 2 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1306 / 1889.
- Sami, Şemseddin. *Kâmusu'l-A'lâm*. 3 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1308 / 1891.
- Sami, Şemseddin. *Kâmusu'l-A'lâm*. 4 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1311 / 1894.
- Sami, Şemseddin. *Kâmusu'l-A'lâm*. 5 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1314 / 1896.
- Sehî, Bey. *Heşt Behişt*. nşr. Mustafa İsen. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006.
- Silahdarzâde, Mehmed Emin. *Tezkire-i Silahdarzâde*. nşr. Furkan Öztürk. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR209345/tezkire-i-silahdar-zade.html>
- Siraceddin, Mehmed. *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Udebâ*. nşr. Mehmet Arslan. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208568/mehmed-siraceddin-mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba.html>
- Siyâhî, Abdî. *Menâkıb-ı Niyâzî-i Mısrî*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazma Eserler Bölümü, No. 7947/1.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. nşr. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şahin, Bekir – Ağartan, Faruk. *Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*. Konya: TİKA Yayınları, 2010.
- Şefik, Mehmed Efendi. *Divançe-i Hanyavî Şefik Efendi*. İstanbul: Ahter Matbaası, 1292 / 1876.
- Şemsî, Süleyman Dede. *Tuhfetü'l-Mesnevî alâ Hubbi'l-Haydarî ve Divançe-i Kara Şemsî*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306 / 1889.
- Şentürk, Atilla. *Tahirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.

- Şeyhî, Mehmed Efendi. *Vakâyi'u'l-Fudalâ, Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*. nşr. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Şimşek, Selami. *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- Tahir, Mehmed. *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. nşr. M. Akif Erdoğan. Aydın: Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 1994.
- Tahir, Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- Tatçı, Mustafa. *Burc-i Belâda Bir Merd-i Hudâ Niyâzî-i Mısrî*. İstanbul: H Yayınları, 2011.
- Tatçı, Mustafa. *Limni'de Sürgün Bir Veli*. İstanbul: H Yayınları, 2014.
- Tevfik, Mehmed. *Kâfile-i Şu'arâ*. nşr. F. Sabiha Kutlar Oğuz vd. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html>
- Tuman, Mehmed Nail. *Tuhfe-i Nâilî*. nşr. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili I*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Üsküdarî, Abdullah Efendi. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*. nşr. Recep Ahışalı. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2017.
- Vahyî, Recep. *Minhâcü'l-Mi'râc*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1315 / 1898.
- Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. nşr. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- Yemînî. *Fazîletnâme*. İstanbul: Cihan Matbaası, 1326 / 1909.
- Yümnî, Mehmed Salih. *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî*. nşr. Sadık Erdem. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Makaleler ve Bildiriler:

- Adıyeke, Ayşe Nükhet – Adıyeke, Nuri. “Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidad Olayları”. *Kebikeç Dergisi* 10 (2000), 107-113.

- Ağırdemir, Erdoğan. “Bektâşilikte Tac Çeşitleri ve Anlamları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 60 (2011), 365-378.
- Akyol, İbrahim. “Hanyalı Kâmî ve Edebî Kişiliği”. *Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2014), 15-34.
- Arısoy, İbrahim Alper. “Adalar Arasında, Balkanların Kıyısında: Kızılhisar (Karisto) Müstahkem Mevkii ve Kasabası”. *Balkanlar Siyaset ve Göç, 8. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*. 77-122. Samsun: Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, 2015.
- Avcı, İsmail. “Hasan İlmî ve Me’âlimü’l-Garâm Adlı Divançesi”. *TEKE Dergisi* 3/1 (2014), 191-219.
- Avcı, İsmail. “Kastamonu’dan Şam’a: Mevlevî Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayrî Manzum Seyahatnamesi”. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 24 (2019), 1-22.
- Avcı, İsmail. “Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek”. *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*. ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı. 325-355. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Ayçiçeği, Bünyamin. “Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecmû’aları: İnceleme-Dizin”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 16 (2016), 227-367.
- Aydın, Abdullah. “Hanyalı Nûrî Osman Divanı’ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 26 (2009), 45-58.
- Aykanat, Timuçin. “Hacı Ahmed İzzet Paşa ve Divançesi”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 72 (2018), 233-269.
- Batur, Halil. “Seyyid İbrahim Hanîf’in Rumeli Menzil-nâmesi”. *Edebî Eleştiri Dergisi* 5/2 (2021), 448-475.
- Bayat, Ali Haydar. “Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 11/4 (1982), 41-62.
- Bilgin, Feridun. “İkinci Endülüs: Girit İslam Devleti’nin Kuruluş ve Yıkılış Süreci (827-961)”. *History Studies International Journal of History* 6/6 (2014), 1-16.
- Bostan, İdris. “Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)”. *Tarih Dergisi* 38 (2011), 61-77.
- Cengiz, Hasan Ali. “Halepa Fermanı ve Sonrası Girit’te Yapılan Düzenlemeler”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2018), 74-89.
- Cengiz, Hasan Ali. “Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (2019), 105-133.

- Dedekarginoğlu, Hüseyin. “Alevilikte Tevellâ ve Teberrâ Kavramları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 93 (2020), 163-191.
- Değerli, Ayşe - Küçükdağ, Yusuf. “Vesâik-i Bektâşîyân’da Yer Almayan Rumeli’deki Bektâşî Yapıları (1400-1826)”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 7/13 (2017), 105-135.
- Demircan, Yasemin. “Tıyn-i Mahtûm: Akdeniz Dünyasının Mucize Toprağı”. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* 4/1 (2012), 281-295.
- Doğan, Cabir. “Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)”. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (2013), 67-88.
- Elçin, Şükrü. “Şahinoğlu ve Bilinmeyen Şiirleri”. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 10/120 (1972), 1251-1259.
- Emecen, Feridun. “Limni Adası’nda Türk İskânının Ortaya Çıkışı ve Gelişim Safhaları”. *Tarih Dergisi* 46 (2007), 177-203.
- Eren, Abdullah. “Klasik Türk Şiirinde Ar ve Namus Kavramı”. *ODU Sosyal Bilimler Dergisi* 6/15 (2016), 8-22.
- Eroğlu, Süleyman. “Türk Edebiyatında Miyâhiyye Türüne Bir Örnek: Hâsib Efendi’nin Miyâhiyyesi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (2008), 429-439.
- Gariper, Cafer. “Rusça’dan Türkçe’ye Yapılan İlk Edebî Tercüme Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercüme”. *İlmî Araştırmalar* 7 (1999), 105-134.
- Gariper, Cafer. “Türk Edebiyatının Yenileşmesinde Çevirinin Rolü ve Recep Vahyî’nin Batı Dillerinden Yaptığı Çeviriler”. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 4/7 (2018), 11-28.
- Genç, Serdar. “Rusçukta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17-19. yy.)”. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 12/24 (2017), 227-244.
- Gözitok, Mehmet Akif. “Türk Edebiyatında Urfî-i Şirâzî Şerhleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12 (2017), 77-122.
- Gültekin, Hasan. “Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû’a-i Nezâyir”. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2010), 107-122.
- Günay, İlhami. “Ali Hibrî el-Kütahî’nin Havâsü’l-Kur’ân Konusundaki Şifâü’l-Ebdân’ının Yeni Bir Nüshasının Literatüre Kazandırılması”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (2016), 314-331.
- Güzdağ, Nevzat. “Akdeniz’de Bir “Mümtez Eyalet”: Girit (1669-1869)”. *Belgi Dergisi* 9 (2015), 1278-1288.

- Haytoğlu, Ercan. “Bir Erken Donem Cumhuriyet Polisi: Yusuf Siret (Aktan) Bey”. *Belgi Dergisi* 9 (2015), 1218-1229.
- Haytoğlu, Ercan. “Mahkeme Katipliğinden Emniyet Mufettişliğine: Ali İffet (Genarap) Efendi (1869-1941)”. *Tarihte Turk Polis Teşkilatı Sempozyumu*. ed. Muammer Gul - Mustafa Kandemir. 271-290. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2013.
- İnbaşı, Mehmet. “Eğriboz Sancağı İdarecileri (1756-1792)”. *Cihannuma Tarih ve Coğrafya Dergisi* 6/1 (2020), 59-78.
- Kaplan, Hasan. “Divan Edebiyatında Sakız ve Sakız’ın Fethinin Edebiyatın Nukte Dunyasına Yansımaları”. *EKEV Akademi Dergisi* 22/73 (2018), 367-394.
- Karaman, Fikret. “İslam Dini Aısından Sigara ve Tutun zerine Bir İnceleme”. *Diyanet İlmi Dergi* 35/3 (1999), 117-128.
- Kaya, Ahmet İhsan. “Turk Edebiyatında Ara Nesil”. *Dicle niversitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi* 5/9 (2013), 148-159.
- Kaya, Bayram Ali. “Klasik Turk şiirinde şifalı Bitkiler zerine Bir Deneme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015), 263-314.
- Kazan, şevkiye. “skudarla Anılan Buyuk Bir şair: Sırrı”. *skudar Sempozyumu I*. ed. Zekeriya Kurşun vd. 329-343. İstanbul: skudar Belediyesi Yayınları, 2004.
- Kemikli, Bilal. “Divan şiirinde Hastalık ve Tedavi”. *Uludağ niversitesi İlahiyat Fakltesi Dergisi* 16/1 (2007), 19-36.
- Kılı, Filiz. “Giritli Divan şairleri”. *Turk Klturu ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 32 (2004), 275-294.
- Kılı, Filiz – Bulbul, Tuncay. “Bulgaristan Doğumlu Divan şairleri”. *Turk Klturu ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 43 (2007), 49-66.
- Kılı, Sevda nal. “18. Yzyılda Bir Edebi Muhit Olarak Koca Ragıb Paşa Konağı”. *ukurova niversitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi* 25/4 (2016), 147-158.
- Koanoğulları, Osman. “Mısri Dergahı-Basmane-İzmir”. Erişim 24 Eylul 2020. <http://okocana.blogspot.com/2019/03/msri-dergah-basmane-izmir.html>
- Koksal, Mehmet Fatih. “Klasik Turk Edebiyatının Sıra Dışı rneklerini Toplayan İlgin Bir şiir Mecmuası: Mecmua-i Nevadir”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3/4 (2019), 84-123.
- Koprulu, Orhan Fuad. “Ustazade Yunus Bey’in Mehul Kalmış Bir Makalesi: Bektaşliğin Girid’de İntişarı”. *Guneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 8-9 (1980), 37-86.

- Köstüklü, Nuri. “Vatan Savunmasında Gönül Erleri: Mücahidîn-i Mevlevîye Alayı”. X. *Millî Mevlana Kongresi*. ed. Haşim Karpuz vd. 213-226. Konya: Selçuk üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.
- Kurnaz, Cemal. “Giritli Sırrı Paşa, Hayatı, Eserleri, Şiirleri”. *İlmî Araştırmalar* 9 (2000), 133-160.
- Kurnaz, Cemal - Çeltik, Halil. “Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 51 (2009), 275-294.
- Kurnaz, Cemal - Çeltik, Halil. “Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 6 (1998), 670-692.
- Menteşe, Metin. “Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış”. *Tarih Okulu Dergisi* 13/45 (2020), 784-832.
- Meriç, Rıfık Melül. “Hicrî 1131 Tarihinde Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi (Nâzımı Kilârî Ahmed Refî)”. *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 2 (1956), 139-181.
- Molla Memet, Amet. “Hüseyin Vassaf'ın Sefîne-i Evliyâ'sındaki Rumelili Sufi Şairler”. 4. *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı I*. ed. Burak Yuvalı vd. 37-64. İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2019.
- Muslu, Ramazan. “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”. *EKEV Akademi Dergisi* 12/36 (2008), 43-66.
- Ölker, Gökhan. “Türk Sözlüklüçülük Geleneğinde Türkçe-Rumca Manzum Sözlükler”. XIII. *Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*. ed. Abide Doğan vd. 391-403. Polonya-Varşova: Varşova Üniversitesi, 2018.
- Ösen, Serdar. “Balkanlarda Mevlevîliğin Yayılması ve Kurulan Mevlevihaneler”. *Yeni Türkiye Dergisi* 2/67 (2015), 1799-1814.
- Öztürker, Hazal Ceylan. “Bektâşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsî Baba Tekkesi Örneği”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2013), 155-193.
- Selçuk, Bahir – Elçi, Fatih. “Sultan Abülaziz'e Sunulmuş Bir Siyasetname Çevirisi: Kavalalı Hüseyin Kazım'ın Risâle-i Seciyyesi'si”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/12 (2013), 191-228.
- Sevgi, Ahmet. “Giritli Şairler”. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 7-8 (1992-93), 33-51.
- Sevgi, Ahmet. “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Divançesi”. VII. *Millî Mevlana Kongresi*. 62-73. Konya: 1985.

- Soyyer, A. Yılmaz. “18-19. Yüzyıllarda Kızıldeli Bektâşî Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi* 53 (2010), 345-364.
- Şenödeyici, Özer. “Osmanlının Görsel Şiirleri III: Trajedinin Gölgesinde Hüner Gösterisi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2009), 586-697.
- Şimşek, Selami. “Doğu Akdeniz'de Tahrip Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar ve Tekkeler”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 32 (2007), 215-244.
- Top, Yılmaz. “Bursalı Şair Nakîb-zâde Ni'metî (ö. 1060?) Efendi ve Onun Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3424 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Kasâ'id Adlı Şiir Mecmuasının Muhtevası”. *Türk Kültürü İncelemeleri* 31 (2014), 265-348.
- Tozlu, Musa. “Hikemî Şiir Geleneğine Mensup Bir Şair: Ebubekir Sâmî Paşa ve Divanı”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2010), 142-158.
- Tukin, Cemal. “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları”. *Bellekten* 9/34 (1945), 163-206.
- Turan, Şerafettin. “Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 (1966), 173-199.
- Türkantoz, Kayahan. “Limni'deki Niyâzî-i Mısırî Dergâhı'ndan Günümüze Kalan İzler”. *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu* 4. ed. Mehmet Temelli. 165-177. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2005.
- Uzun, Yunus Emre. “Ahmed Me'âbî'nin Tasavvufî-Alegorik Tercümesi: Terceme-i Ezhârü'l-Akdesiyye”. *Külliye Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2020), 43-77.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Tosyalı Ebubekir Râtib Efendi”. *Bellekten* 39/153 (1975), 49-76.
- Ülker, Necmi. “İzmir-Yağhanerdeki Bektâşî Mezar Kitabeleri (XIX. ve XX. Yüzyıl)”. *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 01-38. Ankara: Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 1996.
- Ünal, Ayhan Afşin. “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 1/12 (2002), 251-261.
- Yazar, Sadık. “XVI. Yüzyılda Derlenmiş Bir Musammat Mecmuası”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/1 (2013), 601-650.
- Yekbaş, Hakan. “Recep Vahyî ve 'Leyle-i Regaib' Adlı Regaibiyyesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/17 (2011), 212-224.

- Yılmaz, Kübra – Yılmaz, Oğuz. “Birgivi'nin Avâmil'ine Yapılan Manzum Tercüme”. *Balıkesirli Bir İslam Alimi İmam Birgivi Sempozyumu*. ed. Mahmet Bayyigit vd. 629-663. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Mehmet Emin. “Midilli Halvetî-Mısrî Tekkesi (Vigla Camii)”. *10. Balkan Tarihi Kongresi*. ed. Mehmet Yavuz Erler. 451-458. Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları, 2016.
- Yılmaz, Necdet. “Abdülehad Nuri-i Sivâsî'nin Midilli'deki Faaliyetleri”. *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsiler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*. ed. Abdüsselam Bulut. 291-306. Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2011.
- Yiğit, Bilge Kaya – Kalyon, Abuzer. “Peşтели Hisâlî'nin Metâli'ü'n-Nezâ'ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/1 (2013), 335-371.
- Yörür, Ali. “Edirne Valisi Ahmed İzzet Paşa'nın Tarih Manzumeleri”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5/2 (2019), 289-323.
- Γιαννοπουλος, Γιάννης. “Δωδεκάνησος, Η Γένεση Ενός Ονόματος και Η Αντιμετώπιση Του Από Τους Ιταλούς”. *Eoa Kai Esperia* 6 (2004-2006), 275-296.
- Κουτουμπα, Κωνσταντίνου. “Το Κάστρο της Σκιάθου, η μεσαιωνική πολιτεία (1350-1827)”. Erişim 14 Mayıs 2022. http://filoitoukastrou.blogspot.com/p/blog-page_7120.html
- Tezler:**
- Arslan, Burak. *Girit İslâm Emirliği (827-961)*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Arslan, Saime. *Giritli Ali Baba ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Aşkar, Mustafa. *Mehmed Niyâzî-i Mısrî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Ateş, Esra. *Hibrî Ali Efendi'ni Zuhru'l-Masîr Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ayan, Gönül. *Muhîti, Hayatı, Eserler ve Edebî Kişiliği Divanının Tenkitli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

- Ayoğuz, Şengül. *Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilayeti*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Bilgi, Betül Kevser. *Giritli Hilâlî Divanı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cansever, Sıddık. *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî, Hayatı, Eserleri, Divanının Edisyon Kritik Metni ve Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Cengiz, Hasan Ali. *Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezâire-i Girid Adli Eseri: Tahlil ve Metin*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Cevher, M. Hakan. *Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmû'a-i Sâz u Söz*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Cevri, Adem. *Adalar Denizi'nin Jeopolitik Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kalyon, Abuzer. *Peşteli Hisâlî Metâli'u'n-Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme Metin*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Karaman, Özlem Atmaca. *Aşkî Hüseyin Efendi Divanı*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karamanoğlu, Ferda Merve. *Hanyalı Hafız İbrahim-Lugat-i Erbaa (Arapça-Farsça-Yunanca-Türkçe Manzum Sözlük)*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kaya, Ahmet İhsan. "Mütalaa Gazetesi", *İnceleme, Fihrist, Seçme Metinler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Kayabaşı, Bekir. *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Kazan, Şevkiye. *Üsküdarlı Sırrî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-Nebî*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Köksal, Ahmet. *Giritli Sırrî Paşa*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Köpür, Adem. *Ali Emîri Efendi'nin Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Molla Memet, Amet. *Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

- Morkoç, Ertek. *Eğirdirli Hacı Kemal'in Câmî'u'n-Nezâir'i*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Nüfusçu, Hatice Harika. *Muktebes Dergisi Üzerine Bir İnceleme*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Odunkıran, Fatih. *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Örenç, Ali Fuat. *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Sannav, Sabri Can. *Yakındönem Tarihimizde Limni Adası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Tepeli, Yusuf. *Yemînî'nin Fazilet-nâmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Tozlu, Musa. *Ebubekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Ustaömer, Gül. *Hâsim Divanı-İnceleme-Metin ve Düzyazıya Çeviri*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ünal, Bihter. *Virânî Dede-Fakr-nâme*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ünsal, Emine. *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ünver, Metin. *Midilli Adası'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1914)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Üzer, Nuran Altuner. *Safayî ve Tezkiresi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.
- Yıldız, Ali. *18. Yüzyıl Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Ansiklopedi Maddeleri:

- Acar, İsmail. "Aynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ahışhalı, Recep. "Râmî Mehmed Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/449-451. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Arıkan, Sema. “Tosyalı Râtib Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/277-278. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aşkar, Mustafa. “Niyâzî-i Mısrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/166-169. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Azamat, Nihat. “Kalenderiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/254-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Azamat, Nihat. “Divane Mehmed Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/435-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Beydilli, Kemal. “Yusuf Ziyâ Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/34-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bozkurt, Nebi. “Sikke”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/185-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ceylan, Semih. “Taç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/363-365. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Coşkun, Vildan Serdaroğlu. “Nevres”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/57-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Emecen, Feridun. “İstanköy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/308-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Emecen, Feridun. “Limni”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/190-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hâricîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/169-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “İsnâaşeriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/142-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Gündüz, Şinasi. “Nevruz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İlgürel, Mücteba. “Çaka Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İlgürel, Mücteba. “Deli Hüseyin Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/4-6. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- İzci, Cevat. “Hasan İlmî Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kahya, Esin. “Hipokrat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/119-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Karaca, Ali. "Azıızadeler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/350. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayreddin. "Ca'feriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/4-10. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kiel, Machiel. "Aydonat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK 1/146-148. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Kiel, Machiel. "Eğriboz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/491-493. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kiel, Machiel. "Midilli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/11-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Kiel, Machiel. "Rodos". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/155-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Küçük, Cevdet. "Oniki Ada". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/353-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kütükoğlu, Bekir. "Ahmed Resmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/121-122. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Bektâşilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/373-379. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Okay, M. Orhan. "Haşmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/422-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Öngören, Reşat. "Hatm-i Hâcegân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öreñç, Ali Fuat. "Sakız Adası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/6-10. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. "Râfiziler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özcan, Abdülkadir. "Edirne Vakası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/445-446. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özcan, Abdülkadir. "Patrona İsyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/189-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Özcan, Nuri. “Leylâ Hanım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/157-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Özcan, Nuri – Erdemir, Ayşegül Demirhan. “Abdülaziz Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/190-191. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Özkan, Halit. “Yusufefendizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/41-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öztürk, Cemil. “Mondros Mütarekesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/271-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Şahin, Haşim. “Seyyid Ali Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/48-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şahin, İlhan. “Semadirek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/458-459. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Cezâyir-i Bahr-i Sefid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/500-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Haç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/522-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Şeşen, Ramazan. “Dâviyye ve İsbîtarîyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/19-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Şimşek, Selami. “Süleyman Fâik Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/85-86. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tukin, Cemal. “Girit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/85-93. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Turan, Şerafettin. “Barbaros Hayreddin Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/65-67. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Uludağ, Süleyman. “Abdal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/69-71. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. “Devran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uludağ, Süleyman. “Hallâc-ı Mansur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/377-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. “Halvetiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/393-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. “Mücerred”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/447-448. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Üzüm, İlyas. “Nusayrîlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/270-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yılmaz, Hasan Kâmil. “Celvetiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Elektronik Sözlükler:

Abak, Turgay. “Şahinoğlu”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 21 Mayıs 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahinoglu>

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Âbî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 13 Mayıs 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abi-abi-mahmud-efendi>

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Fâik”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2015. Erişim 30 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faik-suleyman-faik-efendi>

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Haşmet”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 23 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasmet-mehmed-abbas-efendizade>

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Mâcid”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 18 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/macid-kapudaniiderya-mahmud-pasa>

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Vâcid”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 06 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vacid>

Aksoyak, İsmail Hakkı. “Zarîf”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 25 Mayıs 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zarif-mehmed-abdullah-celebi>

Alper, Kadir. “Aşkî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/aski-giritli>

Arslan, Mehmet. “Şemsî Baba”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/semsi-baba-yusuf-semseddin-egribozlu>

Baki, Zeynep Safiye. “Nazmî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 04 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-ismail>

Bilkan, Ali Fuat. “Râmî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 26 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rami-rami-mehmet-pasa>

Çakır, Emine. “Sırrî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sirrimehmed-egribozlu>

- Çakır, Müjgan. “Mevkufâtî Mehmed Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 06 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevkufati-mehmed-efendi>
- Değerli, Mehmet Ali. “Yemîni”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yemini-muhammed>
- Eke, Nagehan U. “Abdî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 03 Temmuz 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-nisanci-abdurrahman-abdi-pasa>
- Gürbüz, İncinur Atik. “Ziyâ”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2015. Erişim 05 Temmuz 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ziya-gurcu-yusuf-ziyaeddin-pasa>
- İsen, Mustafa. “Nevâyî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 20 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nevayi-ii-mengli-giray>
- İsen, Mustafa. “Şahin Giray”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 28 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahin-giray>
- Kaplan, Yunus. “Ehlî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 21 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ehli-tayyibzade-ehli-efendi>
- Kaplan, Yunus. “Esîrî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri-mdbir>
- Kaplan, Yunus. “Kâmil”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 30 Mayıs 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kamil-ahmed-kamil-pasa>
- Kavruk, Hasan. “Niyâzî-i Mısırî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 31 Mayıs 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/niyazii-misri>
- Kaya, Bayram Ali. “Nevres”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 01 Temmuz 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nevres-osman-nevres>
- Kesik, Beyhan. “Velî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 21 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/veli-veliyuddin-efendi>
- Kılıçaslan, Veli. “Tevfik Nevzad Çağdaş”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2019. Erişim 20 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cagdas-tevfik-nevzat>
- Köksal, Mehmet Fatih. “Esîrî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri>
- Köksal, Mehmet Fatih. “Hitâbî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 04 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hitabi>
- Köksal, Mehmet Fatih. “Muhîti”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 19 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhiti-mdbir>

Köksal, Mehmet Fatih. "Özri". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 24 Haziran 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozri>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 02 Aralık 2020. <http://lugatim.com/s/melamet>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 02 Nisan 2021. <http://lugatim.com/s/ber%C5%9F>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 04 Mart 2021. <http://www.lugatim.com/s/R%C4%B0NT>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 05 Ocak 2021. <http://lugatim.com/s/abadi>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 07 Aralık 2020. <http://lugatim.com/s/zikir>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 08 Aralık 2020. <http://lugatim.com/s/sema>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 12 Aralık 2020. <http://lugatim.com/s/kafir>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 28 Aralık 2020. <http://www.lugatim.com/s/ISTUFA>

Kubbealtı Lugatı. Erişim 30 Kasım 2020. <http://lugatim.com/s/kalender>

Kurtoğlu, Orhan. "Nûri". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuri-osman-hanyevi>

Tozlu, Musa. "Sâmî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-ebubekir-sami-pasa>

Usluer, Fatih. "Virânî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013. Erişim 05 Nisan 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/virani>

Diğer Elektronik Kaynaklar:

Dimos Skiathos. *TOYRKOKRATIA (1538-1821)*. Erişim 14 Mayıs 2022.

<http://www.skiathos.gr/el/exploreskiathos/history-of-skiathos/turkish-domination.html>

İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 23 Mart 2020.

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/MC_Yz_K0572.pdf

İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 20 Mart 2020.

<http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/55000520005100054005100095001140011500069.pdf>

İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 05 Nisan 2020.

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/MC_Yz_K0100.pdf

İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 08 Nisan 2020.

<http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/54000480004900051005200095001140011500069.pdf>

- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 08 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/510004900049000500005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 08 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/570005000053000530005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 08 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/520004900051000540005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 09 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/560004800048000520004900095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 09 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/550005700053000540004900095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 09 Nisan 2020.
http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/OE_Yz_0342.pdf
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 17 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt13/yordam.php?dilsecim=0&-vt=YordamBTSYS&>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 17 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/530005300049000500005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 17 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/520005400051000550005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 17 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/550005400051000550005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 17 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/540005400051000550005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 17 Nisan 2020.
<http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/kitablar/560004800052000530005100095001140011500069.pdf>
- İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 01 Haziran 2020.
http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/OE_Yz_1107.pdf

İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 03 Temmuz 2020.

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/BEL_Yz_O0126.pdf

İBB Atatürk Kitaplığı. Erişim 10 Şubat 2020.

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/OE_Yz_0489.pdf

İslâmcı Dergiler Projesi: *Recep Vahyi*. Erişim 07 Mayıs 2020.

<http://katalog.idp.org.tr/yazarlar/728/recep-vahyi>

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Erişim 30 Haziran 2020.

<http://katalog.istanbul.edu.tr/client/trTR/defaulttr/search/results?qu=Mecmu-a-i+S%C3%BCleyman+F%C3%A2ik&te=>

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. Erişim 30 Haziran 2020.

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/trTR/default_tr/search/results?qu=Devhat%C3%BC%27l-me%C5%9Fayih+zeylinin+zeyli&te=

İstanköy'den Kos'a. *Türbe ve Çeşmeler (Resimleri)*: Erişim 13 Mayıs 2022.

<http://www.istankoy.org/documents/80.html>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 10 Şubat 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/315832?SearchType=1>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 10 Şubat 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/366030?SearchType=1>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 20 Şubat 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/300477?SearchType=1>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 20 Şubat 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/309154?SearchType=1>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 20 Şubat 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/200600?SearchType=1>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 20 Şubat 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/362944?SearchType=1>

Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 09 Nisan 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/312517?SearchType=2>

- Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 12 Nisan 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/324787?SearchType=2>
- Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim Haziran 01 Haziran 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/335532?SearchType=1>
- Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 01 Haziran 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/384788?SearchType=1>
- Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 01 Haziran 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/405111?SearchType=1>
- Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 01 Haziran 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/311773?SearchType=1>
- Milli Kütüphane, *Yazma ve Nadir Eserler Portalı*. Erişim 17 Haziran 2020. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/281860?SearchType=1>
- ProjeTSM. *Yusuf Ziya Paşa Besteleri*. Erişim 05 Temmuz 2020. <http://projetsm.com/bestekarlar/1792-yusuf-ziya-pasa-eserleri>
- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. Erişim 07 Nisan 2020. <http://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=530046&materialType=NE&query=SiyaSetn%C3%A2meler>
- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. Erişim 25 Mart 2020. <http://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=399276&materialType=YE&query=kami>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. *Osmanlı İzleri*. Erişim 13 Haziran 2020. <http://ottoman.mfa.gov.tr/Eser.aspx?g=657c9540-a9e9-42ae-b778-ae1a04e3e64>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 26 Ocak 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/munsiat/216208>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 20 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/ukud-al-durriyye-serh-i-feraiiz-al-hibriyye/152499>

- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 20 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-kisas-i-enbiya/135345>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 22 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/136027>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 24 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/emsalat/104848>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 24 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/emsalat-az%C3%AEz-efend%C3%AE/108771>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 24 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-i-gir%C3%AEd%C3%AE/104108>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 24 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tevar%C3%AEh-i-%C3%82i-osman/104113>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 27 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/conk/1586>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 27 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/conk/1765>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 27 Şubat 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecm%C3%BBa-i-esar-ve-fevaid/69186>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 23 Mart 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/miraciyei-hazretinebevi/212157>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 25 Mart 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/ahval-i-n%C3%BBr%C3%AE-osman-haniyev%C3%AE/109629>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 27 Mart 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-iezharul-akdesiye/43156>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 05 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/lugat-i-n%C3%BBriye/123408>

- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 07 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-vesiletus-sul%C3%BBk-f%C3%AE-siyasetil-mul%C3%BBk/112299>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 07 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/adab-i-insan/189273>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 08 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/190060>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 27 Ocak 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tar%C3%AEh-i-kudama-i-y%C3%BBnan-ve-makedonya/119607>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 09 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/makale-i-ahmed-efendi/111635>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 12 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalogtaramasonuc?eseradi=Uy%C3%BBn%C3%BC%27l-Hid%C3%A2ye&page=1>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 12 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-f%C3%AE-bestas%C3%AEye/120945>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 16 Mayıs 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/munseat/93818>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 01 2020. Mayıs <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-i-esrat-i-saat/115784>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 01 Mayıs 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-i-iade/125198>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 01 Mayıs 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-risale-i-noktatul-beyan/115801>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 01 Mayıs 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalogtaramasonuc?yazar=niyazi%20m%C4%B1sri%20&page=1>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 19 Haziran 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama/sayfa/1?q=muhiti>
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 03 Temmuz 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/detaygoster.php?k=191518>

TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 03 Temmuz 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-kas%C3%AEdetul-burde/116156>

TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 06 Temmuz 2020. [http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&yazar=Hek%C3%AEmba%C5%9F%C4%B1%20Abd%20el-z%C3%AEz%20Efend%C3%AE%20\(%C3%B6l.%201197%2F1783\)](http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&yazar=Hek%C3%AEmba%C5%9F%C4%B1%20Abd%20el-z%C3%AEz%20Efend%C3%AE%20(%C3%B6l.%201197%2F1783))

TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, *Yazma Eserler Portalı*. Erişim 05 Nisan 2020. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/lugat-i-manz%C3%BBme-i-n%C3%BBriye-bera-i-lisan-i-r%C3%BBmiye/100489>

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi. Erişim 24 Şubat 2020. <https://kutuphane.ykykultur.com.tr/yordambt/yordam.php>

EKLER

Tablo 1: Eğriboz Şairleri

Eğriboz Doğumlu Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufi Kimliği
1.	İzzet	Eğriboz	Yenişehir Feneri / Serfiçe	1241 / 1825	Divan Kâtibi
2.	Mâhir	Eğriboz	İstanbul	1259 / 1843	Hariciye Kâtibi
3.	Melek Ahmed	Eğriboz	Selanik	1288 / 1871	Mutasarrıf
4.	Ragîb	Eğriboz	?	1096 / 1685	Şair
5.	Sâmî	Eğriboz	Eğriboz	1229 / 1813	Vali-Paşa
6.	Sırrî	Eğriboz	Tekirdağ	XIX. yy.	Bektâşî Dervîşi
7.	Şemsî	Eğriboz / İstefe	İzmir	1301 / 1884	Gümrük Memuru / Bektâşî Şeyhi
8.	Şeyhî	Eğriboz / İstefe	İzmir	1256 / 1840	Halvetî-Mısırî Şeyhi
9.	Virânî	Eğriboz	Karlıova / Bulgaristan	XVII. yy.	Bektâşî Şeyhi
10.	Yemînî	Eğriboz	Karlıova / Bulgaristan	XVI. yy.	Bektâşî Şeyhi
Eğriboz'da Medfun Olan Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufi Kimliği
1.	Esîrî	Anadolu ?	Eğriboz / Kızılhisar	1000 / 1591	Kadı
2.	Hibrî	Kütahya	Eğriboz / Kızılhisar	XVII. yy.	Müderis
3.	Kâmil	İstanbul	Eğriboz	1148 / 1735	Kadı

Tablo 2: Girit Şairleri

Girit Doğumlu Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Aşkî	Kandiye	Kandiye	XIX. yy.	Kâdirî Şeyhi
2.	Âtîf	Hanya	Hanya	1326 / 1908	Bürokrat
3.	Azîz	Kandiye	Berlin	1213 / 1798	Diplomat
4.	Bedrî	Kandiye	Kandiye	1175 / 1761	Şair
5.	Besîm	Hanya	Hanya	1201 / 1786	Attar
6.	Cezbî	Kandiye	Kandiye	1196 / 1781	Şair
7.	Cürmî	Hanya	Hanya	1219 / 1804	Nakîbü'l-Eşraf Kaymakamı
8.	Fâiz	Girit	?	XIX. yy.	Vali Kethüdası
9.	Fehîm	Hanya	Mısır	XIX. yy.	Paşa Kethüdası
10.	Fehmî	Kandiye	İstanbul	1278 / 1862	Vezir-Paşa
11.	Hâfız	Hanya	Hanya	1208 / 1793	Müftü
12.	Hâtem	Girit	Girit	?	Şair
13.	Hayrî	Girit	?	XX. yy.	Asker / Mevlevî Dervîşi
14.	Hıfzî	Hanya	Hanya	1213 / 1798	Farsça Hocası
15.	Hikmetî	Hanya	Hanya	1169 / 1755	Üveysî
16.	Hilâlî	Kandiye	Kandiye	XIX. yy.	Halvetî-Müslihî Şeyhi
17.	İffet	Resmo	İzmir	1360 / 1941	Polis Müfettişi
18.	İlmî	Kandiye	İstanbul	XX. yy.	Kaymakam
19.	İzzet	Resmo	Edirne	1310 / 1893	Vezir-Paşa
20.	Kâmî	Hanya / Suda	İstanbul	1217 / 1802	Gümrük Memuru / Kâdirî Dervîşi
21.	Lebîb	Kandiye	Kandiye	1182 / 1768	Şair
22.	Me'âbî	Kandiye	Kandiye	1213 / 1798	Halvetî-Bekrî Şeyhi
23.	Mehmed Efendi	Girit	Hanya	XVIII. yy.	Müftü
24.	Midhat	Resmo	İzmir ?	XX. yy.	Maarif Müfettişi
25.	Muhtar	Hanya	İstanbul	1328 / 1910	Bürokrat / İdrisî Dervîşi
26.	Nakşî	Kandiye	Kandiye	1170 / 1757	Halvetî-Müslihî Şeyhi
27.	Nâmî	Kandiye	?	XIX. yy.	Celvetî Dervîşi
28.	Nazmî	Kandiye	Kandiye	1317 / 1901	Akademisyen-Mebus / Bektâşî Dervîşi
29.	Nûrî	Hanya	Hanya	1230 / 1815	Ordu Kâtibi / Celvetî Dervîşi
30.	Nüzhet	Girit	?	XX. yy.	Şair

31.	Râcih	Girit	Girit	?	Şair
32.	Râcih	Kandiye	Kandiye	XIX. yy.	Muallim
33.	Rahmî	Kandiye	İskenderun / Bilan	1312 / 1894	Gümrük Müdürü
34.	Râmiz	Girit	?	XIX. yy.	Kâdirî Dervîşi
35.	Râşid	Kandiye	İstanbul	1336 / 1918	Mutasarrıf
36.	Resmî	Resmo	İstanbul	1197 / 1783	Diplomat
37.	Resmî	Girit	İstanbul	1204 / 1789	Bektâşî Şeyhi
38.	Salacioğlu	Hanya	Hanya ?	XIX. yy.	Celvetî Şeyhi
39.	Sırrî	Kandiye	İstanbul	1313 / 1895	Vali-Paşa
40.	Şefik	Hanya	Hanya	1288 / 1871	Mevlevî Dervîşi
41.	Tayyibî	Hanya	İstanbul	1160 / 1747	Bürokrat
42.	Vahyî	Kandiye	İstanbul	1341 / 1923	Miralay
43.	Vehbî	Hanya	?	XIX. yy.	Şair
44.	Zârî	Hanya	?	XIX. yy.	Bürokrat

Girit'te Medfun Olan Şairler

No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Âbî	Erzurum	Kandiye	1077 / 1666	Asker
2.	Ferhâd	?	Kandiye	1213 / 1798	Vali-Paşa / Mevlevî Dervîşi
3.	Feyzî	?	Kandiye	1178 / 1764	Kadı
4.	Hâsim	İstanbul	Resmo	1139 / 1726	Şehir Muhafızı
5.	Hüsnî	?	Kandiye	1186 / 1772	Kaptan-ı Derya-Vali
6.	Kâmil	Belgrad	Resmo	1177 / 1763	Vali
7.	Kâzım	Kavala	Girit	XIX. yy.	Kadı
8.	Nahîfî	Harput	Hanya	XVIII. yy.	Şair
9.	Refî'	İstanbul	Kandiye	1276 / 1859	Nâip
10.	Sırrî	İstanbul	Girit	1111 / 1699	Derterdar
11.	Subhî	Bolu	Girit	1080 / 1669	Asker / Mevlevî Dervîşi
12.	Şahinoğlu	Dobruca / Romanya	Girit	XVII. yy.	Asker / Bektâşî Dervîşi
13.	Şemsî	Konya	Hanya (Mübadelede İzmir'e nakl-i kubur yapıldı)	1303 / 1886	Mevlevî Şeyhi
14.	Zarîf	İstanbul	Kandiye	1115 / 1703	Ordu Kâtibi
15.	Zülâlî	Aydonat / Yunanistan	Resmo	1144 / 1731	Kadı

Tablo 3: Limni Şairleri

Limni Doğumlu Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Siyâhî	Limni ?	Limni	1268 / 1851	Halvetî-Mısrî Şeyhi
Limni'de Medfun Olan Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Niyâzî	Malatya	Limni	1105 / 1694	Halvetîlik içinde Mısrî Kolunun Pîri
2.	Vâcid	İstanbul	Limni	1300 / 1882	Tahrirat Müdürü

Tablo 4: Midilli Şairleri

Midilli Doğumlu Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Hitâbî	Midilli	?	XVI. yy.	Şair
2.	Mevkûfâtî	Midilli	İzmit	1065 / 1655	Reisülküttab
3.	Şâkir	Midilli	İstanbul	1284 / 1867	Kadı
4.	Şefkat	Midilli	İstanbul	1187 / 1773	Divan Kâtibi
5.	Şeyhî	Midilli	?	XVII. yy.	Kadı
Midilli’de Medfun Olan Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Dâniş	İstanbul	Midilli	1192 / 1778	Reisülküttab
2.	İbâdî	Gelibolu	Midilli	XVI. yy.	Şair
3.	Mâcid	?	Midilli	1159 / 1746	Vezir-Kaptan-ı Derya
4.	Sa’id	?	Midilli	1188 / 1774	Nâip
5.	Selmân	Kavala	Midilli	995 / 1586	Kâtip

Tablo 5: Rodos Şairleri

Rodos Doğumlu Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufi Kimliği
1.	Muhîfî	Rodos	İstanbul	1008 / 1599	Kadı
2.	Nevâyî	Rodos	Bahçesaray / Kırım	1152 / 1739	Kırım Hanı
3.	Tevfik	Rodos	İzmir	1389 / 1969	Muallim
4.	Velî	Rodos	İstanbul	1066 / 1655	Müderriş
Rodos'ta Medfun Olan Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufi Kimliği
1.	Ehlî	İstanbul	Rodos	1009 / 1600	Kadı
2.	Haşmet	İstanbul	Rodos	1181 / 1768	Müderriş
3.	Necîb	İstanbul	Rodos	1320 / 1902	Mahkeme Reisi
4.	Özrî	Üşküp	Rodos	929 / 1522	Kadı
5.	Râmî	İstanbul	Rodos	1119 / 1707	Vali-Paşa
6.	Râtîb	Kastamonu	Rodos	1214 / 1799	Reisülküttab
7.	Şahin Giray	Edirne	Rodos	1201 / 1787	Kırım Hanı
8.	Şânî	İstanbul	Rodos	XVI. yy.	Yeniçeri

Tablo 6: Sakız Şairleri

Sakız Doğumlu Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Edhem	Sakız	İstanbul	1303 / 1885	Kâtip
2.	Fâik	Sakız	İstanbul	1254 / 1834	Bürokrat
3.	Nevres	Sakız	İstanbul	1293 / 1876	Bürokrat
Sakız'da Medfun Olan Şairler					
No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Abdî	İstanbul	Sakız	1103 / 1691	Vali-Paşa
2.	Bezmî	İstanbul	Sakız	1136 / 1723	Halvetî-Cihangirî Dervîşi
3.	Çâresiz	Karaman Ereğlisi	Sakız	1118 / 1706	Halvetî-Cihangirî Şeyhi
4.	Ziyâ	?	Sakız	1234 / 1818	Vali-Paşa

Tablo 7: Ege Denizi'nin Küçük Adalarındaki Şairler

No.	İsim / Mahlas	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Mesleği / Tasavvufî Kimliği
1.	Azîz	İstanbul	İstanköy	1197 / 1783	Müderriş-Hekimbaşı
2.	Hatmî	Semadirek	Kudüs	1029 / 1619	Divan Kâtibi
3.	Sa'yî	Tire	İşketoz	960 / 1552	Kadı

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Amet MOLLA MEMET		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Yunanca	İyi Derece	
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2003	2006	Gümülcine Medrese-i Hayriyesi
Lisans	2008	2012	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2016	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2016	2022	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	BAMER (Balkan Araştırmaları Merkezi)		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	<p>EBSCO Databases and Services Training, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.</p> <p>Yazma Eserler Kış Okulu Keşif-Taahhik-Neşir-I, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019.</p> <p>YTB Uluslararası Öğrenciler Akademisi, Bursa, 2015.</p> <p>YTB Uluslararası Öğrenciler Akademisi, Bursa, 2014.</p> <p>Pedagojik Formasyon Sertifikası, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2012.</p>		
Yayımlar:	<p>Molla Memet, Amet. <i>Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme</i>. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.</p> <p>Molla Memet, Amet, “Beliğ’in Hayatı, Muhiti, Edebî Kişiliği ve Eserleri”. <i>“Bursa’nın Hafızası” İsmail Beliğ ve Dönemi</i>. ed. Bilal Kemikli – Ömer Faruk Yiğiterol. 55-64. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2022.</p> <p>Molla Memet, Amet. “Osmanlı Kültür Coğrafyasında Batı Trakya Ve Batı Trakyalı Divan Şairleri”. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> 25 (2021), 637-663.</p> <p>Molla Memet, Amet. “Hüseyin Vassaf’ın Sefine-i Evliya’sındaki Rumelili Sufi Şairler”. <i>4. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı</i>. ed. Burak Yuvalı vd. 1/37-64. İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2019.</p> <p>Karabıyık, Edibali - Molla Memet, Amet. “Cem Sultan’ın Muhiti ve Cem Şairleri”. <i>Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu Bildiri Kitabı</i>. ed. Bilal Kemikli - Olcay Kocatürk. 93-101. Bursa: Osmangazi</p>		

	Belediyesi Yayınları, 2018. Molla Memet, Amet. “Vesiletü’n-Necât’ın Rumca Tercümesi”. <i>Mevlid Külliyyatı</i> . ed. Bilal Kemikli. 1/319-343. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016. Molla Memet, Amet. “Süleyman Çelebi Mevlidi’nin Rumca Tercümesi”. <i>Balkan Araştırmaları Dergisi</i> 5/2 (2014), 9-38.
Diğer:	
İletişim (e-posta):	
Tarih İmza Adı Soyadı	Amet MOLLA MEMET